אלעזר טרופֶּה

למשפחתי הגדולה, שהועלתה על המוקד
על ידי אויבי האדם הגרמנים ב־1942.
— לזכרה מוקדש ספרי זה.

יסודות

לתולדות פתח־תקוה

בספר - 66 צילומים

פתח־תקוה תש״ט - 1949

תכן הענינים

בעקבות הספר — המחבר . . 3
כך נקנתה אדמת פתח־תקוה . . 4
הסביבה 5
צרור תעודות לתולדות פתח־תקוה
תכנית והסכם לעבודה שיתופית 9
משפטי הקרקעות 9
קבלה 2 № (פקסימליה) . . . 10
דו"ח של יהושע שטמפר (פקסימליה) 11
„ערקלרונגס־בעריכט" . . . 12
שאלה גורלית 12
ימים ראשונים 13
בשנות השמיטה 15
גלוי מקום מושב הירקונים . . 16
פנית המיסדים אל א. ל. פרומקין 17
יואל משה סלומון מבקש עזרה . 18
ראשית עבודת האדמה . . . 19
פתח־תקוה אם המטעים
הגפן 24
השקד 26
פרי הדר 28
מטעים אחרים 29
קורות העשרים ושמונה . . 31
מכתב מאת העשרים ושמונה ליק"א 31
אגודת פרדס 32
פרשת שתילת הטבק . . . 33
מכת הארבה בשנת תרעה — 1915 35
גלוי זן חדש 36
החקלאות בשנת יובל השבעים
המועצה המקומית הכפרית פ"ת . 38
עלילת גבורה של שומרי פ"ת . 45
תמורות וחליפות בטבע פ"ת . . 47
השלטון העצמי העברי הראשון בארץ
השלטון העצמי 52
מגנזי הפרטיכולים 61
אפיזודות מלפני עשרות בשנים . 63
ספר האחוזה 64
חוקה עתיקה להגנת הדירים . . 67
משפט השלום העברי . . . 68
שכון עולים עירוני 69
תנועת האוכלוסין בפ"ת מיום יסודה 70
חרבוי הטבעי והתמותה " " " 70
ח נ ו ך
ראשית החנוך בפ"ת . . . 71
החנוך החילוני 74
החנוך התורני 78
בית ספר חקלאי 80
בית ספר לילדי עובדים . . . 81
גמנסיה אחד העם 83
מוסדות חנוך שונים . . . 83
גמנסיה „ישורון" 84
ישיבת תורה ומלאכה . . . 84
בית ספר עממי בכפר אברהם . 84
בית ספר לילדים מפגרים . . 84
בית החנוך התיכון 84
פ"ת ערש תנועת הפועלים בארץ־ישראל
„אגודת פועלי האדמה" לפני 56 שנה 86
תנועת הפועלים המאורגנת . . 88
„אחוה" הקבוצה הקבלנית הראשונה 94
דוד בן־גוריון על פתח־תקוה
בימיו הראשונים בארץ . . 95
בריאות ורפואה
ראשית העזרה הרפואית . . 97
פתח־תקוה בשנות המלחמה
העולמית הראשונה . . . 105
פתח־תקוה עריסתה של האשראי בארץ
זכרון־מרדכי 107
אפי"ק 109
הלואה וחסכון 110
בנות־התקוה 110
קפת מלוה החקלאית . . . 111
קפת מלוה של העובדים . . . 111
קפת אשראי וחסכון 112
חברת פתח־תקוה לאשראי . . 112
ראשית הבנין וחלוקת הקרקע . 113
ראשית התחבורה 119
ראשית המסחר 125
ראשית התעשיה 131
חגיגות יובל השבעים 135
פתח־תקוה חזית־קרבות
(המלחמה לעצמאותנו) . . . 141
מכבי בשנת תרס"ח 151
צ י ו ן
לבני פתח־תקוה שנפלו במלחמת העצמאות (רשימת הנופלים) 151
תזמורת כנור ציון 153
תמצית השדור לחגיגות היובל
יו"ר החגיגות עזרא איכילוב 155
פעולות מגבית ההתגייסות . . 155
מעון המלאכה 157
מודעות

כל הזכויות שמורות לאלעזר טרופה

נדפס בדפוס „הדר" - ש. סכנס נ. ליפסקי, פתח־תקוה
גלופות הצינקוגרפיה הארצישראלית בע"מ

בעקבות הספר

זהו הספר השלישי מסדרת הספרים, שאני מוציא לאור, על ישובנו העברי הראשון אחרי אלפיים שנות גלות — פתח־תקוה.

דור לדוד יספר ועוד יכתב ויושר על האפופיאה החלוצית רבת ההוד, ההדר והגבורה האחת והיחידה במינה, של יוצאי סמטאות ירושלים האפלות, העולים ברגל מהונגריה לא"י, החולמים מביאליסטוק, פינסק ופוניביז — מבקעי בתולי־אדמתנו, שקשתה אחרי חורבן הבית השני, הזורעים והקוצרים הראשונים במו־לדתנו המחודשת, המגינים והגבורים הראשונים אחרי מפלת החשמונאים, שהטילו את חתיתם על פראי־המדבר, חורשי מזימות ונסים לכל עבר לשמע שמם של גבורי פתח־תקוה.

פתח־תקוה, שהניחה את היסוד לישוב המחודש, זכתה לקצור את אשר זרעה בדמעה לפני שבעים ואחת שנה. בוניה לא ידעו, בשעת מעשה, שהם בונים את הנדבך הראשון והאיתן של מדינתנו, שקמה לעיננו היום והיתה לעובדא ביום יובלה של המושבה. הם לא העלו על דעתם, שביום זה כבר יופיעו שרי ישראל וצבא האומה בחוצותיה, על מנת לברכה על הכנת מבצר עוז לאומה.

אכן, היתה זו חויה לאומית — אחת ויחידה בדור לשרידי הבונים וצא־צאיהם, והכרת תודת העם בציון לראשוני המושבה וחלוציה על סלילת הדרך למדינת ישראל.

היה זה תגמול על שבעים שנות סבל ותמרורים, תלאות וחולי, חרוף נפש והגנה על בבואת הישוב והפקדון, שנמסר לחלוציה מידי ההשגחה והגורל.

צר, שרק שנים מראשוניה זכו לרגע גדול זה ולנס המתרחש רק פעם אחת: והם: ר' משה שמואל ראב ואברהם וינקלר. ועל אלה שלא זכו שר משוררנו הגדול ח. נ. ביאליק בשירו "ברכת עם" אם לא את הטפחות — רק מסד יסדתם רב לכם, אחי, עמלכם לא לשוא.

בוני פ"ת הניחו גם את היסוד לאוטונומיה לאומית מלאה על כל אביזריה. הם היו מדינה בתוך מדינה, טוו את רקמת חייהם ללא התערבות זרים. ומתוך חרות גמורה. הקימו תאים מדיניים, חברתיים וכלכליים, שהפכו במרוצת הזמן לכלים ישוביים אדירים בעלי היקף ממלכתי. למקור יניקה לכולם ולכל — היתה פתח־תקוה.

העזתם והסתערותם הנחשונית של מעפילי פ"ת וחלוציה הראשונים, שמשו מופת ודוגמא לאלה, שהלכו בעקבותיהם והרחיבו ומרחיבים את תחומי הישוב עד היום הזה. הסנה שהובער אז, עודנו בוער!

הפרק הראשון בתולדות הישוב שייך לה — לפ"ת, שהוד הגבורה והחלוציות אופפת דרכה ודברי ימיה. והספר בא להוכיח זאת!

לה הכבורה! ולה הראשות!

אלעזר טרופה

כך נקנתה אדמת פתח־תקוה

(אפיזודה מלפני 71 שנה)

בשנת תרל"ז נכנס לבית הבנק „גרינגרט־וליאן" בירושלים יהודי אחד ושמו ר' דוד גוטמן ממדינת אונגריה, בלוית עוזרו האגרונום ה' רגינר. ר' יהושע שטמפר ור' מיכל ליב כץ, והציעו לבעל הבנק, שיקנו ממנו שיק בסכום 1500 לי"ש משוך מבנק רוטשילד וינה, ע"ש הבנק רוטשילד בלונדון. אחרי מו"מ בין הצדדים הוחלט: בעל השיק מפקיד בבנק הנ"ל את תמורת השיק בכסף תורכי ברוחים 3%, שזמן הפרעון יהי 30 יום אחרי הדרישה. באותו המו"מ השתתף ר' מיכל הוזדורף, חתנו של ה' גרינגרט. ר' מיכל הוזדורף הבין לפי השיחות וההתרגשות של ארבעת היהודים האלה, שהולך ומתרקם איזה מעשה רב, והוא הפציר בר' י. שטמפר ור' מ"ל כץ, שהיו מידידיו, שיגלו לו את הענין. האחרונים ספרו לו, שהם־ארבעתם החליטו להגשים את הרעיון של „שיבת בנים לגבולם" ע"י קנית כברת ארץ ויסוד מושבה בא"י ועתה הם מודים לד', ששלח להם את ר' דוד גוטמן, שתמורת השיק שלו תשמש בתור יסוד כספי לדבר הקדוש הזה.

עבר זמן מה וקול הגאולה יצא במחנה היהודים בעיר הקודש ונספחו לארבעה הראשונים הנ"ל: ר' נתן גרינגרט, ר' יוסף ריבלין, ר' ביניש סלנט (בנו של הרה"ג ר' שמואל סלנט) ור' יואל משה סולומון. היהודים האלה יסדו חברת מניות, כל מניה 50 נפוליונים־זהב, ונרשמו לחברה עוד הרבה יהודים. ר"מ הוזדורף הנזכר, שהביע את רצונו להספח לחברה, הלך ומשכן למטרה

הכפר אסלבש.

זו, אצל השוחט הספרדי ה' בכור, את „החזקה" על החצר של מושלמי אחד ברחוב היהודים, שקבל אותה בתור נדוניה מאביו. קבל 50 נפ"ז וקנה מניה אחת.

אחרי הרפתקאות רבות קם ונהי הדבר: אדמת „מלבש" קמה למקנה לחברה, הכסף, שהיה לה בעין, נשלם מיד, ועל השאר נחתמו שטרות בידי ר' דוד גוטמן, ר"מ סולומון ור"נ גרינגרט.

ויהי, כי בא זמן פרעון השטרות והחברים פגרו להכניס את הכספים תמורת המניות, נמצאו חותמי השטרות במבוכה רבה. ר"נ גרינגרט, שמצבו החמרי הורע בינתים, שלם שליש מסכום השטרות בקושי. ר"מ סולומון משכן את ביתו וג"כ שלם את השליש השני, ור"ד גוטמן נאלץ היה למכור לנוצרי־גרמני, ברח' יפו שבירושלים, את האדמה, שהיתה לו, במחיר חצי פ"ר אמה וקבל 500 נפ"ז. זאת היא האדמה, שעליה נמצאת עתה שכ' „מחנה־יהודה" והסביבה, שכיום משלמים בעד כל אמה שש לא"י.

באופן כזה נפדו השטרות ואדמת „מלבש" קמה לנחלת מיסדי פתח־תקוה לעולם ועד.

ה ס ב י ב ה

סביבת פתח־תקוה

"והארץ היתה תוהו ובוהו"

בהכנס שבטי־ישראל לארץ ירש שבט דן את סביבת פתח־תקוה. (יהושע פרק יט. למטה בני דן ומשפחתם יצא הגורל השביעי בין השאר: ויהוד ובני־ברק וגת רמון ומי הירקון והרקון) גבולם היה הירקון עד יפו. בני ברק וסביבתה אף היא נפלה בנחלתו של שבט דן. מצבו של השבט היה קשה, כי מדרומם ישבו הפלישתים, שהציקו להם בלי סוף.

אחרי חרבן ירושלים התרכזו בסביבה הזאת המוני יהודים, שברחו מפני הרומאים. כפר אונו, אנטיפטרוס —ערכן היה רב בחיי היהודים.

בצפונה של פתח־תקוה התפתל הגבול בין ארץ־יהודה וארץ השומרון, כשער לארץ־יהודה, חושבים את רצועת האדמה, המשתרעת בקרבת המושבה, מראש־העין עד מגדל־צדק, היא שמשה שער לנכנסים ליהודה וליוצאים ממנה. שפלה זו היתה גיא־חזיון למאורעות גדולים ושדה קרב במלחמות; כן שמשה מעבר לשיירות, שבאו מסוריה וארם־נהרים בדרכן מצרימה. שביל זה נקרא בפי הרומאים „ויא מאריס" ושמש עורק ראשי של העולם העתיק. בעתות שלום, עבר דרכה — הסחר ובעתות קרב — הצבאות השונים להכא ולהתם.

הורדוס המלך בנה במקום הזה עיר וקראה ע"ש אביו — אנטיפטרוס. בקדמוניות היהודים (ט"ז. ה'. ב'), מספר יוסף בן מתתיהו פלויוס, שאנטיפטרוס נבנתה בסביבת כפר־סבא. אין ספק, שעיר זו השתרעה על הגבשוש, שנמצאים עליו שרידי אנטיפטרוס.

אלכסנדר ינאי חפר חריץ עמוק ממגדל־צדק, שהתפתל לאורך הירקון עד יפו, כדי לעצור את צבאות הסורים בהכנסם אל ארץ־יהודה, בראשותו של אנטיוכוס דיוניסוס. הוא הקים חומה גבוהה עם מגדלי עץ, אולם לא הצליח לעצור את חיל האויב, שמלא את החריץ בעפר ועברו (מלחמת היהודים א. ד. ז.). בפרוץ

מרד היהודים נגד הרומאים, עברו לגיונות הרומאים מקסריה בדרך זו לירושלים, ובקרבת אנטיפטרוס ומבצר אפקוס (זו מגדל־צדק), התרכזו המורדים היהודים לעצור בעד הפולש; גם נושאי־הצלב התבצרו כאן. צבאות הערביים נלחמו כאן בינם לבין עצמם; גם צבאות אלנבי, במלחמת העולם הראשונה 1915, נעצרו כאן תשעה חדשים. כאשר פרצו הבריטים את החזית התורכית ליד הירקון, זרמו בדרך זו צבאותיהם ועלו הגלילה ולסוריה וכבשום ללא כל מעצור.

יש גורסים ש„גיא החרשים" (הנזכר בירושלמי פ"א) בערבית: עיר „צורפי זהב" השתרע על פני המקום, שכיום בנויה עליו מחנה־יהודה, פרבר התימנים בפ"ת, וגת רמון, הנזכרת ביהושוע, היתה במקום שהיה הכפר „אמלבש" (ע"י תחנת הרכבת של פ"ת ומצבת יד־לגבורים), משום שהפרוש של „אמלבש" בערבית „גרעינים־מחושלים" כפניניים, והגבעה השניה ליד הגבעה, שעליו היה כפר „אמלבש" נקראת „חרזת", שפירושה בערבית „פנינים" משמע, שהיה טוב כרמון. ומכאן הסברה, שהישוב גת־רמון היה במקום הזה.

מראה המקום והסביבה לפני 70 שנה

מכפר יהודיה עד קלקיליה, עד הים ומשם (מלבד יפו הקטנה) דרומה עד סביבת ראשון־לציון — כל המישור הזה היה שומם ומכוסה ביצות ואגמי מים. לא היה זכר לישוב. משכבש איברהים פשה המצרי את הארץ בשנת 1831, השתדל לפתח את החקלאות בא"י. הביא אתו עבדים ותושבים מצרים אחרים והושיבם בסביבות פתח־תקוה. המהגרים האלה בנו את הכפרים: פג'ה, ג'לג'וליה, מלבש, גרינשה, סומיל, שיך מוניס, סלמה. גם חמד־אל־מסרי (מצרי), שממנו גזל קסר הידוע (זה שמכר את אדמות פתח־תקוה ליהודים). את כל קרקעות פתח־תקוה והסביבה בא ממצרים. גם שיך אבו־קישק בא ממצרים והביא אתו 2 משפחות

עדר תואים (ג'מוסים) רובץ בביצות פתח־תקוה

עבדים — ומהם קם השבט אבו־קישק. השטח של כל המישור הנ"ל הקיף 150 אלף דונם. כל יתר השבטים הערבים, שבסביבתנו, באו כבר אחרי היהודים, כלומר, לפני 60 שנה, ממדבר סיני באו. רבים מהם נספו ממחלת הקדחת. שני שליש מהשטח של 150 אלף דונם נרכש ע"י היהודים.

חיות בר

לפני כחמשים שנה, רחשו מסביב למושבה עדרי חזירי בר וזאבים, שטרפו צאן ובקר וגרמו נזקים קשים. גם צבאים ואילות היו כאן לרוב וכן צבועים, נמיות, חתולי בר, שהחריבו את הלולים. בירקון נראו צבי מים, שארכם היה 80 ס.מ. וקטרם 50 ס.מ. בירקון שורצים כמה מיני דגים טובים לאכילה וגם נחשי־מים מצויים בו לרוב. מעוף השמים היו פה: יונת־בר, אוזי־בר, נשרים ומינים אחרים, שכבר לא נראים כיום בסביבתנו.

שרידי ישוב

על הגבעה, שהיה הכפר „אמלבש", חפר הבארון ומצא עתיקות, כגון: גלוסקמאות, מצבה באותיות יוניות, פסיפס מוזאיקה ויסודות של בית בד, לתעשית שמן. מחלקת העתיקות של ממשלת המנדט סימנה את השטח ואסרה כל עבוד או חפירה בו, לאחר שנתגלה, שהיה כאן ישוב קדמון.

יערות

ישנם זקנים הזוכרים יער פרא טבעי, שגדל ליד המושבה וידי אדם לא נטעוהו. השבטים הערבים שהתגוררו בסביבה, עקרוהו ועשו פחמים למכירה, בבוא היהודים לכאן, מצאו עוד שרידי עצים מיערות אלה.

טיב הקרקע של פתח־תקוה

חמשה סוגי קרקע מצויים בפ"ת א) עדית: זהו סחף, ששני הנהרות הירקון והרקון הביאוהו מן ההרים. אדמה זאת לא נוצלה ביותר ונתנה יבולים טובים. ב) „טוחיה" (בערבית) זוהי אדמה כבדה בלי סחף — טובה לפלחה. ג) „מלחה" כלומר אדמה מלוחה, טובה למרעה. שלשת הסוגים הנ"ל, הם בין הירקון והרקון (ודי אבו ליג'י). ד) חול חמרה, שיש בה חלק סכף והיא טובה לנטיעות. ה) „חובה" (בערבית חביב) חול שחור, שעליה בנוי החלק הגדול של המושבה. בתוך החלק הזה ובשאר אדמת מגרשי המושבה — יש נזז וגם „רבי", כלומר, חול לבד (בערבית רבי יער).

יש הזוכרים את האדמה מסביב לאנטיפטרוס — גמישה ככר ומתנודדת. פני המים היו בשנים־עשר מטר יותר גבוהים מהיום. הבארות בסביבה הקטינו את גובה המים בהרבה מאד.

המושבה היתה מוקפת בביצות משלשת עבריה. רק הצד הדרומי, היינו: לצד חזר־זור וכפר־אונו היה שטח יבש.

מוצאו של הירקון

סמוך להרים נובע מעין גדול והוא־הוא המקור החשוב ממנו יונק הירקון. על כן שמו ראש העין. מסביבו נובעים עוד מעינות רבים, אולם קטנים. הירקון מתפתל במהלכו נפתולים רבים, עד ששופך מימיו לים־התיכון (ע"י תחנת החשמל ע"ש רידינג) בתל־אביב.

על שום מה נקרא הוא בשם הירקון: על סבך השיחים והקנים הגדלים בשפע על גדותיו לאורך מהלכו.

ודי אבו לג'ה

נזכר בתנ"ך בשם הרקון. מוצאו מערבות הירדן. מתפתל בין ההרים והוא

ענף מקבוצה גדולה של ערוצים וודיות, המבקעים את ההרים ומתלכדים לודי גדול ע"י המישור, ברוכסי הרי מגדל־צדק. הוא חוצה את אדמת פ"ת לרחבה ונופל לירקון ליד פרדסי החמרה.

הישובים הערביים מסביב לפ"ת

בין ראש העין ופ"ת מצפון, ליד מסלת־הברזל, על הגדה השמאלית של הירקון, ישנו כפר בנוי מבתי חמר ושמו אל־מיר: בדרך ללוד, מזרחית מעין גנים, בנוי הכפר פג'ה; דרומית מזרחית לפ"ת, בדרך ללוד־וילהלמה — רנטיה. דרומית — כפר יהודיה וכפר ענה. צפונית — אבו־קישק ומערבית גמוסין. בגבול המזרחי, על רוכסי ההרים משתרעים הכפרים: מגדל צדק, אמ־זרע, וקולה, המשקיפים על המישור של פתח־תקוה.

הישובים העבריים בסביבת פ"ת לפי הותק

עין גנים	נוסדה:	1908	מושב ראשון לעולי העליה השניה	מזרחית	לפ"ת	
מחנה יהודה	"	1913	מושב ראשון לעולי תימן	מזרחית	"	
גבעת השלשה	"	1925	פלוגה השייכת לקבוץ המאוחד	מערבית	"	
גת־רמון	"	1926	מושב עובדים	דרומית	" 2½	ק"מ מפ"ת
כפר־גנים	"	1926	פרבר	דרומית מערבית	" 1	" "
חבורת הפועלות	ותל־נטע	1927	חות למוד מיסודה של ארגון אמהות עובדות	מערבית	" 2	" "
כפר־אברהם	"	1929	מושב עובדים של הפועל המזרחי			
שכ' בת־שבע	"	1929	פרבר צפונית	מזרחית	" 1	" "
קרית־אריה	"	1934	פרבר חרושתי ע"ש מר אריה שנקר	צפונית	" 3	" "
בהדרגה	"	1935	מושב עובדים	דרומית	" 3	" "
אל־גבול	"	1936	שכ' עובדים	דרומית	" 3	" "
כפר־סירקין	"	1936	מושב עובדים	ממזרח	" 5	" "
"היובל"	"	1938	מושב עובדים הוקם לכבוד יובלה החמשים של המושבה	"	" 3	" "
שכ' בילינסון	"	1938	שכונת עובדים	"	" 5	" "
גאולה	"	1938	שכונת עובדים	"	" 2	" "
עקיבא	"	1942	שכונת עולים (מחנה לשכון עולים מטעם הסוכנות)	"	" 1	" "
שכ' חסידוף	"	1942	פרבר	"	"	
צדור	"	1943	"	ממערב	" 3	" "
קרית מטלון	"	1943	"	ממערב	" 3	" "
גן־שלמה	"	1943	"	ממערב	" 3	" "
שכון חיילי מ"ה השניה		1947	"	דרומית	" 2	" "
שכונת תימנים		1947	"	ממערב	" 2½	" "
נוה־עוז	"	1948	שכונת עובדים	מצפון	" —	—
העובד־הציוני	"	1948	שכונת עובדים	מצפון	" —	—
שכון עולים גת־רמון	"	1949	שכונה לשכון עולים מטעם העיריה	מדרום	" 2½	" "

טבעת ישובים צפופים מקיפה את אם המושבות ביום יובלה השבעים. מששה מתישבים לפני שבעים שנה, הגיעה לעשרים וכמה אלפים נפש, משטח של 3,400 דונם ל־32 אלף דונם. ועוד ידה נטויה.

היום, בשנה הראשונה לעצמאותנו המדינית, קולטת פ"ת יום־יום, שעה שעה, עשרות עולים חדשים. כל הכפרים הערבים הנ"ל, ששלחו את חיציהם על פ"ת בכל תקופת קיומה והתנכלו להכחידה. — משמשים עתה מקום קליטה לעולי־הגולה.

צרור תעודות לתולדות המושבה

תכנית והסכם לעבודה שתופית

בעז"ה,

„להתיסדות חברה לעבודת האדמה בשדה הסמוכה לנחלת פתח־תקוה יתקבלו מאה חברים. כל אחד מהם יהי' לו חלק אחד ממאה בשדה הנ"ל הנקנה כעת מהנוצרי הנקרא טאַייאן ביפו.

א. כל אחד מהחברים יתן למקנת השדה שלושים נאפוליון בחמשה זמנים. כעת יתן עשרה נאפ' ובכל שלשה חדשים יתן חמשה נאפ' עד ר"ח תמוז תר"מ.

ב. בשנה הראשונה יבנו עשרים בתים. כל חמשה חברים יבנו מכיסם בית אחד, ואחד מהם יכנס לדור בו עם בני ביתו בקביעות. ושאר החברים חובתם להמצא בשדה בחריש ובקציר.

ג. ליתר ההוצאות: לקנית כלים לעבודה, שורים לחרישה, זרע לזריעה, יתן כל אחד כפי העולה לחלקו ואם יהי' בהם איזה אנשים שיראה הועד כי אין ידם משגת לתת חלקם ישתדל הועד ללוות בעדם. רק הם ישלמו בתחלה את תשלומי הגשך העולה לחלקם.

ד. ועד יהיה להחברה נבחר בדעות נעלמות וראש הועד יהיה האחד מהם, אשר מבלי הועד הזה לא יעשה שום דבר בעבודות השדה והחברה. משך הועד, מספר בעלי הועד ועל שם מי יכתבו הקושאנעס. ויתר פרטי החברה ותקנותיה יתוקן הכל עפ"י רוב בני החברה.

כעת יותן הכסף ליד הר"נ גרינגארט ועל שטרי הקבלה יחתמו. הרב ד' יעקב בלומנטאהל, ותקנותיה יתוקן הכל עפ"י רוב בני החברה.

כעת יותן הכסף ליד הר"נ גרינגארט ועל שטח הקבלה יחתמו. הרב ר' יעקב בלומנטאהל, הרה"נ גרינגרט, הרב יואל משה (סלומון) וה' יגמור בעדינו לטובה ויטענו בגבולנו".

הסכם זה עשו, בשנה הראשונה לעבודתם בפתח־תקוה. מגמת ההסכם היתה: לעבוד במשותף, דוגמת ההעפלה על הקרקע בימינו. כבר אז ידעו, שאין להתגבר על המכשולים בהתישבות, אלא בכחות משותפים.

ואין חדש תחת השמש...

התעודה היא משנת תרל"ט — שנת העליה על הקרקע.

משפטי הקרקעות

תעודה מתקופת משפטי הקרקעות ועלית הערבים על אדמת היהודים לחרשה ולעבדה.

המיסדים פונים אל ר' מיכל ליב כץ, שהיה באותו זמן בירושלים, שישתדל אצל הפחה התורכי בדבר החשת המשפטים והוצאת פסק דין צודק. מיכל ליב כץ היה מהמתישבים הראשונים וגבוריה. בעל השפעה גדולה אצל הערבים. רכש הרבה קרקעות בסביבה וגם במושבות אחרות.

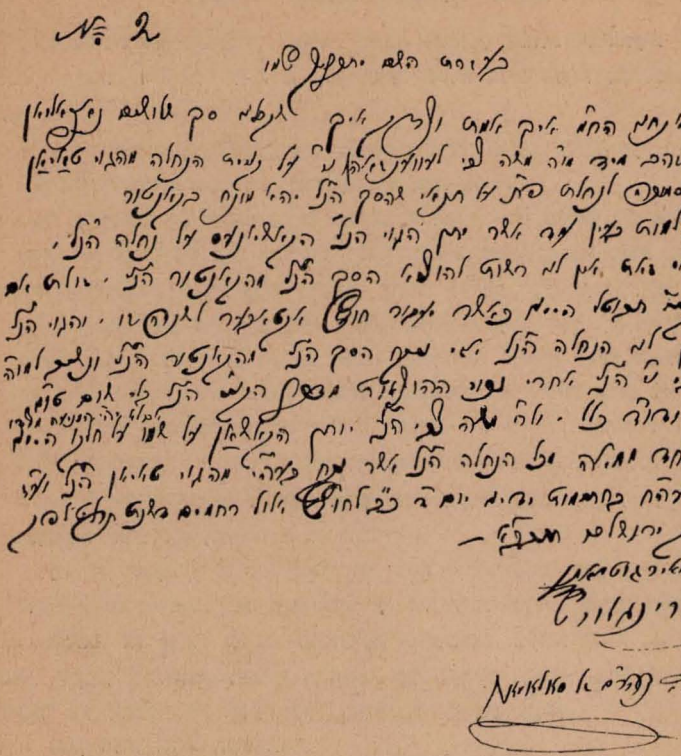
אל כבוד הנ"כבד מנהו"ר מיכל ליב נ"י ה' קאץ.

אדון נ"כבד, יען לבני פתח תקוה אפס כסף ואין מקור להוציא ולהמציא כסף לדבר משפטים למהר להוציא לאור דין העשוקים, ובאשר ידוע לנו שרומע"ל ברוח מבינתו אשר חננו ד' אם יתעשת להמליץ בעד השדודים לפני הפחה ופקידיו הלא אז ימהרו להוציא המשפט לאשורו. לכן באנו אנחנו ח"מ בני פ"ת בבקשתינו להעמיס על כבוד רומע"ל לעשות הטוב והישר להחיש עזרה לעת הזאת אשר האימה והפחד נפל על כל בני פ"ת מפחד הערבים שכנינו מדאגה בדבר שבנפשנו הוא. וד' הטוב ישלם לכם פעלכם הטוב בזה ובבא כחפצכם לטוב וכחפץ המבקשים לטוב.

„וימתקו לי רגבי האדמה אשר אשדד, מאלפי דברים ונאומים רבים"...

(יואל משה סלומון מהוגי רעיון ומיסדי פתח־תקוה)

קבלה № 2

קבלה מספר 2

בעזרת השם יתברך שמו.

מודים אנחנו הח"מ איך אמת וצדק איך שקבלנו סך שלושים נאפאליאן במטבע זהב מיד מו"ה משה צבי לעווענזאהן נ"י על קנית הנחלה מהגוי טאיאן נחלה הסמוכה לנחלת פ"ת על תנאי שהסך הנ"ל ידא מונח בקאנטור בשלמות בעין עד אשר יתן הגוי הנ"ל הקאשאנעס על נחלה הנ"ל ומבלעדי זאת אין לנו רשות להוציא הסך הנ"ל מהקאנטור הנ"ל, בלתי אם ח"ו הקניה תבוטל היינו כאשר יעבור חודש אוקטובר לשנה זו, והגוי הנ"ל לא יתן לנו הנחלה הנ"ל אזי ניקח הסך הנ"ל מהקאנטור הנ"ל ונשיב למו"ה משה צבי נ"י הנ"ל אחרי נכוי ההוצאות מדבר הקניה הנ"ל בלי שום טו"מ אם לא יהיה המניעה מצדו ופ"פ וד"וד כלל. ולר' משה צבי הנ"ל יותן הקושאן על שמו על חלקו היינו חלק אחד ממאה מכל הנחלה הנ"ל אשר נקח בעה"י מהגוי טאיאן הנ"ל וע"ז באנו עה"ח בחתימת ידינו יום ד' כ"ב לחודש אלול רחמים דשנת תרל"ט לפ"ק פעה"ק ירושלים תובב"א.

דוד מאיר גוטמאן

נתן גרינגרט

יואל משה בהרם א. סאלאמאן

דו"ח של יהושע שטאמפר

שוכט"ם לכבוד מנהלי וחברי פ"ת הי"ו

עש"ק יפו.

אודות הבאר כאשר פתרתי כן היה, כי החלל נתקלקל ותמול עבדנו כל היום ולא יכלנו להעמיק לכן הלכנו אל הירש לבקש ממנו שישלח אתנו את הנער משרתו שהיה עמנו קודם אולי יעלה בידו דבר, אבל כמעט שגרש אותנו ותקע כמה פעמים את המקדח ולא רצה אף לשמוע שאלתנו. לכן אין לנו עצה אחרת כ"א לעשות צנורות של בדיל (צינקבלעך) וקנינו ארבעה בלעכען בעד 1 פראנק כל אקע ועלו 17 פראנק ויהי 15 מעטער ארוך וגם נקח עמנו רודד פחים אל מקומנו לחבר הצנורות אחד על אחד עם הורדתם וה' הטוב ישפיע לנו מים פחים אל מקומנו לחבר הצנורות אחד אל אחד עת הורדתם וה' הטוב ישפיע לנו מים חיים העולים לקראתנו חיים העולים לקראתנו דרך הצנורות ויראו שונאינו ויבושו — ועתה באתי להעירם כי הנה הקציר הגיע ואין משגיח ומפריע האכרים לקחת להם כל היבול לעצמם או בהיפך אין מי שיוציא מאמר הרשות מהממשלה על הקצירה ואולי תתקלקל התבואה בעמדה במחובר יתר על עונתה, ומים אין לשתות בפ"ת. כללו של דבר אין אתנו יודע עד מה לעשות ומה לחדול והגם שהדבר אינו נוגע לי לעצמי בכל זאת איככה אוכל וראיתי באבדן דמי אוהבי ורעי ואעמוד מנגד, לכן אנא או לבוא בעצמם או לצוות עלי לעשות לטובתם דבר לקח חיל וכדומה כי לבי עלי דוי אם אזכור שעוד הפעם נהיה ללעג וקלס בעיני שודדינו — כן חנו אראב על ג'ראמנע בגבול מיר ומקניהם נטושים על כל שדותיהם הזרועים דורא ושומשמין ואין מוחה, כי אני לו היה לי אך סוס לרכוב עליו עליו ורעוואלווער בידי הייתי הולך להם וכלה גרשתים אך ברגל ובמטה אשר בידי המה יעלגו לי לכן אשים עצמי כנראה ואינו רואה וכאינו שומע עד שיעירו ויעוררו גם אותי או זולתי לעשות דבר רמל"כ אמר שקאימאקאן הועד למשפט על דבר שרצה לשלוח יד לקנות עמלעבעס ועל אודות שקרע נייר שלכם ע"י האיש שכתב בגזעטען דבר זה יותר אין לחדש אך החה"ש שבת שלום.

יהושע STAMPFER

הדו"ח הזה שלח ר' יהושע שטמפר, אחד משלשת מניחי יסוד של חברת פתח־תקוה, לחבריו בירושלים בתרמ"ג. מתכנו מתברר, שהמדובר הוא על חפירת הבאר הראשונה, שנקראה אח"כ בפי האכרים וגם בפי הערבים — „ביר שוע". הוא מתאונן על האנדרלמוסיא השוררת — ואין מרסן!

„היה צנוע במעשיך, אמור מעט ועשה הרבה"

(סיסמת מיסדי פ"ת)

ערקלארונגס בעריכט (באורים)

(כעין דו"ח שנשלח ע"י המיסדים למישהו)

„כפי פלאן I № יש להאדונים רביע מהנחלה הישנה כפי הרשום — בצבע הירוק ושייך להם ג"כ רבע בנומער הכולל השייך לכלל החברה, רבע בהבאר וחלק שישית בהזקיפה לבד 94 דונאם בנחלה השניה שלא העתקתי עתה הפלאן כל המקומות של הגבולים מסומנים בחריצים בתמונה ומחרישית לאורך. ונחוץ להציע איך שראוי במשך שנים לקנות 23 №. אחורי החאס השייך לגוטמן אם יהיה באפשרי לקנותו על בייאריע.

מתוכו יראו האדונים שיש לנו 12 באיפלאצטער (מגרשי בנין) כל א' $13\frac{1}{2}$ באורך 75, על פחות משלשה נבנה החאס ובאחוריו לצד צפון פנוי $10\frac{1}{2}$ מעטר ולצד מזרח 40 מטר אשר שני הכתלים החזקים של החאס יהיו לעולם לתועלת בכל זמן כשירחיב ה' גבולים להציב גגדם ועליהם בנין. ולעת עתה נחוץ לטעת שמה אילנות וכן בעברו המערבית לפני החאס 8 באי פלאצטער שבצדו הדרומי נחוץ מאד על אילנות והכל להטיב האויר, בחלק שישית של הזקיפה הנחתי תבן.

באות צ פ וכו' עוסקים עתה בבנין להציבם על מקומם הקארטעס בעד השוורים השנים עשר ופאדלאג (כנראה רצפה) במאגאזין (במחסן) ושארי דברים קטנים מוכרחים, ויש לי ע"ז מעט קרסים ומעט שלקחנו כעתה בהקפה אצל ברייס.

בנוי כלו באין מחסור, מן הוירטשאפט הפנימיים שנעשה יהיו 5 שלחנות מעץ פשוט 2 שאפפען (ארונות) 1 מעהל קאסטען (מזוה) 4 ספסלים, למטות לילדים, וקאמאד (מזגון) א' 1 ארון קדש ועוד דברים שאין מקום לפורטם.

שאלה גורלית

כבוד אהוב לבי הרב הג' איש האמת ודובר מישרים ר"ש משה צבי לעווענזאהן נ"י

שלום! שלום! לו ולבנות ביתו ולבניו מקוע"ה,

„ת"ל זה שני ימים אשר כפתני הקדחת אשר קדחני מאד באתי הנה ער עתה, ע"ד השדות הלא תשאלו את פי בארנעט המוכ"ז — אם יש לאל יד כ' לשלוח לי ע"י המוכ"ז את המגיע לי. אנא לשלוח. פה אשב עד אשר אשיג תשובה מביתי ע"ד ענין אחד אשר שאלת' את פיהם ואז אם יהי' ד' בעזרי הנני לשוב חוצה לארץ כי לפי הנראה לע"ע אין כל תקוה כי תבנה אחרי חרבנה. אמנם תשועת ד' כהרף עין ומי יודע מה יולד יום?" אלה דברי אוהבו.

נאום: **דוד איזראעליט**

דוד איזרעאליט עלה לארץ בשנת תרמ"א וקנה נחלה בפ"ת. חלה בקדחת צהובה ובהבריאו חזר לחו"ל, מכר שם את ביתו וחזר עם משפחתו; התיישב ביהוד; היה מורה ומדריך בעבודה; נבחר לועד הראשון; הצטין כעסקן צבורי. את המכתב הנ"ל שלח ללווינזון, לפני צאתו לחו"ל, ובו מפקפק הוא, אם המושבה תבנה מחדש אחרי חרבנה.

ימים ראשונים

(מיומנו של פרומקין)

„בט״ז לירח אב ה׳תרמ״ב 1882 יצאתי מעיר ברלין, ובעשרים לחודש באתי סריסטה ואשב על האני׳ העסטריכית. רוח צח נלוה למסעינו ולא ידענו רע עד בואינו בשלשה לירח אלול בעיר יפו. גוסעים ותרים רבים עברו ושבו בעת הזאת לקנות אחוזות בארץ קדשנו אך רובם לא עשתה ידם תוש״י, גם אנכי התמהמהתי כירח ימים והתבוננתי על אחוזות שונות ולאחרונה צלחה בידי לקנות בשם שולחי הרבנים הד״ר לעהמנן והד״ר הילדעסהיימר והאדון לאחמאן כברת ארץ מאל; דונם (90 העקטארע) בנחלת „אמלבש״ אשר תכונה היום פ ת ח ת ק ו ה המקום הלז רחוק כשתי פרסאות מיפו ושתי נחלים (הכונה לירקון והרקון) שוטפים על גבולה, אדמתה אדמת בצה רטובה וחול עם חמר דשנה ומקומות מרעה מסביב, האחוזה הזאת תכיל בכללה י״ז אלף דוללאם, (1530 העקטארא), ואנכי השתתפתי עם החברים אשר קנינו אותה מבעליה הראשונים כן קניתי חמשה מקומות מושב ביהודיע הרחוקה כמדת פרסה מגבול נחלותינו, לכונן שמה בתי מעון עם חמשה חלקי כרם זית ובס״ה עלו עם כל ההוצאות 13769 פראנק.

בהיותי עוד בירושלים נחליתי במחלת הפיבער אשר ארכה לי בתשעה ירחים ולא נרפיתי ממנו גם בעזבי את הארץ הזאת ושבתי לאירופה עד היותי כירחים שתיים במאריענבאד ומצאתי שמה ארוכתי, בשובי לאיתני חזקה עלי מצות שולחי לשוב שם עם ב״ב, ועזבתי את משרתי בעיר אלעקאַסט, אחרי תלאות נוראות במסע הים אשר קרנו בירח סעפטעמבער 1883 (תרמ״ג) באנו ליפו, ומצאתי שמה כי״ב משפחות מביאליסטאק ופאנויעז אשר באו להתנחל על אדמת קדשנו רוב העולים האלה בנו להם בתי מעון בעיר יהוד והכינו שמה כל הנדרש לעיר מושב בית מאפה ובית תפלה גם גמרו הבאר אשר עלה עליו הוצאה רבה כי הוכרחו לחפרו בעומק 53 מ׳, אך אנכי ראיתי כי לשוא כל עמלם בהיותם הרחק יותר ממהלך שעה מגבול נחלתם ורכושם, וגמרתי בדעתי לבנות באמלעבעש על אחוזת נחלתינו והצבתי שמה בית חומה 2 עטאגי׳ עם אסמים ורפתות וגדרה מוקפת מן 30 על 30 מ׳ אשר הוצאת ע״ז 20,,229 פראנק.

שמה באמלעביש לא היו לנו מים טובים לשתיה הבאר הישן נשחת ונתקלקל וכל אותה השנה היא שנה תרמ״ד היו לנו חיי צער מאד, הוכרחנו מדי יום לכתת רגלנו בבוקר ובערב עד יהוד ובאמלעביש לא מצאנו אך חרבות אחדות וגרו המה ובהמתם תחת כפת השמים, ולא מצאו להם גם מעט חמין להשיב נפשם רק מים דלוחים מבורות מדמנה ולחם יבש ובצלים שהביאו עמם מיהודיע, גם מחלות הפיבערן הדביקה תמיד אותנו ובני ביתינו ובכ״ז לא רפתה רוחינו וצלחה בידנו להשלים עבודת הבתים והשדות ע״פ הסטאטיסקי הלז.

משפחות אחדות מבני ביאליסטאק ופאניויז עשו עבודתם ע״י ששה עובדים ומשגיח מורה דרך ע״י שבעה פרדות וסוסים והשלימו 608 דולם בתבואות הקיץ והחורף לבד תפוחי אדמה, לבד 16 שוורים שעבדו ע״י שותפות עם א׳, 767 דולם, ה׳ שאטיל עבד ע״י בנו ועוד שלשה יהודים שכירים ע״י 4 סוסים ותהי עבודתו 335 דולם. ה׳ גוטמן ע״י שכיר 70 ד׳. ה׳ פרומקין ע״י ג׳ שכירים 5 סוסים 340 ד׳.

הבונים בחומה והנושאים בסבל עומשים;
באחת ידו עושה במלאכה
ואחת מחזקת השלח.
והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים״.

(נחמיה ד׳)

מהבונים בשנה זו היו 9 בתי חומה ושבעה בתי עץ ביהודיה ג׳דרה הגדולה מבתים ואסמים ורפתות שבניתי אני באמלביש.

בשנת תרמ״ה היו 19 עובדים תמידיים מאחינו ועשו בס״ה 2638 דולם ובס״ה היו 39 גברים וכאשר כיליתי את הבנין באמלעבש באו גם הם לגור שמה ויבנו 13 בנינים באמלעביש ועוד א׳ ביהוד.

בית הת״ת התנהלה ע״י שני מורים, אנכי בעצמי וה׳ אבנר והילדים ללמוד גם גפ״ת, וכתיבת לה״ק בראשית הקיץ משנת תרמ״ה באו שמה ה׳ הערמאן וה׳ וישאצקי (כנראה שליחי חובב״צ) ויעזרו את העובדים במעט כסף לבנות בתי חומה באמלעביש ויתמכום בכל מחסורם הנדרש לכלי המחרשה ובסוף הקיץ ההוא גבנו עוד כעשרים בנינים רבם בתי חומה ורפתות, לבד בית הטבילה אשר נבנתה בעזרת הד״ר הילדסהיימער וראשי חובב״צ.

בשנת תרמ״ו התחלתי אני ועוד אחדים לטעת מטעי גפן ונעש קרוב לעשרים אלף מטעים לבד גדרים גדרים מסביב להכרמים האלה והעבודה נתוספה בשנה זו במדה רבה גם משפחות חדשות נאחזו שמה בעזרת בני חובב״צ אשר נהלום בלחם ויתר המחסורים, ולבד אפטעהקע ורופא אשר התכונן שם בנדבת הבארון.

בשנת ה׳תרמ״ז נתוספו ג״כ בתים שונים אך עלה להם בכבדות מפני אסור הממשלה שעצרה בעדם, והעבידה צלחה עליהם עוד ביתר שאת כי כבר הורגלו עליה, אנכי עשיתי בשנה זאת חפירות מסביב להגבולים עם מטעי עץ עד קרוב להעקטארע אחת ועדרתי כרם א׳ מן 14 ד׳ והוספתי עוד על הבית בנין איזה חדרים.

בשנת התרמ״ח נתוספו עוד משפחות ובנינים אחדים והעבודה היתה עד שמונת אלפי דונם לבד כרמי גפן למרבה אשר נטעו שם אחינו עד מאה ועשרים אלף מטעים, ואנכי נטעתי עוד ששה כרמים אשר יכילו חמשים אלף מטעים לבד ז׳ אלפים עצי תאנים ושקדים ושארי מטעים ובניתי באר עמוק 24 מעטר ויתן מימיו בכל יום קרוב למאה ועשרים מעטר קוביק להשקות גן אראנזין ע״י הבריכות והקאנגאלע. הגן ההוא מדתו עשרים דילם ובתוכו 1300 אילנות לימאנען ופארטאגאלון ואתרוגים לבד עשרת אלפים מטעים חניכים.

* * *

המכתב הנ״ל נראה להיות דו״ח תמציתי מהתפתחות פ״ת בשנותיה הראשונות. הרב אריה ליב פרומקין היה איש רב־פעלים, גדול בתורה, חוקר ובקי בהלכות העולם הנאור. במכתב תינה את התלאות, שעברו עליו. אולם אין זה, אלא מעט מזעיר ממה שעבר עליו. ואת הדברים רשם ביומנו, שנתפרסם בספר היובל של פ״ת, שנגנז בתרפ״ח.

הוא־הוא, שבנה בתרמ״ד את הבנין והחצר הראשונה בפ״ת (אחרי שובם אליה בהפסקה של שנתיים) והיה השני אחרי יהודה ראאב, שנטע כרם גפנים. הראשון לנטיעת פרדס וחלוץ החנוך בפתח־תקוה.

רבות זכויותיו בהקמת המושבה מחדש אחרי חרבנה בתר״מ.

אפיטרופסיו־נדבני גרמניה היהודים, כגון: לחמן ואחרים, השביעוהו רוגז ואכזבות. והוא נאסף אל עמו שבע רוגז, אך עטור עטרת מעשים גדולים לטובת פ״ת ולישוב א״י. בעל שאר רוח, עדין נפש, גדוש תורה וחכמה.

בשנות השמיטה

"כל החברים יתאחדו יחד לסדר תקנות, אשר תכליתן להגן על החברה לבלי תבהילה חלילה שנת בצורת, וגם למען יסמכו העניים שבחברה בבוא עליהן שנת השמיטה".
(מתקנות יסוד פתח־תקוה תקנה ה')

בשנת תרמ"ב הלה השמיטה הראשונה בפ"ת, אך נפתרה מאליה, הואיל ובשנה הנ"ל לא נעבדה האדמה, מסבת הקדחת, שאלצה רבים לעזוב את המושבה ורבים מתו בה (במושב הירקון). לא כן השמיטה השניה בתרמ"ט, שמצאה שוב את האכרים על אדמתם, הפעם החריפה הבעיה ועוררה סערה גדולה בכל המושבות וביחוד בפ"ת, שהיתה כמעט כולה אדוקה ויראת שמים. פקידי הבארון פנו לגדולי הרבנים בירושלים כהרב ר' שמואל סלנט והרב דיסקין וביקשו היתר לעבד את השדות בנימוק, שהאכרים עניים המה ואין להם מקור מחיה אחר זולת עבודת האדמה, מובן שהרבנים לא התירו את העבודה.

והרי שתי תעודות מאותה השנה:

„אנחנו הח"מ בני מושבת פתח־תקוה מגלים דעתנו בזה, כי הננו סומכים על מורנו הרב הגאון ר' יצחק אלחנן נ"י אב"ד דק"ק קאוונע לעשות ככל אשר יורה לנו בענין השמיטה הן להיתר והן לאיסור ואנו מחלים בזה את פני האדמיניסטרציון (הכוונה לפקידות יק"א) כי תשאל היא או תתן לנו רשות לשאול בהסכמתה את פי הרב הגאון הנ"ל ע"י טיליגרף לברר לנו את דעתו אם התיר את העבודה בשביעית בשדות המכורות לישמעאל ע"י נכרי דוקא, או גם ע"י ישראל ואם התיר כל מיני העבודות או רק את מקצתם".

הודעה גלויה (תשובת הרבנים)

מהרב הגאון הגדול הצדיק מהור"ר יהושע ליב דיסקין שליט"א ומהרב הגאון הגדול מוהר"ר שמואל סלאנט שליט"א ומשני בתי דינים אשר בעה"ק ירושלים ת"ו

„יען קרבה שנת השמיטה לבא היא שנת תרמ"ט הבע"ל לזאת מודיעים אנחנו לאחינו יושבי הקלאניות יצ"י, כי אין שום היתר לחרוש ולזרוע לקצור ולנטוע הן ע"י עצמו והן ע"י נכרי, לבד מעבודת האילנות לאיקמי אילנא מותר מצד הדין, ופרטי הדברים כפי שיורו הרה"ג שי"ו ואנחנו כולנו תמוכים ובטוחים כי שביתת הארץ תהי' להם לברכה, ולמותר יחשב להודיע להם חומר עונש עון חילול השמיטה ושכר השומר כהלכתה כי ידוע הוא לכל בעל תורה ואלה אשר הטו אזנם עד כה לשמוע תורת חי ומצותיו, בטוחים שישמרו גם עתה ונזכה כולנו לביאת גואל צדק בב"א, ולאות אמת ולרא' מהימנא חתמנו בגושפנקא שלנו ושל בד"צ".

פקידי הבארון נואשו מלהשפיע על הרבנים, ולאכרים אמרו: הנדיב אינו מכריח אתכם לעבוד, אולם אינו מחויב לעזור ליושבי בטל" נמצאו אכרים אחדים, לא מבני־ירושלים, שהסכימו לעבוד והציגו דרישה לחלק את הקרקע למען ידעו גבולותיהם. הפקידות נענתה לדרישתם.

דבר הסכמתם של כמה אכרים לעבוד, הסעיר את הישוב בירושלים. מיד קמה שם תנועה, שהחלה באסוף כספים למען האכרים במושבות, שלא יפרו את השמיטה, והרי ציטטה מהכרוז הפונה לתרום כספים לעמן השובתים:

„שנת השמיטה כי באה ואחינו הקולוניסטים הישרים והחרדים לדבר ד' בכל אות נפשם קבלו עליהם את האיסור אשר יצא מאת חכמי ורבני ירושלים עה"ק, אולם על פת לחם יפשע גבר אמר לנו החכם על כן אחר אשר נתפשה הרעיון של ישוב הארץ בלבות בני עמנו וכמה וכמה קולוניות נתיסדו ומשפחות רבות של אחב"י נאחזו בקרבם והמה בערך אלפים נפש.

„ארץ כי תחרב והעם עודנו מלא חיים וכוח — יקומו לה זרובבל, עזרא ונחמיה והעם אחריהם, וישובו ויבנוה שנית; אך העם כי יחרב, מאין יבוא עזרו"?

(אחד־העם)

ואחינו הקולוניסטים הן לא בידם טובם, תלויים המה בדעת האדמיניסטרציון הפקידות אשר הוקמו עליהם, והמה אם יכרתו אוכל מפי הקאלאניסטען להסב את לב השר הנדיב לחדול לתת לנו תמיכה כאשר לא יעבדו בשביעיח, יש לחוש פן יאלצו חלילה למרות חוק ומשפט כי יאכף עליהם פיהם וטפיהם ועולליהם ידרשו ללחם, ורובם המה עניים מרודים".

מתברר, שמשולחים יצאו לגולה לאסוף כסף. פירורים מזה הגיעו גם לאכרים — בס"ה אי אלה גרושים בחדש... לעומת זה הציעה הפקידות נפוליוני זהב, לאלה שיעבדו. מספרים שעל שלחנו של מנהל הפקידות של הבארון היה מונח צרור של כסף, וכשנכנס למשרד אכר, היה הפקיד מצביע על ערימת הכסף כאומר: אם תעבוד כל זה לך יהיה...

הגולה היהודית הוקמה על רגליה. רבני חו"ל התירו לעבוד בתנאים ידועים ורבני ירושלים, ביחוד הספרדים, אסרו, ורוב האכרים נטו לאסור. בכל זאת נמצא מספר קטן של אכרים, ביניהם גם ספרדים, שלא נשמעו לאסור ויצאו לעבוד. כל יתר אכרי פ"ת מצאו להם באותה שנה עבודה צדדית, כגון: סלילת הכביש יפו — שכם.

השמיטה בתרנ"ז ובאלו, שבאו לאחר כן, הותרה מצד הרבנים מכירת הקרקעות לנכרי, וזה קיים עד היום. בנוגע לפרי, נוהגים כמו במכירת חמץ.

גלוי מקום מושב הירקונים

פרטי־כל מקביעת מקום מושב הירקונים, בשנת תרמ"א. למען לא ימחה זכר המקום, שנחרב בשנת תרמ"ב משטפונות וקדחת, ובהזדמנות שעוד נותרו אי אלה שרידים שזכרו את המקום, יצאו ר' יהודה ראב (נפטר בתש"ח) אברהם וינקלר (שחי במושב הירקונים ושריד יחיד מהם) ומשה שמואל ראב בלוית החתומים מטה וקבעו את המקום:

ב"ה יום כ"ד תשרי תש"ה, 11, אוקטובר 1944.

„אנחנו הח"מ מזקני המושבה, יצאנו במכונית אל גדות הירקון מחצר העיריה ביחד את ה' עקיבא ליברכט, כדי למצוא ולסמן המקומות בו העמידו ובחרו להם קבוצת הירקונים, את מקום מגוריהם. מי בבתים, מי באהלים, ומי בחפירה גדות הירקון. כן השתתף אתנו המהנדס העירוני מר השמשוני עם המפה הכללית של פתח־תקוה. במקום המגרשים של אז נטוע כעת פרדס השייך להאחים מכנס, ועל החלק המזרחי יסדה חברת ההשקאה ע"י חברת החשמל את המכון של המשאבות, והצינורות וחפציהם השייכים למעפל ההשקאה.

עברנו ביחד ע"י השלולית המובילה להירקון. ובין העצים של הפרדס, קבענו כמה מקומות של הבתים בזמן ההוא. כמו הבית של יעקב היל, סלדט, אלתר וינקלר, ומשה ריינהרד. כן קבענו כמעט את המקום בגדות הירקון — בהשלולית — את החפירה כמו מערה שחפר בעצמו ובה התישב אברהם קוטליאר דוד, עם בתו האהובה צוסיקה, ואחרי מחלת קדחת ממארה פרחה את נשמתה במערה זו.

אנחנו הראנו למהנדס הנ"ל ביחד עם ה' גד מכנס שהיה במקום, את כל המקומות, והוא המהנדס רשם במפה וסימן המקומות לזכרון לדורות. כן בקשנו לסמן בברזלים את מקומות הבתים השונים הנ"ל. אחרי שתקענו סמוכות של עץ באופן ארע"א, וה' מכנס ובנו הבטיחו לנו לקיים הדבר. לפי מיטב זכרוננו גרו שמה לבד אלו הנ"ל שרשמנו את מקום הבתים, גם ה' שמשון גוטליב, אבא וסוסיל סלנט, וחבריהם, יצחק יעקב מורשה, מנש שוחט, יהושוע גולדשטיין ור' אריה זאב גרינשטיין שהיה הפועל אצל משה רינהרד".

(—) יהודה בן־עזר (ראב); (—) א. ווינקלער; (—) משה שמואל ראב בן עזר.

הנוכחים:

(—) עקיבא ליברכט; (—) גד. מכנס; (—) צ. השמשוני.

פנית המיסדים אל א. ל. פרומקין, בעודו בגולה שיבוא לעזרתם

המכתב חתום ע"י דוד גוטמן, יהושע שטמפר, יואל משה סלומון, ר' יחיאל מיכל פינס, אריה ליב נוסבום (סוכן החברה) ומשה ליפקס, ציר החברים היושבים לע"ע בביליסטוק. נכתב בשנת תרמ"ג (באותה השנה עלו ובאו אנשי ביאליסטוק שהחיו את המושבה).

בעז"ה, יום ד' ה' אד"ש תרמ"ג עה"ק ירושלים תו"ב.

כבוד ידידנו הרב הגדול המפורסם ירא אלקים מרבים זכו וכו' כש"ת מוהר"ר ארי' ליב פרומקין נ"י בהרה"צ וכו' מוהר"ש קעלמיר ז"ל האב"ד דק"ק אלעגסאט יע"א

ראינו פרשת ההודעה אשר הואיל כתר"ה לפרסם במכה"ע הנכבד האיזראעליט ע"ד מקנתו מקנת השדה בחברתינו חברת פתח תקוה והדברים אשר הציע לפני אחינו הרבנים אלופי הנדיבים אשר בארץ אשכנז ושמחנו מאד כי הצעותיו מצאו מסילה בלב משלחיו הנדיבים שיחי' ויש תקוה לאחריתן. ועתה הננו באים גם אנו לקיים דבריו חוץ מן הטעיות המעטות טעות הדפוס או טעיות המעתיק שעוררנו על זה אזני כתר"ה לתקנם וגם ממלאים אנו בזה את ידי כתר"ה להשתדל לטובת חברתנו במלא רוחב ארצות אשכנז, ע"פ הדברים האלה: א) להמציא עזרה (הלואה לשלמה במשך עשר שנים) למכונה שואבת מים אם ברוח ואם בקטור, כסף עשרים אלפים מארק. ב) להשתדל ביסוד קופה לגמ"ח לבני הישוב למקנה הבהמות והכלים הדרושים לעבודה ע"מ לשלמם לאט לאט ע"פ הסדר של הבאַדענקרעדיט אנשטאלטען הנהוגים בארצות אירופא. הערה: מובן מאליו שאך העניים והנצרכים בחברתנו יהנו מטובת הקופה ההיא. ג) ליסד קופה אשר אנחנו מצדנו נביא אליה את המעשר מכל תבואות השדה לפרנס מתוכה תלמידי חכמים אשר ישאו דגל התורה במחנינו להורות את ילדינו מקרא ומשנה וגמרא על הסדר וגם יהי' לנו למורי הוראה באו"ה ומצות התלויות בארץ ושוחטים ובודקים על טהרת הקודש, ולפי רבות עושר הקפה כן גם נוסיף אי"ה להגדיל בתי הת"ת והישיבות עד אם תעשינה כמרכז אשר ממנו תצא תורה.

על כל הדברים האלה באנו על החתום מיסדי החברה ומנהליה

מנהלי החברה:

נאם דוד מאיר גומטאן — ונאום אוהב דבק להחברה
נאם יואל משה בהר"ם אל' סאלאמן — ורוצה בתקונה וישובה יחיאל מיכל פינס
נאם סוכן החברה ארי' ליב נוסבאום — נאם משה ליפקעס, ציר החברים היושבים
ונאם יהושע שטאמפפער — לע"א ביביאליסטוק

התעודות המודפסות לעיל טרם ראו אור. אני העתקתים מכתב יד מקורי ככתבן וכלשונן לפי סדר כרונולוגי של התפתחות המושבה.

בתעודות מתבלטים האישים, שתכנו את יסוד המושבה העברית הראשונה והגשימו הלכה למעשה. חכמתם, שאר רוחם, גדולתם וידיעותיהם, התלבטויותיהם, תלאותיהם, וסבלם מבצבצים מכל שורה ומכל אות. תעודות רבות נדפסו כבר בספר „ראשית" שהוצאתי לאור אשתקד, וחלק נדפס בספר יובל החמשים שהופיע ב־1928 ונגנז.

ר׳ יואל משה סלומון מבקש עזרה למושב יהוד

בעז״ה פה קרתא חדתא יהוד דמיתקריא יהודיה בארעא קדישא ת״י ד״ק מנחם תרמ״ז, יתן ה׳ שלום וברכה, אורך ימים ושנות חיים למעלת כבוד אדוננו הנעלה חובב ציון וירושלים

השר מיכאל ערלאנגער הי״ו ולכל הנלוים לו רוב שלום וברכה,

אדון ושר! הרהבנו עז בנפשנו לדפוק שעריו אחרי כי זכינו לחזות את הוד פני כ׳ בהופיעו כמלאך במושבתינו יהוד ת״י ובעינו ק׳ ראה כי המושב הזה אשר רבות עמלו בוניו בו, צריך כעת עזר וסעד לבלי יתמוטט חלילה — ואדוננו יודע כי אנחנו מיסדי „פתח תקוה״ עמלנו ביגיעת בשר וחרף נפש לקומם את מושב יהוד, כי ידיעתינו והכרתינו בטבע הארץ הזה חייבה אותנו לתור לפ״ת מקום בריא להחליף כח, ידענו כי ימים ידברו ויעידו על פעולותינו.

והנה עתה אנחנו מוצאים את הישוב הזה ברע מאד, כי המים עמוקים מאד וכשל כח היושבים להוציא מים להשקות אדם ובהמה, וידענו בבירור כי בהמלא החסרון הזה אז אי״ה יתרבה פה הישוב עד כי תמצא ידינו לקמת שדות סמוכות ונשענות להמושב ובעז״ה תשוב ותהי׳ יהוד לקולניה חשובה והגונה לבדה, אשר תשביע די רצון ועונג לתומכיה ועזריה.

ואדוננו יודע כי הואיל כבוד הנדיב בונה חרבות ישראל על ידי השתדלות כבודו הרם ויתן לנו מכונת קיטור ופומפא להעלות המים ואך מאשר כשל כחינו עד עתה להעמידו לוקח לע״ע המכונה הלז לחפור הבאר במקוה ישראל — ואנחנו כיד הנסיון הטוב עלינו התבוננו כי יותר טוב לנו מכונת רוח תחת מכונת אש, כי׳ האנשים המעטים היושבים פה כשל כחם לתת ההוצאה הדרושה להסקת מכונת קיטור, תחת אשר מכונת רוח הוצאתיה קלות ובפרט כי על הגבעה אשר הבאר עליה יפיח כמעט רוב היום רוח, והמכונה תיסוב על צירה להפיח רוח חיים חדשים בעצמותינו כי בעז״ה על ידי זה יתחזק הישוב היקר לנו מחיים כי קנינו אותו בדם לבבינו אנא אדון נעלה הבט נא כי בפעולה קלה כזאת, בהחליף השר את המכונת האש הדרושה למקוה ישראל ויתן לנו מכונת רוח יקומם בזה את מושבתינו ולעולם על הטוב יזכר שמו בפינו המתוחים מול הדרינו מיסדי פ״ת.

מיכאל ארלאנגער, היה אחד מחברי ועד „כל ישראל חברים״. בעל השפעה גדולה על הבארון. בתיווכו ובהשתדלותו עשה הבארון הרבה למען הישוב. כל מי שבא לפריס בעניני פ״ת, פנה תחילה לארלאנגער, והוא היה מביאו בפני הבארון ועזר ככל יכלתו.

המושבה יהוד לפני חרבנה. בשנת תר״ן (1890)

ראשית עבודת האדמה

"זמני הזרע וחלוקת השדה יקבעו בחדש אלול, זמני הקציר יקבעו ימים אחדים לפני בישול התבואות, וזמן כלות האסיף בחג הסוכות".

"מיום שכלה הקציר והובאו הגורנה מותר לכל אחד לשלות בהמתו לרעות בשדות הקצורות".

"מותר לגדל בישוב בהמה גסה ואפילו עגלין וסייחין, ומבהמה דקה הסכמנו להתיר גדול אילים וכבשים באין מוחה, אבל גדול תישים ועזים אסורו במקומו עומד עד שיסכימו $^{2}/_{3}$ הישוב".

(מתקנות יסוד פתח־תקוה פרק 2)

אנסה לסקור בקצרה את התפתחות החקלאות של פ"ת בתקופתה הראשונה:

בחדש אב תרל"ח, קנו מנין אנשים מבני ירושלם, שטח של 3200 דונם אדמה, סמוך לנחל ירקון, במחיר 1070 נפוליון, ויחלקו את הנחלה לעשרים וארבעה חלקים, והכינו קרקעות גם בשביל מתישבים חדשים, שיבואו להתנחל בה.

בשנה הראשונה לבואם אל המושבה, החליטו לעבוד בשותפות, ושכל אחד מהתושבים לא יעסוק במשקו הפרטי, (כפי שתוכחו להלן בתעודה מיום ח' תמוז תרל"ט). מהן הסבות, שהניעו אותם לכך, קשה לדעת. יתכן שבחרו בשטה זו של משק משותף, מאי־ידיעת תנאי המקום, ומחוסר המשפחות במקום. אין ספק, ששותפות זו הקלה להם את אפשרות הקיום באותה שנה הספיקו להקים להם בנינים, לקנות בהמות עבודה, אף על פי שלא היו מנוסים בעבודה. היבול הראשון הצליח. הצלחה זו הלהיבה את יהודי ירושלים ורבים פנו למיסדים, שירכשו אדמה נוספת גם בשבילם. המיסדים רכשו מיד עוד 7100 דונם במחיר 60.000 פראנק.

ראוי לציין לשבחם של המיסדים, שהחליטו למכור את השטח החדש בלי ריוח. החלטה זו מוכיחה עד כמה התיחסו בוני המושבה לקנית קרקע כאל דבר שבקדושה, ושרק בעלי שאר רוח וטהורי נשמה כמוהם, יכלו להתרחק מכל ריח של ספסרות וריוח.

בכפר אמלבש, שנקנה על ידי המיסדים, גרו קודם 32 פלחים, שהיו חוכרים את הקרקע מהאפנדים: סלים טין ואנטון קיסר, אשר גרו ביפו. החוכרים הללו לא התיחסו ברצון למכירת הקרקע והיו מציקים לבני פתח־תקוה, ע"י קטטות ביום וגנבות וגזלות בלילה. ונוסף על המצוקות מצד הפלחים היה גם היבול רע בשנת תר"מ, והאכרים הראשונים, שלא היו בקיאים בתנאי המקום ובחרו להתישב סמוך לגדות הירקון, היו בימות הגשמים שקועים בבצות, שהקיפו את המקום ובקיץ הציקו להם היתושים. התוצאות לא אחרו לבוא: מחלת הקדחת התחילה תוקפת את המתישבים הראשונים. ביחוד רבו המחלות בשנת תר"מ — עד כי רבים מבני המושבה מתו וחלק מהם יצאו לערים לחכות עד יעבור זעם.

המושב התרוקן. השכנים שדדו את אשר הותירו האכרים, שעזבו את המושב לזמן מה. בשנת תרמ"ב, כשהתחילו לבוא מחדש ובסיועו של י. מ. פינס נקנה בכפר הערבי „יהוד" שטח אדמה לבנות בתים לדירה. בהיות המקום רחוק

„אשר תפעל מחרשה אחת בא"י לא יפעלו אלף קולמוסים"

(שמעון רוקח ממיסדי חברת פרדס בפ"ת)

מהירקון, היה בטוח מרפש בחורף ומיתושים בקיץ. אולם לעומת זה סבלו האכרים בהתרחקם יותר מדי מנחלותיהם, ואחרי שההליכה יום־יום מיהוד לשדות פ"ת וחזרה היתה קשה ביותר וגם הגניבות התרבו, גדלה הנטיה לסדר מחדש את מקום המושב הראשון (כיום גן המיסדים ע"י חובבי־ציון).

ראשית עבודת האדמה

בשנת תרמ"ב היו בכל פ"ת רק עשרה בתים — בהם גרו 66 נפשות. מחלת הקדחת, שהיתה שכיחה בין המתישבים, גרמה לפגור המושבה וקיומה בקושי רב. גם „חובבי־ציון" היססו אם פ"ת תוכל להחזיק מעמד, לכן מנעו בתחילה את עזרתם לה. גם הבארון לא נטה לפרוש את כנפיו עליה, והסתפק במושבות, שהקדים להושיט להן עזרתו, בחשבו, שהחובה לתמוך בפ"ת מוטלת על חובב"צ. ואף על פי שהמושבה היתה זמן רב מעין „בת חורגת" גם לבארון וגם לחובבי־ציון, עלה בידה להתגבר על המון מכשולים ולסול לעצמה דרך להתפתחות.

את אחד הגורמים, שהשפיעו על התפתחותה, יש ליחס לאפשרות, שנתנה לרכוש בה נחלאות. לא כן במושבות הבארון — שם אסור היה למכור נחלה ונכסי דלא ניידי בלי הסכמת הפקידות של הבארון, (מלבד מספר המתישבים, שמצא הבארון בקבלו לידו את המושבות, או יישב אותן לפי מספר קבוע מראש). לעומת זה העולים החדשים, שבאו לפ"ת ורצו להתישב בה, היו משיגים את מבוקשם על נקלה ועל ידי כך נעשתה מושבה זו — מקלט לעולים החדשים, לרבות בעלי אמצעים קטנים, שכספם הספיק רק לשם רכישת מגרש קטן והקמת צריף ארעי עליו. רק בשנת תרמ"ז, לאחר שנקלטו כבר בפ"ת עשרות תושבים חדשים, שרובם חיו חיי עוני ומחסור, התחילה גם פקידות הנדיב להושיט עזרה (בחרה רק 28 אכרים ולהם ניתנה העזרה תמורת עבודתם כשכירים. ראה להלן הפרק „קורות העשרים ושמונה") משפע הזהב, שהנדיב השפיע על א"י, בחלקה של פ"ת עלו פירורים בלבד.

למרות הכל הקדימו אכרי פ"ת לכבוש להם עמדה ולהסתדר, פחות או יותר, במובן המשקי. בו בזמן התקיימו שאר המושבות בנס.

הגורמים, שהועילו להתפתחותה המהירה של אם המושבות, הם: 1)

קציר

אהבת העבודה של אכריה ותושביה. 2) תשוקה נפשית למשק חקלאי, 3) ולא היו בררנים בעבודה, כדי לקיים את עצמם לא מאסו בכל עבודה; עבדו בפראנק אחד ליום, כשכירים אצל הבארון, עבדו גם בעגלונות — בהובלת ניסעים ומשאות, לא רק מפ"ת ליפו, אלא גם לירושלים ולשומרון. עבדו גם בהספקת אבן וחמרי בנין למסילת הברזל לירושלים לפני 60 שנה, וחזרו אל מושבתם רק לשבת. גם פקידות הבארון הזמינה אכרים ופועלים מפ"ת לעבודה במקומות אחרים, כי יצא להם מוניטין, כעובדים חרוצים ומומחים. מענין לציין שכל פרוטה, שהיו מרויחים היו משקיעים בבנין המשק ושיפורו. על התכונות הנ"ל אפשר להוכח מדברי הירש (מנהל מקוה ישראל אז), שכתב בשנת תרמ"ו:

„וכן נתרבו בפתח־תקוה המשפחות, העובדות בעצמן את אדמתן, יבפרט בשנה הזאת, אשר תקנו לבל יעיז אחד ממקבלי התמיכה לקחת מבני הארץ באריסות... וגם אלה, שאינם מקבלים תמיכה, הסכימו לבלי להחכיר את שדותיהם לפלחים".

אלעזר רוקח כותב בזכרונותיו:

„הנני מכיר איזה קולוניסטים, אשר בעת, שאין להם עבודה בפ"ת אחרי שגמרוה, ישלחו את ילדיהם לראשון־לציון לעבוד שמה עבודת פרך בתור שכירי יום".

לא רק האכרים עם בניהם הרבו לעבוד בידיהם גופא, אלא גם נשיהם ובנותיהם הרבו להשתתף בקציר ובדיש. בדרך כלל היו המתישבים הראשונים אנשים הרוצים ואוהבי עמל. בה בשעה שבמושבות אחרות הרבו לבטוח בנדיבים, חברות ומוסדות, שיספקו צרכיהם — סמכו בני פ"ת על כוחותיהם הם.

אכרי פ"ת הסתפקו במועט, ללא תביעות ודרישות מיוחדות. כח הסתגלותם לכל תנאי ומצב היה להפליא. חסרה להם ההשגה על דבר חיי תענוגות ורוחה, על כן קלה היתה התערותם במקום. בעוד שאכרים במושבות אחרות, שנתמכו ע"י הבארון, הרשו לעצמם לבזבז כסף רב על רהיטים יקרים, בנינים יפים, סדור משתאות, קנית פסנתרים ושליחת בניהם פריסה*), היו אותם האכרים (28) שנתמכו ע"י הפקידות, מקבלים רק שכר בעד עבודת כפים וזיעה והוצאות צבוריות. כדאי להוציא את הטעות מלב רבים, שפ"ת נתמכה בעין יפה. לא דא ולא הא. הרי כמה מספרים, שיעמידונו על אמיתות הדבר: מכל צבור האכרים נתמכו בסך הכל 30 ע"י „חובבי־ציון" מאודיסה. תמיכתה התבטאה בהקמת בנינים (כיום נקרא הרחוב: חובבי ציון. עוד נשארו שרידים מהבתים הראשונים וכל אחד יבחין בהן בנקל). שטחם של הנתמכים הנ"ל הגיע בס"ה ל־2.300 דונם, מתוך 13.000 דונם, שהיו לאכרי פ"ת. גם להחזקת שרותי הצבור הקציבו חובב"צ סכומים מסוימים לתקופת מה.

תמיכת הבארון ניתנה רק ל־28 אכרים שתמורת האדמה, שנתנו לבארון לצרכי נטיעות — נשכרו על ידו לעבודה כפועלים.

צורת החקלאות בתקופה הראשונה

אם כי חלק גדול של אדמת פ"ת ראוי לנטיעות שלחין ומים רבים מצויים בה ולא בעומק רב, וגם הירקון זורם בגבולותיה החלו במזרע תבואות. מיסדיה התכוונו ושאפו לקיים את ה„מצוות התלויות בארץ", ודקדקו בשנים הראשונות לקיים שמיטה, לקט, שכחה, פאה ומעשר. בתרל"ט, בחודש חשון, פתח ר' יהודה

*) מספרים שיהודה ראב אסר על בנו ברוך ללמוד צרפתית בביה"ס של הבארון, והטיל עליו לצאת את הכתה לזמן השעור.

ראב את תלם הבתולים בקרקע המולדת אחר 1800 שנות גלות ישראל מארצו. בתר"מ קצרו ברנה שפע של יבול, ושאיפת המיסדים באה על סיפוקה. את המעשר הובילו ירושלימה בתופים ובמחולות. תרמ"א — שבתה העבודה, כי המושב התרוקן מתושביו לרגל הקדחת. תרמ"ב — חלה בה שנת שמיטה, ולו היו במושב אכרים בין כך לא היו מעבדים את הקרקע. רק בתרמ"ה, עם עלית אנשי ביאליסטוק ובנין "יהוד", חדשו את עבודת השדות. האכרים גרו ביהוד וירדו לפ"ת העתיקה לעבד את האדמות. אנשי ביאליסטוק: דניאל ליפשיץ, משה ליפקס, י. צ. שפירא ובניו מיכאל ואברהם. (ר' אברהם שפירא), יטקובסקי, ברנדה, לייב ליפשיץ, מרדכי דינוביץ ובניו, אלחנן בולקין, בן ציון שאטיל (סבו של ראש העיר מר יוסף ספיר), דב 'מיני' פנחס המאירי ועוד. הם התארגנו, כקבוצה שתופית, לתקופה של שנה לצורך עבוד השדות; שכרו את ר' יהודה ראב לשמש להם מדריך ומורה בעבודה ובמשק, בסוף השנה התחלקו בנחלאות ויעבדו איש־איש את נחלתו. אותה שנה עבדו 4.500 דונם פלחה. בתרמ"ו — עבדו 4.900 דונם פלחה האינונטר החי, שהיה אז במושבה, הקיף: 35 — סוסים, 70 — שורים, 45 — פרות, 4 — חמורים, 6 — פרדות, 33 — עגלים, 2 גמלים. לעומת שנת תרמ"ד, שהיו רק: 7 — סוסים, 30 — שורים, 28 — פרות, 4 — חמורים, 6, פרדים.

בשנת תרמ"ט גדל האינונטר החי בהרבה ומנה: 40 — סוסים, 37 — שורים (בשורים חלה ירידה), 110 — פרות, 173 — עגלים, 16 — חמורים, 10 — פרדים.

בשנת תרנ"א זרעו 7.200 דונם פלחה, שכללה: שעורה — 3.200 דונם, חטה — 1520 דונם, דורה — 700 דונם. שאר השטח נזרע: תורמוס, בטנים, עדשים, תפוחי־אדמה, אבטיחים, שומשום והשאירו "כרב" לשנה הבאה. במשק החי שוב לא חל גידול ניכר — מספר השורים ירד ועל חשבון זה עלה מספר הסוסים והגיע ל־72 לעומת 40 בתרמ"ט; שורים 15 לעומת 37 — בתרמ"ט.

הסטטיסטיקה הבאה תפגין את התפתחות המשק החי עד היום:

תר"ס: 100 — סוסים, 370 — פרות, 50 — חמורים. תר"ע: 110 — סוסים, 500 — פרות, 70— חמורים. תרע"ד: (ערב פרוץ מה"ע הראשונה) 800 —

חריש .פוליטי' של אדמת היובל ובהדרגה - סיד לאחר רכישתה.

פרות, 400 — סוסים, 106 — חמורים, באותה שנה נזרעו 5,000 — דונם פלחה, שהכניסה 40 אלף פראנק, תרע"ז: (בשלהי המלחמה) 300 — פרות, 50 — סוסים, 104 — חמורים. (לא נזרע כמעט כלום, בגלל קירבת החזית והגירושים), בתרע"ח נמצאו רוב תושבי פ"ת בגירוש. ברשיון מיוחד התירו האנגלים למספר עובדים לעבוד בהשקאת הפרדסים. לשם כך סדרו מחנה מחוץ למושבה, להלין בו את העובדים, ובבקר יצאו לעבוד בלוית משמרות. העבוד התחדש למעשה בשנת תר"פ. שטח הפלחה, שנזרע, לא הגיע ל־3,500 — דונם. מספר הפרות הגיע ל־600, סוסים — 720. מכאן ואילך מתחילה שקיעתה של הפלחה. האכרים התמסרו יותר ויותר למטעים וגידול חצירים לבהמות חלב, אספסת, בקיה, תירס ודלעת. את האספסת הכניס יהודה ראב.

קרנה של הפלחה החלה לרדת עם התחלת המטעים עוד בשנת תר"ן, שאז התחילה נטיעה אינטנסיבית. משק החלב החל לפרוח והווה ענף מכניס מאד. בשנת 1925־1926, עם בוא העליה הרביעית, גדלה תצרוכת החלב. נפתחו מחלבות לעבוד מוצרי חלב, כגון: „תנובה", „הגולן" ואנשים פרטיים התחילו להביא בקר מבירות, מפריזלנד ומהולנד — פרות משובחות — שופעות חלב רב. הגזע המקומי, הערבי, נדחק לגמרי מהמשק העברי. בשנת תרצ"ב נמצאו במושבה 450 — פרות, 130 — סוסים, 200 — כבשים (שהוכנסו ע"י יהודים מבולגריה ומחלבם יצרו גבינה משובחת), 120 — חמורים, 60 — פרדות, 210 — כורות. בשנת תרצ"ד עלה מספר הפרות והגיע ל־500. (שנת בוא העליה הגרמנית גדלה התצרוכת), וכן החל להתפתח ענף העופות, כי רבתה הדרישה לבשר עוף וביצים. מספר העופות הגיע אז ל־12.000 גם מספר הכורות הוכפל והגיע ל־400, אך חלה ירידה במספר החמורים... נותרו רק 25, גם במספר הפרדות חלה ירידה משמים — בשנת תרצ"ב — ל־ שלשים בתרצ"ד, וזה בגלל מספר רב של מכוניות משא וטרקטורים, שהופיעו בשוק, ואילו השנה שנת יובל השבעים מגיע מספר הפרות: ל־856; סוסים — 124; תרנגולות — 260 אלף וחמורים — 83. עתה, עם קום מדינתנו העצמאית ועזיבת הערבים את כפריהם, נשקף שוב עתיד כל שהוא לענף הפלחה. נתעוררו בני פ"ת, צאצאי הראשונים, לנסות שוב מזלם בסקטור זה. הפעם התארגנו בקבוצות בני 5־6 אנשים ויצאו לזרוע את האדמות הנטושות, אולם לא בשורים ואף לא בסוסים, אלא בטרקטורים ובמכונות דיש. וגלגל המטעים נסוב לאחור — שקע זיוו, וקרן הפלחה עולה שוב.

מתמיד העדיפו בני פ"ת את העבודה החקלאית. נמנעו מלעזוב את המושבה "אמנו את ידיהם בעבודה חקלאית. מספר מבוטל עבר לפרנסות אחרות, ואף על פי שאלפי עולים באו למושבה ופתחו חנויות, לא נתפסו בני פ"ת למסחר, תהליך זה נמשך עד היום.

היו תקופות, שאכרי פ"ת לא הסתפקו באדמה, שברשותם, אלא הכרו אדמה גם מערבים וגידלו בה תבואה. בשלשים השנים הראשונות הרבו אכרי פ"ת לעסוק במזרע השדות, בעוד שבמושבות אחרות תפסו הנטיעות את המקום הראשי עוד בשנים הראשונות להוסדן והפלחה הלכה והתמעטה משנה לשנה. דוקא הנטיעות, שברבות הימים תפסו את השורה הראשונה בין ענפי המשק, שנתערו בפ"ת, לא הרבו להעסיק את בניה, שהתישבו בה בראשית הוסדה.

בני פ"ת מוכנים עוד כיום להתארש שוב עם החקלאות — אם תכלכלם בכבוד. כה צמודים הם לקרקע אבותיהם.

הגפן (ראשון המטעים)

בערך חמש־שש שנים אחר יסוד פ"ת (תרמ"ה) ב־1884, החלה נטיעת גפנים. ראשוני הנוטעים היו: יהודה ראב, ירמי, הנדיב הגרמני לחמן (ע"י הרב פרומקין), שפיגל, אברהם זלמן איחילוב, זאב אריה יטקובסקי, עמנואל ואחרים. ניטעו שטחים קטנים, בעיקר לצרכי חבית.

בקנה־מידה גדול הוחל בנטיעה רק בשנת תרמ"ז, על ידי הרב פרומקין א. ל. על אחוזת לחמן. כונת הנוטע היתה — תעשית יין. השטח שניטע הקיף בערך 40 דונם. מכאן הונח היסוד המסחרי לנטיעת הגפנים.

האכרים בשנים הראשונות נתנו משפט בכורה לתבואות, שכן גידול תבואה לא הצריך השקעות גדולות, ואילו מטעים — צריך היה להמתין שנים מספר עד שיכניסו משהו.

בולמוס נטיעת הגפנים התחיל עם התעניינות הבארון בפ"ת והושטת עזרתו. בשנת תר"ן נטע הבארון כ־1300 דונם גפנים. (כל השטח מפרדס זלצר עד ביח"ר קיבקו, ומשם לעבר חרזרזור דרומה. המנצח על הנטיעה היה האגרונום חיים כהן. זמורות הגפנים הובאו מהודו ומצרפת.

האכרים, שנטעו בעצמם, יצרו יין בדרך פרימיטיבית. עודף הענבים נמכר לגרמני שרונה, שהיה להם כבר אז יקב, ולאכילה לתושבי המקום. ואילו כרמי הבארון שלחו את תנובתם ליקב ראשון לציון.

לאחר שיצאו הכרמים מערלה נחלקו בין האכרים, הנתמכים על ידי הפקידות (28 האכרים). בעל משפחה גדולה קבל 7 הקטר גפנים וישאי פרי, בעל משפחה קטנה קבל חמשה הקטר. עד חלוקת הכרמים לא היו הנתמכים על ידי הפקידות מקבלים תמיכה חדשית (כפי שהיה נהוג במושבות אחרות), כי אם היו עובדים אצל הפקידות בתור שכירי יום. לאחר שקבלו את הכרמים חדלו להיות פועלים, ותמורת אדמת הכרמים נתנו האכרים לפקידות אדמה אחרת, ועל הכורמים היה להחזיר רק את הוצאות הנטיעה.

כאמור לעיל נטעו בפ"ת אלפי דונמים כרמים הודות לפקידות הבארון והאכרים הבלתי תלויים בבארון. אולם מחוסר יקב לא ראו כורמי פ"ת ברכה בעמלם.

בשנת תרנ"א היו — 68 הקטר גפנים (מזה החצי לבארון) היינו: 190 אלף גפנים. בשנת תרנ"ה הגיעו ל־630 אלף גפנים, מזה החצי לבארון. הגפן תפס מקום ראשון בין כל הנטיעות. בשנת תר"ס היו 3,600 דונם גפנים! (הרחובות רוטשילד משני הצדדים, מפנת הרצל עד לגבולות אדמת הערבים, ועד לגאולה, רחוב שטמפר, רחוב שפירא, חפץ חיים היו מכוסים אלפי דונמים גפנים). הרוב המכריע של האכרים עבד כרמים, עד תרס"ו שלחו את הענבים לראשון לציון על דבשות גמלים ובעגלות. התוצרת הובלה רק בלילות מחמת קלקול מאור השמש. למרות זאת לא הגיעו בשלמות ונפגעו. משפנו לפקידות בדבר בנין יקב במקום, סירבו. מענין לציין, שיקב ראשון־לציון קבל את התוצרת רק של אותם הכורמים הותיקים, שהוכרו על ידו, ואילו מהכורמים החדשים סרבו לקבל את ענביהם וכנו אותם בשם „ענבי טריפה". דרישת הכורמים לא להפלות בין ותיקים וחדשים נדחתה ע"י הפקידות, ודחיה זו נתנה דחיפה להקמת יקבים בפ"ת.

היקב הפרימיטיבי

חלוץ תעשית היין היה דוד שפיגל, ולו היו 200 דונם כרמים. בתרנ"ה בנה צריף, כרה בו בור ודרך ענביו. פתח חנות ביפו ומכר יין בבקבוקים עם תויות שלו. היין היה רחוק מלהשביע רצון קוניו; אף על פי ששפיגל ידע את המקצוע עוד מארץ מולדתו — בסרביה ארץ היין. היקב בראשון נבנה אחרי זה של שפיגל ודחק את תוצרתו מן השוק.

היקבים המשוכללים

יחס הפקידות אל הכורמים ותוצרתם והתנכהותם אל הכורמים החדשים, המריצה את הקמת יקבים בפ"ת. ביזמת ר' יהושע שטמפר, הלל כהן, דב ימיני, דוד נוביק, ד. מרגלית, יוסף קרול ז"ל ויב"ל ר' דוד אנגלנדר קם והיה הדבר בשנת תרס"ג. רכשו את הכלים ובנו את היקב על יד הבאר העתיקה של כפר „אמלבש" (בדרך מתחנת הרכבת אל „יד לגבורים"). היקב קיים במקום זה עד היום, היקבן המומחה היה ר' יוסף קרול ז"ל. ואלה העקרונות, שהניחו המיסדים ביסוד היקב: א) לשמור על כשרות התוצרת מן הנטיעה עד מלוא הבקבוק, כגון: ערלה, תרומות ומעשרות ושמירה נגד נסך. ב) לשפר את עבוד הכרמים והתוצרת. ג) לנהל את כל העניינים על יסודות קואופרטיביים. ד) שווק מאורגן, ודאגה לתוצרת משובחת. לאגודתם קראו בשם „כורמי־התקוה".

אמנם תוצרתו של יקב זה היתה מראשיתה משובחת. כ־25 אלף ליטר יין נשלחו לחו"ל בשנים הראשונות לקיומו. כח קיבולו של היקב היה מאלף עד אלף וחמש מאות קנטר ענבים. יצר כל מיני יינות: לבן ואדום, מתוק וקוניק. היין נמכר בחלקו הגדול בארץ והשאר באמריקה ובאירופה. המחירים, שקיבלו היו טובים, והכורמים ראו רוחים והגדילו את האינונטר מעודף הרוחים. האגודה התרחבה וקלטה חברים חדשים. נצטרפו אליה: הרב אורלנסקי (רבה הראשון של

הובלת ענבים ליקב

פ"ת), י. בכר, ש. י. גינזבורג, מ. זפרן, מ. מקלף, י. רבינוביץ וא. שמולביץ ז"ל ויב"ל י. ד. ברורמן, י. כהן, ד. למפרט ומר יעקב גרינברג, (המשמש בתפקיד יקבן של אגודת כורמי פ"ת זה 30 שנה עד היום).

במרוצת הזמן התחילה אגודת כורמי־התקוה בייצור ספירט ומשקאות חריפים כשרים. לשיא ההיקף והייצור הגיע היקב, כשהועמד בראשו מר מנדל חייקין ז"ל. על חשבונו יש לזקוף את ההצלחה בשווק התוצרת בכל התבל; פתח סוכנות בלונדון בשם מ. חייקין ושו"ת", ורשם את התוצרת בסמל מסחרי בשם בוזוין, היינו, ר"ת של „יינות פאר ציון". חייקין חדש את ציוד היקב. מן הראוי לציין, שהמגמה והעקרונות של המיסדים כנ"ל נשמרים זה 50 שנה שמירה קפדנית.

היקב השני הוא של הנדבן צבי לחמן מגרמניה, שנפתח בנחלתו (כיום: יקב פרידמן־ובניו) בשם נחלת צבי (הרחוב, שנקרא נחלת צבי נמצא על השטחים, שהשתייכו לאחוזת הנדבן הנ"ל). בראשיתו יצר כמות זעומה רק אי אלו מאות קנטרים ענבים. יינותיו היו חסרי אלכוהול ונמכרו בעיקר לנזירים נוצרים. בא"י נמכרו ע"י האחים פלמן. גם ליין זה יצא מוניטין כיין טוב בשוק העולמי.

ובעוד יקבי הבארון עובדים בהפסד, הצביעו על הצלחתן של אגודת כורמי התקוה. כשהחליטה פקידות יק"א בשנת תרס"ז לעקור חלק גדול מהכרמים ולהשמיד את עודף התוצרת, תוך תקוה להשיג בעד מותר היין מחירים נורמליים, שיאפשרו את קיום הכורמים, נתקבלה החלטה לעקור את הכרמים „הכשרים" בלבד, שבפתח־תקוה ובדמי הפצויים, שקיבלו נטעו האכרים במרץ רב כרמי שקדים ופרדסים.

הריני מביא מעט מספרים מאלפים עד כלות הענף כולו:

תר"ס — 3.600 דונם גפנים, תרע"ב — חלה ירידה עצומה והשטח עמד על 1.600 דונם, תרע"ד שנת פרוץ מה"ע הראשונה — 1200 דונם, תרפ"א — 1100 דונם, תרפ"ה — 1170 דונם, תרצ"ח — 150 דונם. הכרם האחרון הגדול נעלם בשנת תרצ"ט (נשתייר משהו בסביבה).

גם משבר היין בעולם, ששרר בתקופה ההיא (לפני מלחמת העולם הראשונה) סייע בהרבה להכחדת ענף הגפן. את מקומו ירשו שני הענפים האחרים והם: השקדים ופרי הדר.

התשוקה להשתחרר מעול פקידות הבארון, שהעיק עליהם, עורר שאיפה חזקה בין האכרים להחליף את הכרמים בגדולים אחרים. האמידים, שבאכרים ולפרקים אלה, שהיתה להם אדמה ראויה לנטיעת פרדסים, התחילו לנטוע עצי הדר, ושאר האכרים בחרו לנטוע שקדים.

השקד

פקידות הבארון עקרה את עודף כרמי הגפן שלה בשנת 1907. באותה השנה ניטעו כרמי שקדים על ידי אכרי פ"ת. גם הפקידות נטעה שטח לא גדול (כיום: רחובות ארלוזורוב, דב־הוז עד גבעת השלושה). כל שטח השקדים הקיף כ־3000 דונם. רובו היה באדמת חרזרזור.

הדרישה לשקדים באה מיון. בשנה הרביעית החלו הכרמים להניב פרים. הכורמים התאגדו ויסדו אגודה בשם „השקד". בשנת תרע"ב — היו 4675 דונם שקדים. תרע"ד — 7000 דונם. הירידה בענף זה מתחילה בשנת תרפ"ה — 6462 דונם, בשנה זו — שנת העליה הרביעית, החל בולמוס של קנית אדמות

קלוף שקדים

וכרמים, נטיעה מוגברת של פרדסים על ידי עולים־מתיישבים חדשים, וגם הותיקים נגררו לתוך הבולמוס בעקב מחירי ההדר הטובים, שבשוקי אנגליה. בשנת תרצ"ד אנו מוצאים בפ"ת רק 1200 דונם שקדים ובשנת תרצ"ח נותרו רק 800 דונם, עד שנת 1928 (תרפ"ח) הלך הכל כשורה מבחינת היבול והשווק, והנה בא מזיק בשם „קיבנדוס" וכרסם את השרשים. העצים הלכו והתנוונו ונגזרה כליה על הענף. בשנת תש"ט יש עוד 60 דונם!

יסוד התאחדות האכרים

משמאל לימין: פ. פסקל, פ. קורנפלד, ע. ליברכט, א. אהרונסון, ב. ראב, צ. קוטוקובסקי, ז. גיסין, ומ. מאירוביץ

עד מלחמת העולם הראשונה הכניס ענף השקדים רווחים יפים וכולו נועד לאכספורט. גם אחרי המלחמה עוד הכניס משהו, אך קיומו היה מותנה בעבודה זולה על ידי עבודת נערים ונערות בגיל רך, בקטיף וקלוף (היו משלמים 2 גרוש קלוף פח שקדים). זוכרני, שהשתכרתי 4 גרוש ביום — קלפתי 2 פחים...). הפועל הטוב ביותר יכול היה לקלף רק 3 פחים ביום.

אמנם הובאה מכונת קילוף מודרנית מאמריקה, אך לא התאימה לשקד שלנו המאורך אלא לעגולים. המכונה פצעה את השקדים, והיו נאלצים לותר עליה.

הענף הזה התקיים 20 שנה כענף מכניס בין שאר הענפים.

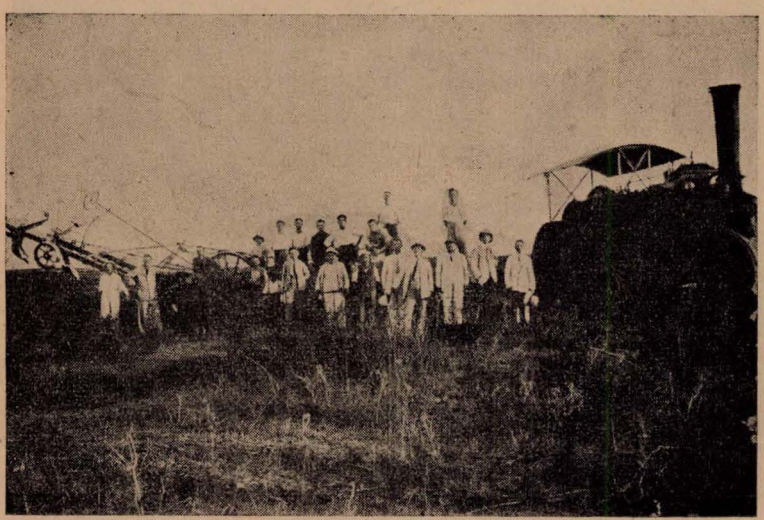
פרי-הדר

פרדס ראשון נטע בשנת תרמ"ז (1887) באדמת הנדבן צבי לחמן ע"י הרב א. ל. פרומקין ב"כ הנדבן. השתילים היו גרועים והפרדס פגר בהתפתחותו. הנסיון לא הצליח. הפרדס התנוון כעבור שנים אחדות.

בשנת תרנ"ד-ה התחיל הבארון לנטוע פרדס ובשנה אחר זה נטע פרדס אתרוגים. בשנת תרנ"ז, עברה יזמת הנטיעה גם לידי אנשים פרטיים. הראשון היה יהושע שטמפר בשותפות עם יהודי אנגלי, ששמו סמואל ועם פיינשטין. בעקבותיהם הלכו אחרים: משה מקלב, אחים סלומון, רוקח ואחרים. משנת תרס"ה גברה ההתעניינות בפרדסנות. נוסדו חברות נטיעה, בשם „סגולה", „מוריה", „בחריה" ועוד. בשנת תרע"א יסד בצלאל יפה חברת ההשקאה על הירקון להשקאת הפרדסים.

בשנת תר"ס נמצאים בפ"ת — 450 דונם פרדס. תרס"א — 1000 דונם. תרע"ב — 4000 ד'. תרע"ד — 5.800 ד'. תרפ"ה — 9.000 דונם. היבול בשנת תר"ע — 65 אלף תיבות. תרע"ו — 112 אלף ת'. תרצ"ט — 1 מיליון ת'.

מחיר הפרדסים נערך אז ב־7 מיליון פראנק. בצעדי ענק הלך הלוך והתפתח ענף פרי־ההדר. בשנת תרצ"ד הגיע שטח הפרדסים לשיא — 17,000 דונם, ובשנת תרצ"ח ערב פרוץ מלחמת העולם השניה — 18,000 דונם עם 120 בארות להשקאה (מלבד ההשקאה של חברת הירקון). כמות המים, שהפיקו

סכונת החרישה .פאולר שהובאה ע"י הברון

הבארות בלבד — 7000 ממ"ק בשעה. הגדול החל עם העליה הרביעית 1926 — 1928. בשנים האלו הוכפל שטח פרי ההדר לעומת ערב פרוץ מה"ע הראשונה תרע"ב. אלה היו שנות הגאות לפרי ההדר.

ואלו חברות השווק הקיימות: „פרדס", „בוסתן", משה שמואל ראב ובניו, האחים בראז והאחים מרכוס.

חברות ראשונות, שנתבטלו: „אוניון", „החקלאי". אוניון נוסדה בתרס"ז. התקיים עד המלחמה העולמית הראשונה. החקלאי נוסדה בשנת 1925 ובטל ב־1938.

האשכולית והולנסיה הובאו לפ"ת בשנת 1913 ע"י ב"כ פיק"א בריל. שהביאם מקליפורניה.

ענף הפרדסנות החל לסבול משנת 1935 — מלחמת חבש — איטליה ובשנת 1936־38 המאורעות; ומיד נכנסה המלחמה העולמית השניה והפסיקה לגמרי את האכספורט. הפרדסנים — לא היה בכוחם לעבד את הפרדסים ולהשקיע כספם לריק, הם השתעבדו ושעבדו את הפרדסים. מעטים המשיכו להשקיע מעט אמצעים והשאר הזניחו את הפרדסים לחלוטין. וכך הגענו לירידה מבהילה ולשטח של 9000 דונם בשנת תש"ח ו־500 אלף תבות.

פ"ת תפסה 65% מכל שטח ההדרים בארץ, היתה ערש הפרדסים, כשם שהיתה ערש המטעים והחקלאות העברית בכלל — אחרי התחדשות הישוב בארץ.

מה שנשתייר מכל זה הוא: מחנה עצום של בעלי מקצוע בענף המטעים והאריזה, שעל ברכיו התחנכו דורות של אנשי עבודה, שנפוצו בכל כנפות ארצנו והמשיכו בנטיעה.

אחת ברור: עודף הנטיעה היה בעוכרי ענף זה. לעתיד הוא מצריך כוון חדש וטיפול אחר, אחרת צפוי לו כליון.

מטעים אחרים

כל שאר המטעים היו בחינת נסיונות, שלא הצליחו, בגלל אי־התאמת הקרקע לגידולים כאלה, כגון: תה, קפה, טומבק, כותנה, תולעת משי, עצי קקיון, גרניום וכו', ואילו הזיתים, צמר גפן ואחרים לא היו רנטביליים. מכל זה נשארו 200 דונם כרמי זיתים.

עצם הלהט לנסיונות מוכיח, מה גדולה היתה היזמה של אכרי פ"ת — לא נלאו מלחפש נקודת אחיזה בקרקע; לא החמיצו כל רעיון, שצף בשטח החקלאי; ענף לא הצליח — לא נואשו, מיד בא „ממלא מקום", לא היה גידול, שלא נסו אותו. חדות היצירה מלאה לב ראשוניה. חויה גדולה היתה להם כל נטע, שנקלט, כל גרעין, שנבט וכל שתיל, שצמח. כלם היו אנשי עמל, אוהבי העבודה ומתמידיה, הסתפקו במועט; יהודים פשוטים ללא תביעות ודרישות מיוחדות כירושלמים וכעולים החדשים, בעלי תכונה להסתפק במועט ולהסתגל לתנאים הקימים. לחלק הגון מהם חסרה אפילו ההשגה על דבר חיי רוחה והענוגות, משום כך בנו לעצמם בתי חמר וצריפי עץ, קטנים ופשוטים.

מלבד 28 האכרים לא נהנו אכרי פ"ת משלחנו, המלא והדשן של הנדיב. קמצו בהוצאות וחיו באופן צנוע, כנהוג בין אנשי כפר. ובעוד שאכרים ממושבות

„הפרדס הוא מפעל המפרנס את כל עובדיו, מחוץ לאחד, הפרדסן, וכי משום שאדם אחד אין שכרו בעמל הפרדס, הפסיד הפרדס?"...

(יהושוע שטמפר ממיסדי פ"ת)

אחרות, שנתמכו על ידי הבארון הוציאו ממון רב על בנינים מפוארים, רהיטים יקרים, סדור נשפיות ומשתאות וכו', היו האכרים, הנתמכים בפ"ת, מקבלים מהפקידות רק שכר עבודתם.

חוסר הנטיה לחקות את מעשי־הפקידים הבזבזנים וההרגל לחיות בצמצום ולהנזר מחיי מותרות, הביאו לידי כך, כי גם לאחר שהוטב מצב התושבים בפ"ת והתחילו לגטוע פרדסים והכנסתם גדלה מעת לעת — גם אז הוסיפו להמנע מהוציא ממון על מותרות, והעיקר היה בעיניהם לשכלל את תנובת השקדים ולהגדיל את מדת הכנסתם של הפרדסים.

כיוון שבפ"ת התפשטה נטיעת פרדסים במידה הגונה, על ידי זה נוצר מקור פרנסה לפועלים בכלל ולבעלי מקצוע בפרט. על ידי האפשרות לסדר בפ"ת משק מגוון וביחוד לטפל בענפי חקלאות אינטסיבית, נוצר במושבה בית קבול הגון לכל מבקשי העבודה, בעוד שבמושבות אחרות מחוסר מוצא למרץ, מרוב בטלה ומהעדר אפשרות להרויח מן הצד, הרבה הדור הצעיר לפנות עורף למשק החקלאי של אבותיהם. לרוב גם בחרו לעזוב את המושבה, לנדוד מעבר לים ולבקש שם את אשרם. לעומת זה בחרו צעירי פ"ת להשאר במושבה ואימנו ידיהם בעבודות חקלאיות ובהסתגלות למקצועות המשק, המכניסים, פחות או יותר, שכר לעוסקים בהם. לא כן במושבות אחרות, שבני האכרים עסקו במשקי אבותיהם מתוך הכרח. ובפ"ת הוסיפו בני המושבה להעדיף את העבודה החקלאית על פרנסות אחרות.

תעיד העובדא על קיום ארגון בשם „האכר הצעיר", שנוסד בפ"ת ביזמת ברוך ראב, והקיף את כל בני המושבה. מגמת הארגון היתה חקלאית גרידא, ללא תבלין פוליטי וללא צביון מעמדי. מטרתו היתה לשפר את החקלאות, לעזור לבני המקום להתערות בחקלאות, להדריכו וגם ספוק צרכיו התרבותיים. הארגון עמד בקשרים עם מיניסטריוני החקלאות בארצות־הברית, צרפת ואחרות, שהמציאו להם חומר מקצועי בכתב וגם הודרכו בעצות. הארגון התקשר עם אנשי מדע בחקלאות ושאלו פיהם בכל ענין חקלאי־מקצועי. הארגון התקיים שנים אחדות

חורשת זתים (כיום חוצה אותה רחוב פיק"א)

עד שצמח ממנו ארגון „בני־בנימין"; ומזה האחרון „בני־המושבות". עברו כמה גלגולים ועל ראש דאגתם היתה החקלאות.

החקלאות הנחילה אכזבות לבני פ"ת — שבעו ממנה יותר תמרורים מנחת. אך לא רפו ידיהם. גדולתה החקלאית שוב תשוב!

קורות העשרים ושמונה

כשהברון אדמונד דה רוטשילד נעתר להחלץ לעזרת פתח־תקוה, — קבעו פקידיו, שבאו לקבל את עניני המושבה ונחלותיה בידם — שהעזרה תושט רק לאלה מבין האכרים, שיש להם שטח קרקע לא פחות מ־70 — 80 דונם.

מתאימים לתנאי הזה נמצאו — 28 אכרים; אמנם היו עוד אי אלה אכרים בעלי שטחי קרקע הדרושים ומותאמים לתנאי הברון, אולם, סרבו למסור את אדמתם לפקידות ולהיות שכירי יום של הבארון.

28 האכרים מסרו את אדמתם לפקידות. בשכר זה הפכו להיות פועלי הבארון — שכירי יום. שכרם היה 8 גרושים תורכים ביום (בערך שילינג). במרוצת הזמן, עלה שכרם והועמד על 50 פראנק בחדש.

פקידות הבארון נטעה באדמת האכרים, שקבלה מהם, כרמים, עצי פרי־נשירים, תות, זיתים וכו'.

כחמש שנים עבדו אצל הבארון בעבודות שונות וגם קשות. הם נחשבו אז לפועלים הטובים ביותר וידעו כל עבודה במטעים ועבודות אחרות.

בשנת 1900 חלק להם הבארון את הכרמים, שנטע על אדמתם ואת אדמת החמרה שהיו נטועים עליה עצי פרי, תות, זיתים וכו'. חלקם שוה בשוה מבלי להתחשב בגודל השטח, שקבל מאכר זה או אחר; החתימם על חוזים, שבהם חוייבו בתשלום בעד המטעים כמו: 30 פראנק — דונם מטע בחמרה; 40 פרנק — דונם זיתים ו־50 פראנק דונם כרם.

גם הפקידים מבני המושבה, שהועסקו ע"י הבארון, קבלו כרמים — אם כי לא נמנו על ה־28.

השם „אכטענצוואנציגער" הפך לכנוי קבוע. משאלו אשה: „במה עוסק בעליך"? ענתה — הוא „אכטענצוואנציגער"... (מהעשרים ושמונה) וגם בעל הדבר עצמו ענה כך...

מכתב מאת העשרים ושמונה

(לב"כ יק"א)

„בהיות כי כל עצם שכלולנו הוא אדמת זריעה, ובראות כי, ביחוד הענף הזה, פה בארץ, עמוס הוא במסים ועושר כבדים מנשוא, המסים והעושר האלה הולכים הלוך וגדול לא לפי ערך ההכנסה ומשימים הם את כל רוח מזרע השדות לאפס, והעבודה הזאת לא אפשרית, אם לא נעשה בית־שלחין.

ועל זאת אנחנו הח"מ נמצאים במצב כזה אשר מכריח אותנו לבקש מאת הק"א כי לפני עשות ביניו את הקאנטראקטען, תמלא לנו שלוש הבקשות שלנו, בקשות אשר בו תלוי קיומנו גם תלוי היכולת לסלק חובותינו להיק"א הנכבדה. ואלה הן בקשותנו:

1) רבית נוכל לשלם להיק"א אך ורק מחלק שכלולנו אשר קבלנו בכסף מזומן, ולא מיתר הדברים והנחלאות הנתונים לנו.

2) התשלומין שלנו להפקידות יחלו בשנה הששית מיום עשיית הקאנטראקטען בינינו וביניה.

3) היק"א תלוה לנו, לכולנו יחד בשותפות, סכום של עשרת אלפים פראנק להקמת ועריכת מכונה לשאיבת מים מהנהר ההולך לאורך אדמת מיר, ואת יתר העבודה וההוצאות אשר עודן מרובות הן, נעשה בעצמנו".

בתקוותנו שתמלא לנו היק"א את הבקשות האלה הננו חותמים ברוב תודה.

נאום: יצחק איכלוב	נאום: דניאל ליפשיץ	נאום: דוד יטקובסקי
נאום: אייזיק ליפשיץ	נאום: יעקב איכלוב	נאום: ברוך דינוביץ
נאום: זאב ליפקעס	נאום: עובדיה יטקובסקי	נאום: פנחס מער
נאום: וואלף לייב גרינשטין	נאום: אהרון ליב מכנס	נאום: (חתימה לא ברורה).

אגודת „פרדס"

האגודה הקואופרטיבית „פרדס" נוסדה בשנת תר"ס, ע"י כמה פרדסנים פתח־תקואים, בצדק נחשב „פרדס" לאחד המוסדות המוצלחים ביותר שנוסדו בפ"ת. לה, לאגודה זו, יש להודות על התפתחות הפרדסנות בארץ־ישראל. מחוללו של מוסד זה היה מר שמעון רוקח ז"ל, ואילמלא „פרדס", לא היו לנו היום במושבות יהודה והשומרון, העמק והגליל, רבבות דונמים פרי הדר, המכלכלים רבבות אזרחי ישראל: פרדסנים, אומנים, פועלים, חברות הובלה וכו'. מפורסמת מימרתו: „שווה לי היום תפוח־זהב אחד, שנגדל בארץ ישראל מכל התקהלויות שלכם".

בנטיעת פרדסים בפ"ת התחילו בערך בשנת תרנ"ד־ה: הראשון לנוטעים, היה הרב פרומקין אחריו הבארון אדמונד דה רוטשילד. אחריו — ה' סמואל מאנגליה בשותפות עם מר יהושוע שטמפר ז"ל ופיינשטין, ואחריהם: לייב סולומון ואחיו, רוקח שמעון, משה מקלב.

ר' ש. י. גינזבורג ז"ל המודד והמסמן שטחי קרקע לנטיעות - נוטע עוד בניל 83.
(עומד בין הנוטעים עטור זקן שיבה)

באספת היסוד השתתפו 9 חברים. והרי קטע מהפרטי־כל:

„כהיום הזה, אור ליום ג' חנוכה תרס"א, התאספנו אנו בעלי הפרדסים, מגדלי תפוחי־זהב בפתח־תקוה, להתייעץ כדת מה לעשות להטבת מצבנו ולהרמת קרן עסקינו, אשר הוא ענף גדול ונכבד מאד בהרחבת הישוב. מביני מדע יחזו לו עתידות גדולות ונצורות — בפרט אם יעלה בידנו להתעסק בעצמנו גם בענף המסחרי, התלוי במכירת פרותינו, ואשר כעת כלו מסור בידי סוחרי יפו, שאינם בני־ברית. החלטנו בדעה אחת ליסד אגודה, כי הנסיון הורה גם אותנו לדעת, שטובים הרבים מן היחידים, וקבלנו על עצמנו לפעול לטובת כל חבר האגודה עד מקום שיד כל אחד מאתנו מגעת. תקותנו תאמצנו, שבזכות האחדות נעשה ונצליח".

בשנת תרס"ג התקיימה האספה הכללית הראשונה של האגודה, בה השתתפו 28 חברים וכן השתתפו ב"כ יק"א ה"ה בריל ולוי. רק לעשרה חברים היה כבר פרי בפרדסיהם. באסיפה זו עבדו בפעם הראשונה את תקנות משלוח פרי־ההדר לחו"ל. לועד הפועל נבחרו: שמעון רוקח, יהושע שטמפר ומשה מקלב.

באותה שנה התחילו במשלוח הפרי הראשון לאנגליה. נשלחו — 22 אלף תבות. בתרס"ו נשלח האגרונום אפלבוים ז"ל לספרד ללמוד את דרכי העבודה בפרדסים, אריזת הפרי ואופן המשלוח. כן נשלח ב"כ לאנגליה להשגיח על המכירה. פרדסי יק"א ומקוה־ישראל הצטרפו ל„פרדס". ה' בריל שוגר לקליפורניה לחקור את דרכי העבוד והאריזה גם שם. אותה שנה בנתה אג' „פרדס" מחסן גדול בנמל יפו לשם החסנת הפרי ומשלוחו לחו"ל. מן הראוי לציין שר' יהושע שטמפר, ממיסדי פ"ת, היה הרוח החיה ב„פרדס", והודות לעבודתו, התזיקו מעמד.

תמורות וחליפות רבות עברו על האגודה עד צאתה לדרך המלך.

שאיפת „פרדס" היתה: להקיף את כל מסחר־התפוזים היהודי בארץ־ישראל. הדבר לא ניתן לה, בגלל הסוחר הפרטי, שקנה את הפרי על העצים והמחירים שהוצעו לפרדסנים לקחו לבם שבי; הכסף ניתן להם כמעט למפרע, וב„פרדס" היו צריכים להמתין עד גמר העונה, כדי לדעת את תוצאות המכירה באנגליה.

פרשת שתילת הטבק

בימי השלטון התורכי היה מכס הטבק ממושכן לבנקים בין לאומיים, שהלוו כסף. הבנקים ארגנו חברה בשם: „רג'י טבק עותומן". ורק לה, להברה, היתה הזכות לקנות את הטבק ברחבי האימפריה העותומנית. ולייצר טבק, סיגריות, טבק הרחה וסיגרים. כל תוצרת, שלא מן החברה הזאת, היתה אסורה בתכלית איסור. הם השתמשו רק בטבק האנטולי המשובח ולא הרשו לזרוע טבק במקומות אחרים. לשם כך, החזיקה החברה שוטרים משלה בכל הארץ, יהודים וערבים, ואלה השגיחו בשבע עינים, שלא ישתלו טבק.

אחרי הכבוש הבריטי ואשור המנדט על א"י ע"י חבר־הלאומים בשנת 1922, בטלה ממשלת א"י את האיסור לזרעת טבק בארץישראל. ניתנה רשות לכל מאן דהוא לזרוע טבק. מיד החל בולמוס השתילה, שהקיפה מחצית הישוב. בפתח־תקוה פרסם הועד החקלאי כרוז בזו הלשון:

„הובר בעת האחרונה כי מטע הטבק יכול להיות אחד מענפי העבודה הצדדיים והחשובים במשק האכר. הממשלה מצדה העריכה כראוי את הדבר ועושה

השחלת עלי טבק ליבוש

מצדה את כל ההקלות הדרושות לשם זה: הפחיתה במסים וגם מחלקת חנם זריעות לכל הרוצה".

„הנני פונים בזה לחקלאים הנכבדים במושבה — ברצון ובתקוה, שיכניס את סוג העבודה הזה למשקיהם; ההוצאות אינן מרובות כלל: יקציב לו כל אחד חלקה קטנה בת ½ דונם או ¾ דונם ויקבל זריעות חנם".

במודעה שניה לקהל מודיע הועד החקלאי:

„קבלנו השבוע כמות ידועה של זריעות טבק משובח. המתענין יוכל לקבלן אצלנו. דיה חלקה קטנה בת דונם אחד להביא הכנסה יפה. וכדי להקל על מטע הטבק ולפתח אותו, מותרת הממשלה על מכס העשור לגמרי."

בחדש טבת תרפ"ב נעשתה ההתחלה ע"י הועד החקלאי, שמצא אי־אלה מומחים וגם בעלי כסף ופועלים מתאימים, ונגש לעבד מאות דונמים של טבק באדמת החמרה. בעקבות הועד החקלאי ההלו רבים בשתילת הטבק, שהעסיקה מספר רב של פועלים. הדרישה לפועלים יהודים היתה כה גדולה, שלשכת העבודה לא יכלה לספק את כל הדרישות.

בולמוס שתילת־הטבק הקיף כמעט את מרבית תושבי המושבה. עסקו בזה אפילו בעלי מלאכה: סנדלרים, חיטים, נגרים, מסגרים, כתוב: כל יד בו — בטבק... כלם התקינו משתלות בארגזים מסוכר והחזיקום על הגגות ומתחת למטות, „והארץ היתה מלאה משתלות"; מסרו מפה לאוזן, שהמחירים, אשר יקבלו בעד הטבק, יהיו ממש אגדיים. על כן הניחו כולם את מלאכתם והפכו לטבקאים „מומחים". בכל החצרות הועמדו קולבים לייבוש טבק: מגדול ועד קטן טרודים בו.

בשנת תרפ"ה התחילו כבר באריזת הטבק, נפתח מחסן מרכזי לאגירתו. המחירים, שקיבלו בזמן הראשון היו מעודדים. לו נפסק הבולמוס בעוד זמן, עשוי היה להבטיח טובות. אולם העודף — הוא אשר שנה את פני הדברים לשלילה. המחסן נתמלא ונתגדש. הערימות הפכו לאבק; תולעים רחשו בין החבילות

וכרסמון; רבים נואשו מאין שילומים לעמלם ופנו עורף ל"פרוספריטי" המדומה. הם שבו למלאכתם למרצע ולמכונה, כי חדל הביקוש לטבק. כל הסוכנים וה"מבטיחים" נתנדפו ונעלמו.

זריעת הטבק נמשכה שנתיים. האקלים הבלתי מתאים, ההפרזה בזריעת כמות יתר על המדה, חוסר אחסון טוב, המחסור במומחים והתחרות חוץ — היו בעוכרינו.

בראש־פנה המשיכו לגדל טבק מאז ועד סוף המלחמה בשנת 1945, שכן לראש־פנה היו הסגולות האקלימיות.

מה שנשאר לפליטה נמכר לחברת מספרו; שהיתה אז בידי זרים, והקניה באה כדי יציאת ידי חובה כלפי יצרני היהודים וצרכניהם.

סבה נוספת היתה לכשלון: במשרדי המכס נרשם הטבק, שנשקל, לפני הכנסו למחסן, ומשהגיע זמן תשלום מס התברר שהיובש השפיע על המשקל, שפחת והלך.

כך בטל עמל רב־חשיבות, שלא הוציא את שנתו החמישית וגרם לאכזבה והפסדים עצומים.

מכת הארבה בשנת תרע"ה 1915

הארבה חנה בפתח־תקוה כחצי חודש והסתלק, אך השאיר ביצים למאות ואלפים. המושבה נרתמה למלחמה בהן ולהשמדתן בטרן תתבקענה, ולא לתת לדור הבא להשמיד את שארית הפליטה, שנשאר מהארבה.

דרכי המלחמה היו: חריש בעמק עד 20 ס"מ; עדות מסביב לגדרות ובצדי הדרכים; חפירת תעלות.

ד"ר פיקהולץ, מנהל ביה"ס החקלאי בפ"ת, הועמד בראש הועדה, שנבחרה לטפל בארבה. כן נבחרו ועדות משנה אזוריות. ערב־ערב נתקבלו מהועדות דו"חים על פעולותיהן במשך היום. הפרדסים והכרמים נחרשו; שטח מסוים לא נחרש, כי לא היו בהמות עבודה במידה מספקת.

חדש אחר בקורו של הארבה, ירדו נחשולים של גזם על הנטיעות בפתח־תקוה ועין־גנים והשמידו חלקים גדולים של הנטיעות. אמנם נתגייסו לעזרה אנשים מיפו וירושלים אולם עזרתם לא הועילה בהרבה.

הגזם בא ללא מעצור. השכנים בכפרים הסמוכים לא נקפו אצבע לעצרו; וגם לא ביערו את הביצים, שהטיל הארבה.

גם במושבה לא נרתמו כל האכרים למלחמה. בהתחלה עמדו התושבים מן הצד.

יש לציין, שלעזרת פ"ת באו תלמידי הסמינר מירושלים וגם מבני הישוב הישן. ביחד באו לעזרה למעלה מאלף ומאתיים איש. תושבים ופועלים כאחד עמלו ימים ולילות, אולם מה שהועילה רוח אחת לגירושו, לא יכלו לעשות מאות אנשים.

רק כעבור חדשיים הצליחו לטהר ולהפטר מכל הגזם והילק שזרמו לכאן. היה רושם, שהפרשה נגמרה ולא נשקפת לפ"ת יותר כל סכנה.

חלפו שבועיים ושוב הופיעו זרמים של ילק. הערבים הודיעו, שהזרמים באים מעזה והנגב, גם התעלות לא הועילו. הילק נכנס אל התעלות מלאן ויצא ושרך הלאה. רק הכסוי בפחים מנע מהם את היציאה מן התעלות.

המצב הלך והחמיר, כל המאמצים לחסום את הדרך בפני המחבלים עלו

בתוהו. העצים נאכלו, נחשפו; הירק כלה; גם הירקות מסביב לבתים נחרבו. דכאון רב השתרר במושבה. הערבים הספיקו לכרוך את עציהם בניר והצילו פרדסים שלמים.

הארבה המקומי הושמד מהר, אולם כלפי הזרמים של הארבה, שהיו באים מדי יום ביומו לא הועילו כל האמצעים.

בסוף חדש סיון תרע"ה, התקיימה בפ"ת מועצת אגרונומים ונתקבלו החלטות בקשר למלחמה בארבה. הנזק בזמן זה הסתכם:

אלפים דונם נאכלו כליל; כאלפים דונם נמצאו בתהליך האכילה על ידי החסיל — ועוד נלחמו בו. ועוד אלפים דונם הוגנו ע"י בעליהם.

הפרדסים בחמרה נאכלו תוך שלשה ארבעה ימים, במיר וסביבת אבו לידג'ה תוך יומיים. בפרדסי בחריה נמשכה המלחמה לחיים ולמות: משחו את העצים, עטפום בניר, רססום באבק בורדו, גדרו את השטח בקירות של לוחות ופחים.

בתמוז תרע"ה לא היה כבר ארבה בפ"ת. נגשו להעריך הערכה אחרונה את הנזקים, שהסב החסיל: ארבעת אלפים וחמש מאות דונמים פרדס נלחכו. לא נשאר עליהם עלה ירוק אחד, ויש שגם הלבינו שריגיהם. כאלפים דונם נשארו בלתי נגועים או נגועים למחצה ולשליש.

הנזק הכספי נאמד לשני מיליון וחצי פרנק זהב. השקדנים היוגבים והזיתנים סבלו, כל ענף לחוד, כשבעים אלף פרנק זהב. הפלחה והירקנות סבלו אף הן כמליון וחצי פרנק זהב.

המושבה הועמדה בפני בעיה לכלכלת הנצרכים והעסקת הפועלים. כדי להחזיק מעמד נצרכה להלואה של שלש מאות אלף פרנק זהב.

ועד־הארבה עשה גדולות: השיג הלואה של כמה אלפים פרנק זהב מיק"א ועוד סכומים ממקורות אחרים; נלחם בארבה דרך שיטה וסדר והציל הרבה.

בית ועד המושבה שמש מקלט ולינה לאנשים מן החוץ, שבאו לעזור בהשמדת הארבה. הועד דאג למזונותיהם של אלה, שלא קבלו שכר עבודה. בית התבשיל של המושבה ואלה של הפועלים עמדו לרשות אלה, שהעפילו לעזרה.

פרדסנים ואכרים רבים נהרסו לחלוטין. היו מקרים של אבוד לדעת. במשך שנתיים לא נשאו הפרדסים והכרמים כל פרי. דרוש היה עבוד יותר יסודי מאשר לפני האסון. מאין אמצעים הוזנח העבוד; הפועלים סבלו מחוסר־עבודה; היוקר האמיר; המחלות התגברו — כל זה בא בעקבות הארבה.

נגמר סדר הארבה, החלה המלחמה בבל מוראותיה להשתולל מסביב.

גלוי זן חדש

מר ברוך ראב מספר כיצד גילה זן חדש בהדרים.

בפגישה מקרית עם הפרדסן יוסף כהן, ספר לו הלה, שבמקרה נתקל בעץ הדר בפרדסו, שעל אחד מענפיו התחתונים צבע הפרי שונה מזה שבענפים העליונים.

ברוך ראב התחיל לעקוב אחרי תופעה זו, והוא מסביר זאת הסברה מקצועית מדעית:

„כידוע, מופיעים גם בעצי ההדרים גלגולים (מוטציות), אשר עפי"ר אין אנו שמחים עליהם, כי פרי הגלגולים אינו דומה בטיבו לזן הרגיל, שאנו מגדלים.

כך הופיעו בעצי השמוטי ה„חיתמלי" או סתם ענפים, המניבים פירות עגולים, אינם מגיעים באיכותם לדרגת הזן ה„שמוטי" המובחר, שאנו מגדלים. נדיר הוא מאד, שגלגול יהיה מחונן בתכונות טובות יותר מהזן, שעליו הוא מתגלה; אך אין זה דבר בלתי אפשרי: קורה שהגלגול הוא בעל איכות משובחת מאד. יש חוקרים האומרים, שגם זן השמוטי שלנו בארץ בא ע"י גלגול. מורי, אהרון אהרונסון ז"ל בספרו „יבול הציטרוסים בתבל", חשון תרע"ה כותב:

„יש לסבור, שהשמוטי הופיע פתאום בפרדסי יפו על עץ תפוח־זהב „מלטה" ואולי עוד יותר נכון: על „מלטה בלויד", לאמור: על עץ תפוח זהב „מלטה", שציפת פירותיו אדומה, יען כי למרות שאין סימן של אודם בציפתו של תפוח הזהב שלנו, אופיו הבוטני מראה על קרבה גדולה אל הפירות האדומים. הופעת בנות־מינים חדשות כאלה אינה מן הנמנע אצל כל מיני פירות ובפרט בין פרי הציטרוסים. בשנים האחרונות התחבטו החוקרים הרבה בתופעות כאלה, שקוראים להן „מוטציה".

מה שלמדנו עד כה הוא, שהשמוטי נראה בפעם הראשונה ביפו בשנים שבין 1856 ובין 1859 בפרדסו של אנטון איוב".

„...לדידי, אין הדבר נכון לגבי התאריך, קרוב לודאי הוא, שהשמוטי נודע כבר לכל הפחות כעשר שנים, לפני 1859 ואפילו לפני 1856.

מהנ"ל, אנו למדים, שגם השמוטי שלנו הוא תוצאה מגלגול, שהופיע על עץ דמי. וכעת, אחרי 90 שנה בערך, חזר והופיע על עץ השמוטי גלגול חדש, שפירותיו אדומים והוא מצטיין מאד באיכותו.

בפרדס הנ"ל, שהוזמנתי אליו לחזות בפלא, מצאתי עץ שמוטי זקן כבן שלשים שנה, שפירותיו כמעט כולם נראו לי כשמוטי רגיל, ורק על ענף אחד קטן היו כעשרה תפו"ז אדומים. עקבתי אחרי הענף הזה גם בשנה השניה, ובראשית נובמבר מצאתי שוב על אותו ענף כשמונה תפו"ז אדומים. תופעה זו משכה את תשומת לבי וזרזה אותי לפעול בפיתוח גלגול זה ונסיתי להרכיב זן זה על כנה שניה. לאחר שהתגברתי על אילו קשיים עלה בידי לגדל הרכבה אחת מתוך 15 — 18 עינים שמתו ולא נקלטו. בשנה השלישית המשכתי להרכיב מהדור השני, ועלה בידי לגדל עץ, שהוא דור שלישי להרכבה, שהשנה הניב לראשונה פירות. כן המשכתי לעקוב מדי שנה אחרי העץ המקורי ומצאתי, שהפירות לא השתנו ונשמרו בהם כל תכונותיהם וסגולותיהם. מהסתכלותי אני מסיק, שפירות אלה יעמדו יפה בתנאי האריזה המקובלים לתפוזי ארצנו.

המשכתי בנסיונות, בטפולים ובהרכבות על כנות שונות במשך 6—8 שנים נוספות, מבלי להביא את הדבר לפרסום, עד שנוכחתי אל נכון, שגם חיסונו ופריונו של הזן הזה משביעים רצון. לשם חזוק דעתי ואשור תוצאות חקירתי, הזמנתי קבוצת מומחים, שהשתתפו בה: ד"ר אופנהיימר וקורט מנדל מ„התחנה לחקר החקלאות" ברחובות, מ. אטלס משרות בקורת הפרי, עזרא דנין, זלמן רפופורט ממחלקת המטעים של הממשלה וד"ר אוסטשינסקי מהמחלקה החקלאית של התאחדות האכרים בא"י. והרי תוצאות האכספרטיזה שלהם:

א) העץ המקורי הוא עץ שמוטי זקן, נמוך ביחס, שהולך ומתנון; פירותיו בחלקם שמוטי טפוסי ובחלקם בלדי, לפי צורת הפירות והעלים, ענף הגלגול הוא ענף צדדי הפונה כלפי מטה ועליו הסתעפויות צדדיות, הנושאות את הפירות הדמיים, שמהם בדקנו וטעמנו שני פירות.

ב) הפירות מאורכים סגלגלים, קליפתם צהובה וקשה עם בלוטות שמן צפופות: הקליפה הפנימית ורודה וחציפה אדומה כצבע היין האדום; גרעינים חסרים או שנמצאים במספר קטן.

ג) מר ברוך ראב הוכיח ע"י הרכבה מעץ הנזכר, שתכונות הגלגול נמסרו בנאמנות, בשני דורות לצאציהם, ע"י הרכבה על כנות חושחש זקנות.

ד) טעם הפרי נעים ודומה לזה של השמוטי הרגיל. נדמה, שכעת כבר עבר הזמן, כשטעמו טוב ביותר, היות והוא מבשיל מוקדם בעונה: התרשמנו לטובה מתכונות הזן החדש הזה ואנו משוכנעים, כי זן זה עלול להביא תועלת רבה בגוון הפרדסנות, אם פוריותו וגדולו הוגטטיבי ישביעו רצון. (חתומים הנ"ל).

פני ברוך ראב קורנים משמחה: לפחות זהו התגמול על 45 שנות עבודתו בחקלאות בארצנו. את הפרי שגילה, קרא לו בשם „שרה" על שם שרה אהרונסון ז"ל.

דונמים רבים של פרי זה נטעו כבר. ואף אני טעמתי מפרי הילולים זה. עתיד גדול נשקף להדר זה, שעלול לדחוק מינים אחרים מסלו של הצרכן.

החקלאות בשנת יובל השבעים

המועצה המקומית הכפרית פתח־תקוה

שטח שפוט המועצה

השטח הנתון למרות המועצה והנהלתה הוא בן 19,400 דונם. (אין זה כולל את הכבישים, הדרכים והוודאים). במקום 11 אלף דונם פרדס אשתקד — נותרו עתה רק 9000 דונם. אולם בכל זאת נשאר גוש הפרדסים — היחידה הגדולה ביותר באזור. צמצום שטח מטעי ההדר בא כתוצאה מהמשבר העובר על הפרדסנות, שמתבטא בזניחתת הפרדסים. תתהליך זה עדין נמשך בכל חריפותו.

7500 דונם של האזור הכפרי הנן אדמות חקלאיות ובהן סוגי נטיעות שונות: תבואות, ירקות וגדולי מספוא. באופן מיוחד, ראוי לציין, ששטח הפלחה עולה ל־5000 דונם, שטחי הירקות — 1000 דונם, מטעי הבננות ועצי פרי — 400 דונם, כרמי שקדים זיתים — 300 דונם. היתר: מספוא, בטנים, חזרת ואזורי תעשיה.

משרדי המועצה המקומית (האיזור הכפרי) - בית האכר

המועצה אינה משלימה עם מצב הדברים לגבי שטח השפוט, ופנתה לממשלה בדבר צרוף שטחים מסוימים של האדמות הנטושות מצפון לפ"ת ומדרומה, המשמשים עורף טבעי לאזור הכפרי של פ"ת ומנוצלים בחלקו הגדול ע"י חקלאי פ"ת.

התקציב לשנת 1948/49

הכנסות:

א.	מסים, ארנוניות, רשיונות וכו'	2872.443
ב.	הכנסה משרויות שונות	5819.504
ג.	השתתפות בסלילת כבישים	2875.257
		11567.204

הוצאות:

א.	הנהלה כללית	1609.490
ג.	שרותי בריאות	378.250
ד.	שרותי בטחון	3174.114
ו.	שרותים סוציאליים	5.—
ח.	עבודות צבוריות	615.773
יא.	הוצאות שונות	3310.619
יב.	עבודות צבוריות יוצאות מהכלל	2456.173
		11549.419

טבלת השוואות של תקציבים בחמשת השנים האחרונות:

השנה	ס"ה ההכנסות הרגילות	ס"ה ההוצאות הרגילות	ס"ה ההכנסות מסלילת כבישים	ס"ה הוצאות מסלילת כבישים
1944/45	3811.—	3387.—	—. —	—. —
1945/46	5737.—	5569.—	7140.—	7125.—
1946/47	6000.—	6000.—	4942.—	4942.—
1947/48	7791.—	7303.—	5243.—	4381.—
1948/49	8692.—	9093.—	2875.—	2456.—

טבלת השוואות מסי המועצה

	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49
	מ"י	מ"י	מ"י	מ"י	מ"י
מס כללי (פרדס)	75	125	125	50	50
מס שמירה (פרדס)	75	125	165	350	400
מס כללי (אדמה בלתי נטועה)	12-16-20	18-24-30	18-24-30	18-24-30	18-24-30
מס שמירה (אדמה בלתי נטועה)	100	125	165	300	350

באותה מדה שאיזו מועצה מקומית שהיא בארץ שמרה על מסגרת פעולותיה והסתגלה בתוקף החיים החדשים, שנוצרו במדינה לתביעות הזמן וצרכיו, הרי

שמועצת פ"ת, ע"י מדיניות הכספים שלה, יכולה לשמש הוכחה, באיזו מדה אפשר לנהל את המשק המקומי ביעילות ולא לגרום להגדלת מסים בצורה המכבידה על משלם המסים. המועצה — לא רק שגמרה את שנת התקציב ללא גרעון אלא שבהתחשב עם העובדה, שהממשלה קפחה את כל הרשויות המקומיות, הכפריות בארץ (כגון: המועצות האזוריות בעמק חפר, עמק יזרעאל, חדרה וכו') ע"י זה, שלא השתתפה בתקציביהן ע"י התמיכות הקבועות ולא הרשתה להם לגבות את מס הרכוש החקלאי הממשלתי (כשם שגבו לעצמן העיריות את מס הרכוש העירוני) — הרי שהדו"ח הזה מוכיח על יציבות בתקציב, והדבר בא תודות לשני גורמים: א. שיטת הגביה המסודרת, ב. הענות החקלאים ויחסם של החקלאים למוסדם המוניציפאלי. אין ספק, שגורם מכריע לתופעה זו, הוא גובה המסים של המועצה, שהוא הנמוך בארץ; ויחד עם זה — משום שלוב ונצול הגורמים המעוניינים — נתנו שרותי השמירה, התחבורה, ההשקאה וכו' בצורה, שמוכיחים את מקסימום הפעילות והדאגה לחקלאי ומשקו ולסביבה התעשיתית.

הדרכה מקצועית

יחד עם שנוי פני השטח של אזור שפוט המועצה, המתבטא ברבוי מגדלי הירקות למיניהם וצמצום אזור מטעי ההדר, כוונו פעולות המדור להדרכה חקלאית ומקצועית לאפיק זה. ביחד עם משרד החקלאות, התאחדות האכרים (המחלקה החקלאית וארגון מגדלי הירקות הפרטיים), בשתוף עם „עמיר" ועם תחנת הנסיונות ברחובות, נעשו על ידי המועצה פעולות הדרכה במקומות הגדולים, פעולות ארגון והסברה בישיבות ואספות מיוחדות, יום עיון לחקלאים להדברת מזיקי הפרדס והגן, הספקת דשנים מסוגים שונים, חלוקת חרקים מועילים למלחמה במזיקי הדרים. במחצית השניה של שנת התקציב הקדיש המדור הזה תשומת לב מיוחדת

המועצה המקומית. האיזור הכפרי. פתח־תקוה

מימין לשמאל יושבים: יצחק צבי שפירא, ברוך בן־עזר, דב יטקובסקי, נשיא המועצה—אפרים גיסין וגד מכנס

מימין לשמאל עומדים: סגן נשיא המועצה—גרשון שמואלביץ, מוכיר המועצה—יוסף קבנצל, יהודה וולקוביצקי, יואל סימקין, מיכאל גרינשטין ונחמיה איכילוב.

מועצה מקומית פתח־תקוה
(האזור הכפרי)
LOCAL COUNCIL PETAH-TIQVA
(Rural area)

ועדת השמירה והעשור
פתח־תקוה

ועד החקלאי—פתח־תקוה
AGRICULTURAL COMMITTEE—PETACH TIQVA

הסתדרות החקלאים
פתח־תקוה

זר חותמות של המוסדות החקלאים המוניציפליים - מאז הוסדס.

לנצולם של קרקעות ע"י חקלאים־עולים חדשים, שבאו עם המועצה במגע, ובעיקר מיוצאי טורקיה ובולגריה, שהתענינו ונכנסו לסקטור החקלאי — כמגדלי בטנים וירקות.

על פי חקירות והמלצות המועצה, חלקה הממשלה רעלים להשמדת תנים, כלבים, חפרפרות ועכברי שדה, וכבכל שנה ושנה הושטה כל עזרה אפשרית לארגון רסוס הפרדסים נגד הכנימה השחורה.

שרות שמירה

למעלה משליש תקציב ההוצאות הרגילות מוצא על שרות השמירה. בשטח זה מלווה העבודה בקשיים יוצאים מהכלל, משום החובות המוטלות על השומרים ומשום התנאים הקשים, שבהם המועצה עובדת. שנת התקציב היתה השנה קשה ביותר, מפני מסיבות הזמן והמאורעות, שלוו את הישוב כל אותה התקופה. באם ירצו להתנחם בזה, שבפתח־תקוה מצב הבטחון באזור הכפרי הוא טוב מזה של מושבות מטעים אחרות, הרי שנחטא לאמת.

בגלל פזור השטח, רבוי שכוני העולים החדשים, אורך ההפקרות ומעוט השוטרים — מתרבים העבריינים, המועצה הגדילה מצדה את סעיפי ההוצאה על שרות זה במדה המקסימלית והצליחה לשמור בכל המאמצים, שברשותה, על משטר שמירה, שימנע תקלות רבות. תוך שתוף עם האחראים למשטרה הוגשו תביעות משפטיות מרובות נגד גנבים, שנתפסו באזור שפוטה של המועצה. לו יכלה המועצה להגדיל את מספר השומרים פי שלשה או ארבעה, היתה יכולה להבטיח שרות שמירה מושלם, אולם בתנאי המשבר העובר על ענף ההדרים לא מצאה לנכון להטיל נטל מסים נוסף על שכמם.

טבלת השואות של הוצאות שרות שמירה ומספר השומרים

1944/45	1135	ל"י	7	קבועים	5	עונתיים
1945/46	2274	"	13	"	4	"
1946/47	2450	"	14	"	5	"
1947/48	2932	"	9	"		
1948/49	3174	"	9	"	1	"

עבודות צבוריות

מפאת תנאי הבטחון, שבוש הדרכים והאקלים של שנה זו הוטלה על המועצה להשקיע הרבה כסף ולבצע תקוני דרכים בקנה מדה שעוד לא עשתה כמוהו.

במרבית הדרכים המקשרות את האזורים החקלאים עם העורק הראשי של התחבורה נעשו תקונים, מהם בעלי ממדים קטנים ומהם תקונים גדולים יותר, אשר הצילו פרי רב וחסכו לחקלאים הוצאות והפסדים נכרים. לצורך בצוע תכנית התקונים הועסק אחד הפקידים והמועצה זכתה להכרת המעונינים בעבור מהירות ההוצאה לפועל. לעומת זאת היה בעבודות צבוריות בלתי רגילות שתוק גמור. תנאי המלחמה ואי יכולת כל שהיא לבצע סלילת כבישים חדשים מנעו בעד הגשמת התכניות שעובדו שנה לפני כן בדבר הרחבת רשת הכבישים של המועצה הכפרית שזכתה להערכה מרובה עד כה.

טבלת שטחי סלילת הכבישים

בשנת	1945/46	— 10288	ממ"ר כבישים
„	1946/47	— 7212	„ „
„	1947/48	— 6500	„ „
„	1948/49	— —	„ „

ס"ה שטח הכבישים הנמצאים באזור שפוט המועצה עולה ל־40,250 ממ"ר. כמובן, שרשת כבישים כזו מצריכה טפול מתמיד; ובכביש „מיר", „רבה", „אבשלום", „סגולה" ו„חמרה" בצעו תקונים הכרחיים. כביש „גאולה" הושאר במצבו הירוד מפאת התעלמות הגורמים הקשורים בו יחד עם המועצה, שמחובתם לשאת בהוצאות התקונים.

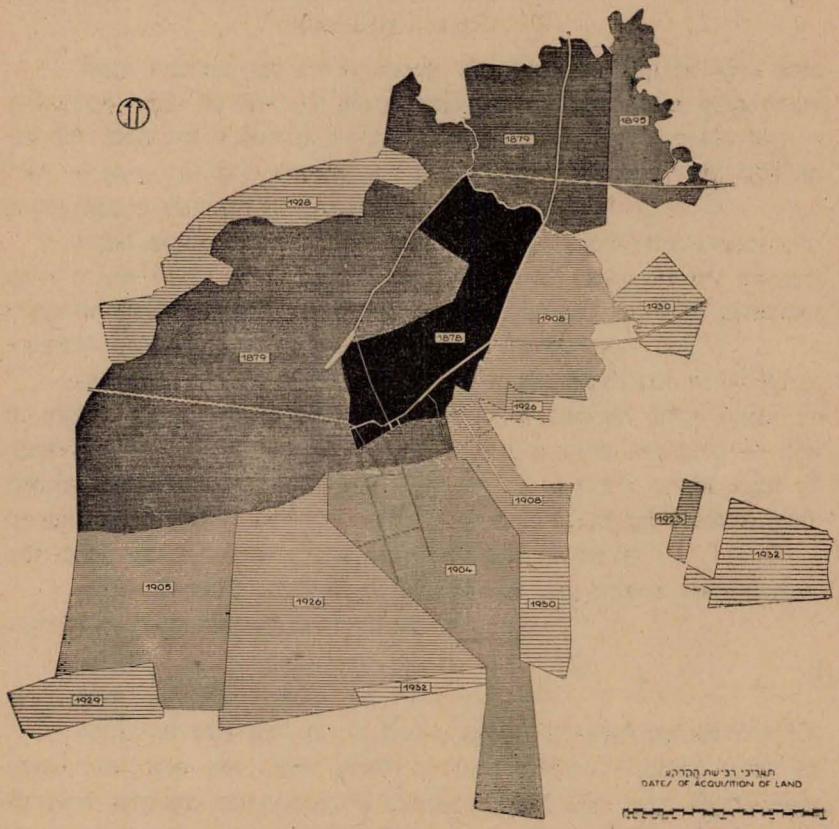
הגברת הייצור החקלאי

באותה מדה, שהרחבת הייצור החקלאי בפ"ת הכפרית בוצעה בהצלחה, יש לזקוף זאת על חשבונם של החקלאים ובפעילות הארגון מצד המועצה שלנו. הדברים התבטאו: ע"י הכפלת שטח מגדלי הירקות ונצול האדמות הנטושות (ראה פרק ב' בתוספת). בצער רב יש לציין, שמכל ההכרזות המלוות הבטחות מצד משרד החקלאות, להספקת ציוד, הלואות לצורך הרחבת הייצור ועזרה ממשית אחרת — לא הוגשם דבר.

במסגרת הרחבת הייצור ארגנו בפ"ת — ונדמה שזה המקום היחידי, שנהג כך — פעולת רכוז של כל החומר הקשור במלוה האמריקאי וכוון הרשום במסגרת, שתביא תועלת למשק החקלאי המקומי. באמצעות „עמיר" הוזמנו על ידנו כמויות נכרות של צנורות, מכוניות משא של ¾ טון וציוד למטרה, שמחוץ למסגרת המלוה האמריקאי.

במסגרת המלוה נכלל ציוד לענפים: ההדרים, הפלחה, הירקות והלול. הוזמנו באמצעותנו טרקטורים מגדלים שונים, מחרשות סכינים, פולידיסקים, מכונות גזום, פלטפורמות, טרילרים, מכונות לפזור וערבוב זבל חימי, קומביינים, מקצרות, מגובים, משדרות, מכונות זריעה, דלול, רסוס, גפור אסוף, מחפרים, אומניות, מדגרות, מכונות חליבה, מכונות כביסה, מחסני קרור, ומכוניות.

באזור שפוט המועצה קיימים שני גושים גדולים, האחד מבורך במים והוא אזור האדמות הכבדות ובחלק קטן באדמות בינוניות, שמצפון וממזרח וחלק שני מדרום וממערב הצמא למים. אותו אזור, המושקה ע"י חברת ההשקאה „ירקון", נהנה מכמויות מים מספיקות וממחירים, המתקבלים על הדעת. הוא מקיף כ־6000 דונם. יתר 11 אלף דונם, ובתוכם 5.137 דונם פרדסים, מושקים ע"י 79 בארות (54 מונעים ע"י חשמל ו־25 ע"י דלק), שתפוקתם עולה ל־2400

תאריכי רכישת הקרקעות

שם הנחלה	השטח בדונמים	שנת הרכישה	שם הנחלה	השטח בדונמים	שנת הרכישה
הנחלה הישנה	3.375	תרל"ח — 1878	כפר בילינסון	150	תרפ"ג — 1923
הנחלה החדשה	10.975	תרל"ט — 1879	כ"ג, גת־רמון וגוש פיג'ה	3.752	תרפ"ו — 1926
מיר	1.010	תרנ"ה — 1895	הביצה	1.620	תרפ"ח — 1928
גאולה	3.320	תרס"ד — 1904	כפר אנה	757	תרפ"ט — 1929
מזכרת	2.495	תרס"ה — 1905	שעריה־נגולה	1.110	תר"צ — 1930
פג'ה־עין־גנים	2.440	תרס"ח — 1908	בהדרגה, היובל, כ.סירקין	1.330	תרצ"ב — 1932

ס"ה של השטח: 32.334 דונם.

עמ"עק. זוהי כמות מועטה מאד ועולה ביוקר. גורמים אלה מביאים להקטנת היצור החקלאי, ומועצתנו החליטה לפתור את בעית המים באזורים הצמאים — פתרון יסודי. לצורך זה נערכה ביחד עם מחלקת־המים, שבמשרד החקלאות, עבודת ההכנה מלווה חקירה יסודית בבעיה, ואנחנו מקווים לקבל מראשי המחלקה — שמגלים יחס חיובי וכנה — הצעה להשקאת האזור כולו.

הגשנו גם תזכיר לראש הממשלה ובו פרוט תכניתנו זו. התזכיר מלווה תביעה להקצבת הכספים הדרושים למימושה של הפעולה הגדולה והחיונית.

שנת המאבק

השנה האחרונה וכל גלוייה האפילו על פעולות המועצה הרגילות, אולם היינו בפ"ת חלוצי המערכה עוד מימיה הראשונים, כשהעמדנו בפני בעית הקטיף של הפרי בפרדסים המרוחקים, משהחלו הערבים להתקיף את קו הרכבת פ"ת — ראש — העין, כשחששנו לחבלות ברכוש, שעל הגבול וכשהמשק שלנו שלח את מיטב האנשים לשרותים השונים ולצבא.

האמת צריכה להאמר, שטרם פתחו הערבים במלחמה גלויה בישוב, היינו בפ"ת נתונים לשעת חרום, משום התגברות הכנופיות באזור הדרומי, שהתנכלו לשומרינו ולרכושנו. מלומדי נסיון מפרשה זו, העבר כל המתח של ההתכוננות והפעילות בשטח ההגנתי, למערכה לשלמות האזור ובטחונו.

המועצה שתפה פעולה עם העיריה ועם מוסדות ההגנה בכל הכרוך בבעיה זו, ותודות לעבודה ולמאמצים, שהושקעו בשטח זה, נסתיימה פרשת ההגנה על מכוני המים, עובדי הקטיף, בתי האריזה, משקים מעורבים והתחבורה — בלא קרבנות. באותה מסגרת הבטחון דאגנו להתקנת ברזים לכבוי שרפות, הגנה על קו ההשקאה של חברת „ירקון", יחידות משמר בעמדות קבועות חשובות, ויותר מכל שתפנו עצמנו בדאגה לגיוסים תוך שלמות והבטחת המשק.

אותות ימי המאבק נתנו את רשומם בכל אשר נוגע להגדלת היצור הפנימי. פקוח על האספקה החקלאית והסדרים בעניני עבודה.

תוספת

א. מצב ענף ההדרים

המשבר בו נתון ענף ההדרים השפיע ומשפיע על פעולותיה של מועצתנו, משום היות הענף הזה הענף החשוב בחקלאות המקומית. המועצה ביחד עם הסתדרות החקלאים עשתה במסגרת הדאגה המקומית כמה וכמה פעולות למען עדוד וחזוק הארגון של צבור הפרדסנים, המדוכא ממצבו של משק המטעים. הטפול, שראוי לציינו, היה בהסדר עבודת הקטיף. בראשית העונה הורגש מחסור חריף בעובדים, ותוך שורת פעולות עלה בידינו להבטיח את כח האדם להורדת הפרי.

במסגרת הפעולות הארגוניות, נערכו אספות פרדסנים, ופתח־תקוה שמשה, כמו בעבר, מרכז לפעילות הפרדסנים. ומאתנו באו התביעות לכנוסי הפרדסנים הארציים והאזעקות כלפי הממשלה והצבור — בהן העלו בעיות הענף וקשייו בנקודות אלו נגענו בעניני עבודה, שכרה ופריונה, בעניני ההובלה, הפקוח והמחירים ובשאלות מקצועיות גרידא.

ב. נצול האדמות הנטושות

דאגנו לחברינו החקלאים, מחוסרי הקרקע, בהשגת אדמות נטושות לשם עבודן. הצלחנו בזה, באורח משביע רצון, וקבלנו כ־6000 דונם קרקע מאדמות

אבו־קישק, פיג'ה ויהודיה. הדחיפה, שנתנה לחקלאים בנדון זה הביאה להתעוררותם ולארגון קבוצות משותפות של עובדי אדמה, שכבר הספיקו להפוך שטחים גדולים אלה לגני ירקות, לשדות מספוא ולשדות פלחה. המועצה לא הסתפקה רק בהשגת הקרקע אלא שממשיכה לכוון ולהדריך את החוכרים בעניני השקאה, ציוד, הלוואות־ממשלתיות וארגון.

ג. קרית אריה

„קרן פתוח קרית אריה" (בקפת מלוה חקלאית), שנוסדה על ידנו תוך שתוף עם ועד קרית אריה, ממשיכה את פעולותיה, המצטמצמות בדאגה לשרותים המיוחדים למקום, כגון: הספקת המים, תקוני הכביש, הדאגה למאור, ויתר הצרכים הלוקליים. הקריה הזאת נהנית במישרים משרותי המועצה ומפעולות „הקרן", במדה ששום מועצה אחרת לא היתה מצליחה לעשות בשטחים אלו יותר. ואמנם קבלנו מאנשי החרשת והסביבה אשורי הוקרה לכך.

רק לפני כחודש סיימנו את המפעל החשוב לכמה בתי־חרשת באזור והוא — חפירת תעול מקרית־אריה ועד לירקון, דרך האדמות הנטושות, ופתרנו את אחת השאלות הכאובות, שהדאיגו אותנו לזמן רב. התעול החדש משמש לעת עתה חלק מהתעשיות, אולם בעתיד הוא יהווה גורם רציני בפתוח הסביבה כולה.

עלילת גבורה של שומרי פתח־תקוה

לא רק אבות השמירה וההגנה בישוב, כגון: יהודה ראב, יעקב בן, מימון זרמתי, אבו יוסף, סנדר חדד, מנדל קופלמן ואברהם שפירא, הצטיינו בעלילות ההגנה והשמירה על הישוב הראשון של ארץ־ישראל המתחדשת. פתח־תקוה, אלא גם הורישו את גבורתם וסגולותיהם לצאצאיהם וממשיכי שלשלת השמירה וההגנה בארץ. הבנים כאבותיהם עשויים ללא חת. הספור הבא הנהו אחד מעלילות הגבורה, שלא מצויות לרוב. רק בקולנוע אפשר להתקל בו:

שנת 1947 היתה השנה האחרונה לשעבודנו בארץ. באויר נשבה רוח של מאורעות דמים, העתידים להציף את הישוב. כנופיות ערביות החלו ל„התאמן" ברציחת יהודים ושדידתם. כשדה פעולה בחרו את פתח־תקוה וסביבתה. אנשי הכנופיות לבשו מדי צבא בריטי, נעלו נעלי גומי, שלא ישמעו צעדיהם. ביניהם נמצאו דוברי עברית ואנגלית — למען רכוש את אמון הנרצחים והשדודים. קלה היתה מלאכתם, שכן השוטרים האנגלים והערבים גם הם שוטטו בסביבה לצורך תפיסת חיילי מחתרת עבריים. התושבים לא ידעו להבחין בין הכנופיות לבין פלוגות השוטרים האמיתיים — מה שהקל על פעולת הרוצחים.

לילה־לילה וקרבנו, לילה־לילה ושודו. תעלולי הבריטים הוסיפו אף הם לאנדרלמוסיה — לא נקפו אצבע לבער את הכנופיות, נהפוך הדבר — עוד עודדום. הנה נרצח הצעיר אלישבילי על משכבו; נרצח הלפרין בפתחו את פתח־ביתו לראות מי צובא על הדלת, נרצחו שני חברי כפר־סירקין: אלדין ולוונברג; ורבים אחרים נפצעו.

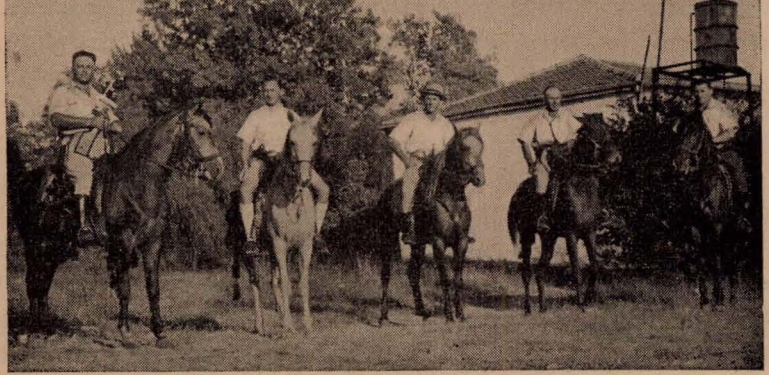
כאשר החליטה ההגנה לפעול והקיפה בית קפה ערבי בכפר פג'ה, ששם שרצו השודדים, הרסו את הקן והרגו כמה מאנשי הכנופיות — שלמנו

במערכה זאת מחיר יקר מאד — אחד מטובי בניה של גבעת השלשה שלמה מילר ז"ל נפל חלל.

לשיא הגיעו המרצחים בקהתם בשבי את אחד השומרים הצעירים והמעולים של פתח־תקוה: חיים דינוביץ.

דינוביץ ועוזרו ערכו מארב לכנופיות המשוטטות ולא הרגישו כלל בהתקרב אליהם כנופיה שהפתיעה אותם, ומשהרגישו בדבר היה כבר מאוחר. אנשי הכנופיה היו נעולים נעלי גומי והלכו בצדי הדרך בחסות צל העצים. לפתע הופיעו וניצבו מולם מחומשים כדבעי בנשק אוטומטי. השומרים היו סבורים, כי אלה הם שוטרים אנגלים על כן היסס דינוביץ לפתוח באש, בחששו שמא יגרום למות אנגלי ויעטה צרה על עצמו ועל שליחיו. ראש הכנופיה, שהיה לבוש כסרג'נט דיבר אנגלית אולם לא רהוטה.

הכנופיה פרקה את הנשק מעל השומרים ולקחום בשבי. הובילו אותם בכוון תל־ליטוינסקי. הסרג'נט בישר להם, כי שעת מותם קרובה. בדרך לאור הירח הכיר דינוביץ את אנשי הכנופיה כערבים, אך מאן מטעמים טכסיסיים לקרוא להם בשמם; לו ידעו אנשי הכנופיה, שדינוביץ מכירם היו הורגים אותו בו במקום. בדרך בקש מהם מים וענו לו שעוד מיד לא יצמא בכלל... כאשר העבירו אותם על פני מחנה בדואים ניסה דינוביץ לסור לאחד האהלים כאילו לבקש מים. האחראי מאן להרשות לו, והחלה האבקות גורלית ביניהם. דינוביץ חבקו יחד עם נשקו ומנע ממנו כל תנועה ונצול הנשק והטיל את עצמו עם איש הכנופיה לתוך אחד האהלים. כשהסרג'נט השתחרר מידי דינוביץ החל לפתוח עליו באש בתוך האהל. דינוביץ חטף אחד מילדי הבידואים החזיקו לפניו סובב אתו לכל הצדדים וכך מנע מאנשי הכנופיה לירות בו, כי הם חששו לפגוע בנער הבדואי. אף על פי כן הריקו צרורות רבים לתוך האוהל ולא פגעו בו. משקמה מהומה במחנה הבידואים והחלה בריחה מהמקום, נואשה הכנופיה מלבצע מזימתה, קמה והס־תלקה. וחיים דינוביץ והנוטר מררי, שהרפו ממנו בקום המהומה, קראו לעצמם דרור ושבו אל המושבה.

שומרי המועצה הכפרית: מימין לשמאל - ש. מונסטרסקי, אריה דינוביץ, ש. ברורמן.
מזכיר המועצה והמפקח על השמירה - חיים דינוביץ

היה מקרה והכנופיה העיזה לחדור לתוך המושבה וחפשה את מקום מגורו של דינוביץ. העירו שכנים ושאלו לכתובתו. השכנים לתומם חשבו שאלה הם שוטרים והצביעו על הבית של דינוביץ. למזלו טעו בבית אחד וכך ניצל ממוות בטוח ערב השתחררותנו מהערבים והאנגלים יחד.

בעזרת הזמן נתפסו אחדים מבני כנופיה זו והומתו.

תמורות וחליפות בטבע הפתח-תקואי

א.

מר ברוך ראב מספר:

לפני המשים שנה עוד היו עצי השזף, שנקראו „סדרט־אמלבס", הגדולים והעבותים על הגבעה, שלפנים השתרע עליה הכפר הערבי „אמלבס". העצים היו מלאים קיני דרור. (עצים אחרים לא היו בנמצא בכל הסביבה). זכורני, שאנו־ילדי המושבה, הסתערנו על העצים, וליקטנו את הביצים והאפרוחים, נסרטנו עד זב דם וחזרנו הביתה קרועי מכנסים. כיום אין זכר לעצים אלה.

* * *

שני עצי האלון הגדולים, שנשקפו אלינו מעל פסגת הגבעות, שמצפון לירקון, ושמם היה „שחה בלוטה" — אינם.

* * *

השקמה הגדולה, שנמצאה על הגבול הדרומי של נחלת „חזרזרזור" ושמה היה: „ג'ומזת א טיירה" נשקפה לראוה מכפר־סבא עד ראשון־לציון ושמשה לנו מורה דרך בנסיעתנו מראשון־לציון לפתח־תקוה — איננה.

* * *

השקמה ההיסטורית על יד כפר־סבא הערבית, שנזכרה ע"י חז"ל: „אמר רבי מאיר: מעשה בשקמה, שבכפר־סבא, שהיו מוחזקין בו טומאה" וכו' וכו'. אני עוד ראיתי שם שקמה אחת עתיקה מאד, ואפשר היה לחשוב, שזאת היא השקמה הנזכרת; לצערנו, אף היא איננה.

* * *

השקמה המלכה (כך קראו לה בני ת"א הראשונים), שתפסה שטח למעלה מדונם גזעה תפס למעלה ממטר וחצי בקוטר, והיתה תלויה על שרשיה העבים, ילדי תל־אביב שחקו בין השרשים. כיום עומד במקום זה בנין אנגלו־פלשתינא המרכזי.

* * *

הביצה, שעל יד פתח־תקוה, מרובת אגמי בריכות, שלא יבשו כל השנה, בתוכן שרצו עלוקות, דגיגנים קטנים, צפרדעים, צבים, גם שמשו מקום טבילה לתואים (ג'מוסים, פרות בנות גזע מיוחד). מרבית השטח היה כעין ג'ונגל — חזירי־בר ואילות מצאו שם סתרה. השטח עשיר היה בצמחיה: עילק, פפירוס, (ברביר) גומה (ירקה), נענה, צלריה, שיחי טיון וצמר לרוב. נשי הכפר „אמזרע" היו מאספות באביב את גבעולי הצמר לעשות „הקופיות". עצי התאנה הענקיים, שהיו ע"י הביצה סמוך לפרדס סלומון, מכל הנ"ל אין כמעט זכר.

„בשעה שכורתין עץ־האילן שעושה פרי — קולו הולך מסוף העולם ועד סופו ואין קולו נשמע".

(ראש השנה לאילנות)

כן יבשו הברכות: „עילק" בחרזרזור, שבה עמדו מים ברוב תקופות השנה וברכת „גמוס" אחרי כרמי הזיתים של פתח־תקוה ובין גוש השחר של בני־ברק.

* * *

ואדי־אבוליג'ה: (הרקון הוזכר בתנ"ך), המים היו נגרים בו כמעט כל השנה. היו בו גם בריכות עם דגים קטנים עד שניטע על ידו פרדס והותקנה משאבה־מכנית בבריכה. כאשר שאבו יום אחד שאיבת נסיון — נתרוקנו הבריכות מניה־ביה ונשארה על קרקעית הבריכות דייסה של טיט. דגים, צבים, צפרדעים, קרמוטים וגם צלופח פרפרו וגססו. מקירות הואדי פיכו פה ושם מעט מים ממעיינות דלים, שספקו כנראה רק מעט יותר מהכמות הדרושה לאזן את ההתאדות, מלבד זה, היו גדות הואדי מכוסות בצמחיה עשירה של קיקיון פרא, קני סוף, גומה, עילק ועוד — כיום, אין זכר לכל זה.

* * *

„ואדי אל אֶשכָר" (בערבית: הצהוב) הנופל כמו ואדי אבולידג'י אל הירקון ליד פדרסי „בחריה", בואדי זה שרצו דגים קטנים, ובעלי חי אחרים, ראיתי בו גם כלב מים על גדות הואדי. המים היו ירוקים. בפי הערבים הזקנים נקרא: ואַדי ווּבסה" על שם הכפר „ווּבסה" שהשתרע על תל בגבול המזרחי של „בחריה", מול תחנת „מגד" — היום, כל תושבי הכפר הזה נספו עד האחרון ממחלת המלריה.

בפי הערביות הזקנות שבסביבה שגורה הקללה: „קטיעת ובסה תקתעיק" פירושו: „כריתת ובסה תכרתי". כיום, אין זכר לכפר ומי הואדי. ועם מות הזקנות תשכח גם הקללה.

כל התמורות הנ"ל נגרמו בידי האדם, כגון: כריתת העצים, קדיחת בארות המחבלים בכל הסביבה, ששאבו אלפי מטרים מעוקבים מים ליום והורידו את פני המים בחמשה—שבעה מטרים בעומק — מה שגרם ליבושן של הבריכות. גם הניקוזים שנעשו על ידי שלטונות הבריאות לדרכי המלחמה במלריה. אף עבוד הקרקע בסביבת הבריכות יבשו את כל הואדיות: מוסררה, אבוליג'י, אשכר, פלק ורמדן. אתן, חרבו קיני האנופוליס, נעלם העילק, קני־הסוף והגומה. וכך נשתנה הנוף בסביבתנו.

ב.

לא רק בנוף, הביצות והואדיות חלו תמורות ושנויים, כי אם גם בטיב הקרקע; וזה נתרחש נגד עינינו ממש. וכל זה — בתקופת חמשים השנים האחרונות.

השטח הקרוי „חמרה" (בערבית „האדומה"), שם זה עבר אליו בירושה, כשאר השמות של שטחים אחרים, מפי תושבי כפר „אַמלבס", — השטח הזה מקיף כשלשת אלפים דונם. והוא גובל מדרום: באדמת הנזלה"; ממזרח: בכפר „מיר"; ומצפון — הירקון. השטח הוא אדמת מישור, ואינו חדגוני לא בטיב ולא בצבע ומורכב משלושה סוגי קרקע שווים מאד:

א. החלק הגובל עם ואדי־אבוליג'י והירקון מורכב מסחף־הרים, צבע האדמה: אדומה־צהובה, איננה כבדה והנה פוריה.

ב. האדמה בחלק המזרחי לצד הכפר „מיר" נקראת בשם „טוחייה" היא כהה יותר וכבדה, בחדשי הקיץ מתהווים בה בקיעים, בקיעים, ואיננה פוריה ביותר.

ג. ואילו החלק, הגובל עם אדמת „נזלה", נקרא בשם „הטיון", על שם שיחי הטיון הגדלים בה לרוב. אדמתה כהה וכבדה ומתקרבת לאדמת ביצה. שטח

זה משתרע מצד מזרח לכביש הצפון מעבר פסי הרכבת עד מרחק מה לפני גשר הירקון.

החלק הראשון והשני היו תמיד שדות זריעה, או שנזרעה תבואה או שהבירו אותה; אך הקרקע לא אבדה את פוריותה ולא הפכה ג'ונגיל. לא כך הדבר ביחס לחלק השלישי, הנקרא „טיון" — האדמה הזאת ידעה חליפות ותמורות.

מר ראב זוכר, שעוד לפני למעלה מחמשים שנה, בהיותו ילד בן 7, נקלע עם אביו למקום הזה ומצאו מכוסה ג'ונגיל של ה„טיון"; גם העילק והצמר לא היו חסרים בה. היו מקומות, שגם בקיץ כוסו ברטיבות לא חסרו שקערוריות מים, משנתיבשו השאירו כתמים לבנים, כאלו זרו עליהם מלח. אדמה זאת נקראה בשם „מלחה".

כאשר הבארון רוטשילד ז"ל קבל לידיו כמעט את כל אדמת אכרי פתח־תקוה, לא נערכה מפה טופוגרפית לשטחי החמרה והטיון. הפועלים (שנמנו על אכרי פ"ת ועבדו כשכירים אצל הבארון) חפרו תעלות נקוז מרכזיות ארוכות מדרום לצפון. מהן הסתעפו כמה תעלות צדדיות, שהוליכו את המים אל הירקון. הניקוז הועיל ליבושה של האדמה; השמידו את הג'ונגיל, השטח נחרש בעומק של 60—50 ס"מ בפיקוחו של ר' יהודה ראב .ואז הפך כל השטח הנקרא „טיון" לשדה פורה. אז נחרש גם שטח החמרה חריש עמוק. על השטחים הגבוהים ניטעו עצי תות, שזיפים, ועצי פרי נשירים שונים. זוכר הוא, שהדורה בשטח טיון היתה כה גבוהה, שברכבו עם אביו על הסוס כיסום. אביו ז"ל פקד עליו לעצום את העינים, שלא יחדור המוץ מצמרות הדורה לתוך עיניו .אדמה זאת נתנה גידולים יפים של חטה פשתן וגם שמשה שדה נסיון למיני זרעים, חצירים, ירקות ועוד. מצב זה נמשך שנים אחדות.

בשנת 1889 בערך, חלק הבארון לאכרים את כרמי הגפן, הזיתים, ואדמות הפלחה ביחד עם אדמת הטיון והחמרה עם מטעי התות, ועצי הפרי הנשירים, שבינתים הספיקו לגבול.

משקבלו אכרי פ"ת את אדמותיהם בחזרה, נגשו במרץ להמשך העבוד; עקרו את עצי התות לאחר שמחירי המשי ירדו פלאים וגם את שאר עצי הפרי עקרו. החלו לעבד את האדמה בשיטה הרגילה של מחזור זרעים דו־שנתי, היינו: שנה תבואות קיץ, שנה תבואות חורף. אחדים מהאכרים (מקלב־מכנס) נטעו פרדסים באדמות האדומות, שע"י גדות הואדי והירקון.

במשך תקופה של עשר שנים לא זבלו את האדמה כלל. שיטת המחזור הדו־שנתי דלדלה את הקרקע וגם את היבולים.

שיטת מחזור זרעים אחרת לא ידעו. חצירים וירק לא גידלו; מאין רפתות ומשקי חלב, לא היה בהם צורך מחוסר צרכנים לקנית חלב, כי תל־אביב טרם היתה קיימת. שאר ערי ישראל כגון ירושלים, טבריה וצפת, לא נזקקו לחלב וביצים. מאידך, נתמסרו לפרדסנות, שהיו לה שוקים לאכספורט לחו"ל. לכן הוזנחה הפלחה. אמנם בימי מלחמת העולם הראשונה חלה הפסקה קצרה ברנטביליות של הפרדסנות, וקרן הפלחה עלה, ובגמר המלחמה שוב באה ירידה ברנטביליות של הפלחה. האכרים נשארו ערומים וחסרי כל. אדמת הטיון הוברה ושיחי ה„טיון" צמחו מחדש וכיסו את כל חשטח.

בשנת — 1921 נבחר מחדש ועד החקלאי של פ"ת בראשותו של הא' משה גיסין, שהיה בעל מרץ ונטל על עצמו לגול מעליו את חרפת העזובה של אדמות

„החמרה" וה„טיון". אז היתה קיימת כבר חברת ההשקאה, שספקה מים מהירקון. בהשתדלותו של גיסין השאילה פיק"א את מחרשת ה„פאולר" שלה. השטח נחרש מחדש חריש עמוק. חברת ההשקאה הגדילה את מכון המים, ספקה מים בכמויות עצומות לכל שטחי ה„חמרה" במחירים זולים. יוקר האדמה בשטחים אחרים, משכו קונים ונוטעים ל„חמרה" ואפילו לשטחי הטוחיה והטיון. הפרדסים התפתחו יפה והניבו גם פרי הדרים יפים וטובים. מצב זה נמשך עד 1934/35.

ג.

הישוב גדל ואתו רבו הצרכנים לתוצרת חלב וירקות. משק החלב הלך הלוך והתפתח, הדרישה למספוא וחציר לרפתות גרמו להפיכת חלק משטחי החמרה והטיון לשדות שלחין. מצב זה נמשך עד שלא נשאר שדה (ביחוד בשנות מלחמת העולם השניה), שלא יחליפו בו פעמיים בשנה את הגדולים, כגון: חצירים תלתן, תירס וכל מיני ירק שונים. עודף מי ההשקאה המרובה נקוו בתוך תעלות הניקוז במשך כל ימי הקיץ, וגרמו לצמיחתם של עשבי הבר: הטיון והעילק ועוד .את־אט נתכסו ונסתמו תעלות הנקוז, אחדים מהפרדסנים והירקנים ישרון ונטעו עצים וזרעו ירק.

כל זמן שלא כל השטחים הוצפו מים בתמידות וגם השנים לא היו גשומות ביותר וביניהן גם שחונות, לא הרגישו בשנויים, שחלו בקרקע, אולם בימי המלחמה האחרונה, כשהגברת הייצור דבקה בכל אחד, בגלל המחירים הגבוהים של הירקות והירק לרפת, לא נשאר כמעט שדה או חלקה מבלי שתהיה מוצפת מים כל ימות השנה. מלבד זה היו השנתיים האחרונות גשומות ביותר, חלוקת כמות הגשם לא היתה נורמלית ועל השטחים האלה היו גם שטפונות. כל התופעות הללו גרמו לידי הסבאת הקרקע, שסבלה מעודף רטיבות מתמיד בכל ימות השנה.

מחוסר ניקוז (כאמור, סתמו האכרים את התעלות במו ידיהם) נתגלו תופעות חדשות והן: כעבור שנתיים התנונו ומתו חלקים ניכרים של הפרדסים. הנגו עדים לתופעה המתקרבת לאסון, בפרט בחדשים האחרונים. ישנם פרדסים בעלי עצים יפים ההולכים ומתיבשים במאות דונמים. כמה מהם נעקרו כבר ,אחרים בחלקם. אולם גם אלה, שעודם ירוקים הולכים ומתנונים מיום ליום. ולא רחוק היום, שנהיה עדים, שכל הפרדסים הנטועים בשטחים הנ"ל, יעלמו מן האופק.

גם כנת החושחש אף היא לא עמדה ולא החזיקה מעמד. כדאי לציין בצער, שגם זן הוולנסיה סבל עוד יותר משאר הזנים.

אפשר להוציא מכלל זה כמה פרדסים, הנטועים על גדות ואדי־אבוליג'ה והירקון, במקומות גבוהים; יש להם גם נקוז טבעי של הואדי והירקון. מצב פרדסים אלה עודנו טוב ויש ביניהם גם יפים מאד.

התופעה המדאיגה של התיבשות הפרדסים, פרי חקירתו של מר ברוך ראב, הניעה את המועצה הכפרית של פ"ת, להזמין מומחים מהתחנה לנסיונות ברחובות וכן מומחים של המחלקה החקלאית של התאחדות האכרים בא"י. החקירה של שתי הועדות ביחד העלתה, שנוון הפרדסים בשטחים אלה, נובע מעודף מים ורטיבות ממושכות בכל ימות השנה, המרקיבים את שרשי העצים. מצאו, שהרקבון הנהו כללי גם בעצים, שטרם יבשו. אפשר לקבוע בבירור, שכל השטח של קרקעות אלה מחומם ונגוע ברקבון. כשעקרו עץ בנוכחותם — נדף מהשרשים ריח של נבלה.

לדעתו, ינוגעו לא רק הפרדסים בשטח זה; יש חשש, שגם השדות וכל כושר השטח עומד בסימן שאלה. כל שאר הקולטורות (פרט אולי אורז), אינם סובלים עודף כזה של מים.

מר ברוך ראב נוכח בפרדס, שעקרו עציו ונטעו במקומם בננות, לצערנו גם הם לא התפתחו כלל וכלל. אפילו התירס איננו דומה לזה, שגדל בשטחים אלה לפני שנים, הגבעולים אדומים — סימן לעודף רטיבות.

מסקנותו, — ששטח זה זקוק שוב להבראה יסודית ורדיקלית. אחרת ישוב הג'ונגיל ויכבוש את השטח מידי בעליו.

כאשר אני מזדמן במקומות אלה שומע אני את קול האדמה הזאת, הקוראת לחלצה מן הרקבון והמות. מסיים מר ראב את דבריו בכאב ובצער ופניו מתכרכמים ומצחו מתכסה קפולים, קפולים. ניכר בו, שתובע הוא את עלבון העתיקות, שנכחדו והושמדו, והתנוונות העצים והשבלים — שהקדיש להם את מיטב שנותיו.

תעודות בענין מסילת הברזל, הארת המושבה בחשמל, מכת עכברים והבאת כלי עבודה ממצרים וכו'.

ז, חשון תר"פ כותב הועד החקלאי לחברי ועד המושבה

כב' חברי ועד המושבה שלום.

א. נ.

"שמענו כי לרגל החלופים הקרובים לבא במהלך מסלת הברזל המצרים לחיפה, יכולה להיות מועילה עתה השתדלותנו בפני מי שהיכולת בידו להמשיך למושבתנו סניף מסלת ברזל מהמסלה המרכזית, העתידה בקרוב לעבור על יד גבול מושבתנו.

אי לזאת הננו מעירים את כ', אשר כדאי עתה לחדש את ההשתדלות בדבר הנ"ל אגב תדברו ג"כ ע"ד יסוד תלפון ופוסתה במושבתנו."

ברגשי כבוד ויקר

ראש הועד החקלאי **זלמן גיסין**

ניסן תרפ"א "הועד החקלאי מודיע כי לאחר המו"מ שהיה לנו ביפו עם המהנדס מר רוטנברג נגמר ענין החשמל לפ"ת."

*

תרע"ט "נחשולים נחשולים של עכברי שדה הציפו את השדות והשחיתו עמל של עונה שלמה הועד החקלאי צוה על כל האכרים לצאת ביום אחד ולהניח סם בחורים"

"באותו הזמן יצא שליח למצרים לקנות כלי עבודה לעבודות הפרדס מזמרות מעדרים וכו'

*

"פרדסני פ"ת ממלאים את ידי ד"ר מאזיא ומר יחזקאל בלום בירושלים שישתדלו בפני הממשלה שתמצא שוקים חדשים לשווק הפרי בדמשק וביתר ערי הארץ, אחרת ישאר הפרי על האילנות כ"כ לבקש מהממשלה לא לקחת את מס העשור כי המצב במושבה בכל רע".

*

"הועד החקלאי מתאונן בפני ועד הצירים, שהשלטון הצבאי הבריטי החזיר לו את התזכיר על נזקי המלחמה ודרש לכתוב בשפה האנגלית ולא בעברית."

השלטון העצמי העברי הראשון בארץ

מיומה הראשון לקיומה נטלה לעצמה פתח־תקוה עצמאות מלאה בכל הנוגע לחייה הפנימיים. פרט למשפטי קרקעות עם ערבים, לא נזקקה לשלטונות ודלגה תמיד עליהם. עצמאות זו נמשכה, עד כבוש הארץ ע"י הבריטים. עד פרוץ מה"ע הראשונה לא הרגישו תושבי פ"ת בקיום השלטונות התורכיים, באין כל מגע אתו.

משנת היסוד תרל"ח עד תר"מ נהלו המיסדים את עניני המושבה. לרוב היה זה דוד גוטמן ובזמן מאוחר יותר לקחו חבל בעניינים: הרב וכמה מזקני העדה. בשנת תר"מ נקבעו לראשונה תקנות הבחירות על ידי „חברת פתח־תקוה" בירושלים. השתתפו 62 בעלי זכות בחירה. מתוך מספר זה ישבו בפ"ת רק: ר' דוד גוטמן, ר' זרח ברנט, יואל משה סלומון, ר' יהושע שטמפר, ר' יצחק יעקב מלפינא?, ר' מיכל ליב כץ, ר' משה ריינרד, וכל השאר היו בירושלים, וחלק מהם לעולם לא ירד לפ"ת, קנו נחלה ונשארו בירושלים.

חוקת הבחירות במקור

„עלה במוסכם האספה הכללית של חברת „פתח תקוה" אשר התאספה בשביעי לחנוכה לבחור מתוכה שבעה אנשים אשר יעמדו בראש העדה לכל עניני הצבור, הן בעסקי ממון, והן בעסקי ההנהגה ושלום הכללי. באופן שיהיה כח הנבחרים כח מוחלט לדון ולהורות כפי חוקי התקנות הכלליות העתידות להעשות על ידיהם בהסכם רוב בני החבורה, כן יקום וכן יהי, מבלי שימרה איש את פיהם. ולתכלית הבחירה הנכבדה ההיא יקבל כ"א מבני החבורה הגליון הנוכחי אשר רשומים עליו שמות כל בני החבורה על הסדר, והאיש אשר ימצאהו הגון וכשר לפניו, ישים תו עגול מצדו, וישיב הגליון חתום וצרור במעטפה ליד ה"ר נתן גרינגארט נ"י במשך שני ימים מיום דלמטה. וכבוא כל הגליונות ליד הנ"ל אז יפתחו במעמד הועד העראי שנמנה מן האספה באותו מעמד, והמרובים בדעות המה הנבחרים".

וזה משפט הבחירה

א) בוחרים בשבעה אנשים, חמשה מהדרים בירושלים, ושנים מאלה שקבעו ישיבתם בפתח תקוה. ואין בוחרים בשנים קרובים פסולי עדות. ב) מנין הדעות לפי מספר הגופים ולפי מספר החלקים בהנכסים (קיראטין), כיצד? כ"א מבני החבורה שיש לו חצי חלק נותנים דעה אחת לגופו. יש לו חלק אחד שלם נותנים לו שתי דעות אחת לגופו ואחת כנגד חלקו שבנכסים. היו לו חלקים מרובים לו דעה אחת כנגד כל חלק וחלק חוץ מהדעה שיש לגופו. השותפים שעולה על חלק כ"א מהם פחות מחצי חלק, גופם אחד ואין להם אלא דעה אחת. ג. הבחירה הנוכחית אינה אלא לשנה. — כ"ז יצא לאור יום..... לחדש טבת שנת תר"מ לפ"ק.

בתקנות חברת פתח־תקוה מפורטים התפקידים של הועד שיבחר והם:

וזה משפט הפרנסים:

1) „שבעה יועצים יבחרו מתוך העדה, עליהם לעיין בדרכי העדה ועל פיהם יחתכו כל דברי העדה בכל סדרי הקביעות האמורים למעלה ובכל צרכי מכס העדה, ודבריהם יקומו באין מערער".

2) „שלשה מהם יבחרו לתת על שכמם, משרת „מנהלים" אשר עליהם לפקח על תקנות העדה שתצאנה אל הפועל ועל גבית המסים".

3) „מן השלשה הכי נכבד — הגדול שבהם, אשר ירשמוהו לראש, הוא יהיה גם נאמן הקופה ועל פיו תשקנה הוצאות החברה והכנסתה, אשר ירשם זכרון בספר, ויהיו הספרים נפתחים לכל דורש חשבון".

4) „היועצים יבחרו ברוב דעות נעלמות, אשר תחשבנה לפי מספר חלקי השדה, האיש אשר לו שני חלקים בשדה, שתי דעות לו".

5) „זמן משרתם של היועצים והמנהלים, בשלש שנות הישוב הראשונות שנה שנה, ואחרי כן שלש שלש שנים".

הבחירות, שנערכו בירושלים היו חשאיות. נבחרו: אשר זליג בלום — 75 דעות, דוד גוטמן — 74, יואל משה סלומון — 71, יחזקאל מנדלסון — 50, יעקב בלומנטל — 71, משה צבי לעווינזון — 81 והרב ריבלין — 22 (יהושוע שטמפר היה אותה שעה באמריקה בשליחות חברת פתח־תקוה בשביל מכירת נחלאות).

הועד הזה, שנבחר בירושלים, לא היה בר־קיימא כאמור לעיל. היו ביניהם כאלה, שמעולם לא התנחלו בפ"ת כגון (מנדלסון, הרב ריבלין ועשרות אחרים), ואילי גרמה לכך העזיבה בשנת תר"מ לרגל הקדחת ושנת השמיטה. בשובם לפ"ת נהלוה משנת תרמ"ד ועד תרמ"ו האכרים בשתוף עם חובבי־ציון, שהחלה אז בהושטת מעט עזרה לפ"ת, כתוצאה מהחלטות ועידת קטוביץ. בתרמ"ו קבל הבארון לידו את הנהלת המושבה, והוא שהנהיג בפעם הראשונה את השריתים הצבוריים במושבה ועל חשבונו, כמו: הספקת המים, רפוי, חנוך, שרותי דת, מדידת הקרקע נטיעת גן והורשות אקליפטוסים, (מלבד נטיעת כרמים ופרדסים כנזכר בפרק החקלאות). כאשר הבארון מסר אחר כך (תר"ס) את ענייניו ליק"א, המשיכו אלה בכלכלת ענייני הצבור עד שנת תרס"א והטילו על המושבה לבחור לעצמם ועד. ענייני המושבה והאחריות עליה נמסרו לועד. יק"א המשיכה עוד שנים מספר להשתתף בהקצבה מסוימת בתקציב ועד המושבה. אח"כ, נחקקה חוקת בחירות, למעשה הראשונה בתולדות המושבות בארץ. הריני למסור תמצית החוקה:

א) „כל היושב בפ"ת בקביעות והוא בעל נחלה ניתנה לו זכות בחירה, מי שאיננו פה ויש לו מורשה לנחלתו זכאי לבחור בתנאי שישא בכל החובות המוטלים על בעל הרשאתו".

ב) „אחרי שפ"ת מתחלקת לאגודות שונות לפי מצבן. תשלח כל אגודה נבחריה לועד להיות לפה ולמליץ להגן על הענינים הנוגעים לה ביותר. כל האגודות: הכורמים, בני כ"ח (האכרים שנתמכו ע"י הבארון) בעלי האחוזות שולחות שנים ואילו בעלי הפרדסים רק אחד. והם יהוו את הועד בן 7 חברים ויבחרו גם 7 סגנים ממלאי מקום".

הערה: הוחלט באסיפה הכללית לבחירת הועד לקבל שני חברים ליועצים גם מקרב האנשים שאין להם שום אחוזה כי אם בתים.

ג) „אם כי הנבחרים הם באי־כח אגודותיהם, בכל זאת מוטל על כל הבר לדאוג ולפעול לכל צרכי המושבה בכלל למען אשר לא יהיה הועד אך מאגודות נפרדות כי אם לועד כללי לכל ענייני המושבה ויהא ע"י זה ועד המושבה באמת".

ד) „הועד נבחר לשנה אחת מיום הבחירה וכתום השנה יבחר ועד חדש".

ה) „כל תקנות חדשות אשר ירצה הועד לתקן עליו לאשרן באספה כללית ועל פי רוב דעות, שני שלישים נגד שליש אחד מהנאספים, יקום דבר".

אדר תרס"א.

סדר הבחירות

הבחירות התקיימו שנה־שנה בין ראש־השנה לחול־המועד סוכות והוכרז עליהן לא במודעות... ולא בעתונים... אלא בתקיעת שופר ע"י השמש, בתקיעה מיוחדת... הבחירות היו חשאיות ואישיות.

בחדש שבט תרס"א נבחרו לועד המושבה הראשון: יהושע שטמפר, יהודה ראב, יוסף קרול, משה שמואל קרצמר, משה גיסין, זאב ליפקס ושמואל יוסף גינזבורג. לסגנים נבחרו: משה שמואל ראב, יוסף פנחסביץ, חיים קוסובסקי, ישראל אייזיק ויסוקר, שלום כהן, ומשה מקלב.

ליועציו נבחרו: בן ציון שאטיל (סבו של יוסף ספיר ראש העיריה היום), בנימן יהלום, מיכל שפירא, זאב ברנדה, יהושע סמואל, דוד נוביק ואברהם פלדמן. על אלה נוספו שני בעלי בתים והם: ישראל צבי הכהן וישראל מיליס.

מיד לאחר הבחירות קבל הועד מידי יק"א את כל השירותים ונגש להנהיג סדר צבורי ומרות צבורית במושבה: עיבד תקציב, ארגן את השמירה, התחבורה ע"י הדיליג'נסים, הטלת מסים, ברור סכסוכי גבולות, התקנת דאר, ספר האחוזה, הוצאת כסף וכו'.

בשנת תרס"ג הוכנסו שנויים בחוקת הבחירות והם: מי שאינו יושב בקביעות במושבה, אין לו זכות בחירה; גם לבעלי בתים הותר לבחור בציר (עשרה שלחו ציר); כן קבעו את גיל הבוחר ל־21 שנה, ושהבחירה תהיה לפי הבתים — כל עשרה בתים מתאגדים לחבורה ושולחים נבחר אחד; הועד יבחר לפי רוב קולות באספה כללית.

ועד בן 7 חברים התקיים עד אחרי הכבוש הבריטי. מלבד ועדות לכל ענפי החקלאות, בתקופת הועדים עד הכבוש יש לציין, ששלטונו על המושבה ותושביה היה מלא. מעולם לא נזקק לעזרת השלטונות כלפי תושבי המושבה, וכל הממרה פיו נקנס ושלם, נענש ונשא עונו. מרותו היתה חוק, הטביע חותמו על המושבה ועל ההוי שלה. מי שסרב להופיע בפניו הובא „בכבוד" ע"י השומרים, או ניטלו ממנו השרותים, כגון: מים, רפוי, חנוך, וממילא בא מרצונו... הטוב וקבל על עצמו את אשר הוטל עליו. פסקי דין של הרב הוצאו לפועל ע"י ועד המושבה. אסרו על התושבים להופיע בערכאות הממשלה ונאלצו להתדיין בפני ועד המושבה או הרב.

בתקופת הועדים שלטו עפ"י רוב ב"כ ההוגים האדוקים, שעשו את הכל למנוע דמוקרטיזציה מסוימת בחיי הצבור ומנעו גם פעולות תרבותיות. הרוח הירושלמית עוד רחפה על פני חיי המושבה.

המרד...

החכוכים הראשונים נתגלו שנים אחדות אחרי הבחרותו של הועד הראשון. הועד לא גילה הבנה וסובלנות לרוח הדור הצעיר, עולי העליה השניה שמשו גורם להחדרת הערכים התרבותיים במושבה, גם אלה וגם רוב רובו של הנוער בקשו

לשנות את הוי חייהם וזה לא ניתן לו: למחנה הצעירים נצטרפו גם מזקני המושבה ומבוגריה, שהיו מתמיד אנשים מתקדמים, אם כי שמרו על ערכי הדת והמסורת ודרשו רפורמות בחיים הצבוריים. בראש המלחמה, שהוכרזה על הועד, עמדו ד"ר ברנשטין כהן. הצעירים, כלומר, המתקדמים התארגנו, בחרו בועד זמני ופרסמו כרוז בזו הלשון:

אחינו בני פתח־תקוה!

זה איזה שבועות שקם במושבתנו פירוד הדעות, ויש אשר קראו לו מחלקת וריב אחים, ויש שמאמינים שרק שנאה פרטית בין אחדים מהצעירים ואחדים מחברי יעד המושבה גרמה למהומה בתוכנו, שחפצם רק להפיל את חברי הועד קודם הזמן המוגבל וכו'. ע"כ הננו באים עתה עליכם בדברים אלה בכתב, ובזה אנו נותנים היכלת לכל אחד ואחד מכם לקרא במתינות ולעיין ולהבין ולהוכח עד כמה נאמנים דברינו וכמה רחוקים אנו מהעלילות שגלל עלינו הצד שכנגדנו.

אחינו! ידע תדעו כי לא נכונה היא הדרך הזאת שהלכו בה הועדים הקודמים. לשבעה אנשים היתה נמסרה עבודה שלא לפי כוחם ואולי גם לא לפי כשרונם, ובימים האחרונים לקחו לעצמם כל הנהגת המושבה ואפילו במקצועות שלא היו שייכים להועד. וגם אם נבוא היום לבחור ועד של אנשים אחרים במקום אלו המתפטרים מי יערבנו כי הם יהיו יותר מוכשרים לשאת בעול הגדול הזה? מי יבטיחנו כי הם לא יהיו עקשנים תקיפים בדעתם כאלו האחרונים? לדאבוננו אין אתנו כהיום חברים המסוגלים לזה, שיוכלו לשאת על שכמם את כל מיני העבודות השונות ולסדר את הענפים המסובכים של מושבתנו הגדולה ושיהיה לפי רצון ורוח כל בני המושבה. ומה תהינה התוצאות? הענינים יסתבכו עוד יותר ומכל שכן ברבוי התושבים והמקצועות. ורבו עוד יותר נושאי משרה פקידים משרתים ורבו והשתרגו ההוצאות שאין בהן צורך ובכל עמלם של הועדים לא ימצא הקהל נחת והקטטה תתרבה...

אחרי ישוב הדעות והתיעצות עם אנשים חכמים ונבונים מצאנו להנהיג במושבתנו שיטה כזו של חלוקת העבודות בין מועצות שונות. כ"א מהמועצות תעבד במקצוע שלה ורק ע"פ הכח שימסר לה הקהל, וע"פ סדר אשר יקל את העבודה ממנה עד שתוציא את הדבר המסור לידה לידי השלמות הרצויה, ושתהיה ההנהגה „חי נושא את עצמו", זאת אומרת כל מקצוע ומקצוע של הוצאות יהיה משתלם מהנהנים ממנו לפי חלק הנאתם ואין האחד משלם בעד השני מאומה.

ולפי זה תחולקנה הנהגות המושבה למועצות שונות:

א) **המועצה החוקית**, של ה' חברים (ד' מתושבי פ"ת וא' ממתנחלי פ"ת הדרים ביפו).

עבודתה היא שאליה יפנו בני המושבה הכלל והפרט שיש להם דבר אל הממשלה והיא תפנה אליה בכל דבר הנוגע להכלל ולהפרט והיא גובה את המסים ומשלמת למושבה, עומדת על המשמר על כל תקלה שלא תבא בכל הענינים הנוגעים במושבה לחוקי הממשלה.

ב) **מועצת האחוזות**, של ה' חברים ביחד עם המודד.

עבודתה להשגיח על רשימות ספר האחוזה את כל מקח וממכר בנחלאות בשעבודים של הלואות ולסדר על כל זה ספר פרטי־כלים, לגבות מכל מתנחל את התשלומים הנהוגים ולסדר מפה כללית מנחלאות פ"ת שעל ידה יוכל הקהל להודע כל מה שנצרך לו.

ג) מועצת הבריאות, של ה' חברים יחד עם הד"ר.

עבודתה לעשות חוזה עם הד"ר ע"פ תנאים שיתאימו לדעת הקהל לנהל את הוצאות והכנסות של מקצע הבריאות בבית הרפואות פנימה ולהשגיח על נקיון האויר בכל פנות המושבה ואשר אליה יפנו אלה שיתנו להם הצעה או ערעור בנוגע למקצע זה.

ד) מועצת השמירה והמים, של ה' חברים.

עבודתה למסור לקבלן את שאיבת המים ולסדר רשימת התשלומים מכל צירי המושבה, למסור להקבלן את הרשימה והוא יגבה מהם, — למסור לקבלן את שמירת המושבה ולסדר רשימה של תשלומים והוא, הקבלן, יגבה מהם, — למסור את המרחץ לקבלן. — אליה יבוא כ"א שיש לו דו"ד עם הקבלנים.

ה) מועצת העבודה, של ה' חברים.

עבודתה לסדר כל העניינים בנוגע לנותני העבודה והפועלים.

ו) ועד המפקח, של ה' חברים שבאים לא ע"י בחירה כי אם חבר אחד מכל ה' הועדים הנבחרים.

עבודתו היא לפקח ולבקר את פעולת חמשת הועדים תחילה וסוף. תחילה כיצד? שכל ועד וועד מציע את החלטתו ע"י חבר ועד וביחד עם המזכיר בנוגע לכל דבר בטרם אשר יוציאוהו לפעולה והועד המפקח או שהוא מסכים להצעה כמו שהיא או שהוא משנה אותה לפי ראות עיניו, וסוף כיצד? שהוא מבקר את פעולת כל אחד מהועדים אם עשו כפי ההחלטה. אחד מהועדים שעשה שלא כדין או שיצא מחוג פעולתו, הרי הועד המפקח מגיש את הדבר הזה לפני אספה כללית והאספה אם מצאה את הנהגת הועד לבלתי ישרה, הרי היא בוחרת בועד אחר במקומו. חמשים חברים מהמושבה שמצאו את פעולת הועד המפקח לבלתי ישרה. הרי הם דורשים אספה כללית וכפי החלטתה כן יקום אם להשאיר את הועד או לבחור אחר.

ישיבות קבועות של הועד המפקח פעם אחת בחדש ובישיבה זו ידונו על כל ההצעות שהציעו הועדים השונים ויכתב בספר הפרטי־כלים ועל המזכיר לשבת בבית הועד שלשה ימים אחרי אספת הועד המפקח להראות לכל המתענין את הפרטי־כלים.

פעם אחת בארבעה חדשים הועד המפקח מזמין את הקהל לאספה כללית ומוסר דין וחשבון ומציע את כל אשר ימצא לנכון בעד העתיד. באספה הכללית לוקחים חלק כל בעלי משפחה היושבים במושבה שנתים ומשלמים הערכה על צרכי צבור והרשות לכל אחד באספה הכללית לחוות דעתו רק בהמקצע אשר גם לו חלק בו.

מובן מאליו כי הדברים האלה בנוגע לסדר ההנהגה הם אך ראשי פרקים ויכולים ומוכרחים הם להסתדר ע"י ועד מיוחד לזה ביותר ביאור ואריכות. העיקר שאנו יכולים לקוות מסדר זה כי אם הבוחרים יכשלו בבחרם באנשים שלא יהיו מעשיהם אח"כ כל כך רצוים, אז לכה"פ לא כל ההנהגה של המושבה כולה תהיה בידיהם כ"א חלק, מקצע אחד ואשר את זה אפשר עוד לסבול.

אחינו! ידע תדעו כי אם לא תנהיגו במושבה סדר ומשטר נכון כפי שבארנו למעלה, אשר בהם כל אחד לא ימצא עצמו נגזל בחמר וברוח לא תשוב השלוה בתוכנו ולא יועיל שום דבר ושום עקשנות בעולם ואפילו אם צד אחד יתגבר על השני ויכניעו בכח „הרוב" על „המעוט". והקולות יחדלון לרגע — הלזה יקרא מנוחה? לא, מחלקת, פירוד, התקוממות יתאזרחו בתוכנו ומי יודע לאן נגיע. ע"כ נשוב עוד הפעם לקרא לכם:

האזינו, אחים, ושמעו לדברינו הנאמרים לטובת המושבה כדי להרגיע את המוחות ולהסיר את הפירוד ולקרב את הצדדים ולהביא שלום אמיתי במושבתנו שאך על ידו תבא ברכה בכל מעשי ידינו, — שמעו להצעתנו ונסיר את אבני הנגף וסלע המחלקות מעל דרך הנהגת מושבתנו ובטוחים אנחנו כי כל בעל דעת שהמושבה יקרה לו ושכבוד הישוב הארצי־ישראלי חרות על לוח לבו יראה בזה התיקון האמיתי במושבתנו וע"י זה ורק ע"י זה יהיו שלום ושלוה לנו ולכל ישראל וד' ישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידינו.

הועד הזמני.

נוכח התארגנותם של הצעירים והמתקדמים התארגנו גם האדוקים והשליטים בחיי המושבה. והרי פרטיכל מאספת היסוד שלהם:

„אור ליום ה' מנ"א תרס"ט התאספנו בבית הת"ת להתיעץ על אדות תעלולי אגודת צעירי המושבה אשר התחילו להרוס את כל הנהגת המושבה, ואחרי נאומים אחדים הוסכם להתאגד לאגודה אחת בשם מגיני המושבה אשר תתנהגה ע"י ועד מחמשה אנשים נבחרים עפ"י רוב דעות ומטרתה יהיה להשגיח בעינים פקוחות על כל תעלולי האגודה הנזכרה ולשמור את כל עניני המושבה שיתנהגו עפ"י הצדק והיושר ואנחנו החתומים מטה קבלנו עלינו להיות נאמנים להאגודה ולמטרתה בכל לב ונפש ולשמוע לפקודת הועד כל עוד לא תבוטל ע"י אספה כללית".

על החתומים 70 איש.

בבחירות הועד, שנתקיימו אחר פרסום הכרוז והחכוכים השונים, שהיו אז עם ד"ר ברנשטין, באו הצעירים סוף־סוף על ספוקם ונבחרו גם מהם לועד והשלום חזר למושבה. (אותו ועד מסר לבצלאל יפה זכיון על מי הירקון והבטיח עבודה עברית במפעל).

„אחי היקרים, חידלו ממלחמתכם. לא תנצחו. והיודעים אתם מדוע? מפני שהם אפיקורסים אמתיים, מוכנים להקריב את עצמם בעד רעיונות החופש. ואתם — אינכם חרדים אמתיים"...
(מדברי יהושע שטמפפר ממיסדי פ"ת אל הקנאים שהפריעו לנוער ולפועלים להציג מחזה)

ועד

עדת מושבת

פתח־תקוה

זר חותמות של כל המוסדות המוניציפליים מאז הוסדם

סמל העיר פתח־תקוה

בשנת תרע"ד הונח היסוד להת. המושבות ביהודה. מטעם פ"ת נבחרו לועד הפועל: חיים כהן ומ. וולפינזון. אז הוקם ועד חקלאי נפרד לגמרי מועד המושבה; באופן פורמלי היה קשור לועד המושבה, אולם למעשה טיפל בכל עניני החקלאים. את תקציבו קבל מועד המושבה.

אחר הכיבוש הבריטי, בשנת תרע"ח, התקיימה אספה כללית ובה הוצע בפעם הראשונה לבחור במועצת המושבה. נבחרו 15 איש. פעולת המועצה הוגדרה: א) „המועצה מחליטה בעניינים, שאין לועד רשות להחליט על דעת עצמו ואין המועצה מבקרת את מעשי הועד". ב) „לבחור בועדת בקורת בת 5 חברים, שתהיה אינסטנציה גבוהה, שאליה יוגשו התלונות על הועד. המועצה תהיה רשאית לבקר את מעשי הועד וכו'". הבחירות תהיינה אישיות וחשאיות.

בשנת תרע"ט התקיים משאל בקלפי, אם להמשיך לקיים אספות כלליות. תוצאות ההצבעה היו: 167 קול בעד קיום האספות הכלליות 237 בעד ביטולן של האספות וקיום בחירות בדרך של קלפי. בינתיים נבחר ועד זמני בן 20 חבר עד בחירת מועצה חדשה ע"י קלפי. באותה שנה נתקיים משאל ע"י קלפי, בדבר מתן זכות בחירה לנשים. ואלו היו התוצאות: 180 קול נגד מתן זכות בחירה לנשים. 29 — קול בעד. ו־56 — קול בעד מתן זכות בחירה אקטיבית ופסיבית לנשים...

בישיבה מיוחדת, שבה השתתפו באי כח המזרחי, בעלי נטיעות יבשות, פרדסנים, בעלי בתים, בעלי מלאכה, מורים־פקידים, האכר הצעיר, ועד הפועלים, והאזרחים. הוחלט, שהמועצה, שתבחר תכהן 3 שנים, ובכל שנה יצא שליש החברים עפ"י גורל ויבחרו אחרים מאותן האגודות ע"י קלפי. כן החליטו להקים ועדות שונות: משפט השלום (עפ"י הצעת ליפא ויניצקי) בית מרקחת, מים, השוק, דרכים ובנינים, סניטציה, שמירה וסדרי המושבה, חנוך ולתמיכה.

באספה כללית, אחר הישיבה הנ"ל, הכריז ש. ז. גיסין, שמעתה ואילך „יתנהל הכל בשפה העברית, במקום פ"ת הזרגונית עד עכשיו, תהיה מהיום והלאה

פ"ת עברית ואחר כך צריך גם כן בנדון העבודה העברית אם כי קשה הדבר, אך מוכרחים להנהיג את זה לטובת בנין האומה" כן ביקש גיסין מהכתבים הנסתרים, שלא „יכתבו מהיום והלאה כתבות טנדנציוזיות אודות פ"ת, כי האחרונה אינה גרועה משאר המושבות". ע"י העיר מ"ש קרצמר „כי השולחים את באי כחיהם לא שלחו אותם... בשביל לדבר עברית או אודות עברית רק אודות סדור עניני המושבה, ולא אודות פנטזיות"...

בשנת תרע"ט נבחרה ועדת בחירות בת 20 איש והכינה תקנון חדש. בתקנון בחירות זה ניכרת התקדמות רבה לעומת החוקות הקודמות. הועדה המצומצמת, שניסחה את החוקה היתה מורכבת מ־5 חברים, אשר ייצגו את רוב תושבי המושבה, והם: ליברכט, ל. ויניצקי, ע. זפרן, קרצמר וימיני דב.

תקנות אלה זיכו בזכות בחירה מי שדר שנה אחת במושבה והוא מבן עשרים ומעלה. (יוצאים מן הכלל: החוטאים נגד הצבור, נגד החוקים האנושיים או שועד המושבה שלל מהם זכות הבחירה), אין לבעל זכות בחירה יותר מדעה אחת. זקן או חולה או איש שנעדר בעת הבחירות במושבה רשאי לשלוח את קולו במעטפה סגורה בלווי מכתב חתום על ידו לועדת הבחירות. 8 ימים לפני הבחירות שולח הועד כרטיסי בוחר לבעלי זכות הבחירה.

זכות בחירה פסיבית ניתנת בגיל 25 שנה והגר במושבה לפחות שלש שנים בין שיש לו נחלה ובין שאין לו. ראש הועד, סגנו והגזבר שבחרו חייבים לדעת לקרוא, לכתוב ולדבר עברית, שאר חברי הועד צריכים לדעת לקרוא ולכתוב עברית. חברי הועד יבחרו בבחירות חפשיות מכל המושבה, וחברי המועצה מאגודות שונות.

עד יום הבחירות צריכים להודיע במודעות במקומות הצבוריים שבמושבה וגם ביפו ובירושלים (או ע"י עתונים).

הבאתי חלק מהתקנות. הן משקפות את התמורה, שחלה בהלך הרוח, שבמושבה. אז התחלקה המושבה לשניים. מתקדמים והם כללו: אכרים, פועלים, בעלי מקצועות חפשיים, סוחרים ופקידים; ואדוקים — בעיקר מיוצאי ירושלים.

מאז נבחרו מועצות וועדים. פעם מנתה המועצה 30 איש, פעם אפילו 48 איש. עד שבשנת 1921 (תרפ"א) הוכרזה פ"ת ע"י השלטונות הבריטיים כרשות של מועצה מקומית ושנה אחר זה נבחרה מועצה בת 15 חבר. אחר זה הופרדו למעשה העניינים החקלאיים מטיפולו של ועד המושבה והחקלאים בחרו לעצמם ועד, שהוא, כידוע נקרא מאז ועד בחירת „המועצה הכפרית" — ה„ועד החקלאי". היו בו: שלום כהן, פ. פסקל, ע. ליברכט, ד. יטקובסקי וזאב ליפקס.

ועד חקלאי זה לקח לידו את הנהגת צבור החקלאים ונוסדה „הסתדרות החקלאים", שהיתה מסונפת להתאחדות האכרים בא"י, שנוסדה בפ"ת.

5 מועצות מקומיות נבחרו עד 1937, ואז הוכרז על פ"ת כרשות ערונית; שטח שיפוטה הוגבל ל־2500 דונם מתוך שטח של 23 אלף דונם. בו בזמן גם הוקמה ע"י השלטונות מועצה מקומית לאיזור הכפרי ונבחרה מועצה חוקית שהנהיגה מסי חובה וסיפקה שירותים באיזורה. בשנת 1940 נבחרה בפעם הראשונה מועצת עיריה בת 15 חבר, המכהנת עד היום (במשך הזמן חלו כמה חלופי גברא). חבריה היום הם: יוסף ספיר (ראש העיריה), שלמה שטמפר (סגן), פנחס רשיש (סגן), שאר חברי המועצה הם: משה איכלוב, קלמן גולדרייך, יוסף זהבי, אלעזר טרופה, דוד טבצ'ניק, ד"ר יהושע יוספסברג, זלמן יואלי,

100 פרנק שטר־חוב מספר 60

"פתח־תקוה"

יפו

הלואה פנימית בשטה (6%) אחוזים (עם הויתר עסקא כתקון חוזל)

להספקת מים למושבה

נתקבל מאת ההלוון חוץ כסף הפתיחקה

סך מאה פרנק (100 פר') בעד הלואה הנ"ל עד שנת אחוזים למאה לשנה.

תקון עם הזידים ישולמו במשך שמונה שנים לפי תנאים הכתובים מעבר לזה.

ראשדוער

הגזבר

המזכיר

COM. C. L. PETACH-TIKWA

אגרות חוב של ועד המושבה
(סלוה פנימי להתקנת אספקת מים „סודרנית")

שמעון כץ, גב' חמדה רוזנברג, משה שוולב ויהושוע שפושניק. מזכיר המועצה: מרדכי וולפסון.

וזהו ההרכב הסיעתי של המועצה: 6 — פועלים, 4 — חקלאים, 4 — הגוש הדתי, 1 — נשי ויצ"ו. השתתפו בבחירות אלו 6000 בוחר.

כיום, במקום כל הועדים לענפיהם, שהיו קיימים, אין יותר מאשר מועצת עיריה המנהלת את עניני העיר ומועצה כפרית המנהלת את כל עניני החקלאות, שבגבולות פ"ת, המקיפים כ־32 אלף דונם. גם איזורי התעשיה נמצאים בשטח שיפוטה של המועצה הכפרית. חבריה הם:

אפרים גיסין (ראש המועצה), גרשון שמולביץ (סגן), יואל סימקין, י. צ. שפירא, י. וולקוביצקי, ברוך ראב, מיכאל גרינשטין, גד מכנס נחמיה איכלוב, י. פילקוב וד. יטקובסקי, מזכיר המועצה: יוסף קבנצל.

מגנזי הפרטיכלים העתיקים

הועד קרא אספה פרטית להתיעץ אודות ענין הקושאנים שבא מכתב מכב' ד"ר הרצל בתור מענה על שאלת שני התושבים מר יהושוע שטמפר ויצחק גולדנהירש שהוא מעלת ד"ר הרצל מוכן הנהו לקבל נחלאות פ"ת כלן או מקצתן על שמו בשערי המשפט למען יקרא שמו עליהם והוא יתן עדה נכונה בכתב שאין ליורשיו או באי כחו שום זכות בעולם בכל אלו הנחלאות הכתובים על שמו בפ"ת, — פה אחד הוחלט לקרוא אספה כללית מכל העם התושבים בפ"ת ולהציע הענין לפניהם בדברים ברורים וליקח חתימות מכל אשר אליו נושאים את נפשם ורצונם להעביר נחלתם על שם ד"ר הרצל".

„באה האשה האלמנה רייזל הגרי ופסק מהרב בידה, שעל המושבה לתקן השלולית העובר אחרי ביתה הוחלט לבקש מר' יהודה ראב שייטיב להשגיח על תקון זה".

„הועד החליט „שאין רשות לשום תושב פ"ת להשתמט מעבודת הצבור אשר הוטלה עליו כפי ערכו".

„הועד החליט לערוך מכתב לועה"פ של הציונים בווין לדרש עצתם ועזרתם להתיסדות קרן קימת לבנין מרחץ כללי בפ"ת לכבוד חגיגת חצי היובל מהתיסדות המושבה בשנת תרל"ח".

„בא ר. עם אביו אודות טענותיהם של ה. והועד רצה אמנם לקנסו בעונש קשה על שהרים אגרוף רשע על רעהו בשוק בפני עדות — אך הם חלו פני הועד ובקשו מועד לפייס את אפרים והוחלט שאם א. יבוא עם מ. לבית הועד ויודיע שנתפייס וכבר מחל לו אז יותרי לו את הקנס ואז עליו לקבל עוד בתקיעת כף כדת וגם בחתימת ידו בכתב קבלה חמורה שלא ירים זרוע נגד שום איש מאחינו בני ישראל ואם לא ימלא דברו באחת מאלה אז יוקנס כפי ראות עיני הועד, ומלבד זה צריך שיקבל ע"ע כנ"ל לשים מחסום לפיו לקיים מה שנאמר „שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו".

„ר' פ. הביא תלונה על ה', שסוסיו חלו ועלולים ח"ו להדביק את סוסי שכניו הוחלט לבקש את ר' יהודה ראב שיבקר את אורות מקלעו ופרלין ואם הוא יראה שבאמת חלו הסוסים במחלת „הסרש" אז על בעליהם להרחיקם מגבול המושבה" תו"מ, וכן אין להשקותם בשוקת המושבה".

„אודות דין־ודברים בין אחב"י ובין הפועלים הערביים — נבחרו ר' אברהם בכר, ור' אברהם שפירא ומזכיר המושבה להועד פעם אחת בכל שבוע אם יש ענין לענות בו".

„היות ונתרבו כורתי עצי אקליפטוסים ואין איש נוטע אחרים במקומם — הוחלט להזהיר במודעה גלו"י לכל הקהל ששום איש אל ישלח ידו בעצים בלי רשות מאת הועד אשר יכלכל דברו עמו לנטוע עצים חדשים במקומם".

„הוחלט שלפתוח מכתב שיגיע לועד מותר רק לראש הועד ומשנהו עם המזכיר, אם מישהו מהשלשה יעדר יזמינו חבר ועד סתם שיהיה נוכח בשעת פתיחת המכתבים".

ר' יהודה ראב נקרא ובקשו ממנו שימסור ממקום מושבו חלק לעשותו רשות הרבים ויאות רב י. ראאב למלאות רצון הועד".

„לפי הצעת ר' יהודה ראב הוחלט לתקן את הדרכים, התושבים נדרשו לתת כל בית איש אחד לתקון הדרכים או לשכור אדם במקומו, החלטת הועד קוימה במלואה".

„להצעת ר' מאיר פיאלקאוו הוחלט לדרוש מהרופא לילך כל יום לבית הספר ולמרוח שם עיני הילדים החולים, והוחלט לבקש ממנו על ככה בכתב ושילך הוא בעצמו, הוא ולא השליח".

„הוחלט שחג חצי יובל להתיסדות פתח־תקוה נחוגג אי"ה ר"ח אלול שנה זו הבע"ל ולא נוכל להקדימו לט"ו באב, אם כי הוא יותר קרוב ליום הקניה שהיתה יום ערב ראש

חדש מנחם אב תרל"ח יען כי בחמשה עשר באב עדיין טרודים כמה מושבות בבציר ואנחנו רצוננו שיקחו חלק כל בני המושבות בשמחתנו אשר הוא חג של אבן פנת הישוב החדש אשר פתח־תקוה היתה ראש וראשון לגאולת הארץ — והוחלט לדרוש את כל היודעים למשוך בעט סופר מהיר בכמה וכמה לשונות לעמוד לעזרתנו ולהפיץ המכתבים הדרושים לזה בכל לשון שמיודעינו שומעים". (כידוע בטלה החגיגה).

„הוחלט להודיע במודעה מעל כתלי בית הכנסת בדבר השכרת הדיליג'נס לשנה תמימה לכל המוסיף לפי ראות עיני הועד".

„הועד חייב את שומרי המושבה לשלם לר' דינוביץ בעד פרדה שנגנבה וניכה ממשכורתם. אחרי שהודיעו שאין לאל ידם למצוא אותה.

ר' ד. וק. נפסלו כשמאים (כי אנשי מקנה המה) לכן נבחרו במקומם ר' מ. ש. ראב ור' ש. כהן.

מרד

בליל ב' א' אייר תרס"ג התקיימה אספה ראשונה של בעלי הכרמים והחליטו: „היות והקמת יקב במושבה נוגעת רק לבעלי הכרמים לכן מצאו לנכון לבחור ועד הכורמים מבין בעלי הכרמים ואלה נבחרו: יהודה ראב, משה סלור, פ. מער, ש. כהן וז. ליפקס.

על כך הודיעו לועד המושבה.

החלטות

אודות השחיטה לאור היום דוקא. הטיל הועד על השו"ב שיתפלל מנחה גדולה למען יוכל לשחוט בעוד יום.

אודות הוצאת מטבעות לכבוד חג יובל ה־25 הוחלט להכין כאן ציור למטבע ולשלחו למר ל. וויס בוינה למען יכינם במספר הדרוש וישלחם הנה. וצריך להשגיח שלא יזדייפו המטבעות. הוחלט להטביע 2000—3000 מטבעות ניקל או ברונזה. כגדל הקראנה האוסטרית.

הוחלט לשגר שליחים לערבי קסר ולחקור באיזה אופן ותנאים תוכל מושבתינו להשיג את הבסה (הביצה).

בא הערבי חדד מחמד מבית דגן בקובלנא על ר' מ. ד. על שהכהו וחרפהו וגדפהו ללא כל סבה. והביא מכתב מזקני בית דגן ודרשו בו בחזקה להוציא משפטו לאור.

ע"ד הסכסוך שבין אירמי ומורדכוביץ הוחלט להרשות להם ללכת ליפו להשפט לפני הדין שם".

„הגלב ר. מבקש רשות להתישב פה, — הוחלט להרשות לו אך בתנאי שיספר לפי לפי אשר הורהו הרב".

„ר' ד. מתאונן על ר' ט. כי חרף אותו ברחוב. הוחלט אחרי שמיעת הטענות לקנוס את האחים ט. בפח גז לבית הכנסת".

„אם לא יביאו העגלונים את הפוסטה פעם אחת ביום, פוסטה קטנה או גדולה יענשו ע"י הועד בעשרים פראנק".

„באור ליום בד' אלול השתו ארבעת חברי הועד: ברנדי, מקלעוו, גולדנהיש וקוסובסקי עם ה' חיים סלומון הממציא סמי רפואות לבית הרפואות לקחת מאתו סמי רפואות לשנה אחת".

„הוחלט לכתב כתבי־חוזה עם כל הפקידים, המשרתים בצרכי צבור — מדי שנה בשנה".

„הוחלט לתת למילדת 20 פראנק לחדש ודירה של 120 פראנק לשנה. והנשאר תאסוף מהיולדות ועל כל יולדת לתת לה 10 פראנק לכל הפחות. ובעד עניה יתן הועד".

לרוקח הוחלט לתת 90 פראנק בחדש יחד עם דירתו ועליו ללכת לביתי האולפנא למשח

את עיני התלמידים והתלמידות ואם ילך מביה"רפ ישאיר מכתב על לוח, שיהיה תלוי בבית הרפואות, לאן הלך למען ידעו למצוא אותו בעת הצורך".

הבאתי מספר החלטות אופיניות, שוב כדי להוכיח את גודל תבונתם הצבורית של מנהיגי המושבה. ואופן פתרון השאלות המסובכות והעדינות. כחו והשפעתו על החיים רב היה. וריושומו ניכר היה בכל אשר פנה.

אפיזודות מלפני עשרות בשנים

פעם הוצע בועד המושבה לקבוע שיטת מסים קבועה ולבטל את ההערכה המקרית.

ועד המושבה הקדיש ישיבות רבות ולידי הצעה מוסכמת לא הגיע. בעלי הפרדסים, שבאדמות חול אמרו, שהפרדסים הטובים הם בחמרה... לעומתם בעלי הפרדסים בחמרה הוכיחו את ההיפך הגמור. אלה בכה ואלה בכה. עריכת התקציב נתעכבה יתר על המדה. כאשר אנשי הועד נתיגעו מהויכוחים והמריבות, הציע ראש הועד, מר ברנדה ז"ל, למסור לו את ענין ההערכה והוא יביא הערכה מתקבלת על הדעת.

ישב ראש הועד על המדוכה, קרא למזכירו ושאל על כל אכר ואכר בזו הלשון:

פלוני, כמה שלם אשתקד? —

— 20 פראנק!

הוסף לו 5 פראנק. הלא איש שקט ולא ירים קול צעקה...

אלמוני, כמה שלם אשתקד —

— 40 פרנק, השיב המזכיר.

— אל תוסיף לו מאומה. להיפך, הפחת לו 5 פראנק, כי איש זה, בריון ובעל אגרוף רשע. יכול לנקר את עיני.

— פלמוני, כמה שלם אשתקד —

— 65 פראנק.

— הוסף לו עוד עשרה... אין דבר, איש זה אינטיליגנט. יצוח וישלם...

כך שטפה לה ההערכה, לשתקנים ורודפי שלום הוסיפו, מצעקנים ושקצים גרעו... לבסוף נסתיימה ההערכה עוד בעודף גדול של 30 נפוליון... עודף עצום לפי מושגי הזמן ההוא.

בחכמת ראש הועד ראו משפט שלמה... במהדורה חדשה...

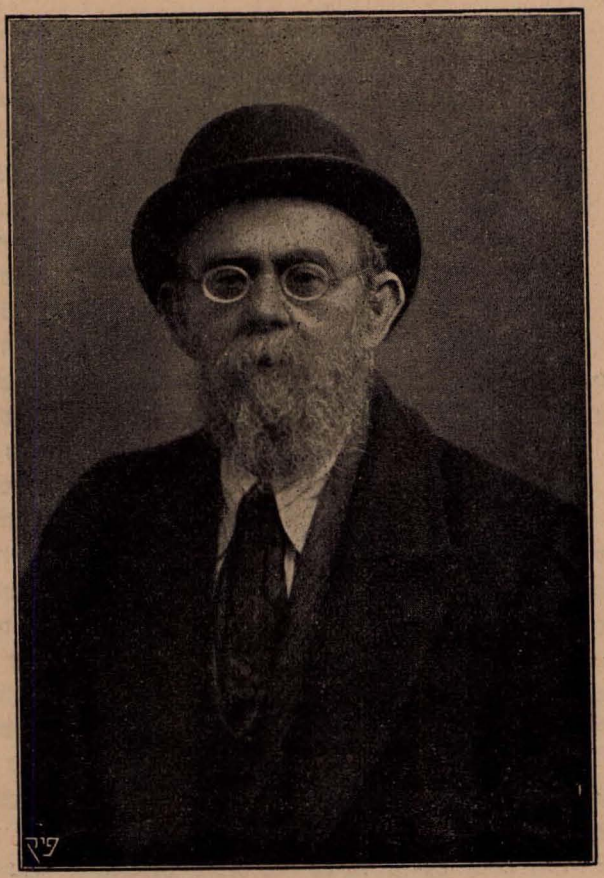
במלחמת העולם הראשונה 1915 הכביד השלטון התורכי את ידו על הישוב העברי. פ"ת שמשה אז מקלט למהגרים ולמגורשי יפו. גם עריקים הסתתרו כאן לרוב. מלשינים רחשו במושבה והוציאו דבתה רעה. מפעם לפעם הופיע מפקד וסחט את תמצית דמה של המושבה: אוסר ומכה, מחרים ומגלה, ידי המוכתר היו מלאות עבודה. הממשלה התורכית הכירה במוכתר כב"כ היחיד והמוסמך של המושבה. בכל ענין וענין פנתה אליו. נטפלה אליו גם בענין עריקים וממנו דרשה הסגרתם; מידו תבעה מזון בקר, סוסים ועגלות לעבודה, אנשים לעבודות צבאיות, חייבי גיוס ובקשישים... לא פעם ספג המוכתר גם מכות. בזה הצטינו ביותר.

כשנתרבו המכות, שכר לו המוכתר סגן ושניהם התחלקו בתפקידים משצריך היה לחלות פני מפקד או פקיד משטרה ולשלשל בידו „בקשיש", הלך המוכתר בכבודו ובעצמו, ומשנשקפה סכנה של ספיגת פליקס (מלקות) ויריקות, שלח המוכתר את סגנו...

ספר האחוזה

טרם שאדמת פ"ת נחלקה, לא היה בנמצא אף מהנדס יהודי בכל הארץ המיסדים הזמינו מהנדס גרמני מירושלים, שבא למושבה בלוית עוזרים גרמנים וערך את מפת פ"ת הראשונה. חיים משה סלור מראשוני המושבה עקב אחרי עבודתם ולמד את „המלאכה", מתוך התבוננות בלבד: לא ארכו הימים והוכיח למהנדס הגרמני את ידענותו — מה שעורר את התפעלותו ותמהונו של הגוי, וההוא הזמינו לשמש לו כעוזר. סלור נגש בשטה משלו: חלק את אדמת פ"ת למאה חלקים וקרא להם בשמות שבטי יעקב: אכר, שנזקק לדעת דבר מה בקשר לנחלתו וגבולותיה, פנה אל סלור. הוא גם חלק את אדמת „יהוד". הפקידות של הבארון קבלה אותו כמודד רשמי שלה.

בשנת תרנ"ו-ז, יזם ר' יהושע שטמפר אדח משלושת מיסדי המושבה, הנהגת ספר להרשמת האחוזות: רעיונו נתקבל, ומיד נבחר מהאכרים ועד „ספר האחוזות" והם: יהושע שטמפר, חיים משה סלור, בן ציון שאטיל (סבו של יוסף ספיר, ראש עירית פ"ת) ובכר. כל בעל נחלה קבל פנקס ובו נרשמה נחלתו בדייקנות נמרצת לפרטי פרטיה, כגון: ממי רכש את הקרקע ובידי אלה בעלים

המודד חיים משה סלור

היתה עד הגיעה אליו — מיום הרכישה ע"י המיסדים מהערבי קסר וטיאן. לפנקס צורף שרטוט של הנחלה וגבולותיה. ספר האחוזה הוכר בישוב, כמיסמך חוקי. ועד ספר האחוזה התנהל כמו הטאבו בימנו. על ידו יכלו לעקל את הנחלה, למשכנה, לשעבדה ולמכרה ולהעבירה מיד אל יד.

הספר היה אחת היצירות המופלאות, שיצרה פתח־תקוה, והוא כולו יציר כפיו של סלור ז"ל. הספר מנע מאנרכיה. שכן השלטון התורכי אסר את קנית הקרקעות ליהודים מחוץ לערים. הקניות עפי"ר נעשו ע"י איש אחד בעל נתינות זרה, שחוסה בצל קונסוליה של ממשלה בעלת זכויות של קפיטולציה. אילולא סדור זה לא היתה רושמת בספרי האחוזות שלה את קוני הנחלאות.

במלחמת העולם הראשונה, כשהתורכים פתחו ברדיפות על הישוב העברי, חששו להלשנה על השלטון העצמי והחרמת הארכיון עם המיסמכים. ואז הוחבאו ספר האחוזה ביחד עם מסמכים בעלי ערך מיוחד, באחד מפרדסי המושבה, ובשובם מהגירוש, לא יכלו למצוא את מקום המחבוא. ועד המושבה היה אבוד עצה ואחוז חרדה לערבוביה, העלולה להוצר מאין ספר האחוזה. הספר, המסמכים החשובים וספרי הפרטי־כלים הושמו בארגז מצופה פח וגטמנו בפרדס שטמפר ע"י תחנת הרכבת, ומישהו סימן את העץ, שעל ידו הוטמן המטמון. לשוא חפרו והפכו בפרדס ועד היום לא נמצא. אך הקדימו רפואות למכה: העתקה מספר האחוזה והשעבודים נמסרו לידי מר ליפא וינ־יצקי, שהיה אז גם חבר ועד המושבה, לשם שמירה על

№ [redacted]

ספר האחוזות

להמושבה

פתח תקוה

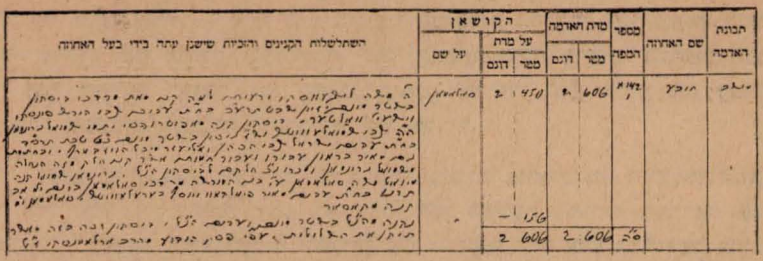
בנחלת מטה בני דן

חלקת ה' [illegible]

שנת תר[illegible] לפ"ק

כתבי האדים סאלאמאן איי
נסדרו וניתנו על ידי אשדרי
חיים משה סלאר

השער לספר האחוזה ו.הקושנים.

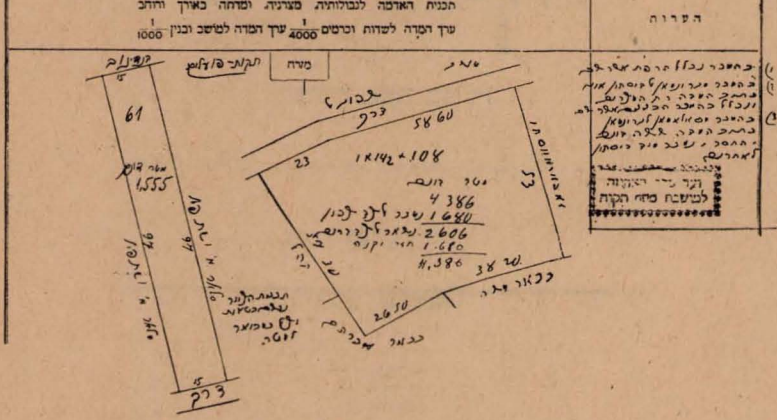

צורת רישום פרטי הרכישה בספר האחוזה

כל צרה שלא תבוא. והוא שמר על זה כעל בבת עיניו. אך הוא החביאו במקומות שונים, בכל פעם במקום אחר, וכשגורשו תושבי המושבה ליפו לקח אתו את ההעתקות, ואילולא נס זה, שהוכן מראש, היתה נוצרת אנדרלמוסיא תוהו ובוהו והשגת גבולות, בטול המשכנתאות והשעבודים היו גוררים סכסוכים ואסון. יזכר למר ויניצקי שרות זה בין שאר השרותים למושבה.

בכבוש האנגלים את הארץ עמדו בפני בעיה חמורה של רשום הקרקעות ועריכת ספרי אחוזה, שלא הונהגו בשום מקום קודם. משנודע להם על קיום ספר כזה בפ"ת פנו באמצעות ועד הצירים (אז הסוכנות) ובקשו לראות את השיטה. סלור הסביר להם את השיטה ומהותו של הספר ולהשתוממותם לא היה קץ. הדיוק והסדר שבו עלה על המשוער. הם ראו בזה נר לרגליהם בבוא היום, שהסטלמנט יתחיל ברישום הקרקעות. ואכן כך הוה, משהתחיל הסטלמנט לסדר את עניני הקרקעות בפ"ת, שם לנגד עיניו את ספר האחוזות ונעזר בו בכל עבודתו האחראית. וכאן עמלו הרבה פחות מאשר במקומות אחרים.

ועד המושבה ביטל את ספר האחוזה לאחר שהממשלה המנדטורית רשמה את כל הקרקעות ונתנה "קושנים" בידי בעלי הנחלאות.

צורת שרטוט הנחלאות בספר האחוזה

מודעה אחרונה

ועד המושבה פתח־תקוה

מתכבדים אנו להודיע לכל התושבים שספרי האחוזה של המושבה יהיו פתוחים להכניס ולהוציא עד ט"ו חשון תרפ"ב. במשך הזמן הזה יש יכולת בידי התושבים להכניס קניות, משכנתיות שעבודים והפקעות.

אחרי עבור הזמן הזה יחדלו מלהשתמש בספר האחוזה מפני סדור הקושנים בממשלה, ואחרי סדור הקושנים לא ברור אם נוכל להשתמש בספרי האחוזות שלנו, ואם כן נוכל, יצטרכו רשיון מאת הממשלה ולשלם את כל המסים שהטילה הממשלה בזמן העברת הקרקעות.

אלו ששלמו חובם או חלק מחובם ולא הפקיעו את השעבוד אי לא הפחיתו את הסכום ששלמו ושאר החוב מאושר במלאו ע"י הממשלה כפי שרשום בספר האחוזה.

אלו שלוו כספים ולבטחון מכרו את רכושם על שם המלוה, — יואילו להסתדר עם המלוים לעשות מהמכירה משכנתא, ולסדר את זה בספר האחוזה והשעבודים. באי הכח של רכוש בעלים שאינם במושבה יואילו להודיע לבעליהם שצריכים לסדר הכל לפני עשית הקושנים.

היות ונמצאים בעלי רכוש במושבה ואינם יודעים כלל אם רכושם נרשם על שמם או על שמות אחרים או משעבד וממשכן מזמן וכבר נשתלם החוב ולא הופקע, או שמונח עקול, ע"כ ראוי שכל בעל נחלה במושבה יבוא להתענין בדוי האחוזה שלו לפני שנגיש לאשור את ספר האחוזה.

אנו מבקשים את הקהל שלא להתיחס באדישות להודעה זו כי יהיה אח"כ מהצועקים ואינם נענים.

והננו בכבוד גמור,

א' חשון תרפ"ב.

ראש הועד ש. ז. **גיסין.**
הסגן **ליפא וויניצקי.**
הגזבר **משה סלור.**

פרסום מודעה זו מבשר למושבה את סופו של — ספר האחוזה — פאר היצירה של אם המושבות הנמסר לידי השלטונות. המושבה היתה שרויה בצער, שנאלצה, אם כי מתוך הכרת ערך הדבר ע"י השלטונות — להוציא מידה מכשיר, שמסביבו סבו חיי המושבה ונתנו תוקף לשלטונה העצמי־העברי.

חוקת הגנת הדירים

אין חדש תחת השמש! קודמינו, אף הם נבונים היו: רסנו את יצרי משכירי הדירות בלי משטרה, בלי בתי משפט ובתי סהר. דיה מודעה מהועד — והכל על מקומו בא בשלום! זוהי חוקה, שהוצאה בשנת 1917, בעצם ימי מלחמת־העולם הראשונה. הריהי כלשונה וככתבה:

מודעה

בזה נתכבד להודיע לתושבי וגרי מושבתנו, כי בישיבת ועד המושבה, ועד הבעלי־בתים ועד השכנים מאמש אור ליום כ"ד אייר זה נתקבלו ההחלטות דלקמן, בתור תקנות יסודיות לועד הדירות המאוחד:

1. א) לבעלי הבתים אין הרשות להעלות את מחיר הדירות ב„משך" זה יותר מהמחיר

שהשתמו את הדירים ב„משך" תרע"ו העבר.

ב) את מחיר הדירות הריקות משכנים צריך להקציב ועד הדירות.

2. כל שכן שוכר דירה לשנה תמימה ומשלם בעד כל חודש במוקדם, ואם עפ"י אונס מוכרח השכן לעזוב את דירתו באמצע השנה, אז אין לבעל הבית שום טו"ת אל השכן, אבל אם השכן עוזב את דירתו בלי אונס מחויב הוא לשלם את דמי הדירה בעד כל השנה, רק יש לו הרשות למסור את דירתו לאחר בהסכמת ועד הדירות.

3. כל שכן שלא שלם שכר דירתו עד „משך" תרע"ז זה, אין הרשות לבעה"ב להוציאהו מדירתי כי אם ועד הדירות ידון אדותו, איך לסדר את תשלומי דמי הדירה שהוא חייב לבעליו, וכל מי שלא יקיים את החלטת ועד הדירות עליו לצאת מהדירה.

4. אם השכן לא שלם בעד חודש למפרע, אפילו בעד חודש אחד, עליו לצאת מהדירה.

5. ועד הדירות מסתדר משני חברים מועד בעה"ב, שני חברים מועד השכנים וחבר ועד המושבה.

ישיבות ועד הדירות תהינה שלש פעמים בשבוע יום א'—ג'—ה' משעה 3 עד 6 אחה"צ וכל תובע צריך להודיע את הקובלנא שלו לה' א. גרפינקל בכל יום ולשלם הוצאות המשפט סך בשליק וחצי.

הננו מבקשים את בעלי הבתים ואת השכנים אשר במושבתנו שלא יעשו שום מעשי אלמות ודין לעצמם בעסקי שכנים, בלי ועד הדירות הנ"ל.

כ"ד אייר תרע"ז, פתח־תקוה.

ראש־הועד — חברי ועד־הדירות

ביאורים:

ל„משך" — הכונה: לראשית שנת שכירת הדירות והשכרתן, שחלה תמיד בחודש תמוז. השלטון הבריטי בטל את התאריך הזה רק לפני תקופה קצרה, ומאז תקופת השנה נחשבת מאותו יום, ששכרו את הדירה.

באותה השנה פרסם גם הרב ציטרון (קיטרוני) ז"ל חוקה דומה, אך מורכבת ומסובכת יותר. וזו לעיל יותר ברורה, תמציתית וקולעת למטרה.

משפט השלום העברי בפ"ת

(תרע"ט — תרצ"א.)

לפני יסוד משפט השלום העברי בפ"ת, התבררו הסכסוכים בין תושבי המושבה בפני ועד המושבה או הרב דמתא. פסקי־הדין הוצאו לפועל ע"י מנגנון ועד המושבה במלואם. גם אלה של הרב הוצאו לפועל ע"י אותו המנגנון, ששליטתו על המושבה וכל סדרי חייה, היתה מלאה.

המוסד הוקם בשנת תרע"ט — אחרי הכבוש האנגלי, אחד ממיסדיו היה המורה מר ירקוני, שעמד בראשו מיום הוסדו ועד ביטולו (בשנת 1932).

שאלת יסוד בית־המשפט העברי נמצאה בסדר היום של המועצה המקומית אותה שעה, רבים התוכחו על צורתו ומהותו. לבסוף הוחלט פה אחד ליסדו. בו במקום נבחר חבר שופטים מכל שכבות הצבור במושבה.

בעול ההוצאות של המוסד נשא תחילה — הועד הלאומי, ואח"כ — המועצה המקומית.

כל שנה נבחרו שופטים נוספים והנהלה. הבחירה היתה טעונה אשור המועצה המקומית. אלה, שסרבו לקיים את פסקי הדין שלו, נמסרו פסה"ד לשלטונות

והם הוציאום לפועל על יסוד חוק הבוררות. לגבי המשתמטים לבוא להתדיין, פרסמו את שם הנתבע־המשתמט בעתונות.

תקופה ממושכת הורגשה פעילותו במושבה וזכה לאמון הצבור על כל שכבותיו גם ערביי הסביבה התדיינו בו — במקרה של סכסוך בינם לבין יהודים וגם בינם לבין עצמם.

בטולו בא יחד עם בטול המוסד הזה בכל הארץ. סביתיו אינן ידועות, אך יש, שמיחסים את הבטול לרגל רבוי השופטים היהודים ופתיחת בתי משפט־השלום הממשלתיים, ברוב המושבות הגדולות.

בתקופות קיומו שמשו כמזכיריו ומנהליו: ה"ה קליבנוב (תרע"ט—תרפ"ה). ויהושוע לנדס (משנת תרפ"ה עד תרצ"א).

שכון עולים עירוני

בשנת תש"ח, בעצם ימי הקרבות המכריעים לגאולתנו והשחרור מהפולשים הערבים, נגשה עירית פ"ת לבצוע בנין שכונה לקליטת עולים, שהתחילו לזרום לארצנו בממדים גדולים. לשם ביצוע הדבר, הקימה מועצת העיריה חברת מניות, שחבריה הם חברי־העיריה. על התושבים, הוטל מס מיוחד ומלבד זה, הקציבה העיריה סכומים ניכרים מתקציבה היא, והשאר לוותה: מהבנק האפוטיקאי, הסוכנות היהודית ומגבית ההתגייסות.

מקרן קיימת הושג שטח של 20 דונם במבואות גת־רמון במקום רם, סמוך לכביש. כל שעה עובר שם אוטובוס. השטח מוקף פרדסים מלבלבים.

הוקמו — 25 בתים בני 2 קומות, 4 דירות בכל קומה, המהוים ביחד 200 יחידות דיור. כל בית שנגמר, נתמלא מיד עולים, שנשלחו ע"י הסוכנות ישר

שכונת עולים בגת־רמון הוקמה ע"י עירית פ"ת

ממחנות העולים. כל דיר משלם 4 ל"י בחודש. הדירה מורכבת מחדר, פנה לאכילה, מטבח וחדר נוחיות מודרני. דירה ניתנת למשפחה. כן הוקמו בנינים לצרכי צבור: בית תרבות גדול ומרוחט, גנון, בית כנסת ומגדל מים.

העולים, באו משלש עשרה ארצות. השתכנו 193 משפחות המונות כ־600 נפש. לכל משפחה גנה ליד הבית, ומספר עצי הדר, שהשאירום בשעת הבנין ולא עקרום.

יש בדעת העיריה להמשיך במפעל ולהקים עוד שלש מאות יחידות דיור.

תנועת האוכלוסין בפ"ת מיום יסודה

השנה	נפשות	השנה	נפשות
תרל"ט (שנת העליה על הקרקע	12	תרס"א (עלה שוב המספר) ל־	800
תר"מ שנות עזיבת המושבה לרגל הקדחת		תרס"ד (זרמה העליה השניה לפ"ת)	1200
תרמ"א		תרס"ו	1350
תרמ"ב	60	תר"ע	1600
תרמ"ג שנת יסוד יהוד	190	תרע"ג שנת פרוץ המלחמה באירופה	3000
תרמ"ד פחת המספר לרגל חלופי אוכלוסין	120	תרע"ד עם הוצאת הנתינים הזרים ירד ל־	2300
תרמ"ה משנה זו מתחיל הגידול המתמיד	171	תרע"ה שנות המלחמה, בארץ חלה עליה	3000
תרמ"ו	274	תרע"ח שנת הגירוש של יהודי פ"ת לת"א	2600
תרמ"ז	319	תרע"ט לאחר השיבה לפ"ת מת"א	2000
תרמ"ח	470	תר"פ ימי העליה השלישית	4000
תרמ"ט	488	תרפ"ד ימי העליה הרביעית ועלית	
תר"נ	500	קבוצים רבים לפ"ת	4500
תרנ"א	545	תרפ"ח שנת יובל ה־50 של פ"ת	6500
תרנ"ב	600	תרצ"ג	7050
תרנ"ג	650	תרצ"ד שנת העליה הגרמנית	11.100
תרנ"ד שנת עזיבת יהוד	639	תרצ"ז עם פרבריה וקבוציה	20.000
תרנ"ח הגיעו ל	800	ת"ש אחרי שנתגייסו כאלף איש לצבא	20.000
תר"ס (חלה ירידה, הסבה אינה ידועה		תש"ד	20.000
יתכן לרגלי נשואין עזבו את המקום)	650	תש"ח שנת יובל השבעים של פ"ת	29.900

הרבוי הטבעי

בשנת*)							
1940	נולדו	373	ילדים	מתו	111	אנשים ותינוקות	
1941	"	271	"	"	110	"	"
1944—45	"	506	"	"	135	"	"
1945—46	"	546	"	"	112	"	"
1947—48	"	621	"	"	120	"	"

*) עד שנת 1940 לא נהלו במוסדות המוניציפליים כל רשום של הרבוי הטבעי.

ראשית החנוך בפתח־תקוה

תולדות החנוך בפתח תקוה

"החובה השניה, לשים לב לעדרים צאן קדשים תנוקות של בית רבן, לבלתי ישתובבו משובה נצחת ויגדלו כפראים במדבר, לכן יש למנות מלמד, אשר ילמדם תורת ה' וגם ישגיח עליהם לבלתי יתהוללו."
(מתקנות יסוד פתח־תקוה פרק 2)

פתח־תקוה היתה לא רק ערש החקלאות העברית המתחדשת אחר גלות־שנות אלפים, אלא גם תחנת נסיונות לבתי־ספר מכל הסוגים והזרמים. כולם דרו בכפיפה אחת, וכל הורה מצא פורקנא למאוויו הרוחניים; ולשבחה של פ"ת יאמר, שרק סוג אחד לא מצא כר פורה לפעולה כאן: זהו הזרם המתבולל מסוג „האליאנס או עזרה". יהודי פ"ת לאומיים היו בכל רמ"ח איבריהם, ללא תופים ומחולות, בלי דקלרציות ודקורציות. עשו מלאכתם בצנעה, יצרו מכל וכל. ניסו הרבה ולא בכל הצליחו, אך היו ראשונים ליצירת דברים גדולים, שאיש וישוב אחר לא הקדימום (כפי שיוכחו בפרקים הבאים השונים שבספר זה).

הראשון ליצירת אכסניה ראשונה לתורה בתוך עמק עכור זה, שכיום הוא עמק פורה — „פתח תקוה", היה הרב האכר הפלאי אריה־ליב פרומקין, והוא אשר היה גם הראשון להקמת פ"ת מחרבנה הישובי (תרמ"א—ב'), כאשר הציעו לו שולחיו בחו"ל לעלות שנית לא"י, ענה להם בזו הלשון: „אם אומרים אתם להעמיס על נפשי עוד הפעם את המסע לא"י, לסדר את האחוזות שקניתי למענכם, בבנין בתים וכל עבודות שדה וכרם, הרי אני כופל בזה עוד הפעם את התנאי העיקרי אשר לי, כי בלעדי ישיבת ת"ת, אשר יקבלו האדונים להחזיקה על הוצאותיהם, לא אוכל לקבל על עצמי את המשמרת הזאת, כי זאת כל שעשועי לבבי וזולת זאת לא אהיה שלוו בנפשי לגור בכפר קטן, ואפילו יהיה בארץ־ישראל, כי כל ימי גדלתי באהלה של תורה וכל ימי לא משו לומדי תורה מתוך ביתי".

התנאי הזה נתקבל על־ידי שולחיו ה"ה מ. לחמן, י. הילדסהימר, הנדבנים היהודים בגרמניה, והרב א. ל. פרומקין עלה לא"י פעם שניה בשנת תרמ"ד ונגש לממש את שאיפתו הנ"ל. ואתו מתחיל החנוך בפתח־תקוה.

ראשית החנוך

בד בבד עם הקמת הבנין הראשון בשנת תרמ"ד ע"י הרב פרומקין אריה־ליב, נוסד באותו הבנין על ידו גם תלמוד תורה. נשכרו שני מורים, האחד שלימד תנ"ך עם פ' רשי", דקדוק ודיני המצוות. והשני לימד עברית וחומש. מספר הלומדים הגיע לחמשה־עשר.

בשנת תרמ"ה לא חל כל שנוי במספר המורים והתלמידים. משנה זו ואילך, הולכת הת"ת וגדלה. בתרמ"ז מלמדים כבר 3 מורים ו־53 תלמידים. באותה שנה העביר ד"ר הילדסהימר מגרמניה, אחד מבעלי האחוזה, שהרב פרומקין היה בא־

כחו — תכנית לימודים בשביל התלמוד תורה (כתובה גרמנית והרב פרומקין תרגם אותה), וזו התכנית:

„פרטי האופנים של התנחלות בית הת"ת באה"ק בקולוניא פתח־תקוה"

סימן I המחלקות.

§ 1 „המוסדה תכיל ג' מחלקות בקרבה: א) בעד מתחילים, ב) הבינוניים, ג) הגדולים".

§ 2 „המתחילים יחונכו בקריאת לשון הקודש עפ"י דרכי הדקדוק והברותיהם, עם למודי חומש ופ' רש"י, הבינוניים יחזרו החומש לפי דיני המצוות המסורות, וילמודו הדקדוק במלואו וילמודו גם נ"ך ומשניות, ויתחילו גם בגמרא הגדולים מהם לבד מה שיעברו על בנ"ך ודיני המצוות יעסקו בלימודי הגמרא ע"פ שיטות וכללי הש"ס ושיטות הראשונים".

§ 3 „כשיהיה סיפק בידנו נציב ג"כ יד ללמודי ד"א משפה המדוברת וחשבון שילמודו רק שעה עד שעה ומחצה".

הערה: בזמן לימוד לה"ק וכן בינם לבין עצמם, ידברו בלשון הקודש (בלה"ק).

סימן II איכות הלמוד, השינון, המנוחה, הבחינה

§ 4 „בין הלימוד לגמרא מן שעה 9—12, לנ"ך וכדומה מן 1½ עד 3 — 4—5½ לשנות תלמודם על יום המחרת, מן 5½ עד 6½ ישוחחו הנערים עם מוריהם בגן ובשדה ויחזרו שמה בע"ם. מורה המחלקה הראשונה הוא הרל"פ וכן מחויב לבחון כל הנערים בכל יום וביחוד בש"ק".

סימן III עבודת ה'

„כל יום מחויבים התלמידים לבוא במועדם לבית התפלה ולהתפלל יחד עם מורם בבית התפלה המיוחדה בבית הת"ת ולהגיד תיכף אחר תפלת שחרית 5 ק"פ תהילים ולהתפלל עבור „שלום המסייעים ומגדבים לזה" (כנראה שהכונה לה"ה לחמן הילדסהיימר. שבזכותם הוקמה הת"ת, על הנחלה, הנקראת אחוזת לחמן).

סימן IV אינספעקטיאן

„כל המשגיחים הראשיים הרה"ג רנ"ה מיסו י. גולדשמידט וה' לאפין ירושלים ישגיחו על כל הדברים".

על החתום ד"ר הילדסהיימר

רשימת חמורים והמלמדים בתלמוד תורה

1. ר"ב יהושע וועלויל אבגר
2. „ זאב וועלוציק קאנער
3. „ בערל מערקיש
4. „ ישראל צבי כהן
5. „ שלמה טלור
6. „ שלום פישל מביאליסטוק
7. ר"ב ר' אליהו ברוך (הורה בשנת תרמ"ה)
8. „ ר' חלבנה לפידות
9. „ ר' מיכל דוד גרינקר
10. „ מאיר יעקב כהן
11. „ ישראל יעקב מחברון
12. „ משה זינרייך.

ואלה שמות 63 התלמידים הראשונים של פ"ת לפי אלפא ביתא.

1. אברהם ב"ר שלמה מרגליות
2. אהרון נטע ב"ר בצלאל לפין
3. אידל ב"ר משה חייט
4. אלחנן ב"ר יצחק כץ
5. אליהו ב"ר זרח ברנט
6. אליעזר ב"ר יוצר חרש מירושלים
7. אליעזר ב"ר בעריל מערקש
8. אליהו ב"ר ארי ליב פרומקין
9. אליהו ב"ר יצחק כ"ץ
10. אליעזר ב"ר בעריל מערקש
11. אליעזר ב"ר שמעון תאדאראו
12. אליעזר ב"ר יחיאל דוד שפיגלר

13. אלטער ב"ר משה יחיאל סנדר שו"ב
14. אלטער ב"ר שלמה טלזער
15. אר' ב"ר נח צורף מירושלים
16. אשר ב"ר יצחק כץ
17. בנימן ב"ר דניאל ליפשיץ
18. בנימן ב"ר אשה מפינסק
19. בעריש דב ב"ר משה חייט
20. ברוך ב"ר זלמן רוכמן
21. דב ב"ר וואלף ליב יטקובסקי
22. דוד ב"ר וואלף בראנדע
23. וואלף ב"ר משה ליפקעס
24. וואלף ב"ר אשר זעליג מאבנעס
25. וועלוויל מחסידי חב"ד מירושלים
26. וואלף ב"ר יוסף פנחוסביץ
27. זיסקינד ב"ר אשר זעליג מאבנעס
28. חיים ב"ר נח צורף מירושלים
29. חיים ב"ר יעקב דאנציגער
30. חיים ב"ר מרדכי קאלינסקי
31. חיים צבי ב"ר וואלף ליב גרינשטין
32. חנוך ב"ר ביניש סלאר
33. יוסף ב"ר ישראל שלאסבערג
34. יוסף ב"ר משה מפינסק
35. יצחק יתום מירושלים
36. יצחק ב"ר אברהם קאפעלמאן
37. יצחק ב"ר אברהם זלמן איכעלאוו
38. יצחק הירש ב"ר מאיר יעקב מלמד
39. יעקב ב"ר אהרון אורלנסקי אב"ד
40. ירחמיאל ב"ר ישראל שלאסבערג
41. ירמיהו ב"ר דוד נאוויק
42. יחזקאל ב"ר הלל כהן
43. ישראל ב"ר הלל כהן
44. ישראל ב"ר מרדכי רובינשטין
45. מאיר ב"ר שמואל מרחובות
46. מאיר בן האשה ברכה מחב"ד
47. מרדכי ב"ר בערל מערקיש
48. משה ב"ר צבי פלארענץ
49. משה ב"ר אלטער גרינבערג
50. נתן נטע ב"ר דוד איזראליט
51. נחמן ב"ר שמואל יעקב קצב
52. צבי ארי ב"ר ביניש סלאר
53. שבתי ב"ר אברהם צורף
54. שלמה ב"ר יהושע שטאמפר
55. שלמה ב"ר יעקב דאנציגער
56. שלמה ב"ר וואלף ליב יטקובסקי
57. שמואל ב"ר ארי ליב פרומקין
58. שמואל ב"ר דניאל ליפשיץ
59. שמואל זבולון ב"ר יצחק האופה
60. שמואל ב"ר יואל בלעכער
61. שמעון ב"ר זלמן רוכמאן
62. זיסעל ב"ר יחיאל דוד שפיגלער
63. אלעזר מיכל ב"ר מרדכי הויסדורף.

(הרב פרומקין שנהל ועבד את האחוזה, היתה שעתו פנויה גם להוראה והנהלת הת"ת).

מתוך דו"ח של הרב פרומקין

המצב בתרמ"ה, התנהל בית הת"ת על ידי שני מורים. אנכי בעצמי וה' אבנר והילדים למדו גם גמ"ת וכתיבת להי"ק".

המצב בתרמ"ו: "בית הת"ת התנהל על ידי שני מורים והילדים ראו פרי בעמלם הן בגמ"ת אשר למדו כמאה דפים והן בכתיבת ל"ע וחשבון".

המצב בתרמ"ז: "בית הת"ת התנהל על ידי שלשה מורים בעד 53 ילדים. התלמידים גמרו מסכת, בבא וכתובות לבד דקדוק להי"ק ותנ"ך וכתב להי"ק וחשבון ומעטים מהם למדו גם שפת אשכנזית".

המצב בתרמ"ח: "בית הת"ת התנהל על ידי ארבעה מורים ואחד מהם למד גם עם הכתות הנעלות גמרא ומשנה ותלמודם היה שגור על פה כל מס' בבי"ק וד' מסכתות משנה לבד תנ"ך וכתיבת ל"ע וחשבון".

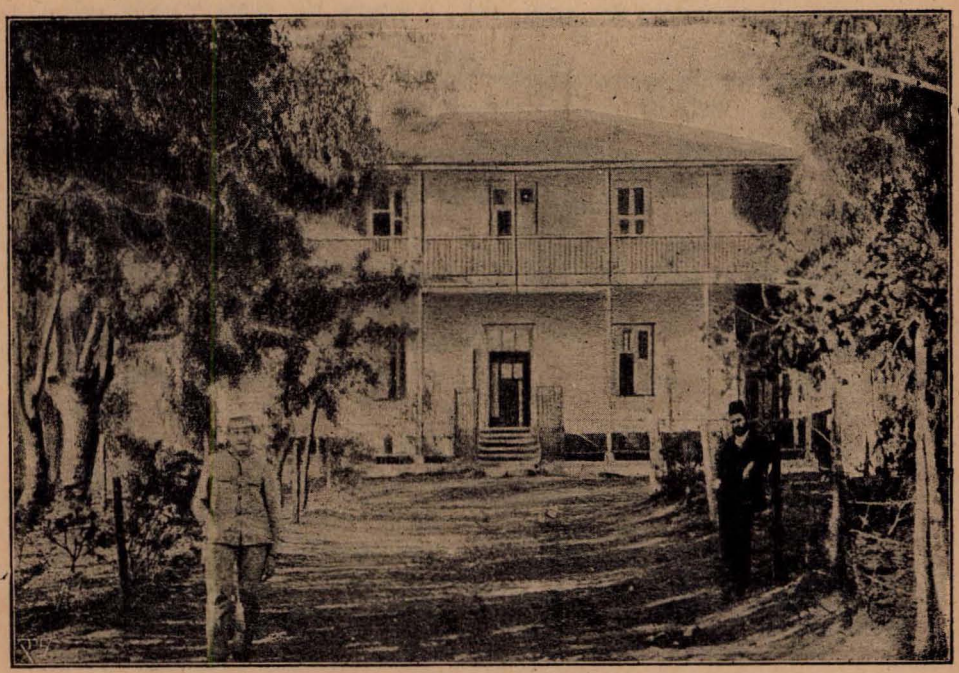
היה מקרה, שפועל ערבי, שעבד בנחלת לחמן, שהתנהל ע"י הרב אריה ליב פרומקין, נפל אל בור ומת. ולפי החוק התורכי, היה מנהל המפעל האחראי. על כן נאלץ היה הרב פרומקין לעזוב את הארץ. והתלמוד תורה שלו התחסל (הוא חזר ארצה כעבור 15 שנה).

זמן רב לא היה מוסד תורני מכובד בפ"ת. הורים רבים שלחו את בניהם לישיבות בירושלים. נפתחו חדרים פרטיים והתרבו המלמדים הפרטיים, עד שהבארון פתח את בית ספרו — נמשך מצב התוהו ובוהו.

תולדות בית הספר פיק"א

בשנת תרמ"ה יסד הבארון את בית הספר הראשון בפ"ת. היה זה מעשה נועז בשעתו, אחרי שהמתישבים הראשונים שבאו מירושלים, היו ברובם חדורים ברוח המסורת ובחרו בשנים הראשונות לבנין המושבה להמשיך ללמד את בניהם ב"חדרים" ובתלמוד־תורה. גם לאחר שנפתח בית הספר של הנדיב, הרבו הורי הילדים להעדיף את החנוך הדתי. ואף על פי שבבתי הספר שנוסדו על ידי פקידות הנדיב למדו הבנים בבנין מיוחד והבנות בבנין אחר, בכל זאת נפתח במושבה גם מוסד מיוחד לחנך גם את הבנות ברוח החרדים. חלק גדול מהאבות בחר לשלוח את בנותיהם למוסד האחרון. כל זה השפיע, שמספר רב של תלמידים קבלו חנוך במוסדות חרדים ממספר התלמידים שהתחנכו בבתי ספר הכלליים.

בראשונה לימדו בבית הספר של הבארון שני מורים, ומעט־מעט נתרחב ויהי לבית ספר של חמש מלקות עם מנהל וחדר מורים, ובהמשך הזמן, עבר ביה"ס שהיה נמצא בדירה פרטית שכורה, לבנין מרווח שנבנה לתכלית זו על ידי הפקידות. המורים הראשונים היו: מיכל גרינגר, אליהו ספיר (אביו של ראש עירית פ"ת), שלום פישל, שלמה וינשטין אריה ליב גורדון, מנהל, מרדכי צבי זפרן, שבתאי לוי (כיום ראש עירית חיפה), יהודה ליב ליובמן, ברוך חומא, בתיה גארדאן־ליפשיץ וחלבנה נידיץ. בתרנ"א למדס 40 נערים ו־38 נערות.

בית ספר יק"א בשנת תר"ן.

מימין: עומד נשען על הגדר חבוש תרבוש תורכי, ר' אליהו ספיר ז"ל (אביו של ראש העיריה) ששמש אז מורה בביה"ס והיה אחד המורים הראשונים בפתח־תקוה ומגדולי אנשי הרוח בארץ בזמן ההוא.

ס"ה 78. משנת תרנ"ד עד תרס"ד, לרגל פתיחת חדרים של שומרי תורה, התרוקן ביה"ס מחניכיו ושני מורים הספיקו ללמד את שארית הפליטה.

בשנת תרמ"ט הורה אליהו ספיר עברית וערבית". עברית למדו במבטא אשכנזי ותנ"ך ניתנו הביאורים בז'רגון.

העתקי תעודות לתלמידים מתקופות הראשונות לקיום בי"ס יק"א

תעודה א'.

„הודות להוד מעלתו השולטן נוסד במלבס בית ספר עברי, התלמיד פלוני אפנדי רכש לו למוד השפות העברית, התרכית, והערבית ולראיה נתנה לו התעודה הזאת.

8 במרס שנת 311.

מורה לשפה העותומנית

שבתי לוי (כיום ראש עירית חיפה)

תעודה ב'.

(תרגום מתורכית)

התלמיד..... למד בבית ספרנו במשך חמש שנים, בהתמדה ובדיקנות, התנהג במישרים עם חבריו, והשביע רצון כלם.

ולראיה כתבנו תעודה זו.

22 ברמדן שנת 312 (22 באדר שנת תרנ"ה).

חתום אליהו ספיר

תעודה ג'.

העלם..... נער בן..... גמר את חוק למודו בבית־ספר הנערים אשר להנדיב הי"ר פה במושבת פתח־תקוה. כל ימי שבתו בבית ספרנו, התנהג במישרים עם כל חבריו, ותהי רוח המורים נוחה ממנו, כי תמיד שמע בקולם לכל אשר צוהו.

(תאריך אין).

חותמת (הפקידות)

חתומים :

אריה ליב גארדאן מנהל בית הספר
יהודה ליב ליובמן
יחיאל דוד גרינקר
מרדכי צבי זפרן

שדוד מערכת החנוך

המפנה בא בשנת תרס"ה, כשהוזמן מר חיון ע"י יק"א בפריז כמנהל בית הספר בפ"ת (הבארון העביר את כל נכסיו בארץ לידי יק"א ובתוכם את בית־הספר).

מספר התלמידים היה — 28. בסוף השנה, הגיע ל־60. מר חיון ערך

„אם לא תדעו את השפה הצרפתית אין רע, אבל אם תדברו ז'ארגון — רעה בדבר. עליכם לדבר בשפה שבה דיברו אבותינו לפנים בארץ, השפה העברית".

(מדברי הבארון אדמונד רוטשילד לאכרי זכרון־יעקב)

תכנית שנתית לכל הלמודים, סדר את מערכת, ארגן טיולים וסדר חגיגות, תזמורת, תכנית הלמודים כללה את הלמודים האלה: תנ"ך, שפה, תפלה, חשבון, דברי ימי־ישראל, דברי ימי העמים, כתיבת הארץ, טבע, התעמלות, צרפתית, ציור, שירה וכתיבה תמה.

רשת רפואי לא היה קיים. כאשר פרצו מחלות אפידימיות במושבה והסביבה, הוכרחו לסגור את בית הספר לשבועות רבים. חללים רבים נפלו שלא בעתם. מר חיון מספר שבבואו לפ"ת, קוה למצוא תלמידים חסונים ובריאים, מוצקים ורודי לחיים, ומצא חולי־עינים, קדחת, רזים, חורים וחסרי דם.

ביה"ס היה קיים במקום מגורו של מר חיון (כיום רחוב ז'בוטינסקי ע"י מגן דוד אדום). למעלה גר מר חיון כמנהל בית הספר, למטה הוקדשה כל הקומה לצרכי ביה"ס. ספסלים ארוכים בני ארבעה מקומות, מחוברים לשלחנות משופעים, לוח קיר וכסא למורה, אלה היו כל הרהיטים. שום ציוד אחר לא היה, לא ספר ולא מפה.

הונהגה ההתעמלות כחובה. ההורים נתבעו לשים לב להזנת ילדיהם. בשנת תרס"ח למדו 76 תלמיד מחולקים לארבע כתות. ביה"ס התפרסם בארץ ותלמידים רבים מן החוץ באו ללמוד בו.

המחזור הראשון

באותה השנה, תרס"ח, סיים המחזור הראשון את חוק למודיו בבית הספר. המוכשרים שבו נסעו להשלים את למודיהם בגמנסיה העברית, שנוסדה באותו זמן.

כיצד הוקם ביה"ס לבנות וגן הילדים הראשון

בשנת תרס"ב, יסדה יק"א את גן הילדים הראשון בהנהלת הגננת הגב' בסביץ. ברבות הימים הפך לבית הספר לבנות. מנהליו במשך שש השנים הללו היו: הגב' בסביץ, ה' ויטקין ז"ל ויבד"ל ד"ר הראובני (אז רובניץ). מספר תלמידותיו היה — 103 ובגן הסמוך לבית הספר למדו כ־100 פעוטים. תלמידות בית הספר לבנות דברו ביניהן עברית במבטא ספרד בבית־הספר, בבית וברחוב.

חסול החדרים הפרטיים

יתר בני המושבה במספר 97 למדו ב־7 חדרים פרטיים נפרדים; הם התנהלו ללא כל הצלחה ע"י מורים מקריים מחוסרי הכשרה והשכלה מקצועית. בשנת תרס"ט סגרו המורים הפרטיים את חדריהם וכל ילדי המושבה התרכזו בשני מוסדות: בבית־ספר יק"א ובתלמוד־תורה.

בשנת תרס"ט התמזגו ביה"ס לבנים וביה"ס לבנות, בהתאם להצעת מר חיון ויצרו בית ספר אחיד לבנים ולבנות, בית־ספר מדרג ובהנהלה אחת. עד פרוץ מח"ע הראשונה היוו הבנות 50% מהתלמידים.

היה זה צעד נועז מאד בזמנו — במושבה כה אדוקה...

בשנת תרס"ט היו כבר 6 כתות מאוכלסות ומדרגות. בשנת תר"ע שבע כתות. ובתרע"ב הגיעו לשמונה כתות. כך נוצר בית־ספר עממי מעורב ומודרג בעל שמונה כתות עממיות ומספר תלמידיו עלה ל־223.

ביה"ס במלחמת העולם הראשונה תרע"ה—תרע"ח

בזמן מלחמת העולם הראשונה התקיים ביה"ס הודות למסירותם של המורים, אשר הסתפקו במועט ובמשכורת מקוצצת, ואף קלט בשנת תרע"ז את מרבית תלמידי תל־אביב ויפו, שהגרו לרגל הגירוש לפתח־תקוה. כאשר כבשו האנגלים את המושבה, שהופצצה והופגזה בלי הרף, נתפזרו משפחות רבות בסביבה ושאריתם, כ־81, רכז מר חיון ולימדם בביה"ס של כי"ח בתל־אביב.

בחדש חשון תרע"ט ניתן הרשיון לחזור לפ"ת. תקנו את ההריסות של ביה"ס והלמודים התחדשו.

בשנת תרע"ה, כאשר הסתער הארבה על המושבה והשמיד את החקלאות, הוציא מר חיון את כל תלמידיו למלחמה בארבה ועל כך קבל מכתב מועד המושבה בזו הלשון:

למר חיון

"א. נ.

"הננו מביעים בזה לכ' בשם המושבה את תודתנו העמוקה בעד העסיקו בסדר מצוין במשך כשלושה שבועות את תלמידי בית־הספר שתחת הנהלתו להצלת המושבה מהמזיק הנורא, ומאד שבעי רצון הננו על השרישו בלב בנינו אהבה ומסירות למקום המולדת. את תודתנו נא למסור לכל מורי בית הספר שעזרו על ידו".

פתח־תקוה, כ"א תרע"ה.

המכבדו כערכו

ראש הועד: ש. ז. גיסין

מזכיר הועד: ד. מכלים

התלמידים לעזרת המגינים

בהתנפלות על פ"ת מצד ערביי הכפרים הסמוכים בשנת תרפ"א כ"ז לחדש ניסן, היו תלמידי יק"א לעזר למגינים. תחת מטר כדורים ספקו ללוחמים מזון, מים ותחמושת.

המפנה

בתרפ"א, הצטרף בית הספר למערכת החנוך הכללית (למרות השתייכותו לפיק"א), דאגת החזקתו עברה לאט לאט למושבה ולועד הלאומי. מתרס"ח עד תרפ"א השתתפו ההורים בהחזקת ביה"ס ב־23% ממוצע.

בשנות קיומו ידע ביה"ס ירידות ועליות, תנודות וזעזועים, שנבעו מסבות אוביקטיביות, כגון: מאורעות, אך עבר בשלום את המבצעים השונים ותמיד יצא מחוזק. ובשנת השבעים ליסוד פתח־תקוה הגיע מספר התלמידים למעלה מ־900, המחולקים ב־23 כתות, ומספר המורים מגיע ל־30. מיום קיומו הוציא מתוכו 38 מחזורים! מנהלו השנה הוא — מר שטרנברג.

בית הספר עבר כמה גלגולים ובעלויות, וכן אכסניות. מקומו הראשון היה במקום שנמצא בית המרקחת של העיריה (הוחכר לדוקח פרטי) ברחוב הובב"צ. משם עבר לבית שבו גר כיום מר חיון ע"י בנין מגן דוד אדום. ומשם — לבית מיוחד שנקנה ע"י יק"א — ברחוב רוטשילד והיא העלתה עליו קומה שניה.

משנעשה צר גם הבנין הזה, הקימו בחצר צריף וגם הוא לא הספיק. בנתה העיריה אגף חדש בן 2 קומות ברחוב בילי"ו במקום הזה כנראה ירוכז בעתיד כל בית־הספר פיק"א.

החנוך התורני

(תולדות בית הספר נצח־ישראל)

בשנת תרס"ג נוסדה ביזמת הרב ר' ראובן זרח ברורמן חברת „שומרי תורה" והיא פתחה בתי ת"ת בפ"ת ובמושבות אחרות.

בדין וחשבון שנכתב ע"י הרב זרח ברורמן זמן רב לפני יסוד החברה הנ"ל, אני מוצא תאור על המצב בחנוך התורני בפ"ת, והוא כותב:

„סמוך לפתח־תקוה יש מושבה קטנה שמה „יהוד". מתחילה ישב בה הגאון ר' מרדכי גימפל יפה מראזינאי והי' מקום תורה. אחר מותו יצאו היראים ממנה ונשארו בלא מלמד והנערים הלכו בטלים ויתערבו בגוים. ושלחה שמה האגודה מלמד ונתנה לו ליום לחודש משך שלושה עשר חדשים מלבד מה שקבל ארוחתו מהמושבה, שלשה עשר נערים היו לו. עתה יצאו ממנה (מיהוד) התושבים ושלחנו המלמד לעיר רמלה".

לצורך הקמת התלמוד תורה נדב אַברהם ויגקלר מגרש בן 6 דונם, (השטח הוחלף באחר, כיום נמצא עליו בית ספר „נצח ישראל") הוקם בנין בן ששה חדרים גדולים ושנים בינוניים ומרפסת גדולה, ששטחה 32 מ"ר מכוסה גג ורצפה.

אחרי השלמת הבנין נתקבלו 93 תלמידים (תרס"ד), 7 מלמדים, מזכיר ושמש. והרי תקציב הת"ת:

„המלמד הראשון הרה"ג ר' מסלובודקה — 80 פראנק בחדש; השני, השלישי והרביעי כ"א — 70 פראנק; החמשי — 60 פ'; הששי — 45 פ'; הראש דוכנא — 20 פ'; הסופר — 60 פ'; השמש — 20 פ'; נקיון ומים — 10 פראנק; ...אפטייקער שמירען העגים לכל חדש (לרוקח בעד מריחת העינים) 10 פראנק בחדש".

הבנין עצמו עלה — 11.200 פראנק, שלחנות וספסלים ושאפעס (ארונות) לספרים — 345 פ'."

אפייני הוא תכן החוזה שנעשה עם הקבלן, שביצע את הקמת הבנין, מחמת

בניני תלמוד תורה בשנת תרס"ג (כיום בי"ס נצח ישראל ברחוב סוהיליבר)

חשיבותו ליחסים ההוגנים, ששררו אז בין הבריות, והאטיקה המסחרית האינטימית. הריני מביאו ככתבו וכלשונו:

„אנחנו הח"מ עשינו חוזה בדבר בנין הת"ת עפ"י האופנים האלה:

א) כל עבודת הבנין הוא על ר' פייוויל סטולובסקי בשכר שמונה גרוש כל מטר.

ב) המלאכה דרושה להיות עשוי ומתוקנת בטוב ויופי כפי שאמרו בערבית „שוקעל הינדיף (עבודה יפה).

ג) שכר עבודתו יקבל בחצי הבנין התחתון סך חמשה גרוש כל מטר לע"ע והמותר יקבל בחצי הבנין השני.

ד) אם יחפצו לבנות „בכלי בראק" הנה העבודה הזאת על ר' מאיר פיאלקאוו ולא על ר' פייוויל.

ה) ר' פייוויל מחויב לעבוד העבודה הזאת בשכירי יום ולא למסרם בקבלנות.

ו) על ר' פייוויל לגמור כל הבנין מהיום דלמטה עד חמשים יום.

ז) רוחב הבנין הוא היסוד 60 סענטים והכתלים חמשים סנטים".

נאום (חתימה)

ע"ז חתמנו יום ד' ט' סיון תרס"ג נאום (חתימה)

איזה רוח אינטימית נשבה מסעיפי החוזה והאסור על עבודה קבלנית, בודאי היה מכוון לטיב העבודה; כבר אז הבינו, שטיב עבודה קשור בתנאים של עבודה יומית. הבטוי הערבי בא להביע את הדרישה לעבודה משובחת. מלה זו, הספיקה להבטיח בחוזה את העבודה היפה. כל זה מעיד על האמון ויפי היחסים ששררו אז בין הבריות.

במשך הזמן נוכחו, שאין בכחה של חברת „שומרי תורה" להחזיק במוסדותיה; וגם הרב ר' זרח ברורמן הבין שמצב המושבות דרש להכניס בתכנית הלמודים של הת"ת גם למודים כלליים. באמצעות הרב יונתן הורוויץ מירושלים ור' יצחק הלגש. מוילנא, שגר אז בגרמניה, פנו ראשי חברת „שומרי תורה" אל ר' יעקב רוזנהים, יו"ר אגודת החרדים בגרמניה, שהאגודה הזאת תקבל עליה את מוסדות „שומרי תורה" והיא שלחה לכאן את הד"ר משה אורבוך. בסוף שנת תרס"ט קבל ד"ר אורבוך את הנהלת המוסד לידו. בבואו לפ"ת, מצא במוסד 6 מורים שכל אחד מהם לימד כמורה פרטי; מספר התלמידים היה 30. בעזרת ועד ההורים: ר' שלמה שטמפר, קופל וויסאקער, שמעון זהבי, משה שמואל ראב והמנוח ר' חיים קוסובסקי — ארגן ד"ר אורבוך את הכתות למוסד אחיד, של בי"ס מודרג. אחר שבועות מספר בקרו כבר תלמידים את המוסד. מלבד למודי הקודש לימדו גם עברית, חשבון, ידיעת הארץ, טבע, ערבית. אח"כ נוספו התעמלות וחקלאות. שפת התלמידים היתה עברית. בשתי השנים הראשונות לימדו מורים אחדים תלמוד מבואר בז'רגון, אח"כ עברו לעברית.

בשנת תרנ"א, נבנה ע"ח אגודת החרדים בגרמניה בנין חדש על אותו המגרש (מוהוליבר). מספר הכתות עלה ל-10, מהן גם מקבילות. באותה שנה נוסד גם בית-ספר לבנות, ואז קבלו שני בתי-הספר את השם „נצח ישראל". ביה"ס לבנות אוכסן כשתי שנים בדירות שכורות, ובשנת תרע"ג נבנה הבית (ברחוב מוהוליבר פנת נורדוי) מול ביה"ס לבנים. המגרש נקנה ע"ח שני הנדיבים מר סלי גוגנהיים מבזל ומר הרמן קרמר מפרנקפורט.

יחד עם ד"ר זונדהיימר מפרנקפורט נדבו גם הוצאות הבנין. המגרש עם הבנין עלו אז 45.000 פראנק זהב.

משנת תרע"ב עד תרע"ה, נהלה את ביה"ס לבנות גב' מרתה ליפשטט. ללמודים הרגילים לבנות נתוסף עוד למוד משק־בית בהנהלת מ"רה מקצועית. כן נפתחה מסעדה לתלמידים עניים ותלמידות הכתות הגבוהות ספקו כל צרכיה.

בשנת תרע"ד למדו במוסדות „נצח" כ־500 תלמידים־ות. כן נפתחה כתה אחת לבית המדרש למורים.

בפרוץ המלחמה העולמית הראשונה, סבלו גם מוסדות „נצח־ישראל" מקשיים כספיים; אמנם לא כשאר בתי־הספר; היות והכנסות „נצח" באו מגרמניה, שעמדה אז לצד תורכיה.

הד"ר אורבוך נאלץ היה לעזוב את הארץ לאחר כבושה ע"י הבריטים כי היתה צפויה לו שביה — בהיותו אזרח גרמני. המנהלים התחלפו בזה אחר זה. בשנת תרצ"ה חזר ד"ר אורבוך וקבל שוב לידו את הנהלת „נצח" ואף פתח סניף במחנה־יהודה. ובשנת תש"ח למדו במוסדות „נצח" כ־1100 תלמיד, 29 כתות, 39 מורים.

בית ספר זה מוחזק כולו על ידי העיריה — מאז שבתי הספר עברו לרשת של מחלקת החנוך של הועד הלאומי בשנת תרפ"א. בשנתיים האחרונות הוסיפה העיריה גם בנין חדש נאה בעל שתי קומות.

כיום, מנהל את מוסדות „נצח" ד"ר יהודה מוריאל (מסינג).

בית ספר חקלאי בפ"ת.

נוסד בשנת תרע"ג ע"י הורי ילדים, שגמרו את בית הספר יק"א, בעל מגמה ריאלית. בראשו הועמד האגרונום ד"ר פיקהולץ. יוזמו היה העסקן הדגול ורב הפעלים מר ברוך גולומב ז"ל. בועד הראשון היו: ברוך גולומב, שלום כהן, יהודה ראב, פסקל פרץ, יעקב רבינוביץ (הסופר) והאחים שלום וישעיהו שטריט ז"ל ויב"ל — עקיבא ליברכט ומרדכי סלומון.

כוונת המיסדים היתה: להמשיך בשרשרת החקלאית, וליצור בלמים נגד עזיבת הנוער את המושבה, כפי שקרה במושבות אחרות. מלבד זה, רצו ההורים לתת לילדיהם השכלה תיכונית בטרם הוציאום לעבוד במשקיהם. התנאים בפ"ת היו כשרים למימוש הרעיון: שפע של ענפים חקלאים, מומחים לכל הענפים, שפע של מים; גם כוונה ציונית עמוקה הניעה ליסוד ביה"ס: יק"א עם התרבות הצרפתית, עזרה — עם התרבות הגרמנית, מקוה־ישראל בעלת רוח האלינסית, האדוקים — והישיבות. בתוך אטמוספריה כזאת לא מצא האיש־הלאומי מקום לחנוך בנו או בתו ברוח הציונות. ואמנם, הורי הקידמה נמנו על משכילי המקום שנלחמו בבערות ובהתבוללות יעבד הקידמה בכל שטחי החיים. שאיפת המיסדים הושגה — בני פתח־תקוה לא עזבו את מושבתם, נשארו להמשיך בשרשרת החקלאית: המשיכו לנטוע, לזרוע, להדריך, ולהפיץ את תורת החקלאות בישובים החדשים, והכשירו במשקיהם אלפים ורבבות פועלים שיצאו והתפזרו על פני כל הארץ; הקימו ישובים חדשים וארגנו קבוצי־התישבות. המיסדים פנו בקריאה לחו"ל שיבואו תלמידים, ואמנם, עלו ובאו 14 תלמידים.

על גומרי בי"ס נמנו אנשים הממלאים כיום תפקידים מרכזיים בישוב כגון: מר גוריון — מגבע, מר ברנדשטטר — כיום מנהל ביה"ס החקלאי בפרדס חנה. והמנוח אלכסנדר זייד, ז"ל. והמורה ידידיה ז"ל ממקוה ישראל וכו'.

ביה"ס התקיים שש שנים ללא עזרה מן החוץ. למדו בו 47 תלמיד בשלש כתות. הוציא שני מחזורים שגמרו למודם בהצלחה. תכנית הלמודים היתה: חצי יום עבודה מעשית, והחצי השני — עיונית. היתה גם תחנת נסיון בזעיר אנפין. בזמן המלחמה העולמית הראשונה, בתרע"ו, חלה הפסקה קצרה בקיומו לרגל הגיוסים והגירושים. עם כיבוש האנגלים את פ"ת חדש את קיומו, אולם לא האריך ימים. בשנת 1921 נסגר מתוך האבקות קשה לקיומו. ועד החינוך של ועד הצירים לא תמך בו ולא הכיר בו למרות רמתו החינוכית הגבוהה, ונאמנותו הציונית. בזה שגה ועד החינוך הנ"ל שגיאה היסטורית שלא תכופר לו עד היום.

יצוינו כאן לשבח האכרים, שאכסנו בתקופת המלחמה (תרע"ה—תרע"ז) את תלמידי חו"ל, שנשארו בפרוץ המלחמה ללא תמיכה מצד הוריהם שברוסיה. כן יצוין, שהמנוח הנדיב הידוע י. ל. גולדברג נדב לבי"ס מעבדה חימית יקרת ערך.

בית החנוך לילדי עובדים (כיום בי"ס הס)

הקדמה

בשנת תרצ"ה הניחה קבוצת הורים מבין חברי הסתדרות העובדים — יסוד לבית־ספר לילדי עובדים, ללא סיוע כל שהוא מצד מוסדות וארגונים (המרכז לחנוך של ההסתדרות טרם היה קיים), בפרוטותיהם הדלות של ההורים, קם ויהי המוסד. למרות אי־האמון, ואפילו הלעג, שהמיסדים נפגשו מכל הצדדים — אפילו מחוגי העובדים.

בעזרת מזכיר מועצת הפועלים (אז גרבובסקי), נרכשו מספר צריפים רעועים ודולפים מקבוץ ליטא, שעמד לעבור להתישבות בעמק הירדן. הצריפים לא התאימו לדרישות המינימליות של בית־ספר. היתה זו העזה לשכן בהם ילדים מחמת החום הלוהט, שבקיץ והקור בחורף. אך היוזמים, ובעיקר המורים, שסבלו יחד עם הילדים, לא נרתעו מלבצע את משימתם והמשיכו לסול דרך לחנוך ילדי העובדים בפ"ת.

בתנאים בלתי אנושיים, ללא עדוד, ללא ציוד, ללא משכרת קבועה ותשלומים שלא בזמן אלא טיפין טיפין דלו מהצרור הנקוב. יצוינו לשבח שני המורים הראשונים, שהקרבתם למען בית הספר ראויה לתהלה והם: מנחם זהרוני ועליזה ריקין (לצערי איני זוכר את שם ההורים היוזמים).

מענין לציין שהורים־עובדים רבים עמדו מן הצד בשנה הראשונה והיססו — לא האמינו בקיום ביה"ס, נהפוך הדבר: הם היו בטוחים שלא יוציא את שנתו הראשונה. על כן, לא מסרו את ילדיהם לביה"ס. רק 35 הורים „סיכנו" את עצמם... אחרים עמדו מן הצד ועקבו אחרי „האכספרימנט", כאומרים: „נמתין ונראה איך יפול דבר".

צעדים ראשונים

בשנה הראשונה נפתחו 2 כתות א. ו־ב. עם 35 תלמידים־ות ושני המורים הנ"ל. איך שהוא עברו את השנה הראשונה. בשנת הלימודים השניה,

נפתחה כבר כתה נוספת — „ג", ומספר הילדים הגיע ל־50. נוספו עוד מורים. ביה"ס התחיל להכות שרשים, האמון הלך וגדל, הלעג חלף והתנדף. נפתח גם גן ילדים בהנהלת הגננת פנינה ברר (כיום סוסליק). מעתה, החל לגדול ולהתפתח, אולם הקשיים הכספיים, המשקיים, והשכון — לא הוטבו במאומה. המורים עבדו בתנאים קשים מאד: במשכורת רעב ובעיקר ללא מכשירים וציוד. אך החלטתם היתה נחושה „ויקוב ההר את הדין" ולהעלות את בית הספר על דרך־המלך כיאות לו.

בשנת 1940 סיים המחזור הראשון את למודיו. גומרי המחזור פנו להמשך למודיו בבית הספר המקצועי „מכס־פיין". והמחוזי (לחקלאות) בגבעת השלשה שנוסד באותה השנה.

מפנה

בשנת 42—1941 הכירה המחלקה לחנוך של הועד הלאומי בבתי־הספר של העובדים וכללה את זרם החנוך של העובדים בתקציבה. מאז, רווח קצת גם לבי"ס הס: את האחריות בעד משכורתם של המורים יהשרות, נטלה על עצמה המחלקה הנ"ל, ובכל שאר ההוצאות, כגון: שכון, משק, בדק־בית, עזרה רפואית — המשיכו לשאת ההורים עצמם.

מלחמת סיעת ההסתדרות בעירית פ"ת על הכרת בית הספר „הס" לכללו בתקציב החנוך של העיריה כ„מוחזק", לא הוכתרה בהצלחה; הרוב הצביע נגד, לעומת זה — החליטה מועצת העיריה לתמוך בביה"ס באמצעות המחלקה של הועד הלאומי לפי מספר הילדים הגרים בשטח השפוט העירוני (שהוריהם משלמים מסים). בעד כל ילד לומד קבעה העיריה סכום מסוים כתמיכה (ולא לילדי הסביבה). גם המחלקה לא הכירה בביה"ס כמוחזק, אלא כנתמך.

תקופת בנין

בשנת 1940 בנו ההורים בכספי מגבית שערכו בין ההורים ואוהדים ובהשתתפות מועצת פועלי פתח־תקוה — את שלשת החדרים הראשונים הבנויים — ואורו פני המורים והתלמידים. בשנת 46—1945 בנתה העירה חדרים נוספים לכל בתי הספר בעיר כמוהזקים וכנתמכים ואז בנתה גם לבי"ס הס שלשה חדרים. בשנת 1947 נעשה מאמץ נוסף ומחודש של ועד ההורים ומועצת הפועלים והוקמו עוד שלשה חדרי כתות. בס"ה יש לביה"ס 9 חדרי כתות בנויים ו־7 כתות צריף (מאז שנת 1935...).

שלבי התפתחות

ביה"ס הוציא עד היום 8 מחזורים. המחזור האחרון (תש"ח) היה כפול. כיום לומדים 587 ילד ב־16 כתות (כולל מקבילות), 25 מורים. גם סניף פתח ביה"ס במחנה־יהודה ובו 6 כתות, 120 ילדים תימנים ו־5 מורים.

מלבד הלמודים הרגילים, מקיים ביה"ס במסגרת של פעולות תרבותיות־חברתיות חוגים שונים: לספורט ציור, דרמטורגיה ומולדת.

משעה 1 עד 4 אחה"צ קיים בו מועדון בשביל ילדים, הזקוקים לעזרה נוספת בהכנת שעורים ולילדי העולים — להשתלמות בשפה העברית. גם ילדים שהוריהם עובדים נשארים במועדון, וכאן נעזרים בהכנת שעורים.

לשם החזקת כל המפעלים הנ"ל, מתלבטת הנהלת ביה"ס כיצד לחשוף מקורות כספיים ממוסדות ואישים.

המלאכה (נגריה) משותפת היא עם בי"ס פיק"א. השעורים המעשיים מתקיימים שם. מנהל ביה"ס עושה מאמצים להקים חדר מלאכה בחצר ביה"ס לנגרות ומסגרות ללא כל שותפות עם בי"ס אחרים. ההפרדה — הכרח הוא, שכן ההליכה לשם קשורה בביטול זמנם של התלמידים.

לבטים

השנה החליטה העיריה לכלול את ביה"ס ברשתה, וכל החזקתו (ככל בי"ס מוחזק) תהיה עליה. וכך ישוחרר צבור ההורים מהנטל הכבד בו הם נושאים זה 15 שנה.

ביה"ס מתרחב והולך, השטח מצומצם ואינו מספיק כבר. גן הילדים, שעבר השנה לרשות העיריה וקלוב הנוער העובד, יצטרכו לעקור משם למעונות אחרים. אחרת — ביה"ס לא יוכל להתרחב.

לאן פונים התלמידים הגומרים.

חלק גדול מגומרי בית הספר ממשיך את למודיו בבית ספר התיכון, בסמינר ומכס-פיין. חלק קטן יוצא ישר לעבודה כשוליות.

המנהל הנוכחי של ביה"ס הוא מר צבי קלמן, המלוה את בית הספר — זה עשר שנים.

הגמנסיה ע"ש אחד-העם בפ"ת

בשנת תרפ"ו יסדו הסופר שלום שטריט ז"ל ויב"ל מר ברוך גורדון את הגמנסיה. בשנת הלמודים הראשונה היו בה 18 תלמיד. תחילה התכוונו המיסדים לתת למוסד מגמה-חקלאית מלאה, אך מחוסר תמיכה מספקת, קבעו לה אופי של גמנסיה בתכנית מפורטת ומלאה של בית אולפנא, בתקוה להפוך אותו במרוצת הזמן לבי"ס חקלאי-תיכוני (דוגמת ביה"ס שהיה קיים כפי שהוזכר לעיל).

במשך 23 שנות קיומה, הוציאה הגמנסיה 18 מחזורים שמנו ביחד 250 תלמיד אחוז גדול מבין התלמידים המשיך את השתלמותו בארץ וגם בחו"ל. יש כבר ביניהם אנשי מדע רבים אפילו מפורסמים, ואחד — המכהן כפרופסור (יליד פ"ת) באוניברסיטה באמריקה. אחוז מסויים יצא להתישבות, וחלק מכהן בצבא ההגנה לישראל בדרגות שונות.

במוסד זה הושקעו הרבה מרץ וכח יצירה; המיסדים הצליחו למרות התנאים החמריים הקשים — להגיע לתוצאות רצויות.

כיום מפקחת עליה מחלקת החנוך של הועד הלאומי, אולם ללא תמיכה כספית. חבר המורים עובד בתנאים קואופרטיביים.

השנה לומדים 400 תלמיד בארבע כתות גמנסיה ושמונה כתות עממיות. עובדים במוסד 22 מורים.

על „שארית ישראל" ו„בית יעקב" מיסודם של אגודת-ישראל.

ראה ספר „ראשית", עמודים 168—169.

על „ישיבת לומזה"

ראה ספר „ראשית", עמוד 171.

בית מדרש למורים של ה„מזרחי"

מוסד זה, בהנהלתו של הרב אוסטרובסקי ז"ל, היה קיים בפתח-תקוה שנתים, אח"כ עבר לירושלים.

בית ספר חקלאי של ה„מזרחי"

ב„נצח־ישראל" נפתחה מחלקה נוספת ללמודים חקלאים, בהנהלת האגרונום ד"ר שינפלד התקיים פחות משנה. ונסגר מחוסר אמצעי קיום.

הגימנסיה הדתית „ישורון"

בשנת תש"ד יזמו ד"ר אורבך וד"ר מסינג, מנהלי בית הספר נצח־ישראל, הקמת גמנסיה, בעלת מגמה ספרותית הומניסטית, כמוסד להמשך הלמודים של גומרי ביה"ס העממי „נצח ישראל". בסוף אותה שנה הוקם המוסד.

המחזור הראשון גמר בתש"ח. מספר תלמידיו בתש"ט כ־70. הגמנסיה מוחזקת ע"י חברת מניות הנקראת „החברה למען החנוך הדתי של הנוער הדתי בפ"ת. בעלי המניות הם מתושבי פ"ת האדוקים.

הגמנסיה נמצאת בפקוחה של מחלקת־החנוך של המדינה. החברה ניגשת בקרוב לבנות בנין מתאים לגמנסיה.

ישיבת תורה ומלאכה (ע"ש מר ידלין)

ביזמת הרב ר' דוד סלומון ומר ק. גולדרייך הוקמה הישיבה ע"י המרכז העולמי של המזרחי על אדמת כפר־אברהם. לצורך זה נבנו בנינים נאים מרווחים, שעלו באלפי לא"י. הנדבן מר ידלין ז"ל, נדב את הכסף לבנין.

מגמת המוסד: תורה חצי יום, ומלאכה — בחצי השני. לשם בצוע החלק השני של התכנית, היינו, מלאכה התקשרו עם חברת „אורט", וזו התקינה את בית המלאכה על כל מתקניו ומכונותיו. התלמידים יוכשרו במכונאות ומסגרות. הקורס נקבע לארבע שנים והגורמים יהיו מוסמכים לעבודות הנ"ל, כמעט כמהנדסים.

במוסד לומדים 40 תלמיד מכל קצוי הארץ. (הם באו מעלית הנוער, יתומים, וילדים מעדות המזרח). ע"י הישיבה קיימת פנימיה והתלמידים מקבלים בה את כל צרכיהם — מאוכל ועד שרוך נעל.

בהחזקת המוסד משתתפים: מפעל התורה, צנטרל רילף והמרכז העולמי ונדבנים. מנהל את המוסד: הרב ר' דוד סלומון — רבה של כפר־אברהם. המנהל הפדגוגי — הרב יצחק פילץ. חבר המורים והמדריכים מונה 4 איש מלבד מנגנון הפנימיה והחצר.

בית ספר עממי בכפר־אברהם (בשטח השיפוט העירוני)

נוסד בשנת תר"צ ע"י הפועל המזרחי, ונמצא בפקוח מחלקת־החנוך של המדינה וועד המפקח של ביה"ס של המזרחי. נמצאות בו 4 כתות, 80 תלמיד ושני מורים. העיריה תומכת במוסד, אולם טרם נכלל הוא ברשת העירונית.

בית ספר לילדים מפגרים

בית הספר נפתח על ידי המועצה המקומית בשנת 1935 בהנהלת המורה מר זבדי הוא קולט ילדים מונקולואידים, דבילים קשים, דבילים בינונים, דבילים קלים, כבדי חנוך, על המוסד מפקח מנהל מחלקת ההיגיינה של ביה"ס בארץ.

כיום לומדים בבי"ס זה, המוחזק ע"י העיריה, 100 תלמיד־ות בארבע כתות וארבע מורים. ליד ביה"ס נגריה וגנה.

בית החנוך התיכון

בית החנוך התיכון נוסד לפני 4 שנים, בשנת תש"ו, ע"י מועצת פועלי פ"ת. עם גדולו של בית־החנוך העממי במקום הרגיש הצורך הרב בבי"ח תיכון

לגומרי ביה"ס העממי, הרוצים להמשיך את למודיהם, במוסד שיהא המשך ברוחו ובמשטרו — מבחינה חנוכית־חברתית — לביה"ח. מועצת־הפועלים בהחשיבה את ערכו של החנוך התיכון לילדי עובדים, פתחה את בית־החנוך התיכון. בשנה הראשונה נפתחה כתה ה' ובה למדו כ־28 תלמידים לביה"ס לא היה עדיין בנין קבוע, ותנאי השכון היו קשים. המורים היו חלקיים, ותכנית הלמודים עוד טרם גבשה. וככל ההתחלות, היתה גם התחלה זו קשה.

בשנה השניה עבר ביה"ס למקומו הקבוע בעין־גנים. בקצה עין־גנים הוקצב לו שטח של 5 דונם, ושני בנינים שכרו במקום הותאמו לכתות. בשתי הכתות ה־ו למדו כ44 תלמידים. הוזמן מנהל לביה"ס א. קוסוצקי (בשנה הראשונה היתה הנהלה משתפת לביה"ס עם בית החנוך העממי) והונח יסוד לבי"ס תיכון. באותה שנה נתקבל ביה"ס לפקוח מחלקת־החנוך של הועד הלאומי, ותלמידי כתה ו' נבחנו בתנ"ך ובדקדוק עברי, כשאר הכתות השישיות בבתי הספר התיכונים שברשות מחלקת החנוך.

בשנה השלישית הוקם בנין נוסף לשתי כתות, ומספר התלמידים עלה ל־75. הוחל ברכישת ציוד, הונח יסוד לחדר טבע, ספריה ומעבדה.

השנה, השנה הרביעית לקיום המוסד, הגיע מספר התלמידים ל־120 בארבע כתות: שתי כתות ה', כתה אחת ו', וכתה ז'. בשל גיוסים של ילידי 1931 אין לנו השנה כתה ח'. מסגרת הלמודים הורחבה ובתכנית נוספו מקצועות, על תכנית הלמודים המקובלת בבתי ספר תיכוניים, כגון: תולדות האמנות, וציור בהדרכתו של הצייר א. אבני מת"א ומוסיקה.

נרכש ציוד נוסף לחדר הטבע וללמודי הפיסיקה והחמיה. ספרית ביה"ס — הכוללת ספרות יפה וספרי עזר לתלמידים, — הורחבה, ומונה קרוב ל־1000 ספר.

ביה"ס מתפתח והולך משנה לשנה, ולקראת שנת־הלמודים תש"י יוקם בנין נוסף לשתי כתות. כמו כן נרכש השנה שטח של 30 דונם לביה"ס, וחלק ממנו יעבד ע"י התלמידים, בהדרכת המורה לטבע, מורה מנוסה ומומחה לחקלאות. השטח המעובד ישמש יסוד למשק ע"י ביה"ס. בשנת תש"י יוציא ביה"ס את מחזורו הראשון.

השנה עובדים במוסד 9 מורים, ובשנת הלמודים הבאה יעבדו 12 מורים.

תאריכים בתולדות בתי הספר בפ"ת

ישיבת פרומקין נוסדה	— תרמ"ד	גמנסיה אחד־העם	— תרפ"ו
בי"ס הבארון	— תרמ"ה	בי"ס "הס" לילדי עובדים	— תרצ"ה
נצח ישראל	— תרס"ג	בית יעקב	— תרצ"ה
בי"ס יק"א	— תרס"ד	בית ספר המיוחד	— תרצ"ה
בית ספר חקלאי	— תרע"ג	גמנסיה ישורון	— תש"ד
ת"ת שארית ישראל	— תרפ"ג	בי"ס חנוך התיכון	— תש"ו
ישיבת לומזה	— תרפ"ו		

גני ילדים

גן הילדים הראשון נוסד מטעם יק"א	תרס"ב	גן ילדים עין־גנים	תרפ"ו
גן הילדים הראשון נוסד מטעם נצח	תר"ע	גן בגת רמון	תרפ"ז
גן מחנה יהודה	תרפ"ד	גן ילדי עובדים	תרצ"ה

פתח־תקוה ערש תנועת הפועלים בארץ־ישראל

אגודת פועלים בפתח תקוה לפני חמשים ושש שנה (תרנ"ג)

בשנת תרנ"ג נוסדה בנס־ציונה „אגודת פועלי האדמה", ביסודה הונחו שתי מטרות: לספק עבודה לחבריה והתישבות על המיסדים נמנו: זלמן גיסין מפתח־תקוה, קומורוב אפרים מנס־ציונה וא. צבי חרלפ מרחובות. האגודה הקיפה את המושבות: פתח־תקוה, ראשון־לציון, נס־ציונה, רחובות, עקרון, זכרון יעקב, ראש פנה ועין־זיתים.

המיסדים קראו לועידה ונבחר מרכז. בכל הסניפים נערכו בחירות ונבחרו ועדים. כל סניף התנהל ע"י יו"ר וסגן. מדי חדש בחדשו נתכנסו יחדיו יו"ר הסניפים, לדון בשאלות האגודה.

רוב הפועלים עבדו אצל הבארון ומעטים גם אצל נותני עבודה פרטיים: ביחוד ברחובות, ששם התקיימה חברה בשם „מנוחה ונחלה", שעבדה את הנחלאות של יהודים, שזה עתה עלו או נשארו עדין בגולה. גם בעין־זיתים התקיימה חברה בשם „אגודת האלף", שעבדה את הקרקעות, שנקנו ע"י יהודים מחו"ל. כדאי לציין, שרוב פועלי מושבות הדרום גרו ברמלה (אז היה בה ישוב יהודי ניכר, בית כנסת, שו"ב ובית מרחץ. כל עסקי הצבור התנהלו שם על ידי חברת „למען ציון" של יהודי ארצות מערב אירופה. הישוב היהודי ברמלה התקיים משנת תר"ן עד מאורעות תרפ"א), מפאת האסור מטעם פקידות הבארון, להשכיר דירות לפועלים.

מבין חברי האגודה בחר הבארון 60 משפחות ויסד להם את מושבת „מטולה". גם „אגודת חובב"צ" מאודיסה הלכה בעקבות הבארון: הרכיבה גרעין מפועלי האגודה והושיבה אותם על אדמת קסטינה ויסדו את המושבה. (כיום — „באר־טוביה").

דרכי בחירת המועמדים ע"י שני הגורמים, הבארון וחובב"צ היו שונות: פקידות הבארון העדיפה את הרוקים או משפחות בעלות ילד אחד, ואילו חובב"צ העדיפה את המשפחה הגדולה, שיהיו בה לפחות 4-3 כוחות עבודה.

כשפרצה השביתה הגדולה ביקב ראשון־לציון, התערבה „אגודת פועלי האדמה" והביאה את הצדדים לידי מו"מ וישוב הסכסוך.

כל הסניפים ביחד מנו 500 חברים רשומים, משלמי המס.

בשנת תר"ס, כאשר הבארון מסר את הנהלת נחלאותיו בידי יק"א, שרר חוסר עבודה גדול, שנבע בעיקר מהשפל בענף היין, מעודף התוצרת ומאין שווקים לאכספורט. כמויות עצומות של יין נשפכו, כדי לשמור על מחירו היות ומרבית הפועלים עבדו בכרמים פגע המשבר בראש וראשונה בהם.

„יק"א החלה לאזן את הענף בדרך מיוחדת במינה:

היא שלמה לכורמים פצויים כפי ההכנסה של הכרם וצוותה עליהם לעקרם מן השורש ולנטוע מטעים אחרים: שקדים, והדרים. נשאר מספר מצומצם של כרמי־גפן — לפי הצורך של השוק.

בשנת תרס"א הגיעו הפועלים עד פת לחם. יק"א באה בהצעה לפועלים, שיעזבו את הארץ והם ישאו בהוצאות. ואמנם 70-80 משפחות עזבו את הארץ.

מן הראוי לציין, שבתקופת חוסר העבודה, עבדו פועלים רבים במשקים פרטיים בשכר, שהיה מקבל הפועל הערבי. „חובב"צ שלמה לפועלים אלה את ההפרש בין עבודה ערבית לעברית.

לעזרת הפועלים במצוקתם זו, בא ד"ר מאזיה ויסד להם קפת־חסכון על יסוד של עזרה הדדית. הפועלים הכניסו חסכון קבוע חדשי לקפה. העזרה נתנה בממדים זעומים ורק בזמן חוסר עבודה. הקפה התקיימה שנים אחדות.

בדרך כלל נקבע שכר העבודה ע"י פקידי הבארון, ורק בהם תלוי היה גודל השכר. אולם תביעות ועדי הסניפים לא פעם הוכתרו בהצלחה.

השוק הפרטי העסיק רק מומחים מבין פועלי האגודה, כגון: נוטעים מרכיבי המטעים, השגחה וזמירת גפנים. בעבודות פשוטות עבדו ערבים.

בתקופה זו של המשבר, שגרו המושבות משלחת מעורכת של פועלים ואכרים אל הבארון ויק"א. הפועלים דרשו התישבות והאכרים בקשו ביסוס משקיהם. מטעם הפועלים השתתף במשלחת מנחם יהודה שטמפר ז"ל. המשלחת לא הצליחה ביותר בשליחותה.

משנתכנסה ועידת „חובבי־ציון" במינסק, שיגרו אגודות הפיעלים במושבות משלחת מורכבת משלשה אנשים, והם: זלמן גיסין, קומורוב, (נ"צ) וחרל"פ. (רחובות). המשלחת הציגה מעל במת הועידה את שאלת התישבותם של פועלי המושבות. בין שאר החלטותיה של הועידה נתקבלה החלטה חיובית, ברוח תביעותיה של המשלחת, והטילה על מנחם שינקין ז"ל, ליסד קרן להתישבות הפועלים.

מר שינקין נרתם מיד לפעולה ואוסף הכספים החל מיד במלוא התנופה. הכספים, שנאספו, הופקדו במרכז חובב"צ באודיסה. בה בשעה הגיעה ארצה משלחת של מרכז „חובב"צ" בראשותם של אוסישקין, דרוינוב וזאב גלוסקין.

המשלחת החלה ברכישת קרקע להתישבות הפועלים, ורכשה את אדמת גאולה בפ"ת וגם שטח ליד נס־ציונה.

המשלחת כנסה ועידה של אגודות־הפועלים מכל המושבות בפתח־תקוה, שנמשכה ארבעה ימים, והחליטה על שיטת בחירת המועמדים להתישבות.

לכל יחידה נקבע שטח של 40 דונם בתוספת של 3000 פראנק מזומנים לבנין בית, ציוד ושתילים. בשורה הראשונה באו בחשבון: וחק בארץ, גודל המשפחה והכשרה חקלאית.

אלה, שהיה להם קרקע משלהם, נכו להם מהשטח, שקבלו עתה. 50־60 משפחות מפ"ת ונס־ציונה התנחלו במחזור הראשון. את האדמה קבלו פועלי פ"ת בשלשה מקומות: מזכרת הרצל, גאולה וחזרזור. המשק והבית נבנו בלב המושבה.

ההלואה ניתנה לתקופה של 20 שנה בלי רבית. חובב"צ יצרה גם קרן בשם „עמלים" למטרת מתן הלואות למתנחלים, בסכום עד 200 פראנק, באמצעות אפ"ק.

גם אחרי ההתנחלות, נשארו רבים מהם לעבוד מחוץ למשקם, בעיקר — בחקלאות המקצועית.

מלבד תפקידיו הרגילים, עסק ועד אגודת פועלי־האדמה גם בארגון המתנחלים.

כל הקרן של ההתנחלות היתה — 300 אלף פראנק. לישוב פועלי האגודה הוצא 200 אלף. במותר הכסף רכשה חובב"צ את אדמת עין־גנים.

בשנת תרס"ד נהרו לפ"ת כמעט כל אנשי העליה השניה. אגודת הפועלים

נסתה לקרבם, כנסה אספה משותפת והציעה להם להכנס כחברים לאגודה בזכויות שוות.

מר קופיל ויסוקר, אחד מראשי האגודה, מספר, שאנשי העליה השניה סרבו להצטרף אל אגודתם בנימוק, שחברי האגודה לא קבעו בתקנונם את העקרון של עבודה עצמית; ואחדים מחברי האגודה (משגיחים פקידים) העסיקו במשקם עבודה שכירה.

בינתיים הושיבה חובב"צ חלק מאנשי העליה על אדמת עין־גנים. היו ביניהם כאלה, שהעדיפו להשאר שכירי יום.

אגודת פועלי האדמה, שהיתה ניצן ראשון של ארגון פועלי־המושבות בא"י. (שבא אח"כ עם יסוד הסת' פועלי־יהודה ע"י העליה השניה), התחסלה עקב פרוץ מלחמת העולם הראשונה, לאחר שהתגשם יעודה, והוא: התנחלות כל חבריה. ולא נמצאו לה ממשיכים. (כאמור לעיל, סרבו העולים החדשים להצטרף אליה).

בועדי האגודה בפ"ת היו בזמנים שונים: מנחם יהודה שטמפר ז"ל ויב"ל קופיל ויסוקר ומרדכי סלומון.

חותמת אגודת פועלים הראשונה לפני 56 שנה

תנועת הפועלים המאורגנת

(מימי העליה השניה)

הקבוצה הראשונה של „פועלי ציון" באה לא"י בשנת 1904 מהומל, זמן קצר אחרי פרעות קישנוב. הם היו ממיסדי ההגנה העצמית בימי הפרעות בהומל, ועלו באופן בלתי ליגלי לארץ־ישראל. תחילה עבדו ברחובות, אח"כ עברו לסג'רה.

בשנת 1905 נוהרים רבים מבין העולים לפתח־תקוה. מספרם באותה השנה הגיע כבר למעלה ממאה איש. חלק מבין הפועלים ראה בעבודה אמצעי לתכלית כבוש העבודה, לשם הגשמת הציונות, ואילו החלק השני לא ראה בעבודה כל מטרה אידיאלית, ואלה הסתדרו יותר בנקל. התנהגותם החפשית של העולים, גרמה להתנקשויות בינם לבין בני הישוב הישן, שברובם היו אדוקים וקנאים. אך היו גם דתיים למראית עין והקנאות הדתית שמשה להם אמתלא להחרים את העולה, עד להיכן הגיעה הקנאות הדתית, תשמש העובדא, שעליה מספר בן העליה השניה: „בערב יום הכפורים בא שמש ועד המושבה אל קלוב הפועלים והביא אתי שק מלא עופות צלויים, שיאכלו סעודה מספקת ולא לחלל את יום הכפורים באכילה". לזה דאגו, אך להספקת העבודה לא היה דואג. היו אמנם מספר משפחות אכרים, שקרבו את העולים, בעיקר את האידעאליסטים, ועשו למענם לא פחות מאשר לביתם: סיפקו להם עבודה, פתחו את שערי בתיהם בפניהם והתידדו אתם. למרות התלאות, שעברו על העולים, עלה בידי חלק גדול להתאזרח במושבה ולסול

דרך לעולים נוספים. מרובים היו הצללים ומעטה האורה בחייהם. שכן מרבית האכרים אדוקים היו ולא סבלו אנשים מתקדמים במחציתם. חוסר אימון לכושרו הפיסי של העולה לעבוד בפרדס ובכרם אפילו במחיר של פועל ערבי — דכא את רוחם.

בביתו של יחזקאל חנקין התרכזו מי שהיו חברי פועלי ציון ברוסיה והחליטו להמשיך את חברותם במפלגה זו גם בא"י, ואילו האגף הימיני שבפע"צ, החליטו להקים מפלגה חדשה.

בפורים תרס"ה (1905) הוקמה אגודת הפועלים, שנקראה בשם "הפועל־הצעיר", השם ניתן ע"י זלמן גיסין, מאכרי פתח־תקוה, שהיה בין המיסדים. תכנית המפלגה הושתתה על ארבעה עיקרים:

א) כבוש כל מקצועות העבודה, ב) הרמת מצבו הטבעי והתרבותי של הפועל העברי בא"י. ג) יסוד קופות מלוה, מטבחי פועלים, חנויות קואופרטיביות וחוות התישבות. ד) הפצת הלשון והתרבות העברית.

בחדש אלול שנת תר"ס הופיע לראשונה השבועון "הפועל הצעיר" בעריכתו של יוסף אהרונוביץ.

באספה המיסדת הראשונה של "הפועל הצעיר" השתתפו כל חברי "פועלי־ציון" והיו תמימי דעים בנוגע ליסוד המפלגה החדשה. ובגלל השם התבדלו והמשיכו להתקיים הלאה בשם פועלי־ציון עם הפרוגרמה הישנה.

בשנת תרס"ד (1905) הוציא י. ויתקין ז"ל קול קורא לנוער בגולה לעלות לארץ־ישראל, בזו הלשון: "עורו, עורו, צעירי ישראל! חושו לעזרת העם! עמנו גווע, מהרו לעזרתנו! עזבו לנצח, בלי צל של חרטה, את כל אשר הוקרתם עד־עתה — ובואו לעבודת העם!

הקול הקורא עשה רושם עז בתפוצות הגולה וגרם להגברת העליה לארץ.

בשנת תרס"ז (1907) השתנה כבר בהרבה יחס האכר אל הפועל העברי, כמאה פועלים, עבדו בקביעות — בשכר של 10—12 גרושים ליום, ואלה שעבדו חדשית קבלו 50 פראנק לחודש. דוקא בשנה זו היתה דרישה לפועל העברי, האכרים לא יכלו עוד לעצום עינים לבלי לראות את התועלת המוחשית היוצאת להם מחריצות הפועל העברי, ואימונו בכל מקצועות עבודת האדמה והגננות. בשנה זו היו כבר כמה עגלונים יהודים אצל האכרים, וכן פרדסאים (פועל אחראי להנהלת עב' הפרדס באירדג'ים בלע"ז) נמצאו כבר 2 אורזים, כמה בוררים ועוטפיהם. העגלון העברי לא רק נהג את הסוסים בלבד, כי אם גם חפש ומצא עבודה להעסיק בה את סוסי אדוניו ולהגדיל את הכנסתו, והפרדסאי לא רק השקה ורוה את אדמת הפרדס אלא גם פקח על כל הנעשה בו, כי יהיה הכל מסודר היטב. בעבודת "הבחר" כה התמחה הפועל העברי שגם אלה אשר החרימוהו — בקשוהו לעבודה אחראית זו. יתכן שלו באותה השנה היו יותר פועלים יהודים — היו כובשים את מרבית העבודה.

בשנת תרס"ח חדרה קרן אורה בחשכת חיי הפועל: נקנה, ע"י "חובבי־

"יתומים אנחנו בעולם, וכל שהורע מצבו של העולם גדלה יתמותנו. על הכתפים החלשות של עם ישראל כאן הוטל משא כביר, שלא לפי כוחנו אפשר שכל ההיסטוריה העברית לעתיד־לבוא תלויה במה שיקרה אותנו".

(ברל כצנלסון)

ציון", שטח אדמה בקירוב ל־500 דונם, לשם ישוב 30 משפחות פועלים על־יד המושבה (בקרבת פג'ה) — זוהי עין־גנים של היום. לכל יחידה משפחתית ניתן שטח של 15 דונם, בית ורפת.

שנת תרס"ט היתה מרבת עבודה. זו הפעם הראשונה, שהועסקו פועלות עבריות בכלל; בלקיטת צמר־גפן, שנזרע, על שטח גדול עבדו כ־25 פועלות. לעבודה זו, העדיפו האכרים את הפועלות העבריות, שהצטיינו בנקיון עבודתן, שלגבי מוצר זה יחשב למעלה גדולה מאד; בסך־הכל עבדו כ־50 פועלים.

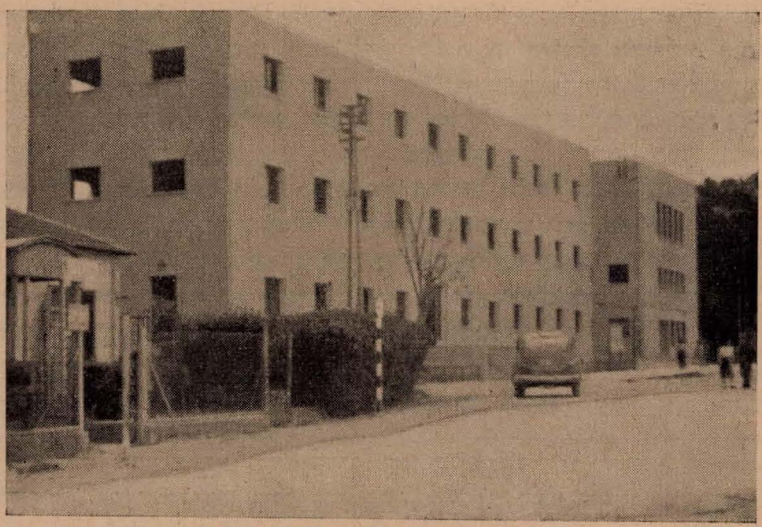
באספת האכרים, שהתקיימה אותה שנה, הוצע לפני הועד להכניס שומרים עברים, והיא החליטה להוסיף לקבלן סכום ידוע, ובלבד שיקבל שומר יהודי, מפני שאי אפשר היה לבטוח בשמירת הערבים. הם היו הראשונים לגניבות.

מענין הדבר, שכאשר הציע ד"ר רופין ז"ל, מטעם המשרד הפלשתינאי, לבנות בית, שישמש קלוב לפועלים, חדר לספריה, חדר למטבח ושמונה חדרים לדירות — עוררה ההצעה וכוחים סוערים; היו כאלה, שטענו, כי אין לבנות בתים לפועלים בכספי הציבור ולהשכירם לפועלים בתנאים נוחים. המתנגדים האלה ראו בשיטה זו צל של תמיכה, והיו כאלה, שהגיעו בהתנגדותם עד לידי חרם — לא רצו לדרוך על מפתן הבית וכנו אותו בשם הגנאי „הקדש"...

בשנת תר"ע נפתח קלוב הפועלים הראשון בארץ. בנשף הפתיחה השתתפו גם מצעירי המושבה. לפני שנים אחדות היה נשף כזה מן הנמנע וקשור עם חרמות ורדיפות. הקלוב היה המרכז הרוחני של צבור הפועלים. גם מבני המושבה בקרו בו.

בתרע"א התקיימה בעין־גנים הועידה הראשונה של „פועלי־יהודה" בו נבחר הועד המרכזי הראשון ל„פועלי־יהודה".

בשנת תרע"ב התקיימה בפ"ת הועידה השניה של „פועלי־יהידה", בה הונח יסוד לקפת־חולים. באותה שנה נעשה נסיון לפתוח חדר חולים בשביל התימנים, שהתחלואה והתמותה פשטו בהם והפילו חללים רבים. בעזרת המשרד הארצי־

בית הפועלים החדש בפ"ת

ישראלי התקיים חדר חולים תקופת מה, בהנהלת סטודנט לרפואה מבירות — ונסגר.

העולים הראשונים מתימן הגיעו לפ"ת. התקיימה אסיפת היכרות אתם. התימנים התמרמרו על חוסר... דירות טובות, ספרו, שהבטיחו להם לפני עליתם, "בתים, שדות וכרמים"... (על החיים הרעים של הפועלים האשכנזים, כנראה, הם לא ידעו הרבה...). באותה האספה נבחרו תימני ואשכנזי, שישבו בחלוקת העבודה בלשכה. שנה אחר זה, בתרע"ג הושלם בנין השכונה לתימנים — זוהי "מחנה־יהודה". על ידי המשרד הארצי־ישראלי נבנו 18 בתים, ביניהם: 10 — בתי־אבן 7 — מלבני מלט ואחד מקירות פרוסיים. לכל בית חדר 4×4, מטבח 2×2, ומרפסת 2×2. 10 — חדרים נבנו 3×3. כל בית עלה אז 850 פראנק. כשנגמר בנין הבתים, סרבו התימנים להיכנס בתוכם, שכן לא נראו להם... זמן רב עמדו ריקים, עד שנמצאו קופצים עליהם מבין האשכנזים. ואכן, התישבו שלש משפחות אשכנזיות. התימנים ראו, שהשכונה הולכת ונשמטת מתחת רגליהם, התעוררו בבוקר לא עבות אחד ונכנסו לבתים.

בשנת תרע"ד הוכרזה מגבית לנטיעת "חורשת־הרצל" מסביב לבית הפועלים. כל פועל תרם יום עבודה בכסף, וביום כ' תמוז יום פטירתו של הרצל ניטעה החורשה (נעקרה אחרי המלחמה).

יום העבודה הרגיל בפ"ת נחשב 11 שעות. במיר ובבחריה — 13 שעות. במושבה קבע את מספר שעות העבודה — הועד, על כן קטן היה: ואילו בשני המקומות האחרים, קבעו אותו בעלי הפרדסים, כראות עינם. הפועלים היו יוצאים לשם בשעה חמש וחצי בבוקר ושבו הביתה עם צאת הכוכבים. אותה שנה, ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה, פשטה נגע הקדחת והאינפלואנציה, ביחוד בקרב הפועלים, מחמת תנאי־חייהם הקשים והרעים.

הפועלים בתקופת המלחמה 1915—1918 תרע"ה

בפרוץ המלחמה נמצאו בפ"ת 500 פועלים. לרגל הגיוס נתמעטו הפועלים הערבים, והמשבר הכספי, שרישומו בפ"ת ניכר ביתר עוז, מנע את העבודה הערבית: כי הם דרשו תשלום במזומנים ובכסף עובר לסוחר, בשעה שאצל רוב נותני העבודה כלתה הפרוטה מן הכיס, ואשר לפועלים העברים — באו ועד הפועלים וועד המושבה להסכם, שהפועלים יקבלו שכרם בפתקאות של נותני העבודה וועד המושבה יחליפם בפתקאות שלו או בצ'קים ואולי גם במקצת מזומנים. לפתקאות הועד היו מהלכים בכל חנויות ומוסדות המושבה, ואת צרכיהם השיגו הפועלים, במחסן הכללי, שנפתח ע"י הועד. כן קבל עליו ועד המושבה, לספק עבודה לכל הפועלים, הנמצאים מלפני המשבר במושבה. לשם כך נוסדה ועדה מיוחדת של האכרים, שתעזור ללשכת העבודה של הפועלים.

המשבר החמיר מיום ליום. כמעט כל האכרים הפסיקו את עבודתם. המצב היה נורא לגבי הפועלים. ועד־הפועלים פנה למשרד הארצישראלי והשיג תקציב של 400 פרנק, בשביל עבוד הקרקע על יד בית־הפועלים; גדרו את המגרש של הקלוב, עשו "בחר" והכינו את הקרקע לגידול ירקות.

ועד הפועלים רכז בידו את כל העבודה, המצויה במושבה, כדי לחלקה באופן שוה לכלם, ומכאן צעד עוד פסיעה קדימה וארגן את כל פועלי המושבה בקומונה אחת. יסודות הקומונה היו:

כל הפועלים קבלו את צרכיהם הנחוצים ביותר. בעל משפחה קבל לפי מכסת הנפשות. הרבה עזרה לועד קבוצת „אחוה", שלה היתה עבודה רבה ומסרה את כל העבודה לועד, לחלוקה. גם „אחוה" הצטרפה לקומונה בתור משפחה אחת גדולה (בת 82 נפש).

בליל שבת, באחד מימי חשון תרע"ה, נערכה בבית הפועלים הסעודה הקומונלית הראשונה של כל פועלי פ"ת. על־יד השלחן ישבו יחד אשכנזים, ספרדים ותימנים. המשבר איחד את כולם וטשטש את כל המחיצות.

ועד־הפועלים דאג גם לפועלות, שהיו אז בפ"ת במספר רב, ושתנאי חייהן היו הרבה יותר קשים ומסובכים מאשר אצל הפועלים. תחילה עמדו הפועלות מרחוק לקומונה, רק 3־4 נרשמו בין מאות הצעירים. הפועלות ידעו, כי אין בשבילן עבודה מתאימה, והן, איפוא, תפולנה למשא על ציבור הפועלים. ועד הפועלים השיג הלואה מקפא"י, ופתח מכבסה ומאפיה, מה שהקל במידה מרובה את מצב עשרות הפועלות.

הועד קבע שלש ועדות: לחיפוש עבודה וחלוקתה, לגבית הכספים ולעניני המטבח.

בקומונה נרשמו 200 פועל. במטבח אכלו 116 רוקים ואילו בעלי־המשפחה קבלו את צרכי האוכל לביתם. מטבח הפועלים המשיך את קיומו בנס. גרעונותיו גדלו מיום ליום..

בטבת תרע"ה בא גירוש יפו. במושבה גברה הבהלה. נתקבלה פקודה ממשלתית, שכל הנתינים הזרים צריכים לבוא תיכף ליפו ולעזוב את הארץ. אחרי השתדלות, ניתנה אפשרות להתעתמן (להיות אזרחים תורכיים).

פקיד ממשלתי בא לפ"ת ובמשך שני ימים נתעתמנו כארבע מאות משפחות וכשלוש מאות פועלים. נמצאו רבים, שנרשמו בכל זאת לצאת את הארץ. ואכן, הרבה פועלים עזבו את הארץ, עשרות אחדות עברו למושבות אחרות וביחוד לגליל. בראשונה החליטו כל הפועלים להשאר בארץ והסכימו להתעתמן: אך כשבאה הערבוביה הגדולה בחיי יום־יום, התחילה הבריחה מאימת: המשבר החמרי הנורא שפגע בפועלים באופן מוחשי, ולא היה שום סכוי לעבודה ולשפור המצב. יותר ממאתים פועלים ופועלות יצאו מפ"ת.

מכאן ואילך פסקה כל עבודה. פ"ת הפכה חזית. התחילה פרשה של רדיפות על הישוב על־ידי גמל פשה האיום. כל אחד חפש לו מקום סתרה ומלט את נפשו, מצב זה נמשך עד כבוש פ"ת ע"י הבריטים. אז בא הגירוש לת"א ע"י הבריטים, ופתיל חיי המושבה נותק כליל.

השיבה לפ"ת

בשלהי תרע"ט, אחרי הכבוש הבריטי, החיים חוזרים במושבה למסלולם. פעמי העליה השלישית כבר נשמעים. עולי „רוסלן" מגיעים ארצה. פ"ת מתעוררת לחיים חדשים. עולים חדשים נראים בחוצותיה, למרות המצב הרע. מרכז ההסתדרות של הפועלים אינו רוצה בשום אופן לוותר על פ"ת, ששימשה מרכז במשך כל זמן המשבר — פה התפתח „המשביר"; פה נוצרה ונתבססה השיטה החדשה של הנהלת מטבחי הפועלים; פה נעשו הנסיונות של גידול ירקות ע"י צעירות וכו' — והוא מקוה שגם להבא תשמש פ"ת למרכז הפועלים־החקלאיים.

בשנת תר"פ, בועידה הששית של „פועלי־יהודה", שהיתה בפ"ת, הוקמה:

ועדת התרבות המרכזית של ההסת. בני העליה השלישית נוהרים לפ"ת ומתערים בה. בהתנפלות של עשרות הכפרים הערבים על פ"ת, באביב שנת תרפ"א, משתתפים בהדפת האויב רבים מבין העולים החדשים. באותה שנה הופיעה פלוגת עבודה, מהגדוד ע"ש טרומפלדור, והחלה בשפיכת סוללה למסילת הברזל פ"ת — ראש העין בהנהלת מיודענו המהנדס מר הלל ספיר. מספר הפועלים מגיע כבר ל־450. בין מאות הפועלים, שנכנסו למושבה בשנת תרפ"ב, יש לציין גם את קבוצת הצעירות, שנתארגנה ע"י חנה מיזל, באמצעות מועצת הפועלות. אחרי ששה חדשים של קיום הקבוצה לא הכזיב הנסיון. בקבוצה 15 חברות; כל אחת מקבלת אוכל, דירה ועוד לירה אחת לחודש. העבודה בגן החלה בד' תמוז תרפ"א, ובאלול כבר החלה הקבוצה להביא חצילים לשוק ומיני ירקות אחרים. האמצעים הושגו: לסידור המטבח — הלואה מועד המושבה, לסידור הגן — הלואה מויצ"ו. הקבוצה מעבדת 15 דונם אדמת השקאה ותשעה דונם בלי השקאה. כן הופיעו מח"ל שתי קבוצות: האחת מצ'כיה בשם ליטמריץ והשניה מרקנהוף. הן השתקעו בעין־גנים, סדרו משקי עזר, כמעבר להתישבות קבועה.

בשנת תרפ"ד הופיעה חבורת „מעבר", שמנתה 200 איש והשתכנה ברחוב וולפסון מול בית הפועלים. מיד אחריה הופיעה „פלוגת „עין־חרוד". בינתיים רכשה קרן הקיימת שטח אדמה מערבית דרומית לפ"ת וקראו לה בשם „גבעת־השלשה" ע"ש שלשה פועלים, שהוגלו ע"י התורכים לדמשק, ושם מתו. חבורת „מעבר" ו„פלוגת עין־חרוד" עלו בשנת תרפ"ה על הגבעה וקבעו בה את מושבם.

באותה שנה החל בולמוס נטיעת הטבק, שהקיף את כל המושבה והעסיקה מקטן ועד גדול. כמעט כל הפועלים והקבוצים היו עסוקים בה. שנת תרפ"ה הביאה תגבורת לצבור הפועלים, ע"י העליה הרביעית, בצורת קבוצות, שמספרן הגיע אז בפ"ת ל־27. צבור הפועלים מנה אז 2000 איש.

שנת תרפ"ו עברה בסימן של בולמוס נטיעת פרדסים, שהעסיקו את מרבית הפועלים. באותה שנה נוסד מושב ה„תחיה" (כיום גת־רמון), ו„חבורת הפועלות". מפעל הארת־המושבה בחשמל, העסיק אף הוא מספר לא קטן של פועלים.

שנת תרפ"ז החלה בסימן המלחמה על עבודה עברית בפרדסים (בקטיף). במספר פרדסים פרצו אינצידנטים רציניים בין המשטרה והפועלים העברים. היו פצועים ומאסרים, מבין הפועלים העברים. אותה שנה החלה עבודת סלילת הכביש פתח־תקוה — תל־אביב. ופ"ת — השרון. מספר גדול של פועלים (רק עבריים). עבדו בו (150 איש) והתמחו בעבודות הכביש.

בבחירות למועצה המקומית נבחרו 2 פועלים.

שנת תרפ"ח — שרר משבר וחוסר עבודה גדול. לא טובה ממנה היתה שנת תרפ"ט — בהבדל של תוספת מאורעות הדמים, שפרצו בארץ: — שחיטת חברון וקרבנות יהודים בצפת, יפו, ירושלים וכו'. אותה שנה נוסדה „קפת מלוה" וחסכון של העובדים".

שנת תרצ"א — הביאה את העליה החמשית, שחלק ממנה זורם לפ"ת ומביאה קבוצים חדשים. מצב העבודה טרם הוטב. גבעת השלשה רכשה את אדמת נזלה. רק בשנת תרצ"ב קמה התעוררות כל שהיא. ניצנים ראשונים של העליה הגרמנית נראו במושבה. מתחילה תנועת בנין.

תרצ"ג — נפתחה בסימן של שביתת פועלי־הבנין, שארכה 71 יום והיתה עקובת־דם. הפועלים משיגים, זו הפעם הראשונה בתולדות פ"ת. הכרה ביום עבודה

של 8 שעות, שכר עבודה הוגן, וקבלת פועלים ע"י ארגונם. כן נפתח „משרד קבלני לבנין" ע"י מועצת־הפועלים.

תרצ"ה — שוב מביאה תנובה דשנה לצבור הפועלים: יסוד „בית ספר לילדי עובדים", יסוד מושב ב„הדרגה", נפתחו כמה בתי חרושת בקרית־אריה, אשר קלטו פועלים רבים.

שנת תרצ"ו — החלה במאורעות הקשים, שנמשכו עד תרצ"ט. באותה שנה נוסד „כפר־סירקין", אחר־כך „שכ' בילינסון" ו„גאולה". נבנה הקולנוע „היכל". נפתחו „משרד קבלני לחקלאות" ו„לשכת העבודה" המשותפת לכל הארגונים ונבנה בית החולים „בילינסון".

ת"ש — תש"ט בראשית המלחמה העולמית השניה, הציף חוסר עבודה קשה את כל צבור הפועלים. שרר ממש רעב. ההסת. הושיטה סיוע כספי לפועלים. רבים התגייסו לצבא הבריטי ואח"כ ליחידות היהודיות. המפנה במצב בא בתש"ב, שבעקבות המלחמה, התפתחה בפ"ת תעשיה אדירה והעסיקה אלפי פועלים ופועלות. באותו זמן נוסדו הצרכניות של הפועלים*), שהתפתחו במדים גדולים במושבה ובכל פרבריה. נבנו כמה שכונות: — „נוה־עוז", ו„הבתים המשותפים", כן נפתח בי"ס תיכוני, כהמשך לבית ספר לילדי עובדים. שיא ההישגים — הוא הריסת בית הפועלים העתיק, אשר במקומו נבנה בית אדיר ומפואר בן שלש קומות, שעלה כ־60 אלף לא"י, המשכן בקרבו את כל מוסדות ההסתדרות. במשך תשעת השנים האחרונות יש להסת. 6 נציגים במועצת העיריה, וסגן ראש עיריה.

כיום, בשנת יובל השבעים של פ"ת, מונה צבור הפועלים 7 — אלפים חבר וחברה ומהוה כח עצום במושבה.

צבור הפועלים — הותיק, שפ"ת שמשה לו עריסה, אכסניה ואסכולה לעבודה, רבבות עולים מכאן התפזרו ויסדו מושבות, מושבים, קבוצים וקבוצות, שעיקר מפעליהם, כנ"ל נוסדו בקרבה — מכיר תודה לאם המושבות וזוכר את חסד נעוריה! ביום חגה זה באו ממרחקים בני העליה השניה והשלישית ושיתפו עצמם בשמחתה.

„אחוה" — הקבוצה הקבלנית הראשונה בארץ ישראל

שנתארגנה בפתח־תקוה בשנת תרע"ד.

המצב הרע של הפועל העברי במושבה, נדידתו ממקום למקום, ההפסקות התכופות בעבודתו ומשכורתו הפחותה של 10—9 גרושים ליום; מצב הפועל בעל המשפחה, שלא היתה לו שום אפשרות קיום, ומצבן של הפועלות, אשר ברובן לא עבדו כלל, ואלו, שעבדו קבלו 7—6 גרושים ליום. — כל אלה יחד עוררו בלב כמה פועלים בפתח־תקוה את הרעיון בדבר סדור קבוצה קבלנית, המקבלת את המשק מבעליו לעבדו באחריות עצמית. המטרה היתה להטיב על ידי כך את המצב החמרי של הפועל העברי והפועלת ולהקל עליהם את התאחזותם בארץ.

הקבוצה קבלה פרדסים לעבוד מלא, ולא רק את העבודה הקשה והפשוטה, כמו: העדורים, אלא גם את העבודות האחראיות ביותר, כגון: טפול בעצים, השגחה, זבול ועבודת מכונן.

בשנתה הראשונה, העסיקה הקבוצה בעבודותיה יותר מחצי הפועלים והפועלות, שבפתח תקוה. רוח פועל הקבוצה, בין אם היה חבר ובין אם לאו — עלה כבר מלכתחילה על שכרו של הפועל היומי במושבה. עבודת הפועלת בקבוצה לא נפלה בערכה מעבודת הפועל; ורוח החברה היה כרוח החבר. גם המטבח המשותף, המכבסה, ההלבשה וההנעלה המשתפת השפיעו לטובה על בריאות הפועל.

הקבוצה העסיקה יום יום כשבעים פועל. בין חברי הקבוצה, נארגו חלומות ותכניות שונות. אבל כבר בשנה הראשונה לקיום „אחוה", פרצה מלחמת העולם הראשונה, בפתח־תקוה פסקה העבודה.

הקבוצה הרימה את קרן העבודה העברית במושבה וגרמה לזה, שהרבה מהאכרים הביטו בעין אחרת על הפועל העברי.

„אחוה" סללה את הדרך לקבוצות, שנתארגנו אחרי בטול הקומונה הכללית של פ"עלי פ"ת כגון: קבוצת „עמל", קבוצת „עבודה" וקבוצת „אחים", ואח"כ לחבורת „מעבר", פלוגת עין חרוד (כיום גבעת השלשה) ולעשרות קבוצות בני העליה השלישית והרביעית.

בן גוריון על פתח תקוה

(בימים הראשונים בארץ)

אחרי אשר ירד מהאניה מהר מיד לפתח תקוה, חבריו הפצירו בו להשאר ימים אחדים ביפו, אבל לא יכול היה להתגבר על תשוקתו העזה לראות פני מושבה עברית. ואותו הלילה, לילו הראשון במולדת, נחקק בלבו. שכינת הילדות והחלומות חגגה את חג נצחונה: הריהו בכפר העברי בארץ־ישראל, ששמו פתח־תקוה.

יללת השועלים בכרמים, ריח השטה הדשן, המית גלי הים מרחוק, צללי הפרדסים באפלה — כל אלה השכירוהו והנו סחוף אשר. ועדין הכל תמוה וזר: האמנם? הנה פה ארץ ישראל! בכל צעד ושעל: „מתהלך אני על אדמת המולדת, על ראשי שמי הארץ וצבא כוכביהם — ושמים וכוכבים כאלה לא ראיתי עד היום".

* * *

אולם יותר משעבד, קדח ורעב. ושלשתם: העבודה, הקדחת והרעב היו חדשים לו ומלאי ענין. הקדחת היתה מבקרת אותו בדיקנות אחת לשבועים: שוהה חמשה־ששה ימים והולכת לה. ותמיד ידע למפרע את שעת בואה. גם צורתה של הקדחת היתה קבועה: בתחלה שלחה בו קור עז, שהיה מרעיד את גופו ומזעזעהו; אחר כעבור חצי שעה, המירה את הקר בחם לוהט, שהיה נמשך שלש־ארבע שעות.

„אשרי מי שמחונן בגבורה יתירה להמשיך את דרכו תמיד עד הנשימה האחרונה אם נפל בגורל האדם לסבול — יסבול בגבורה ואל יבקש מנוס בשאול".

(א. ז. רבינוביץ)

הרעב היה אורח תדיר אצלו. ביום ניסה להשתמט מידו בכל מיני אמצעים, או, לכל הפחות, להסיח את דעתו ממנו. אולם בלילה, בנדודי השנה, היתה הרגשת הרעב מתגברת צובטת את הלב ופוסקת רק עם שחר, כשהיה נרדם.

וכך היו מתחלפים ימי עבודה בימי קדחת ורעב וחוזר חלילה. אבל מי השגיח אז בקדחת? המעטים, שלא קדחו היו מתבישים במקצת בפני החבריא: לגור בארץ ולא לטעום טעמה של קדחת ארץ־ישראלית?!

* * *

זה היה בשנת תרס"ז, בתקופת העליה השניה כל אניה הביאה אתה זרם של צעירים. רובם השתקעו בפתח־תקוה, למרות הבויקוט של חלק מאכריה על הפועלים העברים.

באו צעירים, בני כרכים ועירות, מכל קצוי רוסיה: מפולין, ליטה, וולין ומדרום רוסיה; באו חניכי בתי המדרש והישיבות, תלמידי בתי־הספר והגמנסיות; גם פועלים, בעלי מלאכה ועובדים בבתי־מסחר. כלם היו רעננים, כל אחד ראה את עצמו כאילו נולד מחדש. „יצאנו מגלות לגאולה — לגאולת עצמנו. חיים אנו עכשיו בתוך גנים ופרדסים, והכל חדש לנו: הטבע, החיים, העבודה, אף האילנות פה חדשים, אחרים ולא כאילנות אשר „שם"; הרי זית ושקד, תמר ואיקלפטוס, ועל כלם תפוחי זהב; ושלנו הם! אנחנו נוטעים אותם ומטפלים בהם, עובדי אדמה אנחנו והאדמה — של המולדת היא.

ובלילה, אחרי יום של עבודה או של קדחת, היו מתאספים במטבח הפועלים או בשבילי החולות, שבין הכרמים או הפרדסים והיו שרים ורוקדים שלובי יד כתף אל כתף ובמעגל.

מכאן עבר בן גוריון לסג'רה שבגליל.

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בישראל

קפת־חולים

מחוז השרון

מגישה עזרה רפואית ל־20,000 נפשות בפתח־תקוה וסביבתה ומשרתת את צבור החברים במחוז השרון המונה למעלה מ־60,000 נפשות.

מצב הבריאות והעזרה הרפואית
(הקדמה)

זבוב הישפני... ושמן קיק. — היו אמצעי הרפוי של מתישבי פ"ת הראשונים, עד בוא רופא מטעם הבארון (9 שנים אחר יסוד פ"ת).

„המדיקמנטים" האלה לא נמצאו מוכנים במושב. בנפול אדם למשכב, נשלח רוכב ליפו לקנות תרופה, באחת מחנויות המכולת של ערבי או יהודי ספרדי, שבחנותו ה„כל־בו" הושג: משרוך נעל עד שמן קיק. הדיאגנוסטיק היה, כרגיל, „השכן" או השכנה...

החולים, שלא יכלו להשאר במושב, הובאו ליפו; ושם שכבו בבית שומר „החאן" (אורוות סוסים), „בתי המלון" סרבו לאכסן חולה. בקור חולים, כפי שקראו לבית חולים, — לא היה. לא פעם קם החולה ושרך דרכו ברגל ליפו. בימי חורף, כשודי מוצררה עבר על גדותיו, ניתק הקשר עם יפו — והחולה התפתל במכאוביו ימים רבים והיה נתון בידי הגורל. במקרה של הצטננות, הסתפק במסג'ים מחמרה... ולכאב בטן — בלבנה מלובנת...

הכינין, כאמצעי נגד קדחת, הוכנס לשימוש בזמן יותר מאוחר — עוד לפני בוא הרופאים. המיסדים הזמינו את התרופה הזאת מירושלים, ושבועות עברו עד קבלתה.

החולים המסוכנים ביותר הובלו צבי־בטן בעגלה, מהלך שש עשרה שעות, לבית החולים ע"ש רוטשילד או „לביקור חולים" בירושלים.

מענין לציין, שבתקנות חברת פ"ת, בין יתר הסעיפים, נמצא סעיף על עזרה רפואית — בזו הלשון:

„החובה הששית, להכין סמי מרפא, שאין בהם ארס, וכינין וכלי האומנים בבית אחד מן החברים למען יהיו מוכנים לעת מצוא ישמרנו ה'; ואם ירחיב לנו ה' ופרינו בארץ, על החברים להשתדל גם כן במנוי רופא מומחה, וה' יסיר כל מחלה והוא ירפאנו".

ועוד תקנה מספר התקנות, שנועדה לשמירת בריאת הצבור:

החובה החמשית להכין להעם אויר זך ובריא, ע"כ, על הדרים לנטוע כאו"א לפני ביתו. אילני פירות או אילני סרק, הנותנים ריח טוב ומצרפים את האויר, ואסור גמור הוא על כל איש מישראל להזיק הנטיעות הללו והמזיק, אם הוא ואם בהמתו, ואף גם בני ביתו, שפגיעתו רעה -- ענש יענש כאשר יושת עליו; כן גם על הדרים (התושבים) לשמור כל אחד סדרי הטהרה והנקיות בביתו וחצרו, ולא יוציא זבלים לרשות הרבים, ויתקן כ"א לו בית מחראה, לבלי יראה בנו ערות דבר, והיה מחננו קדוש."

עוד בשבתם בירושלים ניסחו הוגי רעיון־יסוד מושבה חקלאית תקנות להנהלת המושבה; לא פסחו על שום פרט, והקיפו את כל צרכי הצבור; קבעו סיגים ורסן, המצטיינים בהגיון ברזל, כאילו היו מנוסים בכך. הנימה המוסרית מלוה כל סעיף וסעיף, התקנות מבוססות בעיקר על התנ"ך והתלמוד, ועל מיטב המחשבה האנושית־והאטית.

מצב הבריאות החל להשתפר עם בואו ד"ר מזיא, שליח הבארון אדמונד דה רוטשילד.

ראשית העזרה הרפואית

בשנת תרמ"ז (1887) בקר הבארון אדמונד רוטשילד בפ"ת, התבונן אל מצב הבריאות המסוכן, רשם לפניו בו במקום לעשות למען תקנת המצב הזה לאחר שובו לפריז; ואכן, קיים הבארון את הבטחתו. בשנת תרמ"ט שלח את ד"ר מזיא אהרון מאיר ומינה אותו רופא לכמה מושבות וביניהן פ"ת. מיד בבואו השפיע על הבארון שיטע עצי אקליפטוסים, הסופגים את רטיבות הביצות. השתדלותו נשאה פרי: פקידי הבארון נטעו מיד את יער האקליפטוס הראשון בסביבת הביצה, אח"כ ניטע בכל מקום ופנה וחצר ע"י המתישבים עצמם. העצים סייעו בהרבה להבראת הסביבה מקדחת.

הביצות בסביבת הירקון נשארו וספגו את האנופוליס (יתוש הקדחת) בשפע רב. המתישבים הראשונים נחלקו לשתי מחנות: החלק, שידע והכיר את הסביבה התישב על הגבעה (כיום מרכז המושבה גן המיסדים), המחנה השני ירד אל גדות הירקון, לא הרחק מהמקום, שנבנה הגשר בכביש השרון (ע"י מיפעל ההשקאה ופרדס מכנס). הקימו להם צריפים ובתי חמר וכוכים, למרות שהזהירום, אולם הנהר קרץ להם עין ונמשכו אליו מכמה טעמים: לא יצטרכו לחפור באר להשקאת הנטיעות וגם יצודו דגים למאכל חנם.

סופה של התישבות זו היה מר מאד: משלשים וארבע נפשות, שהתישבו שם, מתו כעשרה במשך חדשים מספר, והשאר ברחו על נפשם לירושלים. אולם גם המתישבים על הגבעה לא נוקו מגורל זה — מחמת דלקת עינים וקדחת צהובה, — כמעט כלם חלו ואף הם ברחו ירושלימה. כעבור שנתיים חזרו והתיישבו ב„יהוד" (אחרי „היובל"), שהוא מקום גבוה יותר והאויר בריא יותר. בישוב הזה נאחזו המתישבים כתשע שנים. המחלות פחתו. (חלק ארי מהם ירד בחזרה לפ"ת מיד עם התחדשות בנינה בשנת תרמ"ד.

מחלת הקדחת המשיכה להשתולל בפ"ת, עד שהממשלה הבריטית עשתה ניקוז בסביבת הביצות והמכון למלחמה במלריה, בער בשיטה את האנופולוס. מחלת העינים אף היא לא פסקה בפ"ת אלא עד אחרי הכבוש הבריטי וארגון מוסדות בריאות מטעם „הדסה" „קפת־חולים", הממשלה והמוסדות המונציפליים.

מה קדם לד"ר מזיא

לפני ד"ר מזיא הואילה הפקידות, אחר השתדלות הובב"צ אצל הבארון, לשלוח חובש מראשון־לציון, שמלא גם... תפקיד של רוקח. הלה בקר פעם בשבוע בפ"ת וחלק מנות חינין למתישבים; השאיר מעט חינין בידי „נאמן", ואת ההשגחה הטיל על מתישב אחד, שעסק בעשית סיגריות: לתפקיד מילדת שמשה ערביה מכפר פג'ה; ואחריה באה אמו של ר' חיים משה סלור המודד. כיצד זו נעשתה למילדת? לא בבית ספר ולא בבית חולים... קרה מקרה, שהפלחית התאחרה לבוא אל יולדת, ובאותו בית נמצאה אותה שעה מרת סלור והעובר התפרץ מעצמו ישר אל תוך ידיה. מיד נפוצה השמועה, שמרת סלור יודעת את תורת המילדת... ובתור כזאת נתקבלה עד... שבאו רופאים לפ"ת.

הרופא הראשון, שבא בכל שבוע לפתח־תקוה היה ד"ר שטיין, מאנשי

„היסוד לרוח בריא בישוב העברי בארץ הוא נקיון הגוף ותנאי החיים"

(ד"ר י. כהן־ברנשטין מראשוני הרופאים בפתח־תקוה)

בי"ו והתחיל בכך בשנת תרמ"ה (1885). החולים בקדחת יבגרענת טולטלו לירושלים בעגלות. הקדחת השתוללה והפילה את כלם למשכב ורבים גם לא קמו מחלים כלל. במחלת העינים היו נגועים בעיקר הילדים, ואין נקי. התושבים דווים ותשושים, חסרי דם וחורי פנים, עינים טרוטות ודולפות ובטן נפוחה, בפרט הנשים והילדים, כזה היה המצב. פ"ת היתה מרוצה ממסירותו האבהית של ד"ר שטיין. בתרמ"ו התפטר ממשרת רופא מושבות הבארון, אחריו בא לבקורי חולים ד"ר אמטשולבסקי, ששמש כרופא המושבות עד תרמ"ח.

בתקופת ד"ר מזיא

ד"ר מזיא השתקע בראשון־לציון ועליו הוטל לבקר את מושבות הבארון ביהודה. לבקר את מושב „זהוד" אסר עליו הבארון בכבודו ובעצמו, מפאת שנאתו אליה, שאנשיה אינם עוסקים אלא בלמודים בלבד. את פ"ת חבב בגלל אנשיה העמלים קשות לכלכלת ביתם. למרות העין הפקוחה של הבארון, בקר בה ד"ר מזיא בצנעה, וכאשר נתפס ב„קלקלתו", היה מתנצל, שאין הוא מבקר שם בתורת רופא אלא לצורך שיחה בדברי תורה עם מלומדיה, יעבץ, ספיר, הרבי גימפל יפה ופינס.

ד"ר מזיא הצליח להשפיע על הבארון, שיקים בית חולים למושבות ב„ראשון". המוסד הוקם ובו מצאו עזרה רפואית — תושבי מושבות יהודה, היהודים והערבים כאחד. זקני המושבה מספרים כמה אפיזודות אפייניות למצב הרפואי הירוד בימים ההם: „פעם נקרא הרופא לאשה, שהיתה בטוחה, שנמצאת בהריון, כי בטנה תפחה. היו „מומחים" כאלה, שנבאו לה תאומים... ואחרי שהרופא בדק את ה„יולדת" מצא, שלא הא ולא דא. מצא אצלה, שהטחול כה נפוח ממחלת הקדחת — שחשבוה למעוברת... האפיזודה הזאת נתפרסמה בשעתו בעתונות האירופית.

והנה עוד אפיזודה: אצל אכר אחד חלתה בתו. היו אז ימי חורף קשים, וכדי להביא את ד"ר מזיא מראשון לפ"ת, צריך היה להעבירו דרך הודי מוצררה, שעבר על גדותיו. שום איש לא ההין לסכן עצמו, אפילו אחיה של החולה. מר אברהם שפירא התנדב לכך מרצונו, עבר את הודי בשחיה ובא לראשון לציון. כאשר שב עם ד"ר מזיא מצא ר' אברהם שפירא, שמי הודי גברו בינתים עוד יותר והסכנה גדלה, שניהם לא נרתעו ועברו את הנהר וכך הציל ד"ר מזיא את החולה. לפעמים היה הרופא יושב ימים שלמים ליד מטת החולה, עד שבא שנוי לטובה.

בעקבות הרופא השתקע בפ"ת חובש מדופלם, שמו היה גורדצקי ואשתו היתה מילדת מדופלמת. גם רוקח ועוזר הגיע: ישראל יעקב סלור. רפואות נשלחו מפריז ההוצאות השנתיות לרפוי עלו לבארון כדי 9 אלפים פראנק. התקציב כלל סכום לתמיכות הכרחיות לחולים וגם תשלום לרצים לקרוא את ד"ר מזיא במקרים דחופים, מחוץ למנין הבקורים שלו (פעמים בשבוע).

בית החולים של הבארון ב„ראשון" נועד תחילה לפועלים בלבד, ומשנתרבו הפועלים של הבארון — מהם הרבה בעלי משפחות — הרשתה פקידות הבארון לקבל גם אכרים מפ"ת וממושבות אחרות.

מקרה אסון, שאירע לפועל בנאי, שבנה מעון לפועלים, וקיר אחד התמוטט בגלל הגשמים. — הוא שבר את רגליו — ושמש מדחף להקמת בית החולים הנ"ל.

בבית־חולים זה נתרפאו סנדר חדד, שנפצע קשה בתיגרה עם בדואים, פנחס מאירי וזלמן פישצנר, שגם הם נפצעו קשה בהתנקשות עם בדוים, שהתנפלו עליהם. מאות חולים אנושים מפ״ת מצאו מזור למכאוביהם בבית־החולים בראשון.

אחרי שעזב ד״ר מזיא את משרתו אצל הבארון, כרופא מושבות יהודה, והעברת עיניני המושבה (תר״ס) ע״י יק״א לאכרים עצמם — הזמין ועד המושבה את ד״ר שטיין מיפו להשתקע בפ״ת. כרופא קבוע נקבעה לו משכרת שנתית; לרשותו נמסרה דירה ומרפאה, הוטל עליו לקבל כל נזקק, כגר כאזרח, בלי כל תשלום. ד״ר שטיין עבד במושבה 7 שנים. התפטר, ובמקומו נתקבל ד״ר ברנשטין־כהן. היות והוא היה מעורב במלחמת הצעירים והזקנים, נאלץ היה לעזוב את המושבה כעבור שנתיים לעבודתו. במקומו נתקבל ד״ר אליהו כהן ואחריו ד״ר אנטין, ד״ר אלפס וד״ר קריצבסקי. עם פרוץ המלחמה העולמית הובא שוב ד״ר שטיין, אך הוא וגם קריצבסקי גויסו לצבא ע״י התורכים ובא ד״ר ר. רוקח.

מגפת החולירע

בתקופת כהונתו של ד״ר שטיין, בשנת תרס״ג (1903), פרצה מגיפת החולירע בכפר ערבי בסביבת פ״ת. ד״ר שטיין נתקל בחולה, שחלה במחלת החולירע ומיד הטיל הסגר על המושבה. כל האנשים, שבאו אותו יום עברו חטוי. משמרות הועמדו מסביב למושבה — אין יוצא ואין בא.

צרכי אוכל, שהגיעו לגבולות המושבה, הוכנסו בחדרים מיוחדים לכך. לאחר חטוי מעולה הוכנסו למושבה.

יותר משלשה חדשים שררה המחלה בארץ ובסביבות פ״ת. היו כפרים ערביים, שמחצית האוכלוסיה מתה. ביפו — גם ברחוב היהודים עשתה שמות.

התמסרותו הבלתי שכיחה של ד״ר שטיין הצילה את המושבה. מי שחלה בחולירע הסתירו הרופא למען מנוע פאניקה ופחד — היה מתחמק ואומר סתם „קלקול קיבה" או הצטננות.

העזרה בשנות המלחמה העולמית הראשונה

היה רופא במושבה, שקבל משכורת קבועה מועד המושבה. הרופא הושיט עזרה רפואית לתושבים הן בביתו והן בביתם של החולים, אם היה צורך בכך. היה קיים בית מרקחת, שנמצא ברשותו של ועד המושבה; מלבד זה היתה קיימת מרפאה עם חובש, שטיפל בעינים וחבישת פצעים. אחרי הכבוש בא המפנה הגדול, בעזרה הרפואית לפ״ת.

יסוד קפת חולים של ההסתדרות הכללית

בועידה השניה של פועלי יהודה, שהתקיימה בפתח־תקוה בשנת תרע״ב, הונח היסוד ל„קפת חולים של פועלי־יהודה" (היא קפת חולים דימנו). כל פועל שלם בישליק אחד לחדש. הקפה היתה קשורה עם הרופא המקומי. חבר חולה היה מקבל פתקא לרופא והרופא היה מקבל שכר פעוט בעד כל בדיקת חולה. רפואות קנו החולים בכספם. במקרה של מחלה רצינית, היו החברים מטפלים במחלתו של החבר. לעתים קרובות, כשהיו מזדמנים חולים אחדים בזמן אחד, היו מכניסים את החולים לחדר אחד והיו מעמידים אחיות או פשוט פועלות לשם טפול.

הקפה היתה גם נותנת אוכל לחברים בימי מחלתם. לעתים קרובות היתה הקופה מפסיקה את פעולתה מסבת מחסור בכסף.

בשנות המלחמה (תרע"ד-ה) היה נהוג אותו הסדר של הושטת עזרה רפואית לעובדים, אבל הקופה היתה מקבל עזרה כספית, אם כי זעומה מאד, מאת מוסדות לאומיים.

באותה שנה (תרע"ד) רבתה התמותה בין התימנים; בקיץ מתו מהם 20-40 איש; מספר הילדים המתים עלה הרבה על הנולדים. התימנים סרבו להזקק לרופא ולרפואות ולפרקים השתדלו להסתיר את המחלה. אז נעשה נסיון ליסוד בית-חולים לתימנים באחד הבתים הפרטיים. המשרד הארצי-ישראלי נתן 300 פרנק לחדש להחזקתו. נמצא סטודנט חובש מבירות, שטיפל בחולים התימנים, שהסכימו להכנס לבי"ח זה — הבריאו. כעבור חדשים מספר נסגר ביה"ח — מאין תקציב, למרות שנמצאו נשים בפ"ת, שחפצו להשתתף בתמיכה ובעבודה, אך למשרד הנ"ל לא היה כסף.

אחרי הכבוש הבריטי נוסדו שתי קופות: של „אחדות-העבודה" ושל „הפועל-הצעיר". בדרכי עבודתם לא חל כל שנוי ניכר. רופא תמידי המשיך לבקר את החולים בביתם.

עם הוסד ההסתדרות הכללית של העובדים העברים, נפתחה מרפאה קטנה. עבדה בה רופאה אחת, שמלאה תפקידים שונים, הריהי מיודעתנו הד"ר גב' קמינסקה — ענתה לחולים, ערכה בקורי בית חלקה רפואות חנם. עם התפתחות הקופה ועם התרבות החברים, התחילה משלמת דמי מחלה (כלכלה), נפתח גם

בית הרפואות של הבארון ואח"כ של ועד המושבה, ביה"ס הראשון של הבארון
(בתמונה מנחם יהודה שטספר בעל הזקן)

חדר חולים בצריף רעוע עם מספר מטות. (רק בשנת 1933 נהרסו שרידי הצריפים והוקמה המרפאה הקימת כיום). מאז הלכה והתפתחה מחיל אל חיל.

במפנה

אחרי הכיבוש הבריטי תבע הציבור מועד המושבה: לבטל את האיסור על כניסת רופאים לפרקטיקה פרטית, לא להחזיק רופא במשכורת ועד המושבה ובית מרקחת וחובש כפי שזה היה עד עתה. הועד נענה לדרישה וחדל לנהל על חשבונו את הרפוי במושבה לאחר 20 שנה. מיד זרמו לפ"ת רופאים רבים ומילדות, מספרם הגיע בתרפ"א לעשרה, מילדות — 7, בתי מרקחת — 3. נפתח סניף של ההסתדרות הרפואית בראשותו של ד"ר קבנצל ז"ל.

תמורה במצב הבריאות של התושבים חלה, בשנת 1924 הוקמה: — תחנה לטיפול ביונקים — טפת חלב ובנשים הרות ע"י "הדסה" ובסיועה של הסתדרות נשים עבריות — סניף פ"ת, שהתארגן סמוך לאותו הזמן. בראש המוסד עמד ד"ר פ. ריבלין והאחות הגב' צציק. מיד הורגש שנוי במצב בריאותם של התינוקות והתמעטה גם התמותה באופן ניכר. בד בבד עם זה הוכנסה העבודה הסניטרית הרפואית בבתי־הספר ובגני הילדים, שהתבטאה: בשקילת כל ילד ומדידתו בדיקת בריאות. במקרה שנתגלה משהו, שלא כשורה נשלח הילד לטפול; השגחה על התנאים הסניטריים, גודל הכתה והתאמת הספסלים לנוחיות התלמידים, בדיקות, הרכבת־אבעבועות, מלחמה בגזזת כנמת, גרענת. הראשון, שנתמנה כרופא בתי הספר והגנים — ד"ר י. ביגוזובסקי (היום הרופא העירוני) וד"ר לוי למחלות עינים. את משכרתם קבלו מועד המושבה.

בשנת יובלה השבעים של פ"ת נמצאת בה רשת ענפה ומסועפת של מוסדות רפואה ובריאות, ואלה הם:

מוסדות עירוניים

מרפאה עירונית, מרכז עירוני לבריאות התלמיד — טפת חלב, ליגה לשחפת, מטבח לתינוקות ירודי משקל, מרכז הבריאות לילד (בשתוף עם ויצ"ו), מרפאה במחנה־יהודה. מלבד זה מקבל כל אזרח פ"ת אישפוז ע"י העיריה בכל בתי החולים — ע"י תשלום בעד ימי המחלה בסכום מסוים. ראש הועדה הרפואית של העיריה החולשת על כל המוסדות הנ"ל הוא ד"ר יעקב יהושע יוספסברג.

קיים בית נכים, 6 בתי־מרקחת, כ־40 רופאים מכל הסוגים.

מוסדות הבריאות של ההסתדרות בפ"ת

כמה מרפאות אזוריות אחת מרכזית לכל סוגי הרפואה, מרפאות בפרברים ובישובים הסמוכים, טפת חלב, בית־מרקחת, 2 בתי חולים. בילינסון א ו־ב. (בית החולים הוא שני בארץ אחרי ביה"ח הדסה על הר־הצופים). עשרות סניפים במחוז השרון ובכפרים הנטושים. תקציב חדשי של 36 אלף ל"י. הקפה משרתת 60.000 נפש. הולך ונגמר מכון־רנטגן. (במרפאות לבד עסוקים 75 איש מרופא עד פועלת הנקיון).

קופות חולים של ארגונים שונים

קפת חולים עממית (נוסדה 1931) משמשת בעיקר את המעמד הבינוני והאכרים. קפה זו קשורה בהסכמים עם רופאים, בתי־חולים ובתי־הבראה. הקפה גובה מס חדשי מחבריה. הרופא שלה מכוון את החולים לרופאים הדרושים.

קפת חולים לאומית — משמשת את חבריה בלבד; מקימת מרפאות ויש לה הסכמים עם בתי־חולים, רופאים־מקצועיים ובתי הבראה.

לקראת העתיד

עירית פ"ת בונה עתה בית נכים ובקרוב תקים בית־חולים ליולדות.

קפת חולים של ההסת. הגדילה את בנין בי"ח בילינסון ב' באגף גדול מאד, וכן מעלה על בית חולים בילינסון קומה רביעית.

התמותה בפ"ת מאז יסודה.

מאין בית־עלמין בפ"ת, נקברו נפטריה ביפו ובירושלים. בשנת תרמ"ט, היינו, — עשר שנים אחר יסודה, נפתח בית־העלמין, שהקיף שטח של שלשה וחצי דונם לערך. הנפטר הראשון היה דוקא זה, שהתבטא בשיחות רעים ערב פתיחת בית־העלמין, — שלא איכפת לו אם הוא יקבר הראשון. ואכן נפל בגורלו להקבר הראשון. ושמו היה: ניסן ליב גמזו מהעיר קארלין, שנקבר ביום י"ט תשרי תרמ"ט; וכחלוף שמונה חדשים, מתה ונקברה הילדה אסתר בת מרדכי הוזדורף. הנפטר השלישי היה נער בשם אהרון ליב קאמניץ; זהו כל קציר המות באותה השנה. בסך הכל מתו אותה שנה שבעה אנשים; שני ילדים וחמשה בוגרים.

בספר הקבורה אנו מוצאים שמספר הילדים המתים משתוה למספר המבוגרים. בשנים ידועות, אף עולה עליו; למשל, בשנת תר"ן, (שנה אחרי פתיחת בית־העלמין) מתו שלשה ילדים ושני מבוגרים. כן אנו מוצאים, שבתקופת שש שנים תרמ"ט—תרנ"ד מתו: 22 — ילדים; 35 — מבוגרים. בתקופת תרנ"ה עד תר"ס היינו במשך 6 שנים לא מת אף ילד. במרוצת השנים, אנו נתקלים שוב במספרים מחרידים, בשנת תרע"ב מתו 38 — ילדים, ו־12 מבוגרים. גם בשנת תרע"ג 39 — ילדים, ו־36 מבוגרים. בשנת תרע"ד 47 — ילדים, ו־31 מבוגרים. תרע"ה (ראשית מלחמת העולם הראשונה): 36 — ילדים; ו־25 מבוגרים. רק בשנת תרע"ו—ז־ח, הפכה הקערה על פיה. ואלה מספרי הנפטרים: תרע"ו — 31 — ילדים; 58 מבוגרים. תרע"ז: 53 — ילדים, ו־126 — מבוגרים. רבוי המתים מבין המבוגרים נובע, כנראה מתנאי המלחמה, רעב, גירושים, טיפוס והרוגי ההפצצות. תרע"ח: 30 — ילדים, ו־81 מבוגרים. בתרע"ט (שנת שחרור פ"ת מעול התורכים) התחיל המצב להשתפר. באותה שנה מתו: 22 ילדים ו־20 מבוגרים. ובשנת תר"פ ירד מספר הנפטרים פלאים. מתו: 14 — ילדים, ו־12 — מבוגרים. מאותה שנה ועד פרוץ מאורעות תרצ"ו, מספר הנפטרים משני הגילים אינו עולה על 40 באופן ממוצע לשנה. מאותה השנה עד מלחמת השחרור והגאולה בשנת תש"ח: הממוצע הוא 60 בשנה. ואילו בשנת

תש"ח — הגיע מספר הנפטרים ל־19 ילדים, ו־221 מבוגרים. בשנה זו נמנים על הנפטרים, מלבד חיילי ישראל ואנשי ההגנה, גם אחרוני הדור מבוני ומתישבי פ"ת בתקופות הראשונות.

עד י"ט תשרי תש"ט נפטרו ונקברו בס"ה בבית העלמין בפ"ת: נפלים — 870; ילדים — 969; 2356 — מבוגרים.

שטח בית העלמין מקיף 31 דונם. מצויים בו כל הסדורים הטכניים והמודרניים והאסטטיים הדרושים לגמילת החסד האחרון לנפטר, כגון: חדר טהרה מורכב מאינסטלציה מודרנית. מקוה מרוצף חרסינה צחורה, 5 חדרי המתנה נאים, חדרי נוחיות משופרים לקהל; רחבה וככר למכוניות עטורות דשא ואילנות נאים; חורשת אלונים. ובשדה עצמו — רשת מסלולים וכבישים שתי וערב 2150 ממ"ר. כל הסידורים האלה נעשו בשנים האחרונות על ידי העסקן רב הפעלים מר בן ציון גליס, שהוא גם מנהל בפועל את חברה קדישא. 40 שנה נהל את חברה קדישא ר' דב ימיני ז"ל, לעת זקנתו עברה ההנהלה לידי בן־ציון גליס.

לא יאומן שכל המפעל הזה מתנהל בהוצאות כה מעטות ובחסכון שאין לו כיום דוגמא בכל הארץ.

בבית העלמין הזה שוכנים: יהושע שטמפר, יהודה ראב, הרב אריה ליב פרומקין, דוד, יהודה ומשה בכר, ממיסדי פ"ת. סנדר חדד ומנדל קופלמן — מראשוני השומרים בפ"ת וגבוריה. אליהו ספיר (אביו של ראש העיריה מר יוסף ספיר) מראשוני המורים ומגדולי הרוח בפתח־תקוה וממיסדי „יהוד", הרב מרדכי גימפל יפה ממיסדי הישיבה ביהוד ורועה הרוחני. רבני פתח־תקוה הראשונים: אהרון הכהן יוורלנסקי וישראל אבא ציטרון (הקיטרוני), והסופר שלום שטריט.

קופת חולים לעובדים לאומיים

מוסד הבריאות החפשי לכל יהודי עמל במולדת

סניפים בכל ערי הארץ — ובמושבותיה

הרשמו כחברים

בקופת חולים לעובדים לאומיים

פתח תקוה בשנות המלחמה העולמית הראשונה 1915 — 1918

המשבר, שפרץ בעקבות המלחמה, פגע בכל ענפי הכלכלה של המושבה. נוסף לזה התחיל הגיוס. רוב המגויסים היו בעלי משפחה, שלא היה מי שיפרנס את משפחותיהם. למען פדותם מצרת הגיוס, נאלצו למכור חלק מהאינונטר החי והדומם, תוצרת וגם למשכן נכסי־דלא־ניידי.

מן הראוי לציין, שאפ"ק עמד על הגובה ובא לעזרת המושבה. הלוה 2 פראנק על כל דונם בכל חודש, ולבעלי כרמי־השקדים, שהיו להם פירות, שלא נמכרו — והרוב לא נמכר — 20 פראנק על כל קנטר. בפעם שניה הלוה 30 אלף פרנק לאגודת „השקד" בפ"ת, לתמיכה בבעלי כרמי־השקדים.

כל הפעולות הנ"ל נעשו ע"י ועד המושבה. הוא פתח גם מחסן מכלת עם הון של 10 אלפים פראנק, ומכר יותר בזול מהחנונים, ללא כל ריוח. בזה רסן את מפקיעי השערים, והם הוכרחו להוריד ממחיריהם.

הפועלים היו מקבלים כסף ,ע"י הועד במכלת של המחסן, ע"ח ההלואה, שיקבל בשביל בעלי הפרדסים; אח"כ נכה מהסכום, שקבלו בכל חודש.

ועד „המכבי" סדר בגן המושבה ובביתן התזמורת בית — לחם ותה, שהיו מתחלקים חנם פעמיים ביום: בבקר ובערב.

קבוצת נשים מתנדבות עסקו בחלוקת ארוחת חנם לעניים בבית הת"ת לבנות של המושבה. הארוחות ניתנו בכל יום למאה וחמשים איש; חלק משפחות היו מקבלות ארוחותיהן הביתה ע"י הנשים הנ"ל.

אוכלוסית פ"ת מנתה בראשית המלחמה כארבעת אלפים נפש.

פרי הדר (כחמשת אלפים דונם), נשאר תלוי על העצים; כן נשארו תבות אתרוגים ארוזים; אסמים מלאים שקי שקדים ויקב מלאה חביות יין — מאין שוק למכור את כל אלה, כי שוקי חו"ל ננעלו בפני אכספורט מן הארץ. במצב כזה מצא המשבר את תושבי פ"ת.

עוד בימים הראשונים להכרזת המורטוריום, כשהכסף במזומנים אזל מן המושבה, נשתתקו מיד חיי המושבה, וגם קטיף השקדים, שהיה בעצם העונה, כמעט שאי אפשר היה לסיימו אלמלי עזרת אפ"ק. בעלי המלאכה הרבים, התבטלו מעבודתם כל בגד חדש לא נתפר כל ימי המלחמה, אלא הטליאו טלאים. כ־85 בעלי מלאכה נמצאו אז בפ"ת עם משפחותיהם ,ומנו כ־500 נפש; מחצית הלכו לעבוד בפרדסים והמחצית השניה הלכה בטל.

ועד המושבה, שעמד כל הזמן על המשמר ועבד במרץ רב, — חלק את העבודה מרובת־הצדדים בין ועדות שונות, שבחר, כמו: ועדת העבודה, הכלכלה, גיוס לצבא ותמיכה לעניים.

50.000 פרנק ההלואות, שקבל הועד מאפ"ק ואלף חמש מאות פראנק מהקרן האמריקאית חלק: לעבודה, להכנת צרכי אוכל, לעבוד הפרדסים ולכורמי השקדים, כן הוציא פתקאות לקנית בשר בסך 8.000 פרנק, שהיו מתקבלות ע"י כל התושבים, והועד היה מחליפן בבנקנוטים של האפ"ק. גם שאר הועדות מלאו את תפקידן עד כמה שאמצעיהן הרשו להן. ועדת העבודה יחד עם ב"כ הפועלים התקינו שהכסף, שהיו משלמים בעד העבודה ישאר במושבה.

פ"ת מלאה אלפי פליטים מיפו ותל־אביב שגורשו ע"י התורכים, הועד והתושבים קבלום בחמימות וטפלו בהם במסירות.

ועדת הגיוס המציאה כסף „כופר נפש" לאלה, שנדרשו ע"י השלטונות העותומניים להכנס לחיל המלואים, ועדת התמיכה לעניים קבלה מיק"א 500 מאות פראנק ותחלקם בין העניים. גם במושבה עצמה נאספו סכומים במזומנים ובשטרות.

ועד המושבה המציא לממשלה עגלות, סוסים, תבואה, גמלים ומספוא, וביחד עם כופר נפש, הוציאה המושבה למעלה משלשים אלף פראנק זהב.

בעצם הימים ההם, ניסו לעשות אלכוהול מקליפות תפוחי זהב. עבודה זו העסיקה מספר פועלים, אך הנסיון לא הצליח. אח"כ נסו להכין שמן אתר מהקליפות.

להעסקת פועלים עברים קבל ועד המושבה הלואות בסך 13.000 פרנק ממקורות אלה: הקופה האמריקאית, המשרד הא"י, הועד הזמני לעניני עבודה.

המשבר הלך והחמיר. בסוף שנת 1915, היו בפ"ת אנשים, שסבלו רעב ממש. גם המחלות התגברו בשנה זו בצורה מבהילה. היו כ־70—80 חולים ביום, במחלת טיפוס ואבעבועות. המצב הרוחני והחברתי לקה בעקבות המשבר הכלכלי.

מענינת אפיזודה קטנה מהימים ההם:

ערב בריחתם מכאן, עמדו התורכים בכל תוקף על דרישתם לגרש את התושבים. החבילות נארזו ונצברו צבורים־צבורים בחצרות וברחובות. עגלות עמדו מוכנות להסיע את התושבים צפונה, מאחורי הקווים התורכיים.

התושבים הערימו על התורכים. הכינו הכל לנסיעה אך בוששו לזוז... שוטר, שהיה בא להאיץ בהם הצביעו על העגלה המוכנה. ימים ולילות היו הסוסים רתומים לעגלות, תרמילי המספוא קשורים לפיותיהם ולעסו.

משלחת תושבים הופיעה בפני המפקד ואתה מנחה מצלצלים, לבקשו לבטל את גזירת הגירוש. מה הופתעה המשלחת, שמפקד תורכי... דחה את ה„בקשיש" ואת גזר הגירוש. הרב דמתא נועץ בזקני המושבה, ובאו לכלל החלטה להגיש למפקד מנחה בצורת כלים. חיטטו, יגעו ולא מצאו דבר ראוי לשמו. באותו מעמד נזכר מישהוא, שהיה מוזמן לברית מילה אצל מר פישצנר, ושם ראה מערכת כלי כסף מאוסטריה. פנו פני העיר למשפחת פישצנר בבקשה לתת את מערכת הכלים, כדי להגישה למפקד. גברת פישצנר, (שקבלה זאת במתנה מאחיה במצרים, שהזמין את הכלים בוינה, והללו היו כלים מכלים שונים, עין לא ראתה זאת; ומחירם אז 75 לירות מצריות. — הון תועפות!), נענתה ברצון, כדי להציל את העדה מגירוש.

משלחת של נכבדים נטלה את המנחה, והתיצבה בפני המפקד, היה זה בשעות בין הערביים. המפקד בנוכחות קצינים גרמניים ואוסטרים נאות לקבל את המתנה, ובו במקום החליט להשאיר במושבה כמה מאות נפשות. והרוחות נרגעו.

באותו הלילה גברו ההפגזות והתפצצות מצד הבריטים. במושבה נפלו כדורים, שהרסו והמיתו רבים. באשמורת הבקר פסקה האש. בצאת התושבים עם עלות השחר החוצה, נוכחו לתמהונם הרב, שהאנגלים כבר סובבים ברחובות והתורכים נמלטו באותו ערב, שהוגשה למפקד המתנה... כנראה שהמפקד הזה ידע, שזה יומו האחרון בפ"ת.

פתח־תקוה עריסתה של האשראי בארץ

מתולדות האשראי בפ"ת

האשראי בפתח־תקוה „נולד" בצורה מוזרה במקצת: הרעיון צץ במוחם של המלוים את הרב הגאון רב מרדכי גימפל יפה זצ"ל, ממתישבי יהוד ומיסד ישיבת יהוד בתרמ"ו — למנוחת עולמים בבית הקברות בפ"ת בשנת תרנ"ב.

בזמן הכנת הקבורה, הציע ר' מנחם יהודה שטמפר להקים מפעל להנצחת שמו של הנפטר הדגול; וגם קרא בשם המפעל, שהוא מציע: — יסוד „קפת גמילת חסדים", שיקרא „זכרון־מרדכי", מיד עברו מדבור למעשה.

באותו יום התאספו מספר אנשים מתושבי המושבה בבית הרב ר' אהרון הכהן אורלנסקי זצ"ל (רבה הראשון של המושבה) והניחו את היסוד לקפה ברוח ההצעה של ר' מנחם יהודה שטמפר. בו במקום תקנו תקנות, והחלה הרשמת חברים שהתחייבו בתשלום חדשי קבוע. כן נתקבלו תרומות, נדבות ועזבונות. להנהלת המוסד נבחרו: ר' אליעזר דוברי — גבאי; ר' יוסף פיאלקאוו — סוכן; הרה"ג ר' אהרון האב"ד דפה ור' יחיאל דוד גרינקר — רואה חשבון; ר' משה סלאר — סופר; הלל כהן, משה שמואל קרצמר, אליעזר ליבוביץ, פנחס גלובמן וחיים פרענקל — גובים.

מפאת ערכן המוסרי והיסוד האנושי שבתקנות, הריני נותנן במילואן. ראויות הן לשמש נר למנסחי תקנות בימינו.

חקי החברה

א) מטרת חברתנו „גמילות חסדים" להלוות על משכון בטוח לכל איש הבא ללוות, בין שהוא חבר ובין שאיננו חבר.

ב) כל איש הרוצה להספח אל החברה, עליו להביא בתחלה דמי קדימה כפי ראות עיני האספה ומאז והלאה מחויב לתת בכל חדש לא פחות מן גרוש אחד.

ג) כל חבר אשר לא ישלם חובו, או שלא יתנהג כשורה, מתרין בו שלש פעמים, ואם לא ישמע הרשות ביד מנהלי החברה להוציאו.

ד) החברה תעשה לה הכנסות צדדיות מלבד דמי החדש, א) בש"ק פ' משפטים תמכור העליות לכל המרבה במחירן, ותברך בברכת „מי שברך וכו' בעבור שנדב כך וכך" מלבד מחיר העליה לתורה. ב) אם נולד לאחד מן החברים בן או בת, מחויב לקופת החברה חצי פראנק, ג) אם השיא אחד החברים בנו או בתו, מחויב לתת פראנק שלם.

ה) קצב הלואה לירא אחת צרפתית, וזמן ההלואה שלשה חדשים, עברו שלשה חדשים והלוה לא פדה את משכנו, ימכר המשכון באכרזתא הראשונה אשר תהיה בחול המועד פסח או סוכות ואין הלוה רשאי להתרעם על המכירה, כי על מנת כן הלווהו.

ו הלוה אשר לא יוכל לפדות משכונות, והוא מבקש להאריך זמן מכירתו עד אשר תמצא ידו, אזי צריך להביא תיכף לפני ימי הכרזתא שליש

חובו במזומנים, ואז ממתינים לו במכירת המשכון עד האכרזתא השניה, ולא יותר.

ז) החברה לא תשא פנים לשום אדם ולא תפלה בין עשיר לעני בנוגע לנטילת משכון בטוח על ההלואה, וגבאי החברה אחראין וערבאין בעד הדבר הזה, והמשכון צריך להיות שוה כפלים כפי ההלואה, לא פחות.

ח) כל זמן שהלוה לא פדה את משכנו, או שטרו, אין רשות להגבאי להלוות לו פעם שניה, אבל יש רשות להלוות ולהחליף משכונו במשכון אחר. וזה רק פעם אחת ולא פעמים.

ט) החברה מתנהגת על פי גבאי וסוכן ושני רואי חשבון וששה גובים וסופר, כל אלו יבחרו על פי רוב דעות בהאספות אשר תהינה פעמים בשנה: בחול המועד פסח וסוכות.

י) פעמים בשנה מתאספים החברים לאספה להתבונן על מצב החברה בכלל, ולבקר את חקיה אם יש בהם להוסיף או לתקן, ולהתבונן על פעולת מנהלים, השומרים הם את תפקידם או לא, ולמנות מנהלים חדשים בעת הצורך.

יא כאשר יתאספו מבני מושבתנו על איזה סעודת מצוה, ישתדלו החברים כי יתנדב כל נדיב לב כפי נדבת לבו לטובת חברתנו.

*

לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה עלה הון המוסד לסך של —600 לא"י. אז נחשב סכום זה לגדול; ואילולא המלחמה היה המוסד מגדיל את הונו עשרת מונים. המלחמה רוקנה קפתה לחלוטין. אח"כ הגירוש, ופזור הלווים בכל קצוי הארץ.

כאמור לעיל, הונה של הקפה בא מתרומות ועזבונות. ההלואה ניתנה וניתנת כיום ללא פרוטה רבית או הוצאה כל שהיא. כמה שהלוה מקבל — זה הוא משלם.

כתום המלחמה, חדשה הקפה את פעולותיה ביתר שאת. עסקנים בעלי מרץ וצעירים הועמדו בראש המוסד, שהשקיעו ממיטב הלהט שלהם והעלו את המוסד משפלותו. היה זה בשנת תרפ"ז, קמו לה הכחות הרעננים להנהלתה והם ר' אברהם צבי זיסרמן ז"ל; ר' צבי זבלודוביץ, ויב"ל ר' בן ציון גליס שמאז ועד היום הוא כולו קודש לקפה. שלא על מנת לקבל פרס. גם מר גלובמן מלווה את הקפה מיום יסודה.

משנת תרנ"ב עד שבט תרפ"ח היתה הכנסה מנדרים ועזבונות — 1350 לא"י, הוצאות רק 250 לא"י. מעוט ההוצאות מדבר בפני עצמו.

המוסד מתנהג עם הלווים עד היום בדיוק ברוח התקנון הנ"ל, אין הוא מפלה בין עשיר ועני, ואינו נושא פנים לכאן ולכאן. עשרות עשרות הגיעו לנכסים ולמעמד יפה (גם לבסוס כלכלי איתן, — הודות לגמילות חסד הצנוע של המוסד. במאות מקרים הצילה נפשות רבות מחרפת רעב וניוון. מוסדות וארגונים חשובים מאד נעזרו ונעזרים בו לצרכים משקיים ולתשלומים דחופים.

הקפה אפשרה לנכים למצוא אחיזה כל שהיא בחיים הכלכליים ע"י פתיחת קיוסק, בית מלאכה קטן. כל עת אפשר כאן "לחטוף" סכום מן יד אל הפה.

המחזור השנתי של המוסד — ששים־ארבעים אלף לירות.

המוסד עומד תחת בקורת צבורית. מן הראוי לציין שבידי מר גליס שמורים (במצב טוב) ספרי החשבונות והמסמכים מיום יסוד הקפה בתרנ"ב.

אפ"ק

המוסד הכספי הבא בתור, כמושיט אשראי וביד פתוחה, הוא בנק אנגלו־פלשתינא בע"מ.

בפתחו את הבנק ביפו בשנת תרס"ג, קשר מיד קשרים עם פתח־תקוה ומושבות אחרות. ראה בהן שדה־פעולה למלוי תפקידיו בארץ האבות.

הבנק התחיל לטפח קופות מלוה במושבות להן הוא סיפק את הכספים הדרושים, שהם יטפלו בלווה הזעיר. בדרך זו נוסדו בפ"ת בשנים הראשונות לעבודתו של הבנק האגודות הקואופרטיביות הבאות:

"עזרה" שמנתה 90 חברים והון של מאה אלף פרנק

עמלים	"	50	"				
גאולה	"	60	"	"	"	שבעים	"
עין־גנים	"	45	"	"	"	שבע עשרה	"
ירקון	"	60	"	"	"	עשרת אלפים	"
כורמי התקוה		16	"	"	"	"	"

כורמי התקוה, הניחו את היסוד לתעשית היין בפ"ת.

כורמי פתח־תקוה שהיו מוכרחים מקודם להביא את יינם ליקב בראשון לציון, עזר הבנק לבנות יקב לעצמם, המתקיים עד היום (ראה להלן תולדות יקב כורמי התקוה).

כשם שפ"ת היתה עריסתה של מוסדות ומפעלים רבים בארץ בשנותיה הראשונות, כן היתה ערש הקואופרציה בא"י (ראה הפרק פ"ת ערש למפעלים ולתנועות). בעזרת אפ"ק נוסדו האגודות הבאות:

בית הבד מיסודם של כורמי הזתים. מיסדיו היו ר' יהודה ראאב, דוד נוביק ורבינוביץ. בס"ה מנה 12 חברים. הון חוזר עשרת אלפים פראנק, עד סחיטת השמן ומכירתו נעזרו החברים בקפה זו.

עזרה עצמית: מנתה 15 חברים. מטרתה היתה: קניה מרוכזת של זבלים, חכירת העשור (המס הממשלתי) וקנית מכשירי עבודה. הון חוזר של אלף פראנק.

מחלבת עין־גנים: אגודה של 25 מתישבים ספקי חלב.

מצב האשראי לפני יסוד אפ"ק ועזרתה לאכרי פ"ת, לוו האכרים כספים מאנשים פרטיים ברבית קצוצה, שהציגה את האכר ככלי ריק. לא אחד נאלץ היה למכור את נחלתו ולהשתחרר מהחובות.

הסכויים בעסקי הפרדסנות והכרמים סנוורו רבים מהאכרים ולא חששו לקבל הלואות ולהתחייב בתשלומים לזמנים קצרים.

הגיעו זמני הפרעון והנטיעות טרם הכניסו להיפך, תבעו השקעות נוספות. תנאים אלה סבכו את המלוים והלווים יחד.

יסוד הקופות והאגודות השתופיות על ידי אפ"ק הציל את שארית הפליטה. הבנק גם הדריך והשגיח על אופן הנהלת המוסדות הכספיים במקום.

מלחמת העולם הראשונה סתמה את הגולל על הסכויים להכנסה מהנטיעות. בשנות 19—1918 הלווה הבנק לאכרים קרוב ל־50 אלף פראנק, בשבעה אחוז לזמן פרעון של 20 שנה. הלוואות אלו ניתנו מתוך הערכת מסירותם של האכרים לעבודה ודיקנותם בקיום התחייבותם, ומתוך יחסו החיובי של אפ"ק לערך הרכוש והנטיעות של המושבה.

בשנת 1928 (לפני שנפתח הסניף בפ"ת) הפקידו תושבי פ"ת בסניפי אפ"ק בתל־אביב — 28 אלף לא"י. בקפת מלוה החקלאית בפ"ת — 13 אלף לא"י, ובהלואה וחסכון — 9 אלפים לא"י. ס"ק — 50 אלף לא"י.

בשנת 1930 נפתח סניף אפ"ק בפ"ת בפתיחה השתתף בין מוזמנים רבים מן החוץ גם מ. מ. אוסישקין ז"ל. בראש הסניף הועמד העסקן מר חיים זיידמן.

מפעולות הבנק ראוי לציין עוד כמה מפעלים בעלי ערך משקי וישובי עצום בשביל פ"ת: אפ"ק רכשה את אדמת פג"ה שעליה הוקמה עין־גנים סייע בהקמת מפעל ההשקאה על הירקון, והלווה כסף לסלילת ענף מסילת הברזל מפ"ת לראש־העין.

מאז פתיחת הסניף נתן אשראי רב לרשות המוניציפלית לצורך שפור העיר. כגון סלילת כבישים, אספקת מים, בנין שכונות ובתים צבוריים. כן ממן את התעשיה, המלאכה ובחלק את הפרדסנות.

היות והבנק משרת גם את השרון אין להשיג מספרים על המחזור בפ"ת.

הלואה וחסכון

זהו המוסד הקואופרטיבי הראשון לאשראי שנוסד במושבה בשנת תרמ"ט ע"י ב. מכליס ז"ל, שהיה עד אז מזכיר ועד המושבה במשך עשר שנים.

ברם, גם לפניו היו נסיונות שונים במושבה ליסוד קואופרטיבים שונים כמו „בנק פתח־תקוה" ו„אגודת בנימן" לקנית קרקעות, „אגודה לכותנה" ועוד אולם כלם נתבטלו תיכף אחרי הוסדם. המוסד הביא את התועלת הדרושה גם בזה, שהרגיל את חבריו לחסכונות ולסדר את עסקיהם במושבה מבלי שיצטרכו לבטל ימי עבודה והוצאות מרובות לנסוע העירה. חבריו נמנו על כל שכבות האוכלוסין: אכרים 29%; פועלים 24%; בעלי מלאכה 16%; וסוחרים 13%. מספר חבריו הגיע בשנתו האחרונה לקיומו ל־760 חבר.

ענין רכישת אדמת כפר־גנים, שהוא ממן אותה בחלק, סבכוהו ופשט את הרגל בשנת 32—1931.

גמילות חסד בנות התקוה

קפה זו נוסדה בשנת תרפ"ב ע"י הגב' חנה פרלין ואטיל שמולביץ ז"ל, בהון של שלש לירות מצריות. כיום, מגיע הונה לאלף וארבע מאות לירות.

מטרת הקפה לתמוך בהלואות בלי רבית ובתנאי תשלום מינימליים לכל נצרך ואיש מצוק מכל שדרות הצבור.

מקורותיה של הקפה הן: מדמי חבר, מתומכים וחברות. בשנת תרפ"ב ניתנו הלואות בסכום של — 226 לא"י, המחזור הכללי היה — 519 לא"י. בשנת תש"ח ניתנו הלואות — 2.000 לא"י והמחזור הכללי היה — 11 אלף לא"י.

חברת גמילות־חסד של נשים
„בנות התקוה"

(נוסד ע"י הגב' חנה פרלין ואטיל שמואלביץ ז"ל
ביום כ"ה טבת תרפ"ב) **פתח־תקוה**

חברה זו, כחברתה „זכרון־מרדכי", לא דל אחד הקימה אף היא מן העפר, ויצרה עבורו מעמד כלכלי המפרנסו בכבוד. לעומת עניותה, עושה חברה זו פעולה הראויה להוקרה ותמיכה מעשית.

„קפת מלוה חקלאית", אגודה הדדית בע"מ

קפה זו נוסדה בחדש אדר תרפ"ב ביזמת הועד החקלאי של הסתדרות החקלאים בהון של — 128 לירות מצריות. נוכחו באספה המיסדת 40 איש. כמנהלה נבחר מר ישעיהו שטרייט ז"ל (אחיו של הסופר והמבקר שלום שטרייט ז"ל), שכהן בה כמנהל עד יום פטירתו בשנת 1947. מאז, מכהן כמנהל מר שמואל שפירא.

המחזור בשנת היסוד הגיע ל־53 אלף לי"מ. מספר החברים הגיע למאה וחמשים סכום ההלואות, שניתנו בשנה הראשונה — 7664 לי"מ.

הקפה היתה בעיקר מממנת את הפרדסנות והשווק של פרי הדר ברבבות לא"י, וכן מממנת מפעלים של מוסדות ארגונים ואפילו מוסדות מוניציפליים, כגון: חדוש השוק הישן, את בנין הגמנסיה „אחד־העם", הנחשב לבנין הראשון והמשוכלל בארץ. כמו־כן רכשה שטחים לשיכונים, כגון: השטח שעליו השתכן חוג־הפעילים, ברכת „מכבי־אבשלום" שעלתה אלפים לא"י. מלבד עזרה אינדי־בידואלית לבעלי נכסים, היא גם ממנת את הקניות המרוכזות של זבלים וחמרים אחרים.

הרי כמה מספרים מאלפים המציינים את שלבי התפתחות הקפה:

1922 שנת היסוד		שנת 1948
150	חברים	660
7664	לי"מ הלואות	300,000 לא"י
2410	„ עו"ש ופקדונות	110,000 „
128	„ הון יסודי	25,000 „
53,000	„ המחזור הכללי	3000,000 „

קפת מלוה וחסכון שתופית של העובדים העברים בפ"ת

בשנת מאורעות דמים ובתקופת חוסר עבודה כרוני ומציק, חלה לידתה של קפת העובדים. יוזמה היה מר חיים חנלס, המנהל אותה מאז יסודה, מאז 1929 עד היום.

קפה זו לא נוסדה רק לנתינת הלואה לחבר ההסתדרות בצר לו, אלא בעיקר לאפשר לו גם להשתכן, לסייע בידי מוסדות וארגונים קואופרטיביים, וקבוצים ומושבים לקיים ולפתח את משקם.

במשך שנות פעולתו עסק הבנק ברכישת שטחים עצומים לצרכי שכון כגון: ביליגסון, כפר־סירקין, כפר אז"ר, השכונה ברחוב חפץ־חיים, נוה עוז, הבתים המשותפים ברחוב הרצל, ואלפי הלואות לפועלים בודדים לבנין בתים, למשקי עזר, לסדור קואופרטיבים, בתי מלאכה, למושבים הסמוכים, וגם כפר־אברהם, למוסדות משקיים. משרדים הקבלנים לבנין וחקלאות, למוסדות ארגוניים כגון מועצת הפועלים, לצרכניות, ואלפי פעולות ממון שונות. זר רב גוני וגדוש של פעולות מצין את דרכה בת עשרים שנה.

הרי מספרים מאלפים המציינים את דרכי התפתחתה מאז יסודה:

שנת 1948		שנת היסוד 1929
חברים 1617		חברים 263
מספר ההלואות 636		מספר ההלואות 260
הון הקופה — 12,443 לא"י		הון הקופה — 419 לא"י
סכום ההלואות — 116,979 "		סכום הלואות — 2014 "
שלמו ע"ח ההלואות 91,962 "		שלמו ע"ח ההלואות 1007 "
המחזור הכללי — 4,095,118 "		המחזור הכללי — 17215 "

קפת אשראי וחסכון, אגודה הדדית בע"מ פתח-תקוה

נוסדה בשנת 1932 ע"י מר ליפר ז"ל. בנק זה נושא אופי עממי דוגמת "הלואה וחסכון" שהתקיים ונסגר. חבריו נמנים על כל השכבות: פועלים, סוחרים, פרדסנים ובעלי-מלאכה, כעין קופה בין-מעמדית עממית.

הרי כמה טבלאות השואה, המציינות את התפתחות הקפה:

בשנת 1933 — 81 חבר	בשנת 1948 — 778 לא"י
" 1933 — 703 לא"י הון האגודה	" 1948 — 4111 לא"י
" 1933 — 9163 אקטיב ופסיב	" 1948 — 71000 לא"י
" 1933 — 5602 הלואות	" 1948 — 41000 לא"י
177,800 מחזור	— 2,150,000

מלבד הפעולות הרגילות, עוסקת הקפה בפעולות קונסטרוקטיביות אחרות. הלותה כסף לבנין שוק חפץ חיים; נתנה 60 משכנתאות בשביל בנין בתים בתשלומים חדשיים — מסכום של 500 עד 600 לא"י המגיעים בקירוב ל-30 אלף לא"י.

1500 לא"י הלותה בזמן האחרון לעולים חדשים למשך שנה וחצי ברבית קטנה. כן, הלותה כסף לבעלי פסג' המלאכה להשלמת הבנינים.

הקפה מסונפת לבנק זרובבל, ולמרכז ברית פקוח של הקואופדציה בא"י.

כמנהל הקופה מכהן מר ליפא זיניצקי, עסקן ותיק ורב פעלים מזה עשרות שנים.

חברת פתח תקוה לאשראי בע"מ (מקודם בנק פ"ת)

צעיר הבנקים הוא בנק פ"ת, נוסד בשנת 1934, בהון רשום של 5,000 לא"י. מספר מחזיקי מניות הגיע ל-200. הבנק מיוסד על מניות פתוחות.

בתקופת המלחמה 1940—1945, ירדו עסקי הבנק עד למינימום. משעברה הנהלת הבנק לידים חדשות בינואר 1945 התחיל הבנק לעסוק בכל הפעולות הבנקאיות הרגילות. רובן המכריע של המניות עבר למנהל החברה החדש מר יוסף יונס, ומאז נכנסו פקדונות רבים. פעולותיו מסועפות וענפות.

הבנק מממן בתי חרושת קטנים עד שוק תוצרתם, קבלני בנין, המסחר ומלאכה. נותן הלואות על חשבון נירות ערך, מלוה הלואות קטנות, ועוסק גם בנירות ערך ובבטוח חיים, נכסים וכו'. המבקש הלואה אינו מחוייב לרכוש לשם כך מניה, דיה ערבות טובה.

בשנה האחרונה הגיע סכום נכיון שטרות ל-15,000 לא"י.

*

לסיום הפרק „אשראי" כדאי לציין את ההיקף של מחזור הכספים בשנת 1948, שהגיע לשמונה עשר מיליון לא"י. וסכום הפקדונות בכל הבנקים ביחד הגיע באותה השנה למיליון ורבע לא"י.

זהו תגמולה של אם המושבות לשנת יובלה השבעים.

ראשית הבנין וחלוקת הקרקע

"אחרי חלוקת השדה ימלאו ידי אדריכל מומחה לחרוט תכנית הישוב לשוקיו ולרחובותיו ולחצרותיו—לפי המדה אשר יסכימו עליה רוב החברים, ככה ינתן לכל בית אב. לא יבנו הבתים כ"א ע"פ תכנית אדריכל. אשר יסכימו על התכנית רוב החברים, ולא ישנו מצורתם בחצר הפונה אל הרחוב במאומה, גם בחדרים לפנים לא ישנו בלתי אם באופן שאין בו משום נזקי שכנים".

(מתקנות יסוד פתח־תקוה פרק 1)

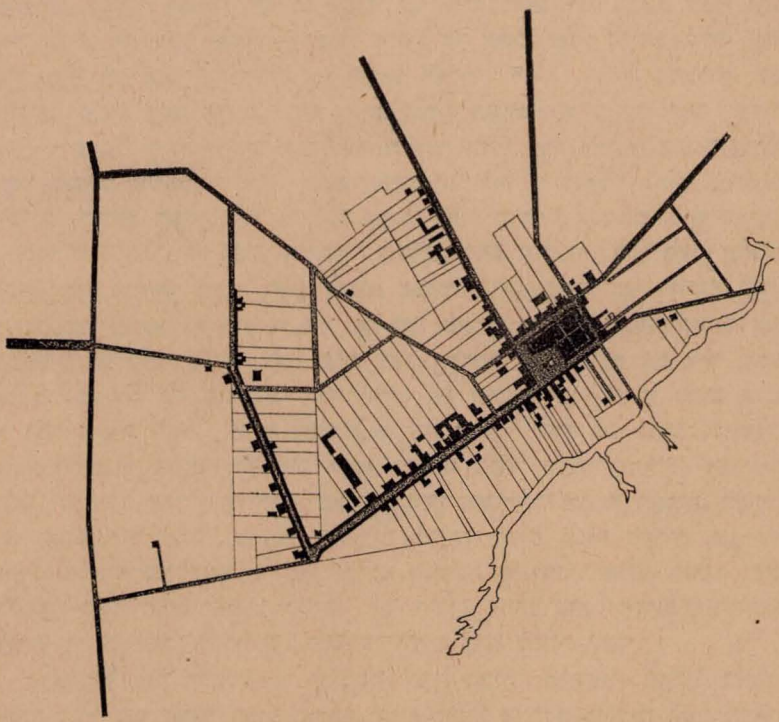
בנין באר ובתים

קבוצת המייסדים, שירדה מירושלים לפתח־תקוה בשנת תרל"ח (1878), נגשה מיד לבנין באר. ההתחלה נעשתה ע"י קבלנים. משלא מצאו במים בעומק, שהוסכם עליו מראש, הפסיקו הערבים את עבודתם והמייסדים המשיכו בעצמם את המשך ההעמקה. יהודה ראב ניצח על העבודה וגם חפר במו ידיו. בעמק של 25 מטר מצאו מים. הפועלים הערבים יעצו למיסדים להוביל את מי הבתולים לנשותיהם כסגולה להריון ולפריה... אביו של יהודה ראב לבן לבנים מבוץ וקש לצורך בנין בית מעל הבאר. (הבאר קיימת עד היום בפנת גן המיסדים ע"י משרד מכוניות טכסי „המקדים"). הקימו לצרכי דיור סוכות מחצלות, בנו „טבונים" לאפית לחם ופתות. חפרו בורות וכסום בגגות עשויים קש וחמר בשביל רפתות. תכניתם היתה להציב את האורוות לצד הדרך ואת הבתים בפנים החצר מטעמי בטחון. השטח, שנועד להקמת המושבה, הוא זה שעליו נטוע היום גן המיסדים והרבוע מסביב לו. פה ושם נתגלו כבר צריפים ארעיים. בתר"מ ירד פלג ממתישבי פ"ת אל גדות הירקון להתישב שם והקימו בתי חמר וכוכים באדמה. שנה החזיקו מעמד בהם, ובבוא הגשמים והשטפונות ומי הירקון עברו על גדותיהם, נשטפו הבתים ונמחו מעל פני הארץ. ואז גם נתפזר הישוב הזה ובעקבותיו גם עזבו כל מתישבי פ"ת בשל הקדחת. ועד שובם בתרמ"ב נחרב ביניתיים גם מעט זה. בתרמ"ג ניסו לחדש את הישוב ותרו אחרי מקום גבוה בעל אקלים נוח יותר, שאין לקדחת שליטה עליו. יסדו את המושב „יהוד", כחמשה קילומטר דרומה מהמקום הישן בקרבת הכפר הערבי יהודיה. הבנינים במושב זה נבנו יותר ביסודיות: מאבני כורכר מסותתים וגגות רעפים. למרות איסור השלטונות התורכיים על היהודים לבנות בתים מחוץ לערים, העריכו היהודים על השלטון ותארו לו את המקום כשכונה על יד ירושלים. כאשר נודע לשלטונות ניסו להרוס את הבנינים, אך הודות להתערבות הקונסול הגרמני וגורמים אחרים ניצלו הבנינים מהרס, אך לא הוסיפו לבנות יותר.

בתרמ"ד בנה הרב א. ל. פרומקין את הבית הראשון מאבני כורכר, מרפסות מעץ ואת החצר הקיף בחומה (היום נמצא בו יקב פרידמן ועוד נשארו שם שרידים מהמרפסות וחלקי חומה, גם הברכה בחצר, ששמשה מקום טבילה לתושבים לפני שהוקם בית המרחץ וגם שרידי באר). בעקבותיו בנו זרח ברנט בנין אבן, גוטמן בנה בנין איתן. כל שאר הבנינים של יהושוע שטמפר, יואל משה

סלומון (כיום קפה קורסו) נבנו בשיטה הבגדדית, היינו, שלד מעץ ממולא טיט ופירורי אבן מבחוץ מצופה לוחות עץ ובפנים טיח מחמר וקש. הגגות — מרעפי מרסיל. הרפתות נבנו מלבני טיט שלשון (בוץ) עם קש.

רבוי הבנינים מסוג זה (עוד היום מצויים רבים מהם בפ"ת) בא על ידי זה, שמצד אחד לא נמצאו מחצבי אבנים בשטח אדמת פ"ת, ולהביא אבנים מהמחצבות הרחוקות מהמושבה, צריך היה להוציא כסף רב. מצד שני גרמו לזה במדה ידועה גם בני פ"ת שרובם היו אנשים פשוטים, שבחרו להסתפק בבנינים ארעיים, שאינם עולים ביוקר וגם זמן בנינם לא נמשך הרבה; נזכור, שרובם לא נמנו בין העשירים והעדיפו את השקעת כספם במשק ובנטיעות מאשר בבנינים מפוארים, שלא נותנים כל הכנסה, אלא הוצאתם גדולה, שכנים להשכרה טרם היו. היתה עוד מניעה חשובה — האיסור שחל על היהודים מטעם שלטונות תורכיה לבנות בניני עד. רק לבארון הותר ולנתיני חוץ (זהו גם ביחס לרכישת קרקעות). כיצד בכל זאת נעשה הדבר? הגג הוכן על הארץ ובלילה הקימוהו כשהוא נשען על ארבע סמוכות שבפנות. משהועלה הגג שוב קצרה יד השלטון מלהרסו שוב לפי אותו החוק... מאחר שהגג התנוסס צופו הקירות בלוחות או בפלפון וטיח. השלמת הבנין נעשתה כבר מתוך חופש גמור. את בניני האבן שנסדקו, היו נוהגים להקיף מסביב בחישוקי ברזל ולברגם כהלכה.

המפה הראשונה של פ"ת. חרן.
(שורטטה ע"י ה. מ. סלור) ובה רק ¼ רחובות מיושבים ושמונים בית, אורוות ורפתות.

בשנת תרמ"ז כבר נמצאו — 37 בתים משני הסוגים וצריפים, 21 רפתים ובית מרחץ.

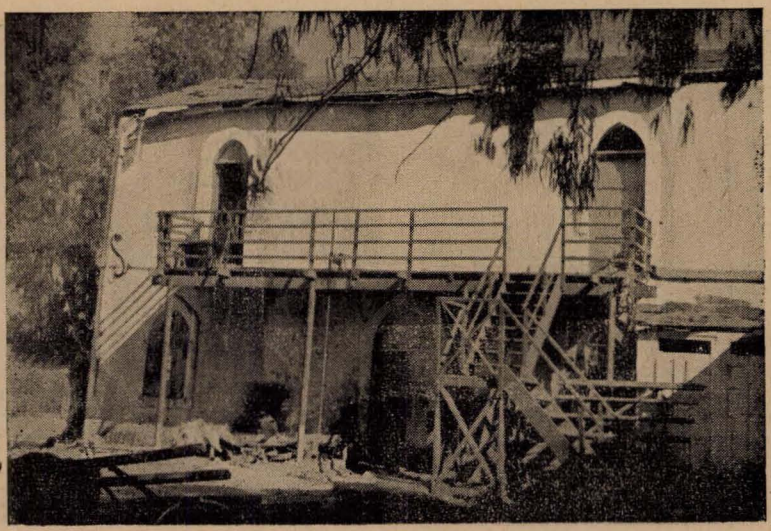
בשנת תרס"ב היו כבר 47 יחידות מכל הסוגים ו־40 רפתים.
מחוסר מהנדסים בנו ללא סדר וללא צורה, איש כל הישר בעיניו עשה...
אדמת פ"ת הנה ברובה נזז, המתבקעת בקיץ, להעמיק בה עד אדמה יציבה (כמו היום) לא ידעו אז, והבנינים היו נסדקים מיד אחר הבנותם.

בשנת תרע"ד ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה היו כבר 450 בתים 350 רפתות.

בגמר המלחמה בתר"פ נמצאו 482 בתים 372 רפתות. מכאן ואילך פחתו מספר הרפתות. בשנת תרפ"ז ירדו עד 325 .לעומת זה רבו הצריפים שהוקמו בעקבות העולים בני העליה השלישית, שזרמו בהמונים לפ"ת בקבוצות או כבודדים. בשנת תרפ"ח היו כבר 350 צריפי עץ ערומים ללא צפוי ו־800 בתים מכל הסוגים. משך תקופה זו מתרפ"א עד תרפ"ח צצו כבר בנינים מבטון ובלוקים, שיטה שהוכנסה לכאן ע"י העולים והמהנדסים. הבנינים היו נאים יותר ויסודיים יותר. ברובם נבנו לצורך עצמי על־ידי אנשים אמידים.

כדאי לציין, שבכל פ"ת היו רק בנינים אחדים בני שתי קומות מהעתיקים דוקא, כגון: בנין ברנט, גוטמן, רוזוב ,פרידמן, בי"ס פיק"א וועד המושבה. כל השאר היו בני קומה אחת, שבקושי נשאו על עצמם עומס של קומה. בעיקר נועדו הבנינים למשפחת האכר בלבד. שכנים ראשונים צצו עם העליה השניה, וימצאו שיכון ארעי בבתים הקיימים. אולם לצורך השכרה לא נבנו אז בתים. משנת תרפ"ז עם בוא העליה הרביעית, החלה תנועת בנין גדולה. נבנו בנינים גם לקליטת שכנים. אי הסדר בבניה ובהרמוניה היה רב, מחוסר שלטונות בניה, שיכוונו ויתכנו את הבנינים.

בשנת תרצ"ג (1933) ,עם נהירת העליה מגרמניה לפ"ת והביקוש הרב לבתים מודרניים ומותאמים לדרישות אנשי מערב אירופה, נאלצה המועצה

מהבנינים הראשונים העתיקים של המושבה (פנת שטמפפר-בר־כוכבא)

המקומית, לכונן מחלקה מיוחדת בראשות מהנדס מוסמך, שיבדוק את התכניות, יקבע את מקום הבנין ויתוה צורה לרחובות החדשים, שיפתחו. מכאן מתחילה תנועה של בנינים בני שתים ושלש קומות בנויים לתפארת, בעלי יסודות חזקים ואיתנים. והרי כמה מספרים מהתפתחות הבניה בשנים ההן: בשנת תרצ"ב (1932) 930 — בתים, וחלה הפחתה במספר הצריפים נמצאו רק 235, לעומת 350 — בתרפ"ז וגם מספר הרפתים ירד ל־124 לעומת 372 בשנת תר"פ (1920).

בשנת 1931 הנהיגו זו הפעם הראשונה בפ"ת את האינסטלציה הסניטרית כחוק, לגבי בנינם חדשים חייב החוק להתקין אותה בתוך הבנין, ואשר לגבי הבנינים העתיקים והצריפים, נצטוו בעליהם לבנות ביתני אינסטלציה בחצר וגם בורות ספיגה.

בשנת 1933 נתכוננה מחלקת ההנדסה של המועצה המקומית והחלה לעבוד על תכנון העיר בכללה; שרטטה תכנית כללית המשקפת את צורת המושבה לרחובותיה, איזוריה השונים, לדיור, מסחר, מלאכה, תעשיה וחקלאות. מעתה נבדקה כל תכנית בנין וחלוקת קרקע לאור תכנית כללית זו.

בשנת תרצ"ח היו בתים בני קומה אחת — 917, בני שתי קומות — 173, בני שלש קומות — 30. ביחד 1991 בתים שהוו ביחד 6.500 חדרי דירה. מלבד זה היו: 257 — חדרים לצרכי משרדים, 492 — לעסקים, 128 — למלאכה, 38 — לתעשיה (רק באיזור העירוני), בתי אריזה לפרי הדר היו — 300. מספר הצריפים 264 (גדל מספרו לעומת תרצ"ב), בתים מסוג ב' (ממולאים ומאבני כורכר) — 600, בתים עתיקים בני 2 קומות — 7.

בשנת תש"ח, שנת יובל השבעים, אנו עומדים במספר של 4500 בית, שהם: 11.000 חדרי דיור. האורות והרפתות נעלמו כמעט כליל. נראים כבר גושים שלמים של בנינים בני קומות רבות, שכונות של בנינים בני צורה אחידה ורבי קומות בנויים, לפי השיטה הארכיטקטונית האחרונה, לפי המתכונת האירופית, עפ"י רוב בתים משותפים (תכנית רודה־זילברוסר), ובנינים לצרכי

קטע מהפרברים המודרניים (דרום המושבה)

מכירה ,דירה למשפחה והבית שייך לכל הקונים יחד, כקנין שלהם. גם מספר הצריפים ירד כמעט לאפס, אט־אט נעלמים אחרוני הבנינים העתיקים.

דרכים

הרחובות הראשונים בפ"ת היו: חובבי־ציון, שם גרו אלה, שנתמכו ע"י חובבי־ציון; הרחוב השני פינסקר, שם השתקעו עולים מפינסק. הרחוב נקרא אח"כ ע"ש פינסקר. קטע קטן מרוטשילד לצד ברון הירש, והרבוע מסביב לגן המיסדים. אלה הם הדרכים הראשונות. חיים משה סלור שהתוה את הרחובות דאג, שלא תתקבל הצטלבות, צורת צלב, על כן לא התוום שתי וערב. בקצה הרחוב לפני ההצטלבות היה מעקמו קצת, כך שהמשך הרחוב לאחר שנחצה הועתק הצדה (ראה רחוב ביל"ו וחובב"צ ,מוהליבר—חפץ־חיים, ברון הירש—שטמפר).

תקון הרחובות נעשה תמיד ע"י גיוס התושבים והטלת חובה לתרום יום עבודה ללא תשלום. בצדי הדרכים נשתלו צברים או עצי שיטה.בתרפ"ג נסלל הכביש הראשון מבטון ברחוב פינסקר, כדי להקל על הגישה לתחנת הרכבת. עד תרפ"ז לא נוספו כבישים ובשנה זו נסלל חובבי ציון וחלק מרחוב רוטשילד (כביש בלי אספלט). הכביש לתל־אביב נסלל בתרפ"ח.

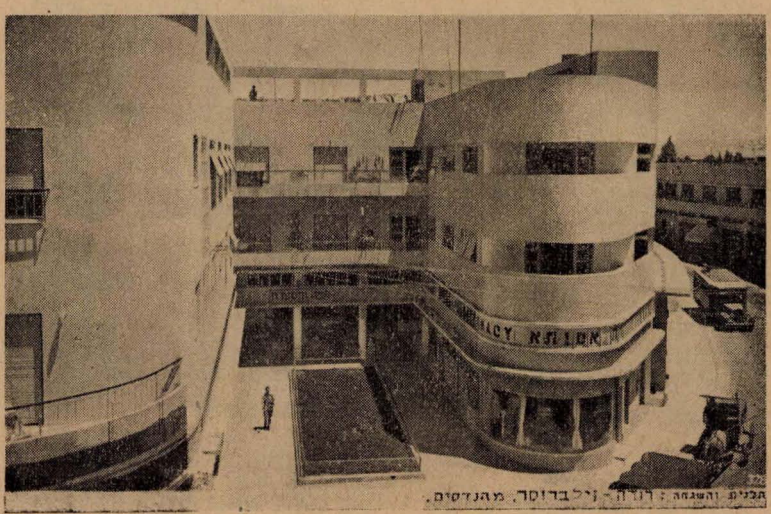
בשנת היובל הגיעו ל־112 רחובות מיושבים לגמרי ובחלקם, 25 ק"מ כבישים, 27 ק"מ מדרכות. בתכנית בנין עיר צויינו עוד עשרות רחובות, אך טרם נפתחו מאין יושבים בקרבתם.

חשמל

בתרפ"ו הוארה המושבה בחשמל. לשם זה נבנתה במקום תחנה ע"י חברת החשמל ברחוב חובבי ציון.

רכבת

שפיכת סוללה של ענף מסילת הברזל מראש־העין לפ"ת יצאה לפועל בשנת תרפ"ג. המסלה נתנה דחיפה להתפתחות הפרדסנות (זמן מה הסיעה גם

פסג' מסחרי ברחוב שטמפר

נוסעים לחיפה ואפילו ליפו). הפרי נשלח ישר לנמלים והזבל בא בקרונות ישר לאיזורי הפרדסים.*)

שלשת המפעלים: המסילה, הכביש, החשמל הוו גורמים עצומים להתקדמות פ"ת.

חלוקת קרקע

שיטת החלוקה של המגרשים, שנהג בה ח. מ. סלור — היתה לתת לכלם חזית, על כן נתקבלו חזיתות צרות בנות עשרה, חמשה עשר מטר ובעומק היה המגרש ארוך בצורת „מגבת". המגמה היתה: לצופף במגרש את כל המבנים הדרושים לחקלאי, כגון: דיר, רפת, אורוה מזוה, מחסן ולול. וראה את המגרשים ברחוב חובבי ציון המגיעים בעומקם עד ברון הירש, ברחוב פינסקר עד גוטמן — עומק של מאות מטרים. (עתה מבקיעים רחובות בתוך של מגרשים ארוכים אלה). תראו עוד היום מפנת שטמפר עד הרכבת באורך של קילומטר, אין כל רחוב חוצה. (בזמן האחרון פתחו מעבר רח' ברוידה ואורלוב) את השטח הגדול הזה]. תכנית בנין עיר החדשה כבר חצתה את השטחים האלה שתי וערב. עוד מתקשים לפתור את בעית החזית. רבים אינם יכולים לבנות מפאת צרות החזית, שטחים מסויימים נקבעו לגנות ושבילי־דשא. אין לבוא בטרוניות לחיים משה סלור ז"ל, שלא תכנן את תכנית פ"ת, שתתאים לעיר. הוא נתכוון למושבה חקלאית ובתור שכזו תכנן אותה כהלכה. למרות שלא גמר הנדסה ידע את המלאכה טוב יותר מכל מהנדס בתקופה ההיא. מגיע לו התואר של תוכן ראשון של מושבה בארץ־ישראל.

מהבנינים המודרניים ביסוד (ברחוב חובבי־ציון)

*) היום שופכים סוללה נוספת שתקשור את פ"ת לענף שיוביל ישר לחיפה דרך מושבות השרון.

ראשית התחבורה בפ"ת

הראשון, שהנהיג את הובלת המשאות, היה ר' מרדכי דיסקין. יהודי ברר־אורין, יליד הורודנוא ממשפחת לומדים מופלגים. עוד בגולה התמחה בעבודת גנים, עד שזרחה עליו שמשו של רעיון חבת ציון ונעשה חובב־ציון נלהב. בשנת תרמ"ב, משהגיעה אליו השמועה על תקומת המושבה החקלאית הראשונה בא"י ועל המצב הקשה, שהיא שרויה בו, עזב את הגולה ועלה לא"י.

הוא היה אחד מן השנים (פעם עם סלור מ. ח. ופעם עם ראב), שנשארו בודדים במושבה לשמור, על השארית. מים לשתיה הביאו מפג'ה מבורות מלאים צפרדעים ותולעים. ולחם דורה, שהובא מיפו — ולמהרת אי אפשר היה לאכלו.

דיסקין לא היה חלוץ העגלונות בלבד (עשה זאת מתוך הכרח), אלא גם חלוץ הירקנות בפ"ת. בעבודה זו הפסיד את כל ממונו. ולא רק ירקן היה אלא גם סופר והוציא לאור זכרונות בשם „דבר מרדכי" — קורות ימיה הראשונים של פ"ת. ירא שמים היה — כאשר פקידי הבארון ניסו לפתותו לעבוד בשנת השמיטה, בשנת תרמ"ט, והבטיחו לו כרמים ופרדסים, הרים וגבעות, אמר להם: „אם תתנו לי כל שויה של פ"ת חלילה לי מעשות חלול השם כזה". אם כי היה עני וחסר אמצעי קיום, לא נתפתה. יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. ורצונו של אדם זהו כבודו".

בשובו לפנות ערב מדרכו, העמיד סוסיו ברפת ואץ בין מנחה למעריב לבית הכנסת והשמיע שעור משניות וחיי אדם באזני 25 תלמידים, ומשום

הדיליג'נס' שהוביל נוסעים ליפו וחזרה.

שהיה צריך ליסע בבוקר בעגלתו, עמד באשמורת הבוקר ועורר בעצמו את תלמידיו מהשנה, כי עוד לא היה שמש במושבה. ושוב לימד לפניהם שעור גמרא, ואח"כ התפלל בעלות השחר בצבור, ואח"כ רתם סוסיו ושם לדרך פעמו.

כזה היה העגלון הראשון בפתח־תקוה. (בסוף ימיו נעשה חנוני בהשפעת בניו וקרוביו).

בין שאר אמצעי התחבורה היו גם גמלים וחמורים. בחדשי החורף (בימים ההם ירדו גשמים מרובים פי כמה מאשר בזמננו) עפי"ר, היתה המושבה מנותקת מיפו. גם רעבו ללחם מאין קשר. אנשים סכנו את עצמם ועברו ברגל את הדרך ואת הודיות, באמצעות חבלים, כדי להביא פת לטף. לא פעם נרטב הקמח במי הואדי ונשחת.

חלוץ ההובלה בגמלים היה משה עמנואל. בעיקר להובלת פרי הדר. ענבים הובלו בעגלות ובסלים מיוחדים לראשון־לציון — עד פתיחת היקבים בפ"ת. הובלת נוסעים התנהלה בעגלות וחלוציה היו אברהם פלדמן וצבי גרף.

הדיליג'נסים הוכנסו בשנת תר"ס, כשנבחר הועד הראשון והוא הסדיר את התחבורה*) ע"י החכרה בהכרזה לפי הכלל: המציע יותר — מקבל את הזכיון. הדיליג'נס שלט בקו פ"ת—יפו עד 1925. קו פ"ת—ראש־העין היה קיים עד מאורעות 1929—1930. עם סלילת הכבישים לתל־אביב ולראש־העין נדחקו ע"י המכוניות לחלוטין.

עגלה עשתה דרכה ליפו אחת ליום. יצאה מפ"ת בבוקר ושבה בערב. הנוסעים הלכו רוב הדרך ברגל ועזרו לדחוף את העגלה במעלה הר או בחולות, ולעתים עזרו בפרוק המשא ובהעברתו לעגלה אחר צאתה ממעמקי

התחנה הראשונה למכוניות נוסעים (1922)

*) ראה ספר „ראשית" תקנות הדיליג'נסים, עמוד 60.

החול. ועוד הוסיפו לשלם לעגלון בעד הנסיעה. העגלון היה פונה למצפון הנוסעים: „יהודים רדו... צער בעלי חיים". הנסיעה ארכה שלש וארבע שעות. אם נוסף שק קמח לעגלון — חפש נוסע נוסף לצורך דחיפת העגלה כשהיא תשקע...

כל המתעתד לנסוע ליפו הכין עצמו לכך יום קודם: נפרד מביתו ומבני משפחתו, מחמת סכנת שודדים בדרך. אכן, שכיחות היו ההתנפלויות, ולא אכר אחד חזר בריסוק אברים. התוצרת, שהובלה בעגלות מפ"ת היא: בעיקר יין ושקדים.

א. התחבורה הממוכנת (מכוניות נוסעים)

מכוניות להובלת הנוסעים הקדימו את מכוניות המשא. בשנת 1919 בסוף מלחמת העולם הראשונה, נרכשו מכוניות פורד (מהדוגמאות הראשונות) — מעודף הרכוש של הצבא הבריטי, שכבש זה עתה את ארץ ישראל. מחמש מכוניות כאלה הורכבה אחת! (מכוניות חדשות הגיעו לשוק כעבור שנים אחדות). גרג'ים עוד לא היו. כל נהג התקין לו בביתו בעין... גרג'. פח בנזין עלה אז לירה אחת ותקון־פנצ'ר 80 גרוש...

חלוצי הנהגות.

שלשת הנהגים הראשונים היו לפי הסדר: יצחק גודלברג, משה חיים אלזון וזלמן צוער.

דרכי העבודה.

גורל המכונית לא טוב היה מזה של הדליג'נס. גם היא שקעה בחולות והנוסעים נתבקשו במחילה לרדת ולהוציאה לדרך המלך. רע ומר היה כאשר נפגשו שתים זו מול זו באותו תלם. נוצר מצב „לא לבלוע ולא להקיא". משרצו להמנע מפגישות נעימות אלו, צריך היה הנהג לעמוד מרחוק ולנפנף לקראת המכונית המתקרבת, שלא תכנס אף היא באותו תלם, ששנים אחרים כבר נתקעו בו. ואם היו אלה במקרה יריבים, עשו זאת להכעיס ובאו איש לקראת רעהו. על רקע זה פרצו תגרות ידים.

יותר מ„טור" אחד לת"א וחזרה לא הספיקו לעשות. דמי הנסיעה עלו 25 גרוש. משגדל מספר הנוסעים, והגיעו הרבה מכוניות וקמו הרבה מתחרים, ירד המחיר בהדרגה והגיע עד הנהגת האוטובוס (אז טונטרקטים) — ל־8 גרוש נסיעה בכוון אחד.

תנאי העבודה של הנהגים*)

כל נהג רשאי היה לעשות טור. משגמרו כלם טור אחד, חזרו שוב. רק זה שיתף אותם. סדר זה הונהג אחר התחרות קשה עקובת תככים ותגרות. בכל ההוצאות של המכונית נשא הנהג בעצמו. כלם החזיקו „נאמן" כרגולטור של הטורים. עבודת הנהג התחילה באשמורת הבוקר ונסתיימה אחר חצות,

*) ביתר פרטות ראה מדריך תש"ח עמוד 102—103.

עפ"י רוב 18 שעות ולבסוף רעבו ללחם. אף על פי כן נוספו מיום ליום יותר ויותר נהגים בעלי־מכוניות, שלא בהתאם לצורך, והאנדרלמוסיה גדלה.

מסגרת ראשונה

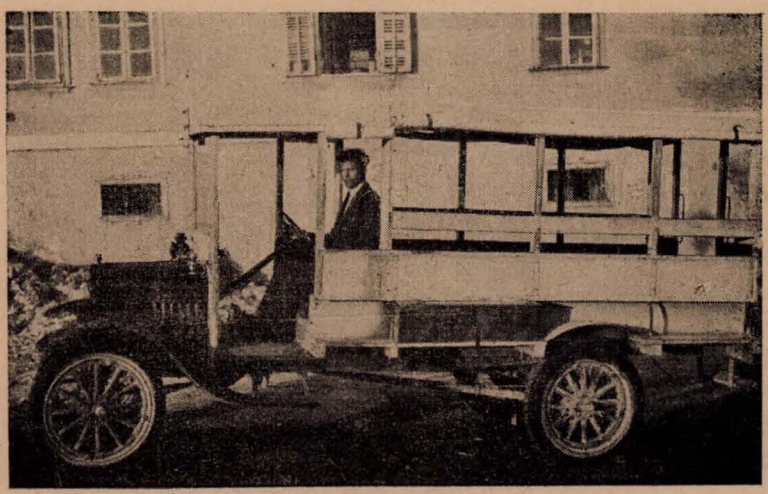
אחרי לבטים מרובים הגיעו לגיבוש מסגרת כל שהיא, אמנם על כרעי־תרנגולת, שהתבטאה: בקניה מרוכזת של דלק, שכירת גובה, שיאסוף את דמי הנוסעים. ובכל ערב קיבל הנהג את הפדיון של מכוניתו בנכוי הוצאות הדלק והגביה. אפשר ללא ספק לקבוע את השרות הזה שקראו לו בשם „שרות" אוטומובילים „הצבי" ונוסד בפ"ת, כמסגרת ארגונית ראשונה בארץ בכלל (הוקם בשנת 1924). אם כך, היתה פ"ת ערש השרות המאורגן לנוסעים.

חותמת שרות האוטומובילים המאורגן הראשון „הצבי"

שלבים רעועים רבים עברו על צבור הנהגים, עד הגיעם לרעיון של קואופרטיב. השיפור חל עם חנוכת הכביש פ"ת—ת"א בשנת תרפ"ח (1928). הנוסעים הובלו כבר במכוניות גדולות בנות 20 מקומות ישיבה. דמי הנסיעה ירדו לשני גרוש. הוקם הקואופרטיב „איחוד", שהתמזג עם השרות „רגב", שפעל ברמת־גן ובני־ברק, בינתים צץ שרות חדש ומתחרה בפ"ת בשם „ברק". אחר היאבקות והתחרות קשה, נבלע אף הוא בבטנו של הקואופרטיב „אחוד־רגב" והיציבות הגיעה. הונח לנהגים והונח לנוסעים גם יחד. בשנת 1934 היו 50 מכוניות נוסעים בתנועה (ביניהן כמה מוניות של „המקדים").

בשנת תש"ז קם האיחוד הגדול בין „איחוד־רגב" ובין השרות הצבורי התל־אביבי „המעביר". שניהם התמזגו והיו לשרות הגדול בארץ, החולש על

הסונטרק אב־טיפוס של האוטובוס ביסנו, (הוכנס בשרות ע"י האחים גולדברג)

הקו: מגבול המדינה ראש־העין עד פרבריה הערביים של יפו (נוזהה) ועד כפר־אז"ר לאורך כל הקו והנקודות הסמוכות לכביש פ"ת ת"א. מספר חבריהם מגיע למעלה משבע מאות: (כולל השרות) עם רכוש של 300 מכוניות. והכנסה שנתית של 1 מיליון ל"י. ביום אחד מובילים עשרות אלפי נוסעים בכל הקוים: בתוככי עיר תל־אביב, רמת־גן, פ"ת, בני ברק ופרבריה ובתנועה הבין עירונית.

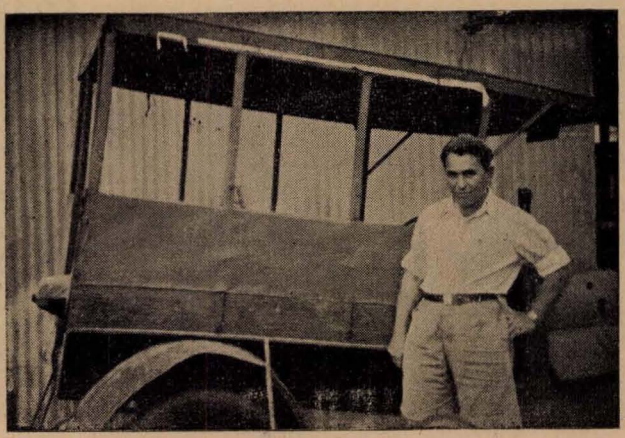
כן קיים בפ"ת מאז 1931 שרות טכסי בשם „המקדים".

ב. הובלת משאות במכוניות

באורח מקרי הונהגה המכונית להובלת משאות. אין ספק שהיתה מאחרת להופיע בשמי פ"ת — בשנים אחדות, אילולא: מגפת הבהמות, שפרצה בשנת 1925 והשלטונות הוטרינריים הטילו הסגר חמור, מלווה ענשים חמורים לפורציו, על כל ערי הארץ ומושבותיה, ולא התירו להוציא בהמות מגבולותיהם. ההסגר נמשך זמן מה, ושבר מטה לחמם של העגלונים. הם הגיעו עד פת לחם. פעם ניסו לפרוץ את ההסגר, בצאתם לאדמות הרצליה לעבודת חרישה, — נתפסו ונאסרו, בקושי עלה בידי ועד המושבה לפדותם מהמאסר. העגלונים חששו שההסגר ימשך זמן רב. נתקבצו רבם והחליטו לקנות „טרק" (מכ' משא) ממכוניות „פורד" הראשונות למשא, שהגיעו אז ארצה. הגדולה ביותר יכלה לשאת משא של לא יותר משני טון בלבד.

הראשונים שרכשו מכוניות היו: נמירובסקי, פיצר שמעון, האחים לוצקי ופינסון. כלם עבדו באופן פרטי.

בשנת 1926 היו כבר 11 מכוניות משא בפ"ת. באותה השנה נתארגן המשרד הראשון להובלה בשם „טרנספורט". נצטרפו אליו בעלי המכוניות הנ"ל ונוספו עליהם דב סקיבין ז"ל ויב"ל יוסף גולדשטין ומשה אלישוף. ארגון זה התקיים עד 1931 והתפלג. השם „טרנספורט" נקרא עתה „המשא" ונשארו בו סקיבין ז"ל, ויב"ל האחים לוצקי. פלג אחר הקים את הקואופרטיב הראשון

הבוקס־קר הראשון להובלת נוסעים ע"י המעבירה בראשית הוסדו.

להובלת משאות בשם „התקוה" ובו היו 8 חברים. היתר המשיכו לעבוד כבודדים. בשנת 1934 היו כבר 23 מכוניות משא.

הגמלים

עד מאורעות 1936 המשיך הגמל בפ"ת לשמש להשאת המשאות בנתיבי החול (בעיקר הוצאת תיבות התפוזים מהפרדסים, הנידחים שאין גישה למכוניות ועגלות). וכן המשיכו שיירות הגמלים להביא זיפזיף מהים, שגם לשם טרם היתה גישה נוחה למכוניות, וחצץ מהודיות בין ההרים. הכבישים שמו קץ ל„רכבת החיה".

התפתחות התחבורה ביובלה ה-70 של פ"ת

בשנת תש"ח קיימים בפ"ת 4 משרדי הובלה והם: קואופרטיב „שלב" (מקודם קואופרטיב „התקוה"). הוא מסונף לקואופרטיב האדיר והגדול בארץ כולה בשם „שלב". — מזיגה של כמה קואופרטיבים בארץ: „התקוה", „נמל", „החוף", „הנהג", „הרכבת" ו„המטען" המונה 200 חברים — 150 מכוניות וחולש על כל דרכי הארץ ונתיביה. בשורה השניה בא „המשא" המשרד להובלה העתיק ביותר בפ"ת. „נתיב" המשרד הגדול ביותר בפ"ת, משרד „מסילות", שאף הוא גדול ומרכז הרבה בעלי מכוניות. מלבדם קיים משרד האחים-פינסון, אף הוא מותיקי המשרדים בפ"ת. נוסף להם קיים מספר לא גדול של בעלי מכוניות בודדים וטנדרים רבים.

מספר כלי-הרכב כיום מכל הסוגים

בכבישי פ"ת ומסלותיה השונים נעים ביום יובלה השבעים 320 — מכוניות משא וטנדרים, 13 — מוניות (טכסי), 153 מכוניות פרטיות (בעלות מספר לבן), 148 — אופנועים, 1280 — זוגות אפניים.

תחנת האוטובוסים המרכזית של דן.

תולדות המסחר בפ"ת

"על הדרים לקבוע ביניהם משמרות מתחלפות ללכת העירה
יפו יום יום איש איש ביומו להביא משם צרכי הדרים, שאין להשיגם
במקומם, בעד כל הדרים במקום הישוב".
(מתקנות יסוד פתח־תקוה פרק 1)

החנוני הראשון בפ"ת היה שמעון ירמי חנותו נפתחה בשנת תרנ"א. לפניו לא היו חנויות אלא, מפעם לפעם נסעו ראשוני המתישבים ליפו והביאו אספקה, לפי הזמנות וללא שכר טרחה. להיפך עוד שבעו רוגז מעקימת אפיהן של עקרות הבית, כשדבר מה לא נראה להן מהמצרכים, שהביאו. משהחלה המושבה להתפתח אחרי עזיבת המושב „יהוד" וקם ועד בשנת תר"ס, זרמו למושבה בעלי מקצועות שונים, וגם חנונים. בשנת תרנ"ג היו בפ"ת: 5 סוחרים, 2 אופים, 1 — שואב מים, 1 — קצב. בשנת תרנ"ה עלה המספר ל־6 סוחרים. בתרע"ג היו כבר 36 — חנויות. והאוכלוסיה מנתה 3000 נפש!

בזמן מלחמת העולם הראשונה (1918 — 1915), פתח ועד המושבה מחסני מכולת, ומכרו בהם בלי כל ריוח, ואפילו בהקפה. גם המשביר של פועלי־יהודה נפתח כאן, בבית מגלי (פנת וולפסון ורב' עוזר מול בית־הפועלים). המוסד הצליח. השם „משביר" ניתן ע"י ברנר.

המסחר החל לפרוח משנת 1920, עם בוא העליה השלישית, ופ"ת מלאה קבוצים וגם אנשים בודדים רבים השתקעו בה, מספר בתי־המסחר הגיע בשנת תרפ"א ל־69 על אוכלוסיה של 3.500 נפש. עד שנה זו היה המסחר כולו קמעוני. אף סיטונאי אחד לא היה בפ"ת. מעתה נפתחה חנות סיטונאית אוקסהורן־דיסקין (בנו של דיסקין מראשוני המתישבים, שאף הוא נעשה חנוני באחרית ימיו).

פ"ת — הראשונה למלחמה על תוצרת הארץ

התנועה להפצת תוצרת הארץ קמה כאן עוד בשנת 1920. יוזמיה היו: יהודה נייפלד (סוכנות חברת שמן) ועובד בן עמי (כיום ראש עירית נתניה), ובעזרת מר תשבי, שכהן אז כמנהל מחלקת המסחר והתעשיה של ועד־הצירים (כיום הסוכנות היהודית) נוסדה הסוכנות לתוצרת הארץ בפ"ת (השלט שלה עודנו שמור בידי מר נייפלד). סוכנות זו הכתה גלים ובעקבותיה החלה תנועה זו להתפשט גם במקומות אחרים. התוצרת הראשונה, שהופצה היתה של בית החרושת „שמן" חיפה.

כדאי לספר כיצד הפיץ מר נייפלד את התוצרת של „שמן": הוא נטל כמה קוביות סבון, עבר בכל חנויות המושבה. כל חנוני פגשו בלעג וגרשו מעל פניו; מר ניפלד לא נואש, שוב חזר על פתחי החנויות, שידל ושידל בכשרון דיבורו הטוב, הציע להם להניח את הסבון על השלחן — שמא תטעה עקרת בית ותקנה קוביה, ואז תוכח בטיבו של הסבון ומכאן — תפתח ההפצה. אם רק אחת תסתכן... ואז תדענה כל נשי פ"ת על טיב הסבון. בהפגשן בשוק ודאי תספר על „הגילוי" החדש... וכך היה. קמעא קמעא נשברה עקשנותם של החנונים.

עקרות הבית „טעו" וקנו והשאר בא מאליו. קול עבר מקצה המושבה עד קצהו השני על הגלוי הגדול. ומאותו יום, הסבון של שמן לא נזקק יותר לתעמולה. „שמן" עם מר ניפלד חגגו את נצחונם. גם מר עובד בן־עמי בא על ספוקו. (לצורך התעמולה לטובת תוצרת הארץ, הופיע עתון בשם „ידיעות פתח־תקוה" עורכיו היו: יהודה ניפלד ועובד בן עמי. (העתונים שמורים בארכיון פבזנר).

השמירה על כח הקליטה

לשבחם של ועדי המושבה הראשונים יש לזקוף את השמירה על האינטרסים של החנונים. רשיונות נתנו לפי הצורך ולא חנות מול חנות, ולפי מודוס מסוים, היינו, מספר הנפשות. הרי החלטת הועד בקשר עם מקרה אחד, המעיד שהועד עמד על המשמר:

תרס"ד: „החנונים קובלים על שהתישב במקום חנוני חדש, המקפח את פרנסתם. הועד מחליט לקנוס את החנוני בששים פראנק, על אשר לא ביקש רשות להתישב במקום".

יסוד אגודת הסוחרים

מיסדיה אומרים, שהיא הראשונה בארץ. יוזמיה היו: ה"ה זלמן גוברמן, יהודה נייפלד ויצחק בירנבוים. הסבות שהביאו ליסודה, היו: השעות המרובות, שהחנונים עובדים בחנויותיהם: משעה 5 בבקר עד אחת אחרי חצות. איש פחד מרעהו, שמא הוא ינעל את החנות והשני — לא... וכן עניני המסים הנחיצות בנציגות בועד המושבה.

המסחר התנהל בצורה מסוכנת. הכל קנו בהקפה: האכר עד — דישת התבואה הכורם — עד אחרי הבציר והבאת הענבים ליקב... הפרדסן — עד משלוח הפרי לחו"ל וקבלת המזומנים משם... ואילו הפועלים, אף הם עבדו כלם בהקפה וקבלו פתקאות אל החנויות. והחנוני לא ראה צורת מטבע... אפילו בבית המרחץ קבלו „שוויץ" בהקפה... כל חנות הוציאה כסף משלה — מספרים, שאם חנוני

השוק הראשון (לפני 63 שנה)

קצף על מתחרו — היה קורע את כספו (מבלי דעת שהוא מפסיד ולא מתחרו). האנדרלמוסיה היתה גדולה, ולא אחד כרע ונפל וכספו ירד לטמיון.

האגודה החלה את טפולה בשאלות חוק עזר לסגירת החנויות. לאחר מאבק של שנים השיגה זאת. וכן זכתה לנציגות בועד המושבה. גם ביחס למסים באה הקלה וההערכה נעשתה לפי המציאות. הארגון החל לתת אותותיו.

המסחר גדל מאד בשנת 1932 עם התחלת העליה הגרמנית. מספר הסוחרים על כל ענפיהם הגיע ל־135. בשנת 1933 באה קפיצה מדהימה ל־198. יש לציין שבשנה זו התחילו לבנות חנויות מודרניות בעלות חלונות ראוה משוכללים, לפי טעמם של סוחרי מערב אירופה. בזמן זה נבנה גם המרכז המסחרי ליד השוק העתיק, על ידי מר ש. זהבי, שקבל זכיון ל־17 שנה עד (1950) מאת המועצה המקומית, ובנה 60 חנויות לכל מצרך ומצרך לפי תכנית משוכללת.

בשנת 1934 גדלה הקפיצה. מספר בתי המסחר הגיע ל־350, מספר זה נשאר סטטי. המאורעות (39 — 1936) ואח"כ המלחמה, לא הגדילו בהרבה את בתי המסחר. בשנת 1947 היו 380 סוחרים. ואילו בתש"ט, שנת יובל השבעים, מגיע המספר ל־400 סוחרים.

בתקופה האחרונה נוסף שוק חדש, שנבנה ע"י העיריה ברחוב חפץ־חיים. כן הולך ונבנה מעון למלאכה ולמסחר בלב העיר המפאר את פ"ת. העולים החדשים, ביניהם בעלי מלאכה רבים, פתחו הרבה חנויות בחדשים האחרונים. אילולא הרסון של מועצת העיריה — היתה ההצפה מביאה לידי התמוטטות של סוחרים רבים נוכח זרם העליה והדרישה לרשיונות, עולה בכל פעם על שלחן מועצת העיריה ההצעה לקבוע שיטה לפי מספר הנפשות וחלוקתם של בתי־המסחר לפי האיזורים השונים. סוף־סוף תעשה המציאות את המעשה הזה.

הצרכניות עושות חיל, בכל אזור מאוכלס נפתחה צרכניה וגם בפרברים השכונות והישובים הסמוכים. כן פתחו חנות לממכר חמרי בנין, אינסטלציה סניטרית וחשמלית. גם הסתדרות העובדים הלאומיים פתחה צרכניה גדולה לספוק צרכי חבריהם ואוהדיהם.

אחת משלשת החנויות הראשונות

מבנה ארגון הסוחרים, בעיותיו ופעולותיו

קימת מועצת סוחרים כללית. המורכבת מבאי־כח כל ענפי המסחר. הבעיות השוטפות היום יומיות נדונות ומוצאות לפועל ע"י ועדי הענפים, הנבחרים אחת לשנה. קיימת גם ועדת תאום, שמתפקידה לפשר בין ענפי המסחר השונים, בשטח הסגת גבול בתחומי המסחר. קיימת קרן גמ"ח, הנותנת הלוואות קטנות לחברים, לזמנים קצרים בלי רבית. גם הסיטונאים מאורגנים בהתאחדות — מה שמועיל לישב את הנגודים בינם לבין הקמעונים, הנגודים רבים למדי. נציגי הסוחרים משתתפים בישיבות ועדת האספקה העירונית. ההתאחדות מקיפה כיום 357 חבר, 90 אחוז מהסוחרים.

הבעיות המטרידות את התאחדות הסוחרים הן א) שמספר העוסקים במסחר הולך וגדל, שלא לפי יחס האוכלוסיה. בעיקר מרובים הקופצים על מסחר המכולת. כ־40%—30 של חנויות־המכולת עברו מיד ליד במשך ארבע השנים האחרונות. ב) מצב בתי־הקפה והמסעדות הוא ירוד מפאת מספר המבקרים, שהצטמצם, באשר הנוער, שהתגייס, הוה את רוב הלקוחות, בעיה יותר חמורה היא השגת המצרכים. לא את כל האספקה משיג בעל המסעדה מהממשלה, חלק הוא משיג בעקיפין, וחייב להאכיל את לקוחותיו לפי התעריף הממשלתי. ג) גם סוחרי הירקות קובלים מרה על מצבם, בשל רבוי החנויות, וחוסר תשומת לב הממשלה על חשובי מדת הריוח שלהם, בקשר עם הפחתה במשקל, שהנהו אחד הגורמים העקריים במסחרם. ד) בענפי הטכסטיל, גלנטריה והלבשה, מורגשת אי־שלמות במלאי־הסחורה מחמת התנודות במחירים.

לפ"ת נשקף עתיד גדול כמרכז מסחרי, באשר היא שוכנת על אם הדרכים לכל פנות הארץ. כאן נוח לאחסן סחורות. מצויים כאן מחסנים רבים, רשת של

מרכז מסחרי ברחוב ברון־הירש

מועצת התאחדות סוחרי פתח־תקוה
מימין לשמאל: י. רוזנבק, מ. קרפ, ז. חמלניצקי, ב. רוג, ש. ברטרר, ח. צ. וירושבסקי, שמואל נתיבי (מזכיר), צ. גרף, ב. צ. פישצנר, נ. קולטון, י. מנדלביץ, ש. זיגל וי שמולביץ

כבישים מסתעפים מהכביש הראשי המוביל לכל ארבע כנפות הארץ — זחנת רכבת שלה ענפים לכל הערים הגדולות.

לפי השערה בטוחה היה המחזור הכללי של הפדיון בשנת תש"ח עשרה מיליון לא"י. (מכירת פרי הדר אינו כלולה בחשבון זה.).

אוכלוסית פ"ת לפי המקצועות

עד שנת תרנ"א לא היה בפ"ת אף בעל מלאכה. כלם עסקו בחקלאות, וכל הנצרך לבית מלאכה „סר" רכוב על גבי חמור ליפו והשיג את מבוקשו.

בתרנ"א היו בפ"ת: 2 — חייטים, 3 — סנדלרים, 2 — אופים, 2 — בנאים, 6 מלמדים ומורים, 1 — רב, 1 בלן, 1 — שואב מים, 1 — מילדת, 1 — מנקר, 2 — נפחים, 1 — פחח, 6 — נגרים, 1 — קצב, 8 — שכירי יום, 1 — רצען, 1 — שו"ב, 1 — חובש, 1 — סוחר.

התוספות בעלי מקצוע החלה משנת תרנ"ה. אז נוספו: 5 סוחרים, 1 — נגר, 1 — רופא, 2 מורים, 2 — בנאים, 3 — נפחים, 1 — מודד. המצב נשאר סטטי עד תר"ע, אז היו כבר בפ"ת כ־70־80 בעלי מלאכה וסוחרים.

השנה, תש"ט, אפשר לתת סטטיסטיקה מדויקת של כל ענפי המלאכה והמסחר.

מספר בתי העסק מלאכה וחרושת לענפיהם בפ"ת
(בשנת יובלה השבעים)

כורכי ספרים	3	מסגריות ובתי מלאכה	21
ממכר דגים	12	נפחים	4
מכבסות	7	נגריות	6
צלמים	7	חייטים	19
בנקים	5	מכירת בגדים משומשים	9
בתי מסחר לרהיטים	7	סנדלרים	39
מחסני עצים	6	פחחים	14
ממכר מיני מתיקה	5	רצענים	2
חנויות לקרח	3	תופרות	17
מפיצי קרח רוכלים	8	רפדים	6
בתי מלון	3	מספרות	13
קבלני בנין	11	רפתנים	23
ממכר יינות	19	בתי מסחר לנעלים	8
כלי בית ומטבח	9	מנפקטורה גלנטריה וטקסטיל	45
קליית וטחנות קפה	3	רוכלים בגלנטריה	4
מכירת פלפל	5	חמרי בנין	13
מאפיות לחם	14	חשמלאים וצרכי חשמל	6×4
מאפיות לעוגות	3	מכלת בסיטונות	6
מחלקי לחם	11	מכלת לקמעונים	77
ממכר ביצים	4	סיטונאי קמח וסוכר	4
מספרות לסלסולים ותסרקות	5	עו"ד	6
ממכר צמר לסריגה	6	רופאים (כולל: שנים עינים וכו')	35
ממכר עורות	2	סבלים בעגלות ואופנים	16
תמרוקים	2	רוכלים בגרעינים	3
ממכר ספרים ועתונים	13	שרברבים	17
בתי מרקחת	6	מחלקי נפט	9
סרסורים	8	קיוסקים לגזוז	27
מחלקי חלב ומכירת תוצרת חלב	38	בתי קפה ומסעדות	38
פירות וירקות בסיטונות	5	ממכר סיד	2
משוקי פרי הדר	6	כובענים	2
תעשיות ומכירות תוצרת חלב	8	מכירת פרחים	3
מכלי בנזין	4	שעונים ותכשיטים	8
מכירת שמן בסיטונות	3	מכירת עופות	10
תבואות ומגרסות	9	חכירת ותקון אופנים	7
אטליזים	22	זגגים	3
מובילי בשר	2	תעשית רעפים	2
תעשית מצבות	2	תעשית בלוקים	3
מהנדסים	6	ממכר צבעים	3
חברות	5	רוכלים בירקות ופרות	7
משרדים	16	חנויות לירקות ופירות	67
שרות חשמל לאוטומיביל'ם	5	אופטיקאים	3
גרז'ים	4	בתי דפוס	6

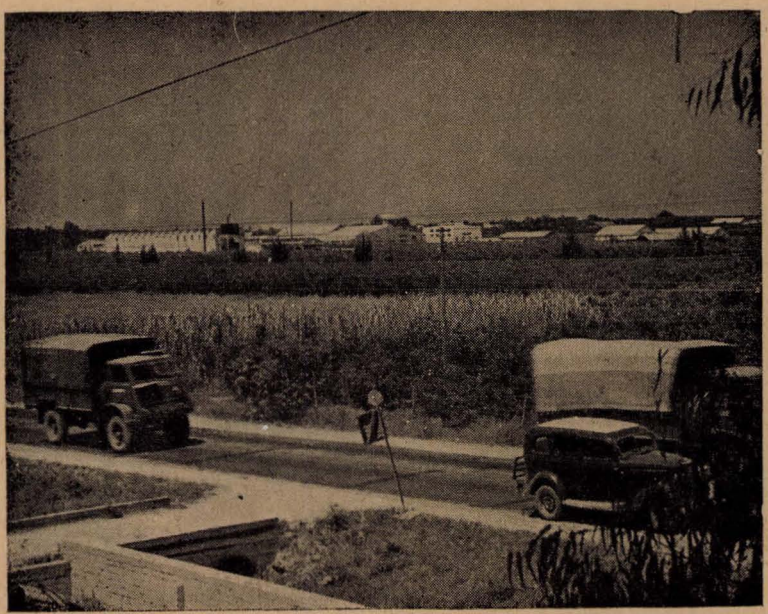
בתי חרשת 80

(בשני האיזורים הכפרי והעירוני)

ראשית התעשיה

מסתבר, שגם בשטח התעשיה היתה פ"ת הראשונה בכל הישוב. התעשין הראשון היה אלחנן בולקין, מעולי ביאליסטוק, שהעפיל ארצה עוד עם ראשית התרקמותו של הישוב החקלאי בארץ. בשנת תרמ"ב, שלש שנים אחר קנית אדמת פ"ת, עלה ביחד עם הביאליסטוקאים, שהתנחלו ב„יהוד" לתקופה קצרה, ואח"כ ירדו משם לפ"ת והקימוה מהריסותיה.

אחרי שנסיונו הראשון בחקלאות לא הצליח, עלה על לבו של אלחנן בולקין הרעיון, ליסד בארץ תעשיה קטנה של אריגת „עביות", שיוכלו להשתמש בהן בתור לבוש מזרחי מתאים גם ליהודי המקום. לעגו לו על רעיונו המוזר, אולם בולקין עמד על שלו ונגש לעשות את הנסיון. האפשרות להשיג צמר לצורך תעשיתו בארץ גופה, והעסקת בנותיהם של המתישבים החדשים — כל זה עודדו להגשים את רעיונו הנועז. בפרוטות, שצבר לתכלית זו, הביא מביאליסטוק את המכונות ההכרחיות, ובהיותו מומחה למלאכה זו עוד מביאליסטוק, סדר את בית חרשתו הקטן, שבו היו עסוקים: הוא ובני ביתו וגם חלק מתושבי „יהוד". כשהבארון סר בשעת בקורו בארץ ל„יהוד", נודע לו ע"ד ביהח"ר הקטן של בולקין, בקר בו ועורר את התפעלותו. הוא הזמין אצל בולקין כמות די גדולה של „עביות" בשביל אכריו בעקרון ובזכרון יעקב, במצאו את הלבוש הזה מתאים מאד לאקלים המקום.

אזור התעשיה הכבדה והמזיקה (כביש סנולה והשרון)

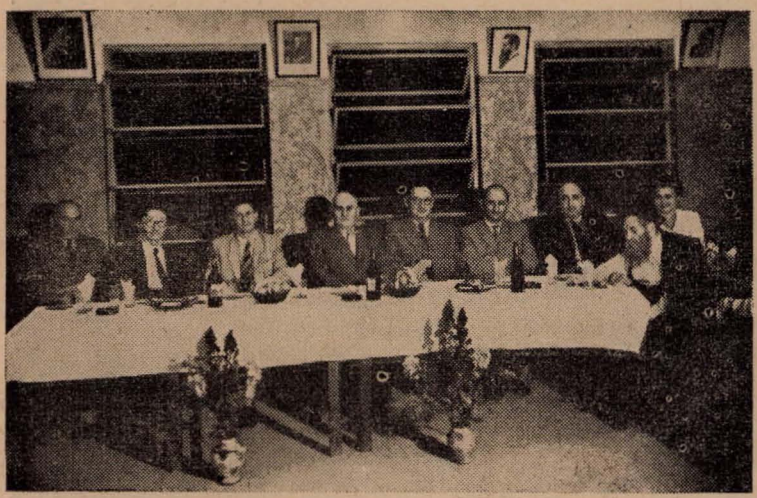
שלש שנים התקיים בית החרושת ונסגר בשל סבות, שיכלו למנעו מסגירת המפעל, כגון: התנכרות פקידי הבארון לתוצרתו, חוסר תחבורה להבאת החמר הגלמי והוצאת הייצור לשוקים וכו'. הנסיון התעשיתי השני עשה מתישב אחר, ששמו חיים רבינוביץ. הוא שתל „עולש" לסלק והחל לייצר מזה „ציקוריה". היה זה בשנת תרס"ז. התוצרת היתה טובה, אך הישוב הדל לא צרך אפילו אחוז אחד מזה שהוא צריך היה לייצר לשם קיום המפעל. אף על פי כן החזיק מעמד שנתיים ונעל את בית החרושת מאין־שוקים.

אחר כך נעשו נסיונות לייצור שמן „אתרי" מג'ירניום, שנשתל בין הזיתים. אף תוצרת זו הצליחה, אולם גרמה לבארון הפסדים ועברו לייצר את השמן „אתרי" מפרי הדרים. כן החל הבארון בייצור מיץ מפרי הדר, מיץ לימון ומלח לימון אחר. מה"ע הראשונה הועברו מפעלים אלה לבנימינה ושם יצרו בושם מיסמין.

בתרס"ח יסדו: יהודה ראב, דוד גוביק, ורבינוביץ בית־בד לסחיטת שמן. כל כורמי הזיתים התלקטו מסביב לבית־הבד וספקו לו את כל תנובתם. 13 שנה התקיים מפעל זה, עד שקמו בתי חרושת מודרניים ודחקו רגליו מהשוק. סבה שנה לסגירתו היא: שמטעי הזיתים נתמעטו מאד.

חלוץ התעשיה השני אחרי בולקין היה מנחם יהודה שטמפר (אחיו של יהשוע שטמפר מיסד פ"ת) תחילה עבד כפועל אצל הבארון. כיון שסרב לעבוד בשמיטה סלקוהו מהעבודה. ואז התחיל מנסה את כחו במקצוע התעשיה. ראשית נסיונו היה בשוקולדה. אך לא נמצאו קופצים לסכן את קיבתם. משוקולדה עבר... לייצור משחה לעגלות. משעמדו העגלונים על טיבה, מאנו לתת את עגלתיהם לנסיונות... מזה עבר לכתנה — בזה כבר הפסיד את שארית כספו.

אחריו ניסה פנחסוביץ מזלו בייצור קרח והפיק מים חמים מהמכונה... עד שבא מרדכי סימקין וכן הפיק קרח ממש. בעקבותיו הלך רבינוביץ והקים בית חרושת מתוקן לייצור ספירט ושמרים הקיים עד היום. אולם התעשיה המודרנית

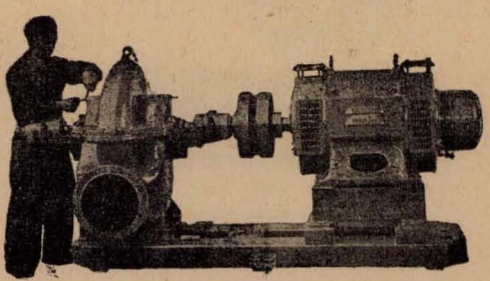

מועדון התעשיה בפ"ת

השלישי מימין: מ. ליכטנשטין "ברזלית", הרביעי: י. ספיר ראש העיריה, הששי: א. שנקר נשיא בעלי התעשיה־בא"י, השביעי: ח. זיידמן מנהל אפ"ק, השמיני: דב גלזר תעשית עורות.

מתחילה להכות שרשים בפ"ת רק בשנת 1934. גל של מפעלים צצו, הגדול ביניהם הריהי „ברזלית", ראשית הביכורים של קרית־אריה, שכונה לבנין בתי־חרושת ע"ש ראש התאחדות בעלי התעשיה בארץ מר אריה שנקר, שרכש מפיק"א שטח להקמת שכונת תעשיה. „ברזלית" נבנתה הראשונה, ומייצרת חוטי תיל, מסמרים ורשתות. ביח"ר זה הוא הגדול בענף זה בארץ. אחריו הוקמו ביח"ר ל„יציקת ברזל פעמון". ביח"ר לתעשית דליים ו„מרצפיה" לתעשית מרצפות ומוזאיקה ג"כ הגדולה בארץ. „פלן" — למרצפות, „שרף" — לניר זפת, „שפיצר" — לשימורים ומיצים (עבר ל„יכין"), 2 טחנות קמח, 1 — מברשות, „טוס" — למשחת נעלים ומוצרים אחרים שונים, מנעל — נעליים, 2 לאטריות, עץ הזית ליבוביץ — לסבון ושמנים, „אסיא" — רפואות, שוולב — לניר, „לבנט" — דבק, מרצפות — נקריץ, 1 — לפצירות, 1 — חמרי חטוי ושמני סיכה — רצקו. תכנית „קרית אריה" הוכנה לשלשים בתי חרושת. כיוון שפרצה מלחמת איטליה־חבש חלה הפסקה בהמשך הבנין, וגם אלה פרפרו בין הקים והחדלון, לא יכלו להתחרות ביבוא מן החוץ שלפי סעיפי המנדט מותר היה לכל מדינה לשווק תוצרתה בא"י ללא מכס גדול. ביחוד הצטיינה יאפן בהצפת השוק הא"י בתוצרת מכל הסוגים ובמחירים אפסיים. המלחמה השפיעה על כל המזרח התיכון, גם שווקי ארצות ערב, שהחלו להפתח בפני התעשיה העברית — נסגרו. 300—200 פועלים הובטלו. הפוגה זו נמשכה שנים אחדות. מפעלים מעטים המשיכו איך שהוא לנשום והשאר גססו, ביניהם אחדים, שהפסיקו לחלוטין את קיומם. גם מאורעות הדמים, שפרצו בארץ באפריל 1936 ונמשכו עד פרוץ מלחמת העולם השניה (1940) — סתמו את הגולל על מרבית בתי החרושת.

ההתעוררות שבה בשנת 1941. צבא בנות הברית, ביחוד אנגליה והדו־מיניונים, שהנה במיליוניו בכל המזרח־התיכון נזקק לתעשיה המקומית. הזמנותיו גדלו והגיעו לממדים עצומים. וזה מפאת קשיי התחבורה עם המטרופולין, הטבעת האניות על ידי האויב והמחסור באניות. קמו תעשיות חדשות והישנות החלו לעבוד במלוא הקיטור. קרוב לאלפיים פועלים היו עסוקים. בתח"ר רבים עבדו בשלוש משמרות. לפ"ת נוספו כמה מפעלים אדירים, כגון: „אלאר" — שהעסיק 800 פועל בשלש משמרות וייצר פחיות מים לצבא, ביח"ר „לזבלים חימיים", „ביח"ר לעורות" של דב גלזר ובניו, ביח"ר צבאי גדול בראש־העין, ביח"ר לשימורים ומיצים — „יכין" ועוד מפעלים בינוניים וקטנים. ובשלהי המלחמה התפתחה בפ"ת תעשיה חדשה לאריגה וסריגה. והם: „השרון", „סיב", „רקם", „לויט ובניו", „מרינו", „נקה־כרמיל" ועוד. וכן גם בענף מתכת והם: „מגז

צ׳טווד" לייצור קפות ברזל ומרכבים למכונות, והוא הגדול בארץ, לקופסאות־שמורים, למשאבות, וגרג׳ עצום לתקון טרקטורים — של מחסני מצרים. מסוגים אחרים קמו: אוליבקס — לשמנים, קולוריט — לצביעה, 2 בח״ר לקרטון, ליהלומים — „אלמוג״, 2 לקרח, לעורות: של ברנר, אחים גולדברג, הירש, קופמן, מנדלבוים וזילברוסר. 2 — לדבק ו„עולמית״ — לאזבסטוס — (היחידי במזרח התיכון) של עפרון.

בתכנית בנין העיר הוקצו איזורים מיוחדים לתעשיה, כגון איזור לתעשיה מזיקה, קלה וכבדה. למזיקה נקבע האיזור המזרחי של פתח תקוה, כדי למנוע מהרוחות לנשוב לצד המושבה. איזור הקלה נקבע לאורך הכביש לתל־אביב וקרית אריה — לכבדה. אל כל האיזורים נפרשה רשת כבישים והספקת מים, כלם מוקפים שטחי פרדסים ועצי אקליפטוסים. את כל השרותים הם מקבלים מהמועצה הכפרית.

כל האיזורים ניצבים ליד צומות הדרכים המובילות לכל כנפי הארץ: לירושלים, הנגב, תל־אביב, חיפה ולמשולש. לעזרת התעשיה קיימים מפעלי עזר: בתי מלאכה מכל הסוגים, משרדי הובלה, רשת החשמל, רכבת ומחנה פועלים מקצועי לכל הענפים.

שטחי אדמה עצומים ומחירם הזול, מקורות מים רבים, מסים זעומים, ושאר התנאים הנ״ל מהווים גורמים מסייעים למשיכת התעשיה לכאן.

והרי סולם התפתחות התעשיה בפ״ת:

תרע״ד — 6 תעשיות, תר״פ — 3, תרצ״ד — 21, תרצ״ח 36, תש״א — 55, ובשנת יובל השבעים תש״ח — 80! אין כיום סוג תוצרת שלא ייצר בפתח תקוה, משרוך־נעל עד ליציקת מכונה מורכבת.

חגיגות יובל השבעים של פ"ת

כשנה (נובמבר 1947) לאחר ההכרזה של אסיפת האומות המאוחדות בלייק־סכסס חל חג היובל. החג נחוג, כשמסביבנו התנהלו מעשי־קטל דמים נגד הפולשים הערבים, והד עמום של כלי משחית שונים הגיע מהרי אפרים ונתמזג בקול התופים של החגיגה.

לכבוד המאורע הכריזה העיריה על ביטול המלאכה ביום ז' חשון הוא יום החריש הראשון לפני 70 שנה, בשוב עם ישראל אל אדמתו. יהודה ראב ז"ל, היה עובד־האדמה הראשון אחרי אלפיים שנות גלות; והוא, שפלח את הניר הראשון באדמת פ"ת, ביום זה — לקול תרועת המיסדים של פ"ת, שנוכחו בכך: יהושוע שטמפר, דוד גוטמן, יואל משה סלומון, אלעזר ראב ושני בניו: יהודה ומשה שמואל, דוד רנגר, מיכל ליב כץ, זרח ברנט, נתן גרינגרט ויעקב בלומנטל.

כל בני פ"ת, שגרים מחוץ למקום הוזמנו להשתתף בחגיגות.

באותו ערב נתכנסו לעצרת באולם היכל כ־1200 מוזמנים, ביניהם שרי הממשלה, ראשי הסוכנות ראשי הישוב, חברי מועצת העיריה, שרידי המיסדים, הרבנים וראשי העיריות והמועצות המקומיות. נאם ראש העיריה מר יוסף ספיר, שר הפנים מר י. גרינבוים; הוקרא מכתב מד"ר ויצמן, נשיא המדינה, מר רשיש — בשם צבור הפועלים; מר אפרים גיסין — בשם האזרחים והחקלאים; וסיימו הרב הראשי, ר. כץ ומר אברהם שפירא, מרבית העצרת שודרה ברדיו. מקהלה — ותזמורת בת 200 איש הופיעו בחלק האמנותי; ולכבוד המאורע חבר המשורר ע. הרוסי הורה מוקדשת לפ"ת, שהושרה בפעם הראשונה באותו ערב.

קרן הקימת לישראל הוציאה בול מצוייר לכבוד המאורע. בשדור לנוער ולילדים ספר מר ברוך ראב זכרונות ואפיזודות מחיי פ"ת, מן העבר הרחוק.

שיא החגיגה היה בלי ספק המפגן הצבאי במעמד ראש הממשלה דוד בן גוריון וראש המטה הכללי יעקב דורי.

במגרש המכבי ומסביבו נתכנסו כמעט מרבית תושבי פ"ת לחזות במפגן. לפני הטכס במגרש, עברו יחידות הצבא השונות במלוא תחמשתן, הקלה והכבדה, את כל רחובותיה המרכזיים של פ"ת. אלפים הצטופפו ברחובות: מעיני כלם זלגו דמעות גיל: לא האמינו למראה עיניהן: תוך חדשים מעטים צף ועלה ממעמקי המחתרת כוח לוחם, ההולך ומנצח, ויכול לשבע ארצות ערב, שפלשו לארצנו.

בראש הצבא הלכה תזמורת צבאית, אחריה רכב משורין מכל הסוגים ויחידות חיל רגלים מאומנות היטב. מסביב לבמה נתכנסו חברי מועצת העיריה,

הרבנים, שרי ממשלה, מפקדים צבאיים ראשי המוסדות ואורחים מראשי הישוב. על הבמה ישבו: ראש הממשלה דוד בן גוריון ורעיתו ראש המטה הכללי יעקב דורי, ראש העיר יוסף ספיר ורעיתו, אברהם שפירא והמפקד הצבאי של החטיבה. נצח על המפגן רב הסרן אלכס צ'רנוביץ. פלוגות משטרה צבאית שמרה על הסדר. רמקולים העבירו את פרטי הטכס לכל רחבי המושבה ולהמון הרב שהתרכז ברחובות הסמוכים למגרש — מחוסר מקום במגרש לכלם.

בול קק"ל שהופיע לכבוד יובל השבעים של פ"ת

בפתיחת המפגן נמסר ע"י ראש העיר, מר יוסף ספיר, דגל לגדוד, שמרבית חייליו הם מתושבי פ"ת והשתתפו בקרבות בסביבתנו. הדגל היה בעל צבע התפוזים. הטכס של מסירת הדגל היה רב רושם.

„חג אם המושבות הוא חג הגבורה החדשה בישראל. עם החריש העברי הראשון, שפילח את אדמת הביצות של מלבס, נזרעו גם הגרעינים הראשונים

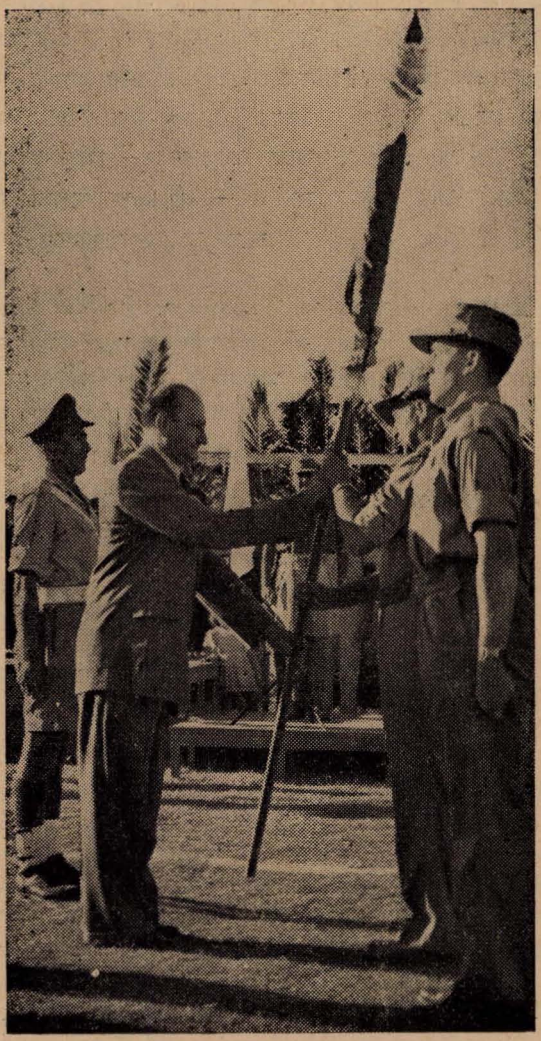
ראש הממשלה, דוד בן־גוריון (באמצע), ראש העיר מר י. ספיר (מימינו) וראש המטה הכללי רב־אלוף י. דורי (משמאלו), בלווית פמליה קצינים עולים על מגרש הטכס.

לעצמאותנו, לדמותנו הלאומית המחודשת ולכוחנו המדיני והצבאי". **אמר ראש העיר מר י. ספיר בדבריו אל הצבא.**

"בשרשרת אופפת הוד והדר", המשיך מר ספיר, "עוברות לפנינו הדמויות של גבורי פ"ת, השומרים הראשונים והמגינים הראשונים, שגבורתם לא היתה גבורת מעונים אלא גבורת כובשים בזיעה ועמל, ביזמה ומרץ וגם בדם"!

בפנותו לחיילים אמר ראש העיריה:

"בלהט הנעורים שלכם, באהבת המולדת ובהקרבה העצמית, שהנה כה בלתי מצויה, הקימותם בדמכם במשך החדשים האחרונים את הפלא הגדול. ואנו מחכים ליום בו נקבלכם עם זר הנצחון ותהילת נצח לראשיכם. אז יבוא פרק השלום, היצירה ובנין מדינתנו".

מסירת דגל פתח-תקוה ע"י ראש העיריה מר י. ספיר
לגדוד 65 שנלחם בגיזרת פ"ת

בסוף נאומו, קידם מר ספיר במלים חמות את ראש הממשלה „שהודות להנהגתו האמיצה והתקיפה ללא לאות וללא חת היה לסמל הנצחון".

אחריו נאם ראש הממשלה ודבר על ארבע עלילות התקופה א) הקמת הצבא הישראלי ציודו, אמונו והכשרתו. ב) הקמתה מחדש של מדינת ישראל. ג) העמידה של מעטים מול מיליונים. ד) שחרור חלקים גדולים של מדינתנו ו„עוד ידינו נטויות" אמר בן גוריון. כן ספר על ראשית חייו בארץ ובפתח־תקוה לפני 42 שנה „ויקר לי המקום הזה, שבו זכיתי להיות פועל עברי". דברי הערכה והוקרה חמים מאד הקדיש ראש הממשלה לחלוציותם וגבורתם של מייסדי פ"ת:

„הכח הזה, שניגלה לנו עתה, הוא פרי מאמצים בלתי נראים לעין של עשרות בשנים של אלה, שקדמו לנו וקודמים לכולם — הם אלה, שלפני 70 שנה חרשו את האדמה ליד הירקון. קשה להשיג כיצד העפילו צעירים יחידי סגולה אלה: שטמפר, גוטמן, סלומון וראב, לפתח־תקוה והעיזו להלחם בטבע, בקדחת, בביצות ולעמוד בפני פראי מדבר, שהתנגדו לגרוש השממה מאדמת המולדת שלנו. הראשונים הללו — וראשונות נתנת רק פעם אחת בהיסטוריה — וזוהי זכותם הגדולה בהיסטוריה שלנו — הם המקור, ממנו שתו רבבות והודות לו קם צבא ההגנה לישראל בעל עלילות הגבורה".

„מכאן אנו מושיטים יד ללוחמינו הקדמונים — בר־כוכבא ויהודה המכבי, עזרא ונחמיה, מלכי ישראל, דבורה הנביאה ואבותינו הלוחמים — שחישלו את שלשלת קורות ישראל. אין לנו להתבייש" — סיים ראש הממשלה — „לא במפעל הנגב ולא בכיבוש הגליל והקמת מצודותיו. אולם ננהג בצניעות ובענווה ונקווה, שהבאים אחרינו ימשיכו במפעלינו ויאדירוהו".

לסיום הטכס עבר הצבא כולו על פני הבמה. בראשית הטקס עמד המסקר עמידת דומיה לזכר החללים. ונוגנה ה„תקוה".

החגיגה השאירה רושם רב ועמוק בפ"ת ובארץ כולה. העתונות והרדיו הקדישו באותו יום מקום רב למאורע.

את הצלחת התכנית יש לזקוף על חשבון ראש הועדה של חגיגות היובל מר עזרא איכילוב. הוא גם שפתה את מחזור החגיגות בנאום, ששודר ברדיו „קול ישראל".

בראשית השבוע השני הוצג סרט, המפגין את קורות פ"ת ותהליכי יסודה עד לימינו אלה. הסרט הוצג שבועות רבים בפ"ת ובכל הארץ.

קדמה לחגיגות אלו, מסבה צנועה למלאת 70 שנה לרכישת אדמת פ"ת (חודש אב תרל"ח). תחילה חשבו לחוג את היובל בחדש אב, אולם בגלל המערכה הצבאית שהתנהלה נגד הפולשים הערבים בסביבת פ"ת, נדחו החגיגות ליום ז' חשון תש"ט, שהוא יום החריש הראשון לפני 70 שנה. ובחדש אב תש"ח הסתפקו בציון המאורע, בקיום ישיבה חגיגית של מועצת העיריה, שנערכה ברוב טעם באולם סגור בפני קהל מוזמנים מכל שדרות הצבור והסביבה. שרידי המתישבים ספרו מההוי שחלף. בסיום היה גם חלק אמנותי.

הגדוד [redacted] על מחסשתו עובר על פני בסח המצעד

עמנואל הרוסי

לְהוֹרָתֵנוּ – הוֹרָה!

א.

שִׁירוּ שִׁיר תּוֹדָה
לְפֶתַח-תִּקְוָה אִמָּא,
לָנִיר וַעֲבוֹדָה
אֵלְפָּה, קְדֻשָּׁה, הֲרִימָה.

אֵם-הַמּוֹשָׁבוֹת
לְגִיל שִׁבְעִים הִגִּיעָה,
לְזֵכֶר הָאָבוֹת
פָּגִיל וְרֹן נָרִיעַ.

ב.

אִמָּה תּוֹצֶת לַבָּב,
אִמָּה כּוֹשֶׁלֶת בֶּרֶךְ,
הוֹצִיאוּ לְמֶרְחָב,
הִנְּחוּ עַל אֵם הַדֶּרֶךְ.

פָּרְצוּ חוֹמָה וְקִיר
בְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם,
הָפְכוּ מִדְבָּר לְנִיר
בִּבְרֵכַת בָּתִּים.

ג.

שִׁיר חָדָשׁ נָשִׁיר,
יִנָּהֵר בְּעֹז הַזֶּרֶם.
לְיבוּל שָׂדוֹת עָשִׁיר,
לְפָרְיֵי פַּרְדֵּס וָכֶרֶם.
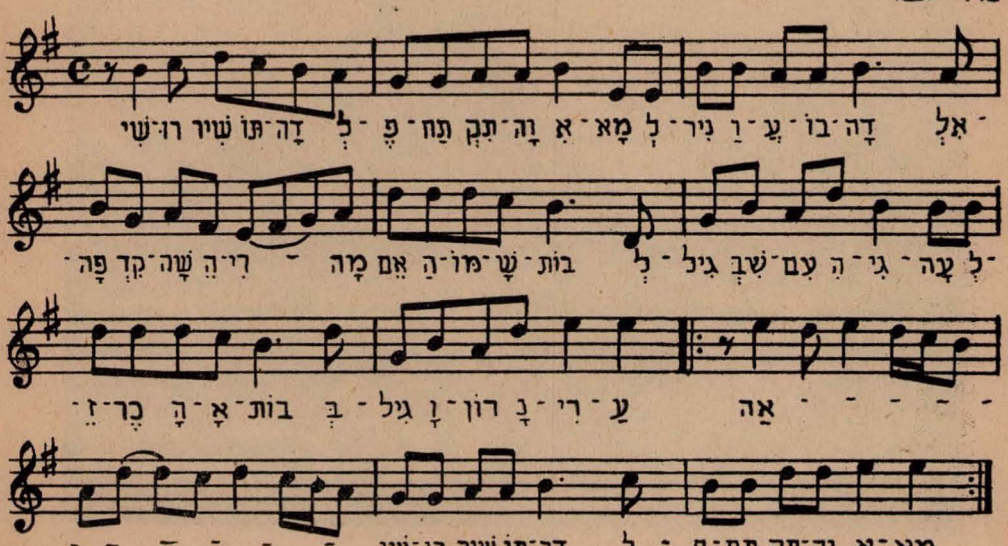
שִׁיר חָדָשׁ נָרֹן
יַחְדָּו יָשִׂישׂ וְעָלֵם,
לְצֶמַח הַשָּׁרוֹן,
לְחֹרֶשׁ נִיר וְתֶלֶם.

ד.

נָרֹן לְדוֹר רִאשׁוֹן
הוֹרָה לְעַם מְחֻרָּשֶׁת,
יָצָא בְּאוֹן שִׁמְשׁוֹן
מוֹלַדְתּוֹ לְחָרָשֶׁת.

שִׁיר חָדָשׁ נָשִׁיר
לְזִיו חָזוֹן וְפֶלֶא,
לַדּוֹר אֲשֶׁר הִכְשִׁיר
בְּדִמֵּי דָמָיו כָּל אֵלֶּה.

מ. לברי

ההגנה וההתקפה בחזית פתח תקוה*)
במלחמת 1948 —1947

מאת **יוסף תמיר (קבנצל)**

בבקר יום השבת ו' בתמוז תש"ח (10 ביולי 1948) החלה מפתח־תקוה התקדמות כללית של צבא ישראל לעבר הכפרים החולשים על מורדות הרי אפרים מדרום־מזרח לפתח־תקוה ובאותו הזמן עצמו התקדם חייל ישראלי ממוכן ופרץ את קווי הלגיון העבר־ירדני בגזרת לוד ורמלה. ההתקפה על הכוחות הערביים נשאה אופי של פעולת מלקחיים ונוסף לכוחה הצבאי הניכר ותכנונה המחוכם, היתה מפתיעה משום הופעתם הראשונה במרחב זה של כוחות טנקים ישראלים, זחלים וז'יפים, חמושי מכונות יריה כבדות, וחייל רגלי מצויד לקרב בנשק מספיק ונעזר בשרותי קשר, רפואה ותחבורה — כיאה לחייל קרבי חדיש.

מראה צבאנו זה השאיר רושם בל ימחה. אחרי שפל איום בציוד ובחמוש ראינו לפתע את החיילים הישראליים הצעירים לבשו לבוש־קרבות אמריקאי, שצבעו ירוק־כהה .עמהם פעלו קציני הצבא, שנשאו סימני דרגות משונים (שבטלו בינתיים ובמקומם באו ציוני הדרגות המוכרים והרשמיים), חובשי כובעי פלדה משל צבאות שונים — איטלקיים, אנגליים, אמריקאיים ואף גרמניים — ופניהם שזופים ועזים, והעינים יוקדות למול השפלה, שתמרות עשן עלו מכמה מפנותיה וענני אבק התפזרו בעקבות גלגלי המכונות, שחרשו את עפרה.

המראות, שנתגלו באותם הימים ומעט מהעתונאים, שהורשו לעקוב מקרוב אחרי פעילות הקרב היו מראות סוערים ומרוממים מכל מה שניתן לשער. ובעיקר לאור השתלשלות המאורעות והתבוסה, שכוחות האויב נחלו לכל אורך החזית, שראשיתה ראש העין וסיומה בהרי יהודה, הסמוכים לכביש השפלה — ירושלים.

המערכה עצמה נמשכה, למעשה, חמשה ימים וכתוצאה מנצחונותיה שוחרר כל האיזור הערבי, שבה היא התנהל. שלל מלחמה עצום נפל בידי כוחותינו בלוד ורמלה, בנמל האויר שלידן, בכפרים הסובבין אותן, אולם עוד חמשה ימים התנהלו בגיזרה פעולות צבאיות וקרבות רווי דם לשם שמירה על הכבושים.

בפתיחת מערכה זו נפסקה ההפוגה הראשונה, שהוטלה על ידי ארגון

*)בשליחותו העתונאית היה מר **יוסף תמיר** מלוה נאמן לפעולות "ההגנה" ולמבצעי הצבא בחזית הקרבות שבגזרת פתח־תקוה.

האומות המאוחדות על ישראל והערבים, והחלו ימי העלילה של הכוח הישראלי המזוין, שפרץ לעבר ה„משולש" (תול־כרם, שכם, ג'נין).

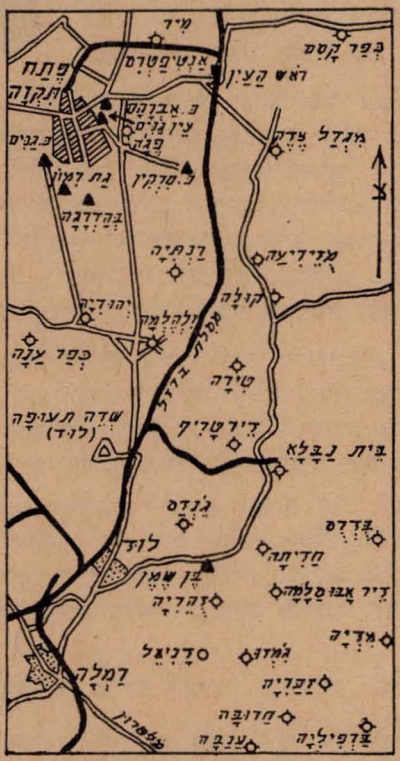
המלחמה, בפרק זמן זה נשאה אופי מכריע לגבי מהלכה של ההתמודדות בין צבאות ערב והיהודים ולפתח־תקוה היו אלה ימי מבחן קשים, משום קרבתה לקו החזית ומשום תלותה בתוצאות הקרבות הללו. משנסתיימו, נתברר לעיני כל, שלו, נמשכו הפעולות הצבאיות המצוינות של היהודים עוד כמה זמן, היו צבאותינו עולים על תול־כרם מצד קלקיליה — שתושביה נמלטו — ועל רמאללה — שהדרך אליה מהכפר קולה — היתה פנויה. באותן השעות הגדולות הוקפא לפתע המצב על ידי הפסקת האש על פי צו האו"ם (הפוגה מס' ב').

מה שקדם למבצע הצבאי

מן היום הראשון להתקוממות הערבים, למחרת החלטת האימות המאוחדות בדבר הקמת מדינת ישראל, היתה פתח־תקוה נתונה למאבק על בטחונה, על שלמות גבולותיה, משקה החקלאי שבספר ועל קווי התחבורה שלה בצפון, במזרח ובדרום.

האות הראשון, שניתן על ידי הכנופיות הערביות לצפוי — ליהודי ארץ ישראל — היה רצח נוסעים יהודים שלוים באוטובוס „אגד" בדרך ירושלים, מדרום לפתח־תקוה.

אחרי ליל בלתי נשכח של שמחה ושל הפגנות המוניות לאות הוקרה להחלטת מליאת האו"ם ב„לייק סאכסס" שלפיה בא אשור העולם לתקומת ישראל

גזרת הקרבות בסביבות פ"ת

— בא מגבולה של פתח־תקוה קול נפץ רימונים ויריות מקלעים. בעת שקהל חוגג עמד בסמוך לבית העיריה והקשיב לנואמים חגיגיים והתזמורת ניגנה מנגינות הורה ומעגלי רוקדים חסמו את הרחובות — נתקבלה הידיעה על ההתנקשות הראשונה והקרבנות הראשונים. השעה היתה 10 לפנה"צ ומיד העבירו את החדשה המרה לעתוני הערב ומהם נודע ליהודי ארץ ישראל את הצפוי להם.

לפתח־תקוה היו התפרצויות ראשונות אלו גלויים לא חדשים ביותר, מפני שקדמו להן פעולות רצחניות של כנופיות שודדים מסוות בצעיפים לאומניים. הללו רצחו אזרחים שקטים, שגרו בקצות פ"ת, חטפו שומרים ושדדו בעלי חי ממשקים. כל זה אירע בחדשי הקיץ, שלפני המאורעות הגדולים. פתח־תקוה ואוכלוסיתה השקטה סבלו בפרק זמן זה, יותר מכל ישוב אחר. ארגוני ה„נג'אדה" וה„פוטואה" הערבים שהתארגנו בכפרים מסביב — ערכי אמוניהם הצבאיים בגלוי וממגע, שהיה לכמה מבני פתח־תקוה עם צעירים ערביים, שהשתתפו בארגונים הללו, נודע, שהערבים מעודדים ע"י הבריטים, מתכנים התקפות על היהודים בקנה מדה גדול „אינכם יודעים כמה גדול רוחה של הנג'אדה!" — היו אומרים הערבים. כל כך בטוחים בכוחם וכל כך מאמינים בהצלחתם היו — עד שהציעו לכמה מתושבי פתח־תקוה לחפש „חסות" אצל ידידים ביהודייה.

המצב בכללו היה עגום למדי. מבחינה גיאוגרפית היתה פתח־תקוה נתונה בתוך משולש של ישובים ערביים, המפורסמים במעשי דמים, שהם אחראים להם בשלושים השנה האחרונות

מצפון שלט שלטון מלא — שייך שאקר אבו־קישק, ממזרח שכנו בני ערב שונים, שהחזיקו בקו, שהתוה הירקון ,דרומה ממקום זה היו מבצרי הערביים בכפר־קאסם, מגדל צדק, פיג'ה, רנטיה, מזרעה, קולה ויהודיה — בן שמונת אלפים נפש — ש„סגר" על פתח־תקוה בעזרת ישובי בדווים: ערב־אל־חג'זי ואחרים. אף במערב — האיזור הבטוח יותר מפגיעות — היה קן־ערבי מאיים בפרדס אבו־לבן.

לא קלים היו החיים בסביבה שכזאת. הערבים הכירו יפה את מבואות הישוב וידעו היטב את חולשותיו ולאורן של היריות הראשונות בגבולות החלה מתארגנת הגנת המקום במתכונת ה„הגנה", שהקיפה את מרבית הכח המקומי המסוגל לשאת נשק ולשרת בשרותי בטחון והתגוננות. מה„הגנה" התפתח אחרי זמן לא רב הכח התוקף ולבסוף באו שלבי הפעולות הצבאיות, ששחררו את כל המרחב מסיוטי האויב, שנמלט מכפריו ומבצריו והשאירם בידינו. בטרם אירעו מעשים גדולים אלה מן הראוי לציין את העובדות שקדמו לאותו מבצע משחרר ושהנן קשורות במלחמה על פתח־תקוה.

ההתגוננות

טהור הדרך בין פתח־תקוה ותל־אביב הושג במחצית אוגוסט 1948 על ידי הפצצת חצר אבו־לבן והשמדת קן חשוך והורה מזימות. זו היתה פעולת תגמול של ה„הגנה" ובקנה מדה גדול לאחר שערביים בצעו את ההתנפלות והרציחות „בגן־הוואי" שליד הירקון. הנקמה והאזהרה שבמעשה אבו־לבן, לא הרגיעו כלל את הסביבה ,שסערה מדרום ושקטה מצפון ,שבו ישבו ערביי

אבו־קישק, ששמרו על יחסים תקינים עם שכניהם היהודיים. מוכתר השבט היה בא בעצם הימים המרים ההם לבית קפה מרכזי בפתח־תקוה ונפגש עם יהודים, אולם לא כן היו פני הדברים ביתר חלקי החזית.

מסילת הברזל לראש העין נוקשה פעמים רבות ויחידות מגינים יצאו לשמירה בשטח מבודד ובתנאים קשים של חורף באדמה שחורה ועל ידי כך הקלו על יצוא הדרינו. את מגדל צדק ואת מחצבותיה נאלצו כוחותינו לצאת אחרי עמידה עד הרגע האחרון — בודדים בים ערבי צמא לדם, שסובב אותם, ברם, הימים המאפילים באו לפתח־תקוה בראשית מרץ, כשצבא עיראקי התבסס יפה במחנה בריטי בראש־העין, שנמסר לפולשים תמורת „תשלום" של 250 לירות...

בדרום נמשכו ללא הפוגה יריות והתנקשויות עם ערביי יהודיה שהטרידו את ישובי הספר: בהדרגה, היובל, גת־רמון ואת סביבותיהם. חזית ההגנה שלנו נעשתה קשה מפעם לפעם. היה הכרח להתגונן בגבולות ארוכים — כ־20 קילומטר — נטועי פרדסים, מרוחקים מאזורי דיור ללא עמדות טבעיות ומוכרים היטב לאויב שכוחו הלך ורב וציודו השתפר, ואפשר היה להבחין בכך מהשתלשלות המאורעות בארץ ומזרימת הנשק לידי הערבים בגלוי ובמסוה „שוד מידי הבריטים".

פתח־תקוה — למודת פרקי־מופת בהלכות התגוננות והדיפת התקפות — לא צפתה הרבה והחלה מארגנת את הגנתה כמיטב מסורתה. בעיר הושלט שלטון הגנתי מוסמך נתמך ע"י העיריה והגופים הצבוריים העיקריים, שארגן אמוני־בזק בימים שה„סטן" היה נדיר עוד ונחשב לנשק־פלא, מתחת לחוטמם של משמרות בריטיים ניידיים בכביש פתח־תקוה—תל־אביב נערכו תרגילי מאות גברים, שיצאו משם לעמדות שהיו תחילה ליד הבתים הקיצוניים של פתח־תקוה והועתקו אחרי כן אלי אדמת האויב והעבירו את החזית לתחומיו. מחסני הנשק המוסתרים באדמה הוצאו — מה דלים היו לעומת הצרכים!

נוֹרת הקרבות בסביבת פ"ת

מחסן גדול של הסתדרות החקלאים נמסר בשעות המרות ל„הגנה", והיה בו לעודד במשהו, המפגו"ש (מפקדת הגוש) — המנהלה האזרחית של ההגנה —יצא מהמחתרת ושנויים ,שחלו בפקוד הצבאי, הביאו לגבוש הכוחות ומשטר יעיל במערכת ההתגוננות. מצב חרום הונהג בשטח החיים השונים והאפיק הרגיל של המעשים ושל המחשבה היה מכוון למסלול המלחמתי. על לוחות המודעות נתפרסמו על ידי העיריה הוראות לאוכלוסיה למלא חובתה לגיוס, למגבית הבטחון, לצנע באספקה, לתכנון בתחבורה, נעשו מעשים למניעת האבטלה ויחד עם זה ניתנו הוראות לנהוג בסבר פנים יפות בשכנינו מהצפון ,שעדיין העיזו לבא לעיר ולקבל דרכה את מנתם המוקצבת בקמח וסוכר.

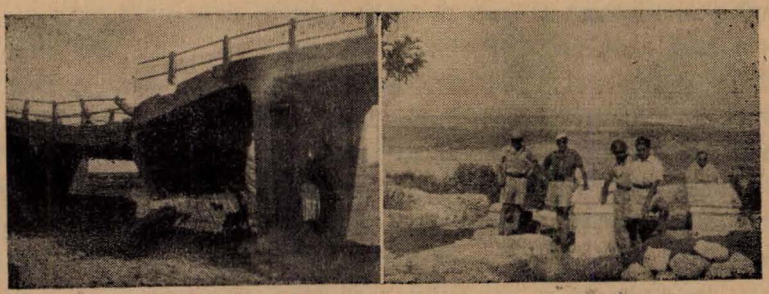
הימים האלה ארכו עד ראשית אפריל ,שבו צצו יחידות ראשונות של צבאנו הסדיר, שהבריח ב„גאולה" את הערבים תוך קרב ואיפשר קטיף ההדרים בקצה נידח זה. והרובים הישנים, המשופשפים ומטולאים הוחלפו ב„כלים" טובים יותר ובמקום מלאי של 15 או 25 כדור לאיש־משמר — ניתנו כדורים בכמות מספקת. בלילות אירע וכל הסביבה נזדעזעה ולמחרתו נודע שבתי ערביים או קוויהם הותקפו על ידי יחידות חבלני ההגנה או האצ"ל, שפעל עדיין בנפרד. ברביעי במאי הצליח האצ"ל לכבוש את יהודיה והחזיק בכפר חמשה שבועות, עד שנפל שוב בידי הערבים שעות מספר לפני הכנס ההפוגה 1 לתקפה.

אט אט צעדה פתח־תקוה לקראת הימים המכריעים בהגנתה — ימי יצירת „גדוד נפת העין" שהשתכן בסביבה וימי הכבושים לכל אורך הקו המזרחי־דרומי.

הימים הגדולים

כהתמוטט חומה גדולה, שחלקיה נופלים בזה אחר זה — כך התמוטטה ונשברה לרסיסים החזית הערבית שלמרגלות הרי אפרים. לאמיתו של דבר המתה שורת כפרי הערביים ממגדל־צדק ועד ג'מוסין למין מערכת מבצרים טבעיים בנויים אבן וחולשים על הסביבה ולמרות כל זאת — מט הכל ונשבר לרסיסים.

לא פעם שמעתי מפי חיילים ומפקדים כשהם לוחשים לעצמם:
— „לו היינו אנו בעמדות כאלה — לעולם לא היו מגרשים אותנו מהן".
בשבר הזה שירד על ראש הערביים בלב החלק הלאומני והיקיר שלהם

גזרת הקרבות בסביבת פ"ת

שבשפלה, יד לשני גורמים א) החיילות הקרביים שפרצו וכבשו. ב) החיילות המחזיקים בשטחים, שנפלו לידי צבאנו והגנו עליהם בהתקפות־נגד. לולא השלוב שבפעולות אלו, לא היו התוצאות כה מזהירות.

לפתח־תקוה היה חלק מכריע בפעולה של החי"מ (חיל־משמר ומלואים) בכל אותה מערכה, והכוחות שנשלחו לחזית, באו מגדודי־העין (15) והגיוס הטוטאלי שהוכרז בעיר וכל נושא נשק — נשלח לשורות הקדמיות.

הימים הגדולים החלו עם יסוד הגדוד הפתח־תקואי — או כפי שכונה: „הגדוד הפרטיזאני" — על שום שהוקם וצויד וקלט מגוייסיו, שלא בהתאם לפרוצדורה, שחייבה העברת המגוייסים דרך הקלט המרכזי ופזורם בארץ כולה.

גרעין הגדוד היתה מחלקה מגוייסת שהוקמה בראשית חדש מאי ושבאה להחליף את השמירה בשכר, שהונהגה בגבולות האיזור הכפרי (מאנשי המחלקה) היו גברים בני 30 עד 50 שנה ומעלה ואבות לכמה ילדים). המחלקה אורגנה במשך שלושה ימים ואוכסנה בצריפי מחנה חיל האויר ליד שכונת בילינסון, כשמעבר לגדר התייל של המחנה נמצאו אנשי צבא בריטי, שעדיין החזיקו בשדה התעופה של כפר־סירקין ובמתקניו. בסוף מאי החלט להרחיב את המסגרת וגיוס חיילים כדי תקן של גדוד, ומפקד הנפה של ה„הגנה" היה למפקדו הראשון של הגדוד.

בשעה שהחל „מבצע דני" הוטל עליו לתפוש ולהחזיק בכפרים הכבושים ולשחרר לפעולה קרבית את חיילות המחץ.

„מבצע דני" — או „קרב עשרת הימים" — הפתיע את האויב ואף את... העורף! בשעה שתותחים רעמו ויחידותינו פעלו כבר מאחורי קוויו הראשונים של האויב היתה האוכלוסיה האזרחית של פתח־תקוה שקועה ביקיצה שלוה בבקר יום שבת בהיר ויפה ממרחק הגיעו הדי קולות הנפץ ונראו תמרות עשן שלא עוררו פליאה מיוחדת לאחר הסתגלות לחדשים של הפגזות מצד האויב ומעשה תגמולים בתוך תחומיו. הצד המפתיע במבצע היה כה רב עד כי פלוגה של גדוד נפת העין, שעמדה במצב־הכן לצאת ולהחזיק ברנטיה אחרי שהכפר יפול, סבורה היתה שהתכנית נכשלה משום שבשעה שלוש אחר חצות של אותו ליל שבת עדין לא שמעו יריות תותחים, והנה השעה שעת עלות השחר ועדין אין שומעים את קולות הנפץ. כשנתקבלה הפקודה להתקדם לעבר הכפר, הוסבר למפקדה שבמקום להתקיף את בצורי הערביים — אגפום ובאו לתוכו מאחור. וכך נפלו לידי צבאינו גם הכפרים המרוחקים יותר — טירה ודיר טאריף וסביבתן. החלו קרבות קשים יותר ושתף עצמו בהן הנשק הכבד.

בכפר רנטיה, שנפל הראשון, נתפשו גם השבויים הראשונים מבין לוחמיו ויושביו, שנסו מנוסת חרב לתוך הפרדסים הסמוכים ומלטו עצמם לעבר ההרים והקווים הערביים. באותו פרק זמן התקדם החוד של צבאינו והקיף — בשעה 9 בבוקר לערך — את יהודיה, שאף ממנה החלה הבריחה הגדולה. כשהנני רושם באופן תמציתי את קורות המבצע הזה, יש לדלג על הרבה פרטים ומעשים של יחידים מבין שורות הצבא ומפקדיו שהיו מופת להקרבה, גבורה, אהבת הזולת וסבל, אולם אין להתעלם מאותו סיור לילה, שערכה יחידת סיירים בתוך שורות האויב, ושלפיו פעלו כוחותינו לילה אחריו. בראש היחידה הלך אבשלום דינוביץ, הי"ד (שנפל כעבור ימים מספר במגדל־צדק, שעמד בראש צבא הכבוש שלה), ושהוליך את היחידה בעורף רנטיה ודיר טאריף וטירה ווילהלמה, בחן,

בדק והביא עמו ידיעות ראשונות במעלה, שהיו לתועלת עצומה בשורת הכבו־
שים, שבאו אחרי כן. כמו כן אין לוותר על ציון כבוד לחייל — שנזכיר אותו
בשם אלי, שמלא שליחות המטה בשעה שמספר משוריינים ישראליים טעו
תוך כדי התקדמות אלי קבל על עצמו להודיע לחיל השריון על טעותו.

יחידי, בתוך ג׳יפ דוהר, פרץ לו דרך מול השריונים — שפתחו עליו
באש בחושבם אותו לאויב — והגיע סמוך להם עד שהכירוהו.

הקרבות בקו הראשון של חזית זו לא ארכו זמן רב. בחצותם את שדות
השומשמין והתירס ואת כביש מגדל־צדק בית נבאללה — התקדם הצבא לעבר
קולה וכבשה, אחרי שהכח הצבאי הערבי של הלגיון נסוג מפני מהלומות
חיילותינו, שהשתמשו במרגמות ובתנופה חזקה של חיל ממונע וחיל רגלי בעל
רוח קרבי מרומם.

הערבים גילו עמידה עקשנית בכניסה לקולה. הם פוצצו את הגשרים
מתחת לכביש, הציבו קני מכונות יריה בבתיו הקיצוניים של הכפר ואף
תוך כדי נסיגה לכביש המוליך לרמאללה לא חדלו מהפגזות בתותחיהם ומר־
גמותיהם. ברם, המערכה היתה אבודה עבורם משום ערעור כל הקו, מנוסת
הפליטים והפסקת הקשר עם מגדל צדק ותול־כרם, כשהכביש לעברם היה
נתון לחסדם של מקלעינו מרחיקי הקלוע, שהסתתרו מאחורי פרדסים ופעלו
בדייקנות מפליאה בטווח של שנים וחצי קילומטרים.

פני המישור הפורה, ששמש שדה קרבות היה דומה באותן השעות
למראות המכבידים על הלב: ענני אבק עלו בעקבותיהן של מכוניות צבאיות,
שעברו ביעף בדרכי העפר, בעברים השונים הסתמרו תמרות עשן סמיך. עשן
לבן בפנה אחת ועשן שחור בגזרה אחרת, מרחוק נערכו התקפות דמים שקבעו
גורל ישובים, ובמטה הראשי לא פסקו מלהגיע ידיעות מהאגפים השונים של
החזית. השרות הרפואי עשה רבות למען פצועינו והצלתם, ולא פחות ממנו
הגדיל לעשות חייל הקשר. הידיעות המקוטעות, ולעתים אף המדאיגות היו
משרים רוח כבדה, אולם משהייתי מסתכל בפני המבצעים את הפעולה
ובפרצופי המפקדים עליה — היה הלב מתמלא גאוה ובטחון ואמנם כעבור
שעות מספר, בערוב היום השני למערכה, נסתיימו שלבי הכבוש החשובים
והחזית הוצבה.

אחרי נפילת הכפר אומזרעה הקרוב מאד לקולה הגיע תורו של ישוב־
מבצר מגדל־צדק, שבחזיתו תיל דוקרני, עמדות מבוצרות, חפירות הגנה, והוא
עצמו נתון בתוך סבך בתי־אבן מגודרים אבנים אף הם.

לפני כוחותינו היו עובדות אלו פחות מדאיגות מאשר העובדה, שכל
הכח הצבאי וזה של ה„הגנה" בפתח־תקוה, נכנס למערכה. אנשי החי״ש מפתח־
תקוה הוצאו מהעיר והועברו למחנה קרוב הגיוס בפתח תקוה היה
אכזרי וללא תקדים ואין לו מופת בכל הישוב. כל השחרורים בוטלו. כל אנשי
המשק וחלשי הגוף נקראו לשורות — דרושים היו אנשים לסייע לצבא
הקרבי בכבושיו ולשחרר את החיילות היגעים לשם מנוחה והתקדמות לעבר
כפר־קאסם וראש־העין.

הכבוש של מגדל צדק נעשה לפי מתכונת התכנון הצבאי המזהיר. האויב נדהם לראות, אור ליום ג' של אותו שבוע, את היהודים עולים על הכפר, לא מצפון ולא ממערב — כפי שחייב ההגיון — אלא מדרום מזרח. יחידותינו הקיפו את המחצבות ובאו לכפר מאחורי בתיו, והמערכה היתה הפעם קצרה מכפי שקוו. הערבים נטשו את הבתים ואת הגבעות ונמלטו לכפר־קאסם וממנו הטרידו את עמדותינו בפגזי תותחים של 25 ליטראות וערכו כעבור יום התקפת נגד מסוכנת ואכזרית, שהעמידה את החי"מ של פתח־תקוה במבחן אש קשה ועקוב מדם. ההתקפה נהדפה בגבורה עילאית של לוחמים קשישים, אבות למשפחות גדולות, של וותיקי ההגנה. היתה זו פלוגה ב' של גדוד העין שנעזר ע"י יחידות חי"מ, שפעלו במסגרת צבאית והוכשרו לכך תוך ימים ספורים.

פלוגה ג' של גדוד העין שנתארגנה בינתיים ונסתייעה ע"י מגוייסי החרום, התכוננה לכבוש ראש העין, שהוחזק עדיין ע"י הצבא העיראקי. משנפל מבצר זה לידינו שלם ומשנתגלה שהיד הזידונית שהתכוננה לפוצץ את מכון המים של הירקון — לא העלתה דבר — היתה השמחה כמעט שלמה. העיראקים נסוגו מראש העין מטעמי זהירות צבאית, בראותם שטבעת הסגר הולכת ומתהדקת סביבם והם נתונים לאפשרות של ניתוק מבסיסם. הכבוש של מקורות הירקון עורר שמחה וגיל בכל המדינה ובשעת סיורי במקום — שעות מספר אחרי צאת הצבא הערבי — ראו עיני מערכת הגנה כה מבוצרת וכה איתנה, שאין לתאר כיצד זנחו חיילים את כל אלה וברחו לנפשם ללא נסיון של התגוננות. ברם, באם על כבוש המבצר לא שפכנו דם, הרי על הגנתו נתנו את הקרבנות היקרים של בני פתח־תקוה, שעמדו בפני הפגזות תותחים כמעט כל העת. הפגזות שבאו מכפר קאסם, ממזרח לראש־העין, מהלך מחצית השעה ברגל. כפר־קאסם זה צריך היה להיות מותקף מיד עם נפילת ראש העין. סיירינו הגיעו לתחומיו וגילו שפונה מאוכלוסיתו, אולם בבא שעת ההתקפה — הוכרזה ההפוגה, שגאלה את הערביים מתבוסה שלמה לא רק בגזרה זו, אלא בחזית הרבה יותר גדולה.

השבויים שנפלו בידינו בראש העין, ספרו על בריחת התושבים מקלקיליה. העובדה שבכפר־קאסם לא נותרו אזרחים והדיפת ההתקפות העזות והרצחניות של הלגיון הערבי מעל קולה הכבושה — תישו את כח הערביים. לו היתה המערכה נמשכת והולכת בממדים שהיא התנהלה — היינו עומדים כעבור ימים מספר בפני גלויים, שיתכן מאוד שהיו משנים את פני ההיסטוריה הישראלית כולה.

בהשתרר השקט היחסי בחזית הוקמו ע"י הממשלה, במקומן של יחידות החי"מ, גדודי עמ"ל. בפתח־תקוה קם הגדוד הזה, ומלא את תפקידיו עד הימים הללו.

ציונים בקורות המערכה הצבאית

(לשחרור המולדת)

1/12.47 — הותקפה התחבורה בכביש פתח־תקוה — לוד. ההתקפה שמשה אות לפעולות האיבה של הערביים נגד ישראל.

4/12.47 — סביבות פתח־תקוה מתפנות מערביים.

10/12.47 — המשטרה עברה מידי הבריטים לידי שוטרים יהודים.

15/12.47 — חובל לראשונה קו מסילת הברזל פתח־תקוה — ראש העין.

17/12.47 — מאות התייצבו ביום הראשון לגיוס לצבא.

27/ 1.48 — שי לחיילינו (תנ"ך) — הראשון במינו בארץ — הוגש ע"י נשי פתח־תקוה למגוייסינו שחשו לעזרת השרון המרכזי.

3/ 3.48 — מחנה חיל האויר הבריטי בראש־העין נמסר לצבא העיראקי.

27/ 3.48 — ערביי אבו־קישק פינו את ישוביהם.

2/ 5.48 — ראש העיריה נתכבד במשלוח המכתב הראשון בדאר הישראלי.

4/ 5.48 — יהודיה נכבשה ע"י הארגון הצבאי הלאומי.

14/ 5.48 — הוכרז גיוס כללי לצבא ההגנה לישראל באיזור פתח־תקוה.

28/ 6.48 — גדוד נפת העין (גדוד פתח־תקוה) — השבע שבועת אמונים במחנה

10/ 7.48 — החלה התקפת צבאנו בחזית המרכז וכפרי הערביים קולה, מזרעה, יהודיה,

12/ 7.48 — ווילהלמה, מגדל צדק וראש העין — נכבשו.

13/ 7.48 —

18/ 7.48 — התקפות העירקים על מגדל צדק וראש העין — נהדפו.

28/ 7.48 — צבא ישראל ערך מצעד ראשון בעיר לכבוד „יום־המדינה".

5/11.48 — המשפחות הראשונות של עולים התיישבו ביהודיה וכמה קבוצים בוילהלמה.

4/ 5.49 — ביום העצמאות התקיים מפגן צבאי אדיר. השתתפו פלוגות מובחרות של פלמ"ח (מחטיבת הפורצים), פלוגות „ההגנה" מכובשי ראש־העין, מגדל־צדק, קולי ומזרע ומגיני פתח־תקוה משנת תרפ"א, בראשם בעל שיבה כמו אברהם שפירא ושמואל ראב. את המפגן קבלו מפקדי הצבא, ראש העיריה מר ספיר, וחברי המועצה.

הכרזה מס. 1

אנשי השומרון, השרון והעיר פתח־תקוה

בשעת ההכרעה, שעת המערכה הגורלית על תחיתה ותקומתה של מדינת ישראל תקות הדורות ונוכח פלישת האויב הנני קורא את כל התושבים לליכוד הכחות ולמאמץ עליון להדיפת האויב ומיגורו.

בתוקף סמכויותי כמפקד צבא ההגנה במחוז זה הנני מכריז בזה על גיוס כולל של כל כחות האדם והאמצעים למען המאמץ המלחמתי. החל מן היום יעמדו כל איש ואשה ואשר להם לפקודת כחות ההגנה במקומותיהם.

כל המפקדים של צבא ההגנה מוסמכים:

א. לגייס כל אדם במחוז בין לשרות פעיל ובין לבצוע כל עבודה שהשעה מחיבת.

ב. להפקיע כל אמצעי ורכוש במחוז שידרשו להנהלה יעילה של המלחמה.

ג. ובכלל לנקוט בכל הצעדים שידרשו לקיום הכרזה זו.

כל התושבים נדרשים בזה לחדש ולשפר את מערכת ההגנה והשרותים נגד הרעשות אפשריות מן האויר.

אי ציות לפקודות כוחות צבא ההגנה בתוקף הכרזה זו, תחשב כחבלה במאמץ המלחמתי והעברין יענש בכל חומר הדין.

מפקד כחות צבא ההגנה
במחוז השמרון, השרון וגוש דן והעיר פתח־תקוה

היום ה' אייר תש"ח — 14.5.1948

מפאת איסור הצנזורה הישראלית - לא נתפרסמה כאן רשימת חללי פתח־תקוה במלחמת השחרור

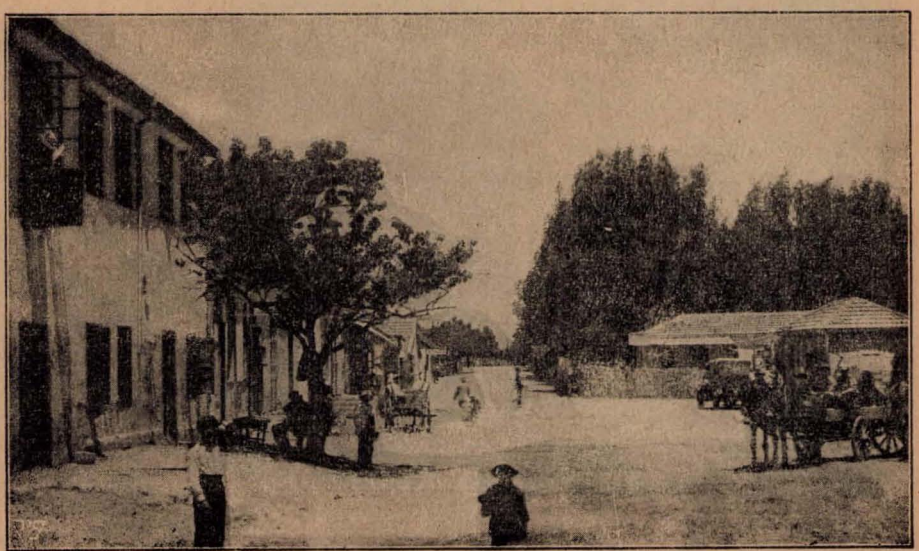
סכבי פ"ח בשנת תרס"ח

(בעמידה מימין לשמאל): מ. פרלין, ר. זהבי, י. קלמני, י. וינקלר, י. צ. שפירא, מ. שורין, מ. גינזבורג, לא ידוע, ז. יופין, חודרוב, ב. סלור.

(ביושיבה מימין לשמאל): א. קלר, י. דיסקין, מ. פרלין, אבשלום גיסין, יעקב קרול, ר. לויטה ומ. סנדרוב.

(ביושיבה על הדשא מימין לשמאל): גד מכנס, פישל, י. דנקנר, א. מאירי, מ. מאירי, לא ידוע, מ. נוביק, ודוד בדר.

בתקופה זו היה המכבי ארגון כללי והקיף את כל החוגים והמעמדות. התאמן בחצר בית הפועלים ובחצרו של יעקב קרול ז"ל. הוא לא הסתפק בהתעמלות בלבד ומלא גם תפקיד של משליט השפה העברית במקומות צבוריים: מלא שליחויות לאומיות ותרבותיות; נלחם לשנוי פני המושבה ועמד לצדו של ד"ר ברנשטין כהן, הלוחם הגדול לקידמה ושתוף כל החוגים בהנהלת ותקון מצב הבריאות במושבה. המכבי עמד בראש החגיגות וההופעות הפומביות.

ברגע האחרון הוחזרה הצנזורה לפרסם את רשימת חללי פ"ת.

ציון

לנשמת בני פתח-תקוה

שנפלו במלחמה על שחרורנו ועצמאותנו בשנת 1948

		המקום בו נפל
1.	שלמה מילר	פיג'ה
2.	אהרן אלישבילי	פתח־תקוה
3.	צמח הלפרין	פתח־תקוה
4.	חנוך נבנהויז	דליה
5.	גרשון דובשני	שכ' מונטיפיורי
6.	זאב אלדין	כפר־סירקין
7.	חנוך לוינברג	כפר־סירקין
8.	מרדכי גולדראט	מגדל־צדק
9.	יצחק פוחס	כפר־עציון
10.	ישעיהו ספקטור	ביר מוליח
11.	יצחח ליברמן	בן־שמן
12.	ארנולד רודריג	בן־שמן
13.	זאב שטאהל	בן־שמן
14.	אריה וודובוז	כפר־יעבץ
15.	מרדכי טורקניץ	כפר־יעבץ
16.	יהודה מאירוב	כפר־עציון
17.	יהודה קשצ'ינבסקי	פתח־תקוה
18.	חיים טהבלום	בארות
19.	פנחס ראם	חיפה
20.	מרדכי הרינג (דגי)	קסטל
21.	אהרן פילין	חיפה
22.	יוסף סימבול	קסטל
23.	יצחק ישראלביץ	נבי־יושע
24.	מאיר רוזנבלט	קסטל
25.	אליעזר הירש	רמת־הכובש
26.	יעקב אבטיחי	ירושלים
27.	מנחם אסא	נבי־סמואל
28.	דן שטרן בן־גד	נבי־סמואל
29.	יוסף לוי	יפו
30.	אריה ימיני	יפו

		המקום בו נפל
31.	ישעיהו ויזנר	יפו
32.	נתן פרלמן	עטרות
33.	יעקב ישראלית	קסטל
34.	אברהם וייסר	ירושלים
35.	אברהם דויטש	תל־ליטוינסקי
36.	אור' מקלב	יהודיה
37.	עמוס בן־פורת	צפת
38.	יוסף חדד	ודי ערה
39.	אריה לונדון	גליל
40.	כהן שלמה	קסטל
41.	יצחק אשכנזי	וילהלמה
42.	יוסף נדלר	פתח־תקוה
43.	יקותיאל פונט	צמח
44.	אברהם דוידביץ	טנטורה
45.	שמשון רוזי	חדרה
46.	אפרים פוקס	עין־גב
47.	יוסף יסקין	בני־גאולים
48.	יעקב מסנברג	ראש־העין
49.	יהונתן מנשרוב	ראש־העין
50.	אהרן צרפתי	ראש־העין
51.	צבי מרכוס	רמת־רחל
52.	מנשה־חיים גלנט	רמת־גן
53.	אשר ריין	פתח־תקוה
54.	חיים גרובר	גינין
55.	משה צויגנבלום	קאקון
56.	אליהו רבינוביץ	אשדוד
57.	אברהם גלברד	לטרון
58.	מתניה נתיבי	סג'רה
59.	צבי אלישבילי	קטמון
60.	בנימין גפני	דרך ירושלים

„מזכותכם ומחובתכם לדרוש: שהאומה תארגן את כוחה הצבאי ללא כל פגיה ומזימה מעמדית או כתתית, ללא כל דאגה אחרת זולת הדאגה להגנה הלאומית כשהיא לעצמה".

(זאן זורס)

		המקום בו נפל
61.	אורי ארליך	ירושלים
62.	וולדינגר פנחס	תל־אביב
63.	יוסף כהן	מגדל־צדק
64.	יצחק ברקוביץ	מגדל־צדק
65.	אליהו הוזלר	מגדל־צדק
66.	צבי טנצר	מגדל־צדק
67.	ישי בוך	ראש־העין
68.	עובדיה מרכוס	לטרון
69.	אברהם רבינוביץ	קולה
70.	נפתלי ארליך	מגדל־צדק
71.	אליהו גולדוסר	מגדל־צדק
72.	אבשלום דינוביץ	מגדל־צדק
73.	אליעזר אשכנזי	מגדל־צדק
74.	קופל יעבר	קולה
75.	מאיר אלבוים	קולה
76.	יעקב וויס	קולה
77.	משה ליידנר	ראש־העין
78.	אברהם כהן	קולה
79.	צבי שיק	לטרון
80.	מרדכי שטיינברגר	לטרון
81.	אליהו סלומון	לטרון
82.	בנימין רוזנבוים	משמר־הירדן
83.	וילינג דוד	דרך ירושלים
84.	יהודה אפריון	בארות יצחק
85.	אליעזר ענבי	בנגב
86.	אברהם גרובר	ככון
87.	משה זוננשטיין	חורבת זיכרין
88.	יוסף גולדברג	בשרון
89.	שלמה צברי	נרצח ע"י ערבים

		המקום בו נפל
90.	אריה ישראלית	בנגב
91.	יהודה שמחי	בנגב
92.	משה רוזנאי	במגדל־צדק
93.	שמן משה	בנגב בגבעה 113
94.	מדהלה יאיר אהרון	" בגבעה 113
95.	הרמתי חיים	" בגבעה 113
96.	אליהו בן מנשה מזרחי	" בגבעה 113
97.	עמיחי שולזינגר	מנרה
98.	מאירסון־מזרחי לאה	חיפה
99.	מירימוביף שבתי	גליל העליון
100.	דוד קימל	עירק אל מנשיה
101.	יאיר רזניק	בנגב
102.	נתן בלס	נצרת
103.	משה ציון	במשלט
104.	יואל פלהיימר	בנגב במשלט 86
105.	יזרעאלוביץ יצחק	בנבי יושע
106.	כהן נסים	לטרון
107.	דהרי אחיה	לטרון
108.	רפאלוביץ אליעזר	לטרון
109.	חיים הובר	בית עפה
110.	צבי אשכנזי	גוש עציון
111.	גדליהו הוהנברג	
112.	יונה דבורסקי	בנגב
113.	קלמן שמואלי	קולה
114.	מרדכי רויך	נבי יושע
115.	בנימין פנחסוב	בנגב
116.	מנחם דגני	בראש־העין
117.	אליהו שטמפר	בנגב

נ ע ד ר י ם

1.	דניאל גוטמן	8. משה דבדבני
2.	יגאל שוהם	9. מרדכי בירנבום
3.	אהרון טיקוצקי	10. אברהם פרובר
4.	דוד קלר	
5.	ברוך כהן	
6.	יהודה בכר	
7.	משה ארואיסטי	

ה ע ר ה : יתכן וחסרים אי אלה שמות, אך לא באשמתנו. עירית פ"ת פנתה להורים השכולים וקרובים באמצעות העתונות שימסרו לה על קרבנות המלחמה. לצערנו לא כלם מסרו. השמות הושגו ממקורות שונים.

תזמורת „כנור ציון" פתח תקוה

בין מפעליה המפוארים, שהקימה המושבה העברית הראשונה בארץ־ישראל, נחשבת גם התזמורת „כנור ציון". ימיה כמעט — כימי קיומה של המושבה: בערך 60 שנה והיא גם הראשונה בארץ.

אחרי יום עבודה מפרך בכרם ובשדה, בפרדס ובגורן, נסכו צעירי המושבה טפת שמחה בהוי האפור והאכזרי שבימים ההם. קדחת ונגינה בקנה אחד... המושבה היתה קטנה, המתישבים נתקשרו ביניהם בקשרים אינטימיים והתזמורת היתה המקלט הרוחני והעניקה השראה לעמלי כפיים.

היוזם ומנצחה הראשון היה לייבה גיסין ז"ל. חבריה הראשונים היו (במדה שזוכרים עדיין): זלמן ירמי, משה שפיגל, הירש גרינשטין ז"ל, ויב"ל יונה דינוביץ, ישראל כהן, אברהם שפירא, שבתי לוי, זאב פנחסביץ נתן איזרעאליט ועוד. הרוח החיה ועמוד התוך היה לייבה גיסין שגם שמש בה כמנצח חובב, עד שנקלע לכאן באורח מקרי, בחור מגרמניה מורה למוסיקה.

במתי מספר כלים בלתי משוכללים, ללא הדרכה ראויה לשמה וללא אמצעים — עשתה צעדיה הראשונים. מיד הפכה ל„ילד השעשועים" של המושבה העמלנית וכורעת תחת סבל ההתערות ושפע המחלות. עשר שנים רצופות פעלה והסבה קורת רוח למתישבים. אפילו לא הדירה עצמה מלשמח בחתונות ובעיקר בקבלת פני אישים רמי מעלה מצמרת השלטון התורכי, הבארון ואנשי חובבי־ציון. אחר כך, חלה הפסקה בפעולתה בשל סבות שקשה לבררן.

בשנת תר"ס — 1900 חידשה פעולותיה במשנה מרץ; הפעם הופיע גם כח מקצועי לנצוח והוא: מר אוזרסקי. זה האחרון, יחד עם מר לייב גיסין, אהרון כהן, ואליהו מאירי, ארגונה מחדש; רכשו כלים טובים ומשוכללים. התזמורת החלה להופיע ערב־רב בגן המושבה והנעימה במנגנותיה. מסביבה התרכז כל הנוער, שרובו (הדור השני) גם ניגן בה. האוכלוסיה המתקדמת מבין הזקנים גם עודדה. האדוקים קצפו, חרקו שן, באשר התזמורת ניגנה בימי הספירה.

מעתה הוזמנה התזמורת גם לחגיגות צבוריות מחוץ למקום. בחג יובלה הארבעים של מקוה־ישראל השתתפה, ניגנה בנשפיות, במצעדים ובחגיגות הצבוריות. במרוצת הזמן, נבנה לה ביתן בגן המושבה. בא מנצח חדש, מר קובלסקי ז"ל (בעל בית מסחר לכלי נגינה הידוע). כך המשיכה התזמורת את קיומה עד אמצע מלחמת העולם הראשונה. בגלל הגיוסים והגירושים, הפסיקה פעולותיה והטמינה כליה במרתפים.

בשנת 1920 התחילה התקופה השלישית לקיומה, הנמשכת עד היום הזה. הביתן עם הגן נהרס בסערות המלחמה. עתה, פרשה עליה את חסותה הסתדרות בני־בנימין. המרכז של הסתדרות זו באמצעות מזכירה הראשי מר ברוך ראב ונשיא הסניף בפתח־תקוה מר גד מכנס, החלה בהושת עזרה ראשונה לתזמורת. נקנה כלים חדשים, הוזמן מנצח מר פלדמן, ואף הקצבה כספית ניתנה לה. הסת. „בניבנימין" הטילה על מר צבי דינוביץ את האחריות להנהלתה. מר צבי דינוביץ השתדל אצל עסקני המושבה בדבר הקצבה קבועה.

הועד הקציב לתזמורת 70 לי"מ לשנה. שנתיים ניתנה התמיכה, עד שהמושל הבריטי ביפו, נמלך ובטלה. אז עמדה התזמורת שוב בפני בעית קיום מחוסר אמצעים והנה הופיע באופק העסקן הצעיר מר עזרא איכלוב, שגם הוא היה חבר התזמורת, וביחד עם מר צבי דינוביץ יצאו להתרים את תושבי המושבה, שכה

נהנו מהתזמורת. הצבור נענה ביד רחבה, מה שאיפשר את המשך קיומה.

לפני ש„המכבי" נאות לשים צוארו בעול, ניסה מר דינוביץ להשפיע על ארגונים שונים, שיקבלו את התזמורת תחת חסותם, למען הבטיח את אמצעי קיומה; כי מפעם לפעם הרבו מעיינותיה הכספיים. הוא פנה גם לישובים סמוכים ולא רק להסתדרויות וארגונים — ומאסף אין.. הארגון היחידי שנענה, אם כי מתוך היסוסים בשל הנטל הכספי — היה „מכבי אבשלום". בשנת 1931 הצטרפה התזמורת אל הארגון הספורטיבי הזה ותהי אחת מתאיו ועמדי פעולתו.

כדי להבטיח את קיומה, קבל מכבי אבשלום זכיון מהמועצה המקומית לבנות קיוסקים להשכרה סביב גן העיר וההכנסה מדמי השכירות נמסרה לתזמורת. הכנסה זו כסתה חלק מההוצאות והמשיכו להזדקק לתרומות שונות מחוגי מעריציה, תודות להם היא מתקיימת. המכבי בנה ביתן חדש ונאה בגן העיר המחודש (גן המיסדים) ובמה להופעותיה הפומביות של התזמורת.

יש לציין בקורת רוח, שמרבית הנוער המקומי עבר את כור התזמורת: למדו פרק במוסיקה ונגינה; כן נתגלו ביניהם כשרונות, שהמשיכו אח"כ את השתלמותם בבתי ספר לנגינה ואפילו כאלה, שנסעו לחו"ל להשתלם. לא לאחד הפכה המוסיקה מקצוע, שהוא כיום מטה לחמם.

מאז קיומה שמשו כמנצחים: לייבה גיסין, אוזרסקי, פלדמן, בן אליהו, קובלסקי, א. ינובסקי, ברנדמן, שמשון דרורי. זה האחרון מנצח עוד כיום.

היום — בשנת יובלה השבעים של פ"ת, מונה התזמורת 30 איש. בראשה עומד מר דינוביץ, הדואג לקיומה כאב מסור ונאמן ומלווה אותה בהנהלתו מאז 1920 ללא לאות (שלשים שנה), שלא על מנת לקבל פרס. היא הפכה לו מפעל חיים ונפשו קשורה בה.

*

הסורה הראשונה לפסנתר בפתח־תקוה היתה הגב' שושנה סכנס והיא הנהיגה גם את הנגינה בגני־הילדים.

תזמורת כנור ציון-מכבי אבשלום. (בשורה האמצעית החמשי משמאל ליסין יושב צבי י. דינוביץ)

קטע מנאומו של מר ע. איכילוב יו"ר ועדת יובל ה־השבעים של פתח־תקוה בשדור „קול ישראל"

השנה מלאו שבעים שנה לפתח־תקוה ועכשיו, אם נעצום לרגע את עינינו ונתאר בחוזננו את הימים הרחוקים ההם ונראה את דמותה של הארץ אז:

„מדבר. יפו—עיריה דלה ומלוכלכת. חיפה—כפר קטן ונשכח. עמק השרון, עמק חפר, עמק זבולון, עמק יזרעאל—שממת דורות, ביצה וקדחת. ארץ לא זרועה ומקוללת. גם העוף בשמים יפסח עליה. ובחופה של יפו עוגנת ספינת מפרש. מדי פעם בפעם תעגון שם, דלה ומרוטה ברוח ובנחשולים. ובספינה—יהודים, ואף הם דל—מראיהם. אך בלבם יוקדת האש, ובלבם—ירושלים, הכותל המערבי. ויושבים יהודים דלים על התורה. רוחצים את אבני הכותל בדמעותיהם, מקבלים דמי „חלוקה" המספיקים להם בקושי לפרנסתם. וכך נמשך הדבר במשך דורות. והנה, מתוך החומות האלה קמו חולמים ולוחמים אשר העלו לעיני העם הדל והמעונה חזון של תקומה, חזון של כבוש מדבר, חזון של „עובד־אדמתו ישבע לחם", חזון של יהודי זקוף קומה־גא ואמיץ. והיתה זו מהפכה עצומה, לא רק בחיי הקמים בלבד, כי אם בחיי כל הישוב הישן בארץ. ולא אפריז אם אומר כי היתה זו מהפכה גדולה במושגי הימים ההם, בחיי כל תפוצות הגולה. כמה כוח, כמה אמונה, כמה עקשנות צריכים היו לשאת בלבם האנשים האלה, החלוצים הראשונים האלה, שהתפרצו מתוך חומות העיר העתיקה ויצאו אל מרחבי שדה. אבל השדה לא היה עדיין שדה. השדה היה ביצה ממארת. ארץ אוכלת יושביה. ומכל ביצות הארץ, היתה זו שעל גדות הירקון, אחת הארורות ביותר. וכאן, כאן תקעו את האוהל הראשון. כאן נתקעה המחרשה הראשונה. כאן עלה היבול הראשון והשם פתח־תקוה."

שבעים השנה לפתח־תקוה, הם חג־גדול לכל יהודי, כי פתח־תקוה מסמלת את כמיהת הדורות לאדמה, למולדת לעצמאות.

פעולות מגבית ההתגייסות וההצלה בפתח־תקוה

ביולי 1942 נוסדה המגבית היה בדבר יסודה משום מתן תשובה לשוועת השעה. ההכרח בגיוס דחוף ובקנה־מדה עממי כללי הוא שהקים את המפעל לגיוס כספים. זו הפעם הראשונה שהמושג „גיוס" נתיחד גם לאוסף כספים. ולא בכדי, כלפי חוץ הצביעה תעמולת המגבית על הצורך בטיפול במשפחות החיילים. בדאגה לחייל הפצוע והנכה, על חובת קשרי תרבות ומולדת עם חיילנו שנתגייסו לצבא הבריטי ובטחון בארץ.

לפי מהותה המעשית השתייכה לועד הבטחון הישובי, אשר שמש במה כללית ומלכדת בימים ההם לנציגי כל החוגים והזרמים.

המגבית לא השתמשה באמצעי כפיה, אלא בשכנוע צבורי בלבד. מאות עסקנים ואמנים הביאו את דבר המגבית איש־איש לחוגו. הועדה המקומית שחבריה נבחרו מתוך החוגים השונים, העריכו את יכלתו של כל פרט ואף דאגו שמכסתו תשולם במועדה.

מאפריל 1943 הטילה המגבית על עצמה את תפקיד ההצלה ועמדה במערכה זו יחידה כמעט שנה תמימה. היהדות „המאושרת" שבארצות האנגלו־סכסיות פחדה אז לתת יד לפעולה זו שהיתה בגדר איסור חמור, כל העברת כספים לארצות האויב נחשבה כבגידה. הישוב לא נרתע מפעולה בלתי־ליגלית זו ועשה כמידת יכלתו. ואמנם היתה הפעולה כרוכה בהסתכנות מרובה, ורבים משליחי הישוב, שהסתכנו אל מעבר לקווי האויב להצלת השרידים שילמו בחייהם בעד מעשם הנועז. שני מרכזי פעולה, היו אז: בקושטא ובג'נבה.

„ב ר י ח ה" ו ע ל י ה ב'. המארגן של מפעלים אלה היתה הבריגדה היהודית.

את רבבות הלא"י הראשונות לכך, נתנה המגבית. אח"כ הוסיפה המגבית לתמוך בפעולה עצומה זו שאין דוגמתה בתולדות העמים.

בטחון א' ובטחון ב'. הוה אומר: נשק ותחמושת, ייצור וקניה. שריון מכונות, אספקה, כבישים, ביצורים, שדה תעופה, נמלים, עזרה למפונים וכדומה.

7,191,363 לירה גייסה המגבית (במזומנים ובהתחייבויות) מ־1.7.1942 עד 30.9.48 — 1,385,154 ניתן לסעיף „החייל ומשפחתו", — 1,178,478 לירה לסעיף „הצלה ועליה" — 2,567,708 לירה ל„בטחון א" ול„בטחון ב" ול„גיוס", — 486,733 לירה לסעיף „שירותים אזרחיים" (בין אלה: אסירים ועצורים, הקמת הריסות, עידוד לעובדי המדינה היהודים, תמיכה במפעל הזנת הילדים של הועד הלאומי ועוד). 130.000 לירה ניתנו בצורת הלואה לתקופה ארוכה לשיכון עולים חדשים. מן הראוי לציין שהוצאות הארגון, הם פחות מ־9% מכלל ההכנסה אחוז קטן לעומת ממדי המפעל הזה. בשעה ש־25% הוצאות ארגון נחשבים לנורמה צנועה.

בנשיאות המגבית השתתפו ה"ה ד"ר א. ברט (יו"ר), א. ברודני, א. לוין־אפשטין, נ. ל. ליפשיץ, מ. סבירסקי. במקומו של לוין־אפשטין בא כנציג החרשתנים י. טרובוביץ ואח"כ מ. שפלן, במקומו של מ. סבירסקי בא ליפמן־לוינסון, כנציג צבור הסוחרים והגוש האזרחי. נ. ורלינסקי בא באחרונה במקומו של א. ברודני.

במינהלה (המזכירות הכללית) השתתפו בשעת סיום המפעל: עזרא איכלוב ד"ר מ. לנדאו ונ. מלצר. הראשון נצטרף לעבודה בימים הראשונים להיוסד המגבית. השני עבד במוסד מראשית היוסדו של „כופר הישוב". במזכירות „כופר הישוב" עבדו בתקופות שונות אהרון ציזלינג, י. גוריון א. האפט, י. אליש, יצחק ציזלינג, י. מטרני, ובמזכירות המגבית—פ. לדרר, מ. שטנר וא. האפט. ע. הרוסי ניהל את עבודת ההסברה והתעמולה של שני המפעלים.

במשך שש שנות פעולת המגבית בפתח־תקוה היינו 1848—1943 תרמה המושבה למעלה מ־110 אלפים לירות. סכום זה כולל מפעל לעם במצור, הצלה ועליה ומס להגנתנו.

„מצות ארצנו"

לפי יזמת קבוצת בעלי מקצוע ותיקים, זכתה פתח־תקוה גם לבית־חרושת למצות. המשלים את שרשרת עשרות בתי חרושת הגדולים שהוקמו ומוקמים בגבולותיה.

בשנים האחרונות עם גידולה המהיר של האוכלוסיה, הורגש חסרונו של ביח"ר כזה בפתח־תקוה.

המפעל הוקם במרכז העיר ברחוב בר־כוכבא. מבנהו אדיר ומראהו החיצוני נאה הוא.

התכנית היא של המהנדסים: ספיר—שנדרוביץ.

ביהח"ר יוכל להפיק 12 טון מצות ותוצרת לוי כגון: מצות, ביסקויטים ודברי מאפה אחרים ביום. מכונותיו הן הכי חדישות ומשוכללות והובאו לתכלית זו בהלקן מחו"ל ובחלקן נעשו בכמה בתי יציקה בארץ.

בביצוע המפעל הושקעו עשרות אלפי ל"י. יועסקו בו כמה עשרות פועלים.

א. רודה
את
ש. זילברוסר
מהנדסים
משרד טכני לבנין ומדידה רח' חובבי־ציון 6 פ"ת

מעון המלאכה

(ע"ש יצחק ברקוביץ ז"ל)

ליובלה השבעים של פתח־תקוה הגישו לה, קבוצת בעלי־מלאכה, שי „צנע", בצורת פסג' בנוי תל־פיות והעולה בקירוב ל... מאה אלף ל"י. הוא מכיל 33 חנויות ו־66 דירות בנות 2 קומות לא פחות ולא יותר, ומשתרע באורך של 120 מטר רץ, מרוצף כביש אספלט ומדרכות משני הצדדים. הדיוטות התחתונות מצופות שיש והעליונות טיח מותז.

הפסג' מחולק לתשעה גושי בתים, ברוחים בין גוש לגוש לצורך חדירת אויר ונטיעת גנות לדיירי הפסג'. כל גוש מכיל 4 יחידות וכל יחידה כוללת חנות ובית מגורים בקומה ב' ג', לפי הגרלה של החברים. כל דירה מושתתת על 2 חנויות ומיועדות רק לחברים. הפסג' בנוי לפי חזית אחידה. לא אגזים אם אומר, שזהו הרחוב היפה ביותר באיזור המסחרי.

תכנון הפסג' נעשה ע"י המהנדסים ספיר, שנדרוביץ ושביב. ההוצאה לפועל ע"י ספיר ושנדרוביץ.

כיצד צץ הרעיון של בנין מפעל עצום זה ומי יזם אותו?

במקום הזה תיכן המנוח פנחסוביץ להקים מרכז־מסחרי. הוא לוה כסף והתחיל בהכנות בשנת 1934; הספיק לצקת אי אלו יסודות ולא המשיך מחוסר אמצעים; שעבד את המקום לחברה, אך גם זו לא המשיכה. המקום עבר מחברה לחברה ולא המשיכו בעבודה. המקום כער את המושבה והפך להיות כל בו — שפכו עליו פסולת מבנינים, אשפה, ובמרוצת הזמן התכסה קמשונים ודרדרים, רחשו בו כלבים שוטים, נחשים ובעלי חיים שונים. עד שבאו גואליו והביאוהו עד הלום.

בשנת 1942, כשצבאות רומל התדפקו על שערי אלכסנדריה שבמצרים ואימת הפלישה לארצנו רחפה על ראשינו, העז אז יצחק ברקוביץ ז"ל לחלום על רכישת המקום הזה, לצורך הקמת פסג' למלאכה. את מחשבתו זו גילה לשנים והם: אלחנן פס וצבי קיזמן. שלשתם החליטו בנפשם לממש את הדבר הלכה למעשה: הביאו את הענין בפני ארגון בעלי־המלאכה; רתמו לענין את מנהל אפ"ק בפתח־תקוה, מר חיים זידמן, שנכנס בראשו וברובו לסבך העניינים, שהיו קשורים בגאולת המקום, כגון: תביעות המנוח, וחברות שונות. אחד אחד סולקו הקשיים, וכלם באו על סיפוקם, בזמן מאוחר יותר צורף לעזרה גם מר יצחק ורפל, מהסוכנות היהודית. ביחד עם ארגון בעלי־מלאכה החלו להרים את המשא הזה. הרוח החיה והנושא בעול העיקרי נשאר היזם יצחק ברקוביץ המנוח, שלא ידע לאות עד שהעביר את הענין דרך יער המכשולים הפורמליים. והנחלה קמה לכמה עשרות בעלי מלאכה ומספר סוחרים.

החברים, שנרשמו, נתאגדו לחברת מניות: החלה פרשה מיגעת של מו"מ עם מחלקת ההנדסה של עירית פ"ת, שדרישותיה היו ברובן מופרזות, שהתגדרה בסבך של פורמליות מבלי להכנס לתועלת הצבורית של המפעל. וכאן באו לעזרת היוזמים: ראש העיר מר יוסף ספיר ורבים מבין חברי המועצה, מכל הזרמים המיוצגים בה, והם עמדו מיד על ערך הרב, שבהקמת המפעל. הסירו בתבונה רבה את הסיגים, שנערמו על דרכם על־ידי המחלקה הנ"ל. והתכנית אושרה. בזה נתנו ידם לתוספת נכס מפואר לאם המושבות.

במרוצת הזמן חלו חלופי גברא רבים; לא כולם יכלו לעמוד בהתחיבותיהם. כך נתגון המעון ונצטרפו לו גם מספר סוחרים — שובץ בו מלאכה וגם המסחר, הדרים בכפיפה אחת ומשלימים זה את זה.

לפי תקנות החברה חותם כל חבר על חוזה לתקופה של 99 שנים ומקבל שטר חכירה מהחברה ונרשם בספר האחוזות.

חברי ההנהלה הם: ה"ה ח.וירושבסקי, יהודה ברקוביץ, צבי קיזמן, דוד קצנסקי, מורדכוביץ ראובן ודוד רבינוביץ מזכיר החברה.

בישיבת האבל, ביום השלשים למותו של יוזם ומיסד המעון, החליטה החברה לקרוא את הרחוב, המהוה את הפסג', ע"ש יצחק ברקוביץ.

קשה להסתגל למחשבה, שאיננו בחיים. באותו בקר, 12 בחדש יולי אשתקד שוחחנו כבכל יום על עניני העבודה בפסג'. הוא תינה בפני את הקשיים הכספיים להשלמת העבודה, בגלל הפסקת הקרדיט, כתוצאת מהמלחמה. השמיע באזני כמה תלונות על הקשיים, שעושה להם מחלקת ההנדסה, ובקשני כחבר מועצת העיריה, שאביאם לשלחן המועצה. וכן קבל בפני, שההגנה לא מזמינה אותו בימים כה מכריעים לגורל קיומנו בארץ לצאת לחזית. הוא־הוא, שמאחוריו עבר של 20 שנות חברות בשורה. ופעולות נועזות רבות במאורעות 39—1936 הכשיר מאות נערים להחזיק בנשק — כאילו עתה הושלך לתהום הנשיה. נחמתיו, שעוד בוא יבוא יום וימסר לו תפקיד מכריע בקרבות הגורליים, המתנהלים עתה נגד הפולשים הערבים. והשעה באה. באותו לילה הוזמן יצחק ברקוביץ לנהל פלוגה קרבית של חי"מ בהסתערות על מגדל־צדק, ע"מ לכבשה מידי העירקים, אלה, שהיו אתו ונשארו בחיים ספרו, שהמפקד יעץ לו לא להסתכן, שכן אב לשלשה ילדים הוא, מבוגר מדי ואין עליו כל חובה לצאת לחזית. יצחק נעלב מעצה זו

וענה, שלרגע זה הוא מחכה כל ימי חייו, ומאן להשמע ויצא לקרב. מגדל נכבשה, ראש־העין נכבשה ולא היה קץ לאשרו של יצחק, שזכה לרגע כה גדול בחייו. יומיים אחר הכבוש היה שרוי בעמדות, וביום השלישי לכבוש, נחלצו והסתערו העירקים בעצמה רבה להתקפת נגד. חיל המצב הקטן של חי"מ נלחם בשארית כוחו והצליח לעצור בעד ההתקפה הגדולה, אך יצחק נפל שדוד במערכה.

המושבה קבלה בשברון לב הבשורה המרה על מותו של יצחק, והתאבלה אבלות כנה. כל החוגים התאבלו, כי היה האיש מעורב עם כולם. ידו היתה בכל, בהגנה, בארגון בעלי המלאכה, בהסת' הציונים הכלליים, בועד ההורים של בי"ס פיק"א. את יומו הקדיש לעבודה בבית מלאכתו למסגרות וערבו — לצרכי צבור. מבית המלאכה שרך דרכו בבגדי העבודה ישר לעסקי הצבור. חיי בית לא ידע וכולו היה קודש לזולת. בעל מזג סוער, כנה וגלוי לב. הייתי מכנהו הלוחם לצדק ואין בזה משום הגזמה. לא חס על גדולים ממנו והצליף בהם, כאשר היו ראויים לכך. על כן כבדוהו והעריכוהו כל החוגים — מתנגדיו כאוהדיו. כנה וישר היה עם הבריות גם בעבודתו המקצועית. אומן בחסד עליון, מחדש וממציא במקצועו. בעל־המקצוע הטוב ביותר במושבה. גם מתנגדיו הפוליטיים לא החרימוהו.

יצחק היה ציוני נלהב וקנאי, זה בא לו מורשת מאביו יב"ל. אביו היה בעירתו, לוטוטוב שבפולין, מטיף ותעמלן ציוני ועמד בקשרי מכתבים עם הרצל, כשיהודי כל העיריה התיחסו עוד בבוז ובאיבה לציונות ולציונים וכנוהו בשם „הרשל האפיקורס" — והוריש ליצחק את הקנאות והשרישה בו בכל רמ"ח אבריו. בעוררו את הנוער לעליה, העלה על עצמו את חמת מאתיים המשפחות היהודיות בעיריה והוחרם ונרדף על צואר. בנסעו לצרכי תעמולה, לאחת העירות הסמוכות, התפשטה מיד השמועה, „שהרשל האפיקורס" בא... אין פלא, שזהו המקור, שממנו ינק יצחק את ציונותו בילדותו.

את חנוכו קבל יצחק בחדר מתוקן ואח"כ בבית ספר „תרבות", שם התבלט מיד, וקנאותו פרצה כל סיג. היה יוצא חוצץ נגד הרוח של „מה־יפית" והכנעה של היהודים.

כמיהתו לעליה הביאתהו ללמוד מלאכה. הוא מאן לעלות ארצה ללא מקצוע וברר לעצמו את המסגרות. יהודי העיריה „שבעו רוגז ובזיונות", „היתכן שנער בעל־ביתי ילמד מלאכה... ועוד כזאת, שכל יהודי מואס בה"... — כמו מסגרות?, יצחק לא נרתע והמשיך להתכשר במקצוע.

בהגיעו לגיל 17 שלחהו אביו ארצה בלוית אחיו הבכור יהודה. סרטיפיקט לא השיג. התדפק על דלתות המשרדים הא"י ולשוא. התגנב לתוך אניה, הסתתר בבטנה וכך הגיע בשנת 1925 ארצה.

יצחק לא זכה לראות בסיום מפעלו הגדול „מעון־המלאכה". רק שנה הפרידה בין מותו ובין השלמת המפעל, אך זכה עוד לראות, שבחלקו הגדול עומד המעון על תלו ומתנוסס לתפארת. ממשיכי המפעל מקיימים ומגשימים בדיוק לפרטי פרטים את בנין המפעל, בהתאם לתכנית שהוא התוה להם ונשארו נאמנים ליעודו.

המעון מתכונן להקים על שמו בית צבורי בתוך השטח.

א. ט.

החברה הראשונה לשווק פרי הדר בפתח־תקוה

משה שמואל בן עזר ובניו

(נוסדה 1920)

מר מ. ש. בן עזר (ראב) נמנה על מיסדי פ"ת. רב חלקו בפתוח הפרדסנות והחקלאות של המושבה הראשונה בא"י, נמנה גם בין מיסדי חברת „פרדס" הידועה.

ב־1920 הקים, ביחד עם בניו, את „חברת מ. ש. בן־עזר ובניו" ושווק את פרי פרדסו וכן את פרי פרדסים רבים של פתח־ תקוה ומושבות אחרות לחו"ל.

את כל סוגי העבודה הקשורים בפרי הדר, מן העדור ועד לאריזת התפוח ושלוחו, ביצע על טהרת העבודה העברית. לחברה יצא מוניטין בכל מושבות ההדרים בארץ כישרה הוגנת ושירותה המצוין, שניתן לכל פרדסן.

בשנת 1934 קנתה פרי למשלוח מאגודת הנטעים בחדרה, כי שרר אז כפור עז—מרבית הפרי התקלקל על העצים, והחברה הפסידה חלק גדול מהונה. למרות זאת מלאה אחר כל התחייבותיה כלפי בעלי הפרדסים. החברה הפסיקה את קיומה והתפרקה, אך שמה הטוב נשאר, ובידי מר מ. ש. בן־עזר שפע של פרסים בצורת גביעים ואותות הצטיינות, שקבל בתערוכות בינלאומיות לפרי הדר—ביפו ובאנגליה עוד בשנת 1929 עבור הפרי המשובח ביותר, שהציג בתערוכות הנ"ל.

אולם משפחת ראב אינה נכנעת לגורל. עמדה בנסיונות חלוציים יותר מסוכנים בראשיתה של פתח־תקוה. חיש מהר התאוששו וחדשו את פני החברה בשם „חברת האחים בן־עזר" (ראב). ושוב עלתה בסלם משווקי פרי הדר ותפסה מקום ראשון. היא נחשבת כמשווקת הגדולה ביותר בארץ לפרי הדר, כ־250 פרדסנים מכל חלקי הארץ קשורים אתה, והרי הוכחה לאמון הרב, שרוחשים למשפחת ראב.

החברה החדשה עוסקת גם בעניני ביטוח מכל הסוגים ומייצגים במושבה את החברות הגדולות: **„ציון" ו„אריה"**

אחים בן־עזר (ראב)

משווקי הדרים
בטוח ופיננסים

פתח־תקוה ת. ד. 22 טל. 333

סוכנות ראשית של

„ציון" ו„אריה" חברות לבטוח בע"מ

קבוצת אריזה של חברת משה שמואל בן עזר (ראב) ובניו

משמאל לימין: השני בשורת העומדים (נשען במרפק על התיבה מר מ. ש. בן־עזר).
משמאל לימין: בקצה; יושב ואורז תפו"ז בנו שלמה, אחריו ליד הסל יושב בנו בנימין ומברר את הפרי.
מימין לשמאל: במקום השני יושבת בתו ומבררת פרי.

מפעלי חיים לייבוביץ
50 שנות עבודה, יצירה ובנין

מלמודי החקלאות במקוה־ישראל ועד להקמת מפעלי השמן והסבון „עץ־הזית" בפתח־תקוה—עברו על מר חיים לייבוביץ 50 שנות עבודה בנין ויצירה ועמל הראויים להפקד בפרק מזהיר בקורות פעילי הישוב העברי ובוניו הראשונים.

מראשוני דוברי עברית לפני כ־40 שנה, מחלוצי החקלאות ומנאמניה עד היום, מבוני פתח־תקוה—שאביו ר' זלמן, היה מתישב בה ועובד אדמתה לפני יובל שנים—מחלוצי תל אביב ומרחיבי גבולותיה, מר חיים לייבוביץ היה ממארגני המכבי, הכבאים המתנדבים, ממגיני ירושלים ב־1929, ממאמני הנוער לאחוז בנשק, הוגי רעיון הספורט הימי, ספורט הרכיבה, הציד וחובב הנוער (מראשי „זבולון" ו„קלוב הציידים" וכ'). פעל רבות בעניני הישוב, מימי הטורקים ועד למעללי העפלה, ובשנים האחרונות פעל לפתוח התעשיה והרחבת משקו החקלאי למופת שבגת־רמון.

בימים אלה חזר משליחות בארצות הברית של אמריקה, ביבשת אירופה בעניני חרשת השמנים והרחבת תעשית „עץ־הזית".

בניו יצחק, זלמן ויהושע ממשיכים במפעלי האב והסבא—מחלוצי המדינה וממקימיה.

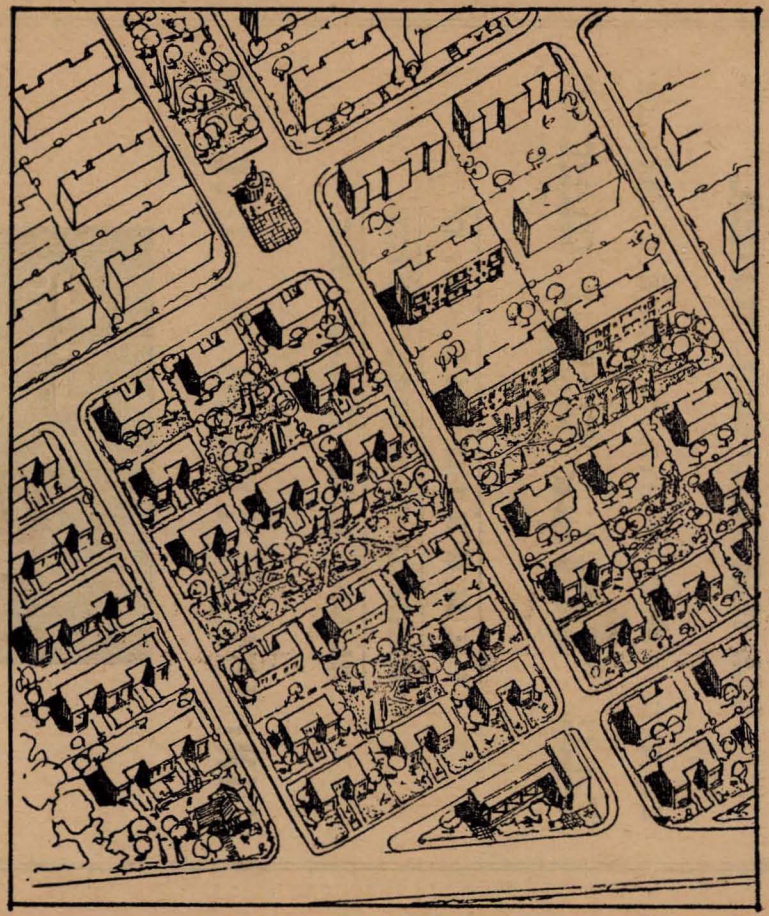
ליד מיכלי השמן בשטח מפעלי „עץ הזית" בקרית אריה. פתח־תקוה

בצלום: (מימין לשמאל) 1 מר יוסף ספיר, ראש עיריית פתח־תקוה מידידי התעשיה, 2 מר חיים לייבוביץ מיסד „עץ־הזית" ובעליו, 3 מר יוסף קבנצל מוכיר המועצה הכפרית ושלמה וולפברג מנהל מח' הגביה של העיריה. מנהלי מחלקות החרשת נראים משני הצדדים.

„מעונות"

שותפות לבנין ושכון

תל-אביב, אחוזת בית 3 הדר60

בונה

דירות בנות 2 חדרים עם
כל הנוחיות כולל הקרקע
תמורת:-1000 ל"י במזומן
ו-570 ל"י בתשלומים ל-10 שנים

השטח נמצא ליד הכביש
תל-אביב — פתח-תקוה
גובל עם קרית מטלון

המכירה: במשרד „מעונות"
(הבית הלבן) רח' אלנבי 125

קפה ומסעדה

„רות"

בואו ותוכחו בטעמה של הגלידה

ארוחות בקר. צהרים וערב.

משקאות קרים מכל המינים.

ומשקאות חריפים.

בירה „נשר" בכוסות מהחבית.

כל מיני מאפה, סנדויצ'ים, ממתקים וסגריות.

רח' שטמפר - ככר פינסקר

פתח־תקוה

בית חרושת לעורות

אלכסנדר ברנר

פתח־תקוה
כביש סגולה
אזור התעשיה הכבדה

בית החרושת מייצר:

עורות כבשים ועזים לפרוות.
עור לבן עדין „נו-בוק" לנעלי גברות.
עורות בוקס מכל הצבעים.

מר ברנר הביא אתו שיטת עבוד חדשה שלא ידעוה בארץ והיא רשומה כפטנט אצל הממשלה.

בית החרושת קיים שנה וחצי.

מר ברנר, בעלותו ארצה מחנות הרכוז ההיטלראים, פנה ישר למקצועו ונוכח ששיטת העבוד, שהוא ידעה עוד מעירו ביליסטוק, לא ידועה כאן. לא שקט ולא נח: עד שנתגשמו מאוויו להוסיף - עוד ענף לתעשיתנו.

כאן מצא עדוד וסער רב אצל ראש העיריה מר יוסף ספיר שלא חסך עמל וזמן: כדי לעזור לו במימוש מפעלו אף מצא לו מקורות כספיים. גם המהנדסים מר הלל ספיר ושנדרוביץ סייעו בידו במיטב יכלתם להתגבר על קשי שכון המפעל.

תכשיטים. שעונים. כלי בית. רהיטים. חשמל. טלפון. מקררים

רבינוביץ שמואל

השען ובית מסחר הראשון לשעונים בפתח־תקוה

נוסד בשנת 1920

מבחר גדול וחמידי של שעונים המבורסמים בעולם

המכירה הראשית והיחידה של כלי כסף מהפירמה המפורסמת „מכסף"

רחוב חובבי־ציון 32
פתח־תקוה

יוסף אוקון

רח' חובבי־ציון 36 פתח־תקוה

בית־מסחר לצרכי־חשמל. מקררים למשק־בית ובתי־עסק, רדיו, תנורי־בשול, דודים לאמבטיות וכביסה. עבודות חשמל בבנינים, חרשת ובארות.

מעבדה מודרנית לתקוני כל סוגי הרדיו

השאלת רמי־קול לחגיגות, ואספות וכו' (הפועלים גם בסוללות) כל העבודות נעשית באחריות ובדייקנות.

שרות מהיר!

צרכי־חשמל

ובית מלאכה
לעבודות חשמליות

א. אנגלישר

פתח־תקוה

חפץ־חיים 6/8
מול מכבי־אש.

וילנציק שמואל

חנות רהיטים

הרהיטים הכי מודרניים
רהוט חדרים שלמים ורהיטים בודדים
מקררי־קרח משובחים

חובבי־ציון 19 פ"ת

חברה לטלפונים אוטומטיים

„אורטרק" בע"מ

חיפה	תל־אביב	ירושלים
טל. 2151	טלפון 4726	טלפון 5011

התקנת טלפונים, שעונים, איתות ואזעקה

בית חרושת למקררים

הקירור

תל־אביב, רחוב הרצל 56
להשיג בפתח־תקוה אצל
פירמה „אמת"
רחוב שטספר ע"י הראר

כלי בית ומטבח **ויסמן** חובבי־ציון 23, פתח־תקוה ☰ מקור המתנות

תעשית : מתכת מרצפות מוזאיקה וזבל כימי

„חריש" חברה קואופרטיבית חקלאית בע"מ

תל־אביב רחוב אלנבי 125 טלפון 3122

חברה קבלנית לעבודות חקלאיות וצבוריות, במיוחד לעבודות עפר

יישור דרכים — בנין סוללה לרכבת — בריכות עפר

חפירת תעלות נקוז והשקאה

ציוד מלא של מכונות חדישות ביותר

„פעמון" בנצינברג ובניו

בית חרושת ליצור מכונות מפעלי יציקה ומכונות טכסטיל

ביהח"ר : קרית־אריה דרך פתח־תקוה

המשרד : תל־אביב רחוב הרצל 28 ת. ד. 1429

מיצר : שיבר־ברזים, ריקס־שלקס וגטילים,

מכסאות לביוב, תחתיות לתנור־אמבטיה, פיטינגים מכל המינים

„משכן"

א. ברהום ושות'

ביח"ר למרצפות ומדרגות מוזאיקה וכל מיני עבודות מלט

דרך תל־אביב ע"י מגן צ'טווד

המשרד :

תל־אביב עליה 13 טל. 4068

„מרצף"

בית חרושת למרצפות ומדרגות וכל עבודות מלט

נוסד 1933

דרך תל־אביב ע"י ביח"ר למשאבות

„הארגז" בערבון מוגבל

תעשית עץ ומתכת

תל־אביב, — תבת דאר 106, — טלפון 3755

סרכבים לאוטובוסים, אסבולנסים, וכלי רכב שונים. - חיבות לאריזה מכל המינים והסדות. - רהיטי פלדה ועץ למשרדים. - רהוט וציוד בפלדה ועץ עבור בתי חולים, ספריות ובתי מסחר - נגרות בנין.

עבודה נאה ומדוקת

אלאר בע"מ מפעלי מתכת

המשרד : תל־אביב רחוב קרל־נטר 10 ת. ד. 1432 טלפון 5333

בית החרושת : קרית־אריה ע"י פתח־תקוה טלפון 216

„דן"

שרות צבורי עירוני ובין עירוני
יפו, פתח־תקוה ותל־אביב רבתי
אגודה שתופית בע"מ

מפעל התחבורה הגדול ביותר בארץ־ישראל

המשרד הראשי: תל־אביב, ר' ארלוזורוב 17 ת.ד. 6038 טלפון: 4616־4617
משרדי התנועה: תל־אביב, רחוב הגליל, פינת רחוב השרון טלפון 3843
פתח־תקוה ר' ר' חיים עוזר גרודזינסקי, מול גן־המיסדים טלפון: 227

שרות קבוע: מפתח־תקוה לתל־אביב וחזרה, מפתח־תקוה לכפר־סיריקין שכ' בילינסון, גת־רמון, היובל, בהדרגה, וילהלמה, יהודיה, כפר־גנים, נוה־עוז, שכונות עולים שונות, ושרותי תנועה פנימיים בגבולות העיר פתח־תקוה.

„המקדים"

אגודת נהגי־מוניות

שרות לכל חלקי הארץ

המשרד:
רחבת פינסקר פתח־תקוה
טלפון: 233

„אגד"

משרת את צוכי הארץ הקמה לתחיה
מהדק את הקשר בין העיר והכפר
בין אזורי התעשיה והחקלאות
בין מוכזי עבודה ושכון
מקומות המרפא והנופש

כל הדרכים
מובילים ל„אגד"

„אגד" מוביל
בכל הדרכים

„דרום יהודה"

אגודת נהגים קואופרטיבית בע"מ

שרות אוטובוסים ומוניות לכל מושבות הדרום והנגב. טיולים באוטובוס לדרום הארץ ולנקודות ההתישבות בנגב

שרות יומי קבוע לנגב:
באר־שבע, דורות, רוחמה, ניר־עם, מגדל־גד.

פרטים במשרד האגודה:
תל־אביב טלפון: 4596 רחובות ט.: 205
ראשון־לציון טלפון: 216

בראון ובניו

תצרוכת משרדית
תל־אביב, רחוב הרצל 13 טלפון: 2623

חרושת : סריגה טווייה וצביעת טכסטיל

„סיב" בע"מ

מטוית כותנה

ביהח'ר :

פתח-תקוה, רמת־סיב ע"י קרית מטלון

המשרד :

תל־אביב, יהודה הלוי 19 טלפנים 5130-5483

טוית חוטי כותנה וסיבית לאריגה וסריגה

י. סבירנובסקי **„רקם"** בית החרושת לטריקו

ת. ד. 1894 טלפון 5483

תל־אביב

מייצר : לבני טריקו מכותנה צמר ומשי מלאכותי לגברים, גכרות וילדים, לבני אינטרליק, אלסטיק ושרמז' בדי טריקו מכל המינים

„שרון"

מפעלי טכסטיל בע"מ

פתח-תקוה

מטוואת כותנה

„קולוריט"

מפעל לצביעת טכסטיל

קרית אריה ע"י פ"ת ת.ד. 170

„הצבי"

העור הידוע באיכותו המעולה !

תעשית עורות י. א. קאופמן

פתח – תקוה

מיצר : **עור תחתון** (סוליות, רפידות וכו.)
עור עליון (בוקס, יוכט וקטה וכו')
עור קט־יפה (ז'מש)

כ"כ מיני עורות לצרכי תעשיה

לאם המושבות פתח–תקוה
היי ברוכה
הרחיבי גבולותיך במדינתנו החדשה

בית חרושת לעורות פתח־תקוה
מיצר כל מיני עורות
ישראל מנדלבוים ובניו

בית מסחר לנעלים
„מרכז"
וגם כל מיני הזמנות
יצחק קוזידלו
רחוב פינסקר 5 — פתח-תקוה

בית חרושת
לדבק ולעורות
משה בלנגו - משה רוזנבלט

מייצרים :
דבק וג'ילטינה
פתח-תקוה : כביש סגולה
תל־אביב : רחוב המשביר 8 טל. 5142

בית מסחר לעורות
„סטלה"
תוצרת עור בע"מ
הירש ובקר
תל-אביב רחוב בן יהודה 212

„קמחון"
בית חרושת
לזבל חימי ולמזון עופות ותוצרת מזואיקה
נוסד בשנת 1930
הועבר לסגולה אחרי
בית המטבחיים של פ"ת
המשרד תל־אביב ר' המשביר 2 טל. 2799

„רחז"
תעשית מצרכי סיכה
קרית אריה
המובחר במוצרי סיכה

בית חרושת לעורות **ז. זילברוסר** פתח-תקוה דרך סגולה
המשרד בתל - אביב רחוב עמק - יזרעאל 44

בנק קפת = עם בע"מ

תל־אביב - ירושלים - חיפה

◆

עסקי בנק
בתנאים נוחים

◆

מחלקה מיוחדת
לנירות ערך

◆

ב"כ „פרודנשל"
חברת אחריות בע"מ

קפת מלוה חקלאית פ"ת

אגודה הדדית בע"מ

פתח־תקוה, תבת דאר 21 — טלפון 213

נותנת הלואות לחבריה בשביל:

קנית סחורות אספקה וכו',
בשביל בנין בתים והשלמתם
בתשלומים חדשיים.
נכיון שטרות.

מקבלת

חסכונות בח' עובר ושב
פקדונות לזמנים קבועים.
קונה ומוכרת שיקים.

גובה

שטרות ודוקומנטים אחרים.

הבטחון ההדדי של חברי קפת עם אגודה הדדית בע"מ

נוסדה בשנת 1922

■

בטוח עממי

באמצעים זעירים

פרטים: בנק קפת־עם בע"מ

קפת מלוה וחסכון של העובדים פ"ת

חובבי־ציון פנת מונטפיורי, טלפון 237

מלוה כספים לחברים, לזמנים רגילים וממושכים.
מקבלת פקדונות לזמנים קצרים וארוכים.
חסכונות קבועים נושאי רוחים אפילו בסכומים קטנים.
מעבירה כספים לכל נקודות הארץ.
מסדרת את העסקים הכספיים של חבריה.

חברת פ"ת לאשראי בע"מ

לפנים „בנק פתח־תקוה"

מחלקות מיוחדות לנירות ערך וביטוח
מקבלת פקדונות לזמנים קצרים וארוכים
הלואות בערבויות מספיקות וגם נגד נירות ערך וכדומה.

פתח־תקוה, רח' חובבי־ציון 6

קפת אשראי וחסכון

בערבון מוגבל
פתח־תקוה
נוסדה בשנת 1932

עוסקת בכל עסקי בנק קשרים
עם כל הבנקים בארץ

סוכנות לנכסי דלא ניידי
ז. שפיגל
פתח־תקוה

למכירה בתים, מגרשים חנויות, פרדסים ובתי מסחר שונים וכו'
ולהשכיר דירות, מחסנים, חנויות, וגם הלואות שונות.

י. לויט ובניו

בית חרושת לטוית וארינת צמר
מחלקה מיוחדת לסלילת ושזירת חוטים

בית החרושת: פתח־תקוה, רחוב סגולה.
ה מ ש ר ד: תל־אביב, רחוב הרצל 16

כרמיל

מפעלי צביעה לטכסטיל בע"מ

(קודם חלק מתעשית משי דלפינר)
בהנהלת האחים יוחננוף

הלבנת, – צביעת –
ואשפרת אריגים

בית החרושת: פתח־תקוה, כביש סגולה
ה מ ש ר ד: בתל־אביב, רח' הרצל 61
טלפונים: 4590, 4599, 4598, 4861

חברת גרב

ביח"ר לגרבים
רמת־גן, טלפון 7217

גרבי גברות:
ניילון, משי נקי ומשי מלאכותי, צמר וכותנה

גרבי גברים * **גרבי ילדים**

מוצרי: יצהר, ליבר ולודז'ה (שמני מאכל, ממתקים וטריקוטז')

לודז'יה

חברה לטכסטיל

בע"מ

תל-אביב - חולון

טלפון 80817-3639

ג ר ב י ם

ט ר י ק ו

ל ב נ י מ ש י

בגדי תינוקות

עצה חשובה!

נס

לכל בית, במקומו בכל מטבח.

נוח, שמושי, חסכוני ורב-פעולה.

אינו פוגע בעור הידים.

השם "יצהר"

ערב לאיכותו.

שמרת יצהר לעקרת הבית

חרושת צמר. חייטות וקונפקציה

מרינו מפעלי טוית צמר בע"מ

חוטי צמר, סרוג לאריגה וסריגת מכונה
יצרני צמר וסריגת יד „ברבור" „טוס"

ביח"ר פתח-תקוה, ע"י קרית מטלון תבת דאר 293 ת ל · א ב י ב

נתן ויאודה

חיטיה ובית מסחר לבגדי גברים. מבחר גדול של כל מיני בגדים.
מעילי-חורף וגשם. חליפות ספורט מוכנות ולפי מדה.

עבודה באחריות, איכות מעולה. מדור מיוחד
לבגדי ילדים. מחירים נוחים השווים לכל נפש.

רחוב מוהיליבר 9
מול קולנוע "הדר" פתח־תקוה

ח י ט מדופלם מבית הספר האקדמאי בורשה

משה קשטן

רחוב חובבי־ציון 20. פתח־תקוה

מומחה לתפירת חליפות־גברים ומעילים עליונים, לפי הזמנות עם הבד של הקונה
או עם הבדים שלו. — מבחר גדול של אריגי־צמר משובחים. — עבודה בדיקנות
ובאחריות לשביעת רצון המזמינים. — נסיון עשיר של 15 שנות עבודה בפתח־תקוה

סלון „שרה"

מוהיליבר 2
פתח־תקוה
מבחר גדול של בגדי ילדים, ילדות
ונברות. - וטריקו. - תפירת שמלות
לגברות וילדות לפי הזמנה.
העבודה באחריות

בית מסחר ובית מלאכה
לבגדי גברים
מוכנים ובהזמנה
עבודה מעולה. ותק של שנים רבות.
אריה חצרוני
רחוב חובבי־ציון 10
פ ת ח · ת ק ו ה

מרדכי גורסקי
רח' פינסקר 1, פתח־תקוה

הלבשה לגברים ולילדים

פרדס סינדיקט של מגדלי הדר בא"י

אגודה שתופית בערבון מוגבל

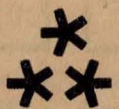
המוסד הקואופרטיבי לשווק פרי הדר הגדול ביותר בארץ
המשווק את הפרי של האגודות המסונפות אליו:

„פ ר ד ס" - אגודה קואופרטיבית של פרדסנים בע"מ
„א ד י ר" - אגודה קואופרטיבית של פרדסנים בע"מ
„א פ א י" - אגודה שתופית לפירות ארץ־ישראל בע"מ
„ב ו ס ת ן" - אגודת פרדסנים קואופרטיבית בע"מ
„מגדלי הדרי הרצליה" - אגודה שתופית בע"מ
„פרדס חדרה" - אגודה קואופרטיבית של פרדסנים בע"מ
„פרדס גן חיים" - אגודה שתופית של פרדסנים בע"מ

החברה הישראלית
לטרקטורים וציוד בע"מ

(מקודם מחסני מצרים)

תל־אביב ח י פ ה

טרקטורים, מנועים דיזל מכל הסוגים
דחפורים וסקרי־פרים מתוצרת
CATERPILLAR TRACTOR Co.
מכונות חקלאיות מכל הסוגים

תוצרת חלב, קרח ומכלת

„גל קור" בע"מ

בית חרושת לקרח

דרך השרון פתח-תקוה

„שניר"

(יעקב יוסף שכטר ובניו)

רחוב נחלת צבי 50 פ"ת טלפון 341

בית חרושת לקרח וחדרי קירור

מחסני קירור מודרניים להחסנת צרכי מזון תפוחי אדמה, פירות וירקות ביצים, בשר - בטמפרטורות הדרושות

הרשברג ששנה

מכלת

ומעדנים

שרות הוגן

רחוב שטמפר 38 - פתח-תקוה

ח. מרקוס

מכלת - ומעדנים

חלוקת תוספת מצרכים למשפחות החולים על פי כרטיסים מיוחדים וכל מצרכי-מזון אשר בפקוח

שרות אדיב

חפץ-חיים 6/8 פ"ת

קרפ מרדכי

מכלת

ומכשירי

כתיבה

רחוב וולפסון 32 פתח-תקוה

ספיר = שנדרוביץ

אינג' אזרחיים

משרד טכני לבנין ומדידה

רחוב פינסקר 2 פתח-תקוה

שוק תוצרת חקלאות

ירחמיאל שמואלביץ

רח' בארון-הירש

מגדל ומשווק תוצרת עצמית וכמ"כ תוצרת חקלאית ממקורות אחרים בפתח-תקוה והסביבה

אכלו את החמאה הטהורה

„גוש חלב"

המיוצרת

על ידי תעשית תוצרת חלב

אחים כץ

פתח - תקוה רחוב רוטשילד 44

חברת החשמל לארץ־ישראל

בע"מ

המשרד הראשי: חיפה, ת. ד. 10, טלפון: 4201

המשרד בפתח־תקוה: חובבי ציון 1, טלפון: 210

משרד מחוז הדרום: תל-אביב, ת.ד. 25, טלפון: 4343

משרד מחוז הצפון: חיפה, ת. ד. 179, טלפון: 4205

הובלת משאות וחמרי-בנין. - גרג'ים וחלוף חלקים למכוניות

„מסלות"

המשרד המאוחד להובלה
פתח-תקוה, רחוב פינסקר 2
טלפון 318

הובלת משאות
לכל חלקי הארץ

„נחיב" בע"מ

פתח-תקוה טלפון 323

ארגון הנהגים

הובלת:

כל סוגי משאות לכל חלקי הארץ

האחים
פינסון נחום ויצחק

משרד להובלת משאות
לכל חלקי הארץ

שטמפפר 17 טלפון 305
פתח-תקוה

אחים לוצקי
„המשא" נוסד 1920

טלפון 321

פינסקר 2 פתח-תקוה

הובלות לכל חלקי הארץ
סניף בתל-אביב רחוב מרחביה 2

גרג' לתקון מכוניות
„כחול-לבן"

פתח-תקוה
רחוב שטמפפר 33
טלפון 285

יצחק רדינגר -
גרשון שמולביץ
„מרכז חלקי החלוף"

מכירה וקניה של מכוניות
חלקי חלוף וחשמל
רחוב שטמפפר 39 — טלפון 215
פתח-תקוה

חלקי חלוף למכוניות M. B.
פתח-תקוה,
רחוב שטמפפר 21

„שלב"

הקואופרטיב המאוחד להובלה בע"מ

המשרד הראשי: תל־אביב, דרך פתח־תקוה 30
טלפונים: 4765, 4641-2, 4618, 3986

סניפים:

א) **בתל־אביב:**
1. הובלה מנמלי ורכבות תל־אביב ויפו.
הספקת חמרי־בנין, אבן, חצץ וזיפזיף
רח' יהודה הלוי 19, טלפון 2208
2. הובלה לירושלים והסביבה רח' הגשר 4
3. לחיפה וצפון הארץ דרך פתח־תקוה 30
4. לדרום ולנגב רחוב מרכז מסחרי 22
5. לפתח־תקוה והסביבה רחוב מרחביה 4
6. נמל תל־אביב טלפון 6276

ב) **בירושלים:** על יד קולנע „ציון" טלפון 3026

ג) **בחיפה:** רחוב הנמל " 4394

ד) **ברחובות:** רחוב הרצל " 232

ה) **בפתח־תקוה:** רחוב שטמפפר 11 " 231

ו) **רמת־גן:** " 7157

ז) **טבריה:** " 211

מחלקה מיוחדת
להובלת עתונים וחבילות

חמרי בנין. קבלנים ושכון

רמט בע"מ
חברה קבלנית
להנדסה, סלילה ובנין
תל־אביב, רחוב אלנבי 108
טלפון 4898
בעלת פטנטים
של שיטות
בניה מודרניות
ורציונליות ביותר

מרצפיה
בערבון מוגבל

מוזאיקה,
צנורות,
מדרגות,
שיש ואבן

המשרד:
תל־אביב, רח' לבונטין 6, טל. 2881

מקום התעשיה:
כביש פתח־תקוה, טלפון פ"ת 242

סניף ירושלים:
רחוב בני ציון 50, טלפון 2644

א. קריניצי
ביח"ר מכני לעבודות
נגרות בנין מכל הסוגים
רמת־גן, מול בנין המשטרה
טלפון 7230 תבת דאר 99

רסקו
מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י

פעולות רסקו:

א. התישבות חקלאית: הקמת ישובים חדשים, הרחבת ישובים קיימים. ההתישבות מבוססת על משקים מעורבים על אדמות קק"ל ואדמות פרטיות.

ב. שכון: הקמת שכונות מגורים בערים ובמושבות.

ג. התישבות ושכון של עולים חדשים וחיילים משוחררים בעיר ובכפר.

ד. הנהלת פקדונות של יהודי הגולה לשם השקעות בישראל.

המשרד הראשי: תל־אביב, רחוב הר סיני 2, טלפון 4604, ת. ד. 1058.
סניפים: חיפה, רחוב בלפור 11 - **ירושלים**, רחוב שמואל הנגיד 5

מנופקטורה. טקסטיל. קונפקציה ודקורציה

ציגלר

בית מסחר להלבשה לגבר ולילד
מבחר גדול של בגדים מוכנים וגם לפי הזמנה

במחירים נוחים

חובבי ציון 36 פתח-תקוה

וירושבסקי ח.
מנופקטורה

מבחר גדול של כל מיני אריגי־צמר:
משי, פשתן, בד לבן ופופולינים.

בדים מודפסים ובדי רפוד

חובבי ציון 23 פתח-תקוה

מנופקטורה
אברהם בן־עזרא
חובבי ציון **27** פתח־תקוה

מבחר גדול של האריגים
הכי חדישים לשמלות,
חליפות צמר ובדים
לוילונות ומודפסים.

סלון חיה

תפירה. סריגה. רקמה
מבחר גדול של חוטי
צמר ורקמה. - תפירת
בגדי־נשים וילדים.

פסג' מעון המלאכה 30
פתח־תקוה

משה ברנד

בית מסחר ומלאכה לתוצרת
טכסטיל מכל הסוגים

הלבשה וגלנטריה
למבוגרים ולילדים
מבחר גדול
שטמפפר **13** פתח-תקוה

אסתר ענבי
פסג' מעון המלאכה
רח' חובבי ציון פ"ח

סלון לבגדי־ילדים ולבני־
מטה. — מבחר גדול של
בגדי־ילדים מכל הסוגים.

מחירים נוחים.

זייף מרדכי
מעון המלאכה
רחוב חובבי ציון
פתח־תקוה

גלנטריה, טריקוטג'
והלבשה ובגדי ילדים

במחירים נוחים.

ציטרוננבאום

בימ"ס לצמר ולגלנטריה
דקורטור מומחה

חובבי ציון 21
פתח-תקוה

מוצרי מלט וחמרי בנין. חרושת גדרות ועבודות רתוק וברזל

ביח"ד „הגדר"

ש. פילוסוף. י. חייסמן את צבי גלשטיין
תל-אביב רח' סלמה מס' 131 טל. 5909
יצרנים של כל מיני
„מתכת מתוחה"
(אקספנדד-מטל) לבטון, טיח וגדור.
סנוי לטיח.-רשתות
לגדרות ולולים.
רשתות למסות. סלי-מתכת. מסילות לוילונות. עבודת מכונות מכבש.
מגרפות וכ"ו (פטנט מס' 2475)

עולמית OLAMIT

עולמית

חברה אוץ-ישראלית למפעלי אסבסט-מלט בע"מ

המשרד הראשי:
בנין פלטין, תל-אביב, טלפון 5477

יוצרת:
לוחות אסבסט—מלט שטוחים, גליים, מקומרים

מתאימים ל:
כסוי גגות, קירות, בתים מוכנים, כל הסובים של בנינים חקלאיים

בקרוב:
צנורות אסבסט — מלט, נגד לחץ גבוה

המלחים

בית חרושת לעבודות ברזל ורתוך

בית יציקה

תל-אביב כביש פתח-תקוה

ע"י בית התעשיה

ת. ד. 1275 טלפון 3080

המגרס

חרושת חצץ

פתח-תקוה
כביש חיפה

א. מאירי ושות'

חמרי בנין

פתח-תקוה רחוב חובבי-ציון 38

אינסטלציה סניטרית — צרכי חקלאות

סוכנות מלט „נשר" חיפה
כלי עבודה וצבעים

פסחוב ניסן

תעשית מצבות

ומוזאיקה לבנין

פ"ת רח' מונטיפיורי 17

פייבל פינשטין ובנו

בית מסחר לחמרי בנין

מכירת מלט „נשר"

ברזל-צנורות ועצים וחמרי אינסטלציה

נוסד בשנת 1925

רח' חובבי-ציון 25, פ"ת

יואל הלד

חמרי בנין ואינסטלציה
רחוב פינסקר 6, פתח-תקוה

מן וברמן בע"מ

ירושלים - תל-אביב - יפו - חיפה

תוצרת חלב. פירות. שימורים. ירקות

„תנובה"

מאגדת 250 ישובים חקלאיים ומאות רבות של משקים בודדים על יסודות קואופרטיביים בכל אזורי הארץ לשיווק תוצרת חקלאית ותעשית מזון ממנה

מוציאה למכירה חלב שתיה, חמאה, גבינה־רכה כחושה, גבינה־רכה שמנה, גבינות משומרות, לבן, קפיר ולבניה.

מוכרת במחסניה בערים ובמושבות ירקות, תפוחי־אדמה, פירות, ביצים, עופות, דגים, דבש, ריבות, שימורים, כיבושים, מיצי הדר ומיצי פירות, קורנפלור, פודינגים, פרחים ושתילים

תנובה משווקת כ־70% מכלל תוצרת המשק החקלאי העברי המעורב.

חמלניצקי זאב

חנות ירקות
ופירות טריים
שרות
ממדרגה
ראשונה

שוק הרצל – חפץ־חיים
פתח־תקוה

„יכין"

חברה לתעשית שימורים

בע"מ

ריבות, מיצים, שימורים,
רכז פולפים, קליפות טחונות

המשרד הראשי:
תל־אביב. רח' לבונטין 5

תבת דאר 332
טלפון 4158-4365

אייזיק פלדמן חנות תנובה פירות וירקות **קרית מטלון 220**

ארגון הקצבים
בפתח-תקוה
לבשר כשר

האטלי'זים וכתבתם

השוק המרכזי
(ברון הירש - ליפקס)

1. שמואל אלטמן
2. זאב וולוביק
3. משה מלין
4. משה נידורף
5. יצחק צדקי
6. יעקב ציתית
7. צבי רוזנצוי'ג
8. יהודה שפירא

השוק החדש
(הרצל - חפץ חיים)

1. ליאופולד לב
2. משה עמינח
3. מנדל קנטרוביץ
4. חיים רוזנשטוק (מוכר גם בשר עוף)

שוק מחנה-יהודה והסביבה

1. שלום הלל
2. שלמה לוי
3. יפת מדר
4. יעקב שרעבי (מוכר גם בשר עוף)

אטלי'זים ברחובות שונים ובפרברים

1. שמואל בם — רחוב שטמפפר
2. שמשון הקר — " ברון־הירש
3. יוסף ז'ק — " שטמפפר
4. זלמן ליפוביץ — " קרן קימת (מוכר גם בשר עוף)
5. אריה מצנר — " מוהליבר 2 (מוכר גם בשר עוף)
6. משה פוגץ — " ארלוזורוב (מוכר גם בשר עוף)
7. פייבל מוסברג — כפר־גנים א' (מוכר גם בשר עוף)
8. שאול שי — מושב היובל
9. אחים דאובה — קרית מטלון (מוכר גם בשר עוף)

מכלת ומשקאות בקמעונות

קליין אשר
גסטרונומיה
מכלת, שמורים ומשקאות חריפים
מחירים קבועים
שרות אדיב
שטמפפר 21 פתח־תקוה

דוד ונקרט
מעדנים
ומשקאות חריפים
סוכנות
קפה עטרה
רחוב חובבי־ציון 24
פתח־תקוה

מכלת
גליק מרדכי וזכאי אליהו
מכלת משובחת
וכל מיני שמורים
משקאות חריפים וקרים
מחירים נוחים — שרות אדיב
רח׳ פינסקר **33** פתח-תקוה

גסטרונומיה
שמואל זיגל
נוסד 1925
המרכז המסחרי פתח-תקוה
מכלת מסוג משובח
שרות אדיב ומהיר

שרה בלוך
מכלת
ומשקאות
רחוב מונטיפיורי
פנת נורדוי - פתח-תקוה

גסטרונומיה
„טוב־טעם"
מעדנים וכל מיני משקאות
חריפים וסיגריות
יחזקאל אפטר
רחוב איכלוב 4, פתח־תקוה

דרוקר
אברהם מאיר
מכלת
פתח-תקוה, שטמפפר 121

גסטרונומיה
גרף צבי
מכלת בקמעונות.
כל מיני שמורים ומשקאות קרים.
כל מיני תוצרת חלב
השוק המרכזי פ"ת

מ כ ל ת

מנוחה - שניוק (שידצקי)

פתח־תקוה. שטמפר 123

מכלת מובחרת, כל מיני שמורים, סיגריות וממתקים,
מכשירי כתיבה, וכל מצרכי אוכל בעלי פקוח.

שרות הוגן ואדיב

בכר ישראל

פ"ת. רח' קל'שר 27

■

מכלת ומשקאות חריפים

בקמעונות בבקבוקים ובמדה.

הורביץ יצחק

מ כ ל ת
ומשקאות
חר'פים

פתח־תקוה, רח' חפץ חיים 5

גספרונומיה (נוסד 1936)

משה איסלנד

פתח-תקוה, רח' הרצל 24

מכלת מובחרת, מבחר גדול
כל מיני שמורים ומעדנים
משקאות חריפים וממתקים

רוזנבוים אליעזר

מ כ ל ת

פתח-תקוה. חפץ-חיים 6

מכלת
ומשקאות
חר'פים

מ. כהן

פתח־תקוה,
אחד־העם פנת שפירא

נגל אברהם

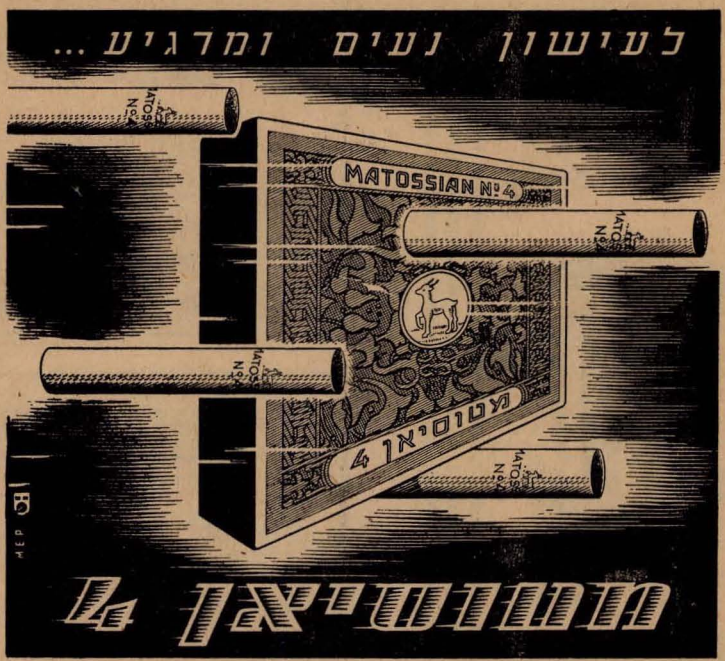
חנות מכלת

רחוב חפץ־חיים 8
פ ת ח - ת ק ו ה

ברוך סדוביק
פתח־תקוה

מחלק דגים מלוחים, מעושנים,
שמנים, כבושים וכל דגים למיניהם

נקניקיות. סיגריות. אולמים לנשפים. חתונות והרצאות

קפה - מסעדה - באר
אולם לנשפים וחתונות
הצפור הכחולה

מקום לבלוי נעים
בקפה ובגן הגדול
תזמורת לילה לילה

פתח־ תקוה, רח' רוטשילד 81 טלפון 346

אולם הצבי
רח' איכלוב 11 פתח־תקוה
אולם לחתונות, נשפים, מסבות והרצאות
מקבל הזמנה לסדור שמחות עם שרות מלא.
מטבח הצבי עומד תחת השגחת
הרבנות הראשית של פתח-תקוה

שמואל ברטרר
מסעדה נקניקיה ומשקאות חריפים,
בירה בכוסות — מחירים נוחים.
פתח־תקוה
חובבי־ציון 23

מצות. נקניקיות. מכלת. דגים מלוחים

מצות אביב

המצה הטובה
והטעימה ביותר

תוצרת בית החרושת:
ישראל דנגברג חברה בע"מ

מצות חרות בע"מ

רמת־גן
תל־אביב

חרות מצות MATZOT «HERUT»

המצה
המצטיינת בטעמה

סודיט ישעיהו

חנות למכירת קמעונות
של כל מיני דגים מלוחים,
מעושנים, כבושים ולקרדות

השוק המרכזי פתח־תקוה

הכל למעשן

חנות לממכר כל מיני
סיגריות וטבק מכל
בחי החרושת בארץ

סוכנות לחלוקת שמן, מאכל וסבון
מביהח"ר **„עץ הזית"** בקרית אריה
רח' שמעפר 2, פתח־תקוה

נקניקיה גרוס

ארוחת בקר, צהרים וערב
משקאות חריפים וקרים
גנת קיץ, נקניק מובחר
מטבח כשר

פתח־תקוה, רח' חובבי־ציון 16

מנדלביץ יששכר גסטרונומיה, מכלת ומשקאות חריפים וכל מיני שמורים
שרות אדיב, מחירים קבועים פתח־תקוה, רח' ז'בוטינסקי 1

לוי הנרי מכלת ומעדנים, שמורים וממתקים **קרית מטלון מס' 220**

שמואל בכר גסטרונומיה ומעדנים **שטמפר 42**

רייך יוסף מכלת מובחרת, שמורים, סגריות, משקאות קרים וחריפים **קרית מטלון 222**

סמואלוב שמואל קיוסק לגזוז, מעדנים ופירות רח' חובבי ציון פנת חיים עוזר

התאחדות הסוחרים הכללית

סניף פתח-תקוה

שוקדת: על הגנת הסוחר יום יום

מקיימת: קשרים עם כל מחלקות העיריה והממשלה

מקיפה ענפים: מכלת, מסעדות, בתי קפה, חמרי בנין, מכשירי כתיבה, כלים, עופות, מחלקי נפט, וסיטונאים מכל ענפי המסחר

המשרד: רחוב ברון־הירש פנת רוטשילד—זיבוטינסקי.

דוד מאיה ושות'

בית מסחר סיטונאי למכלת ושמורים

פתח־תקוה, רח' פינסקר 2

תעשית

שמורי־זיתים, מלפפונים ופלפלים כבושים.

איכות מעולה עבודת מומחים. כביש סגולה, פתח־תקוה טלפון 318

משה זבצקי

נוסד 1932

סיטונאי
למכלת
ותבואות

ברון הירש 12 טלפון 225
פתח־תקוה

שמואלביץ יצחק

בימ"ס סיטונאי למכלת
קיים 19 שנה

רח' גוטמן 2 טלפון **309**
פתח־תקוה

דב וינזוף

בימ"ס סיטונאי
למכלת וקמח

רח' חובבי־ציון פסג' המלאכה
פתח-תקוה

שלמה אייזנר

מכלת בסיטונות

רח' שטמפר 4, פתח־תקוה

אלטמן יעקב

חנות מכלת ושמורים
רח' פינסקר 45, פתח־תקוה

צרכניה, פירות, ירקות, ביצים, חמאה ושווק פרי הדר

המשווק

מסחר כללי בפירות וירקות

אכר! חקלאי!
שווק את תוצרתך:

ב-„המשווק"

בפתח־תקוה: בשוק המרכזי

בתל־אביב: בשוק המרכזי

ר. אלפרשטיין
מזנון „תנובה" סניף א'
רח' חובבי־ציון 17
ארוחות בקר, צהרים וערב
מאכלים צמחוניים ומאכלי־חלב
כל תוצרת „תנובה"
חלוקת ביצים וחמאה לחולים וזקנים
עפ"י כרטיסים של הועדה הרפואית
שעל יד עירית פתח־תקוה.
שרות אדיב

תחנה
לאסוף ביצים ועופות
„מרכז"

ר. שניצר
פתח-תקוה, רח' מוהליבר 16

חקלאים!
אם ברצונכם לשווק את
תוצרתכם לשביעת
רצונכם הגמורה - תפנו
אך ורק לקומיסיון
פרי וירק
פתח־תקוה, רח' השוק 4 — טלפון 352
בירנבוים יצחק את **א. זיסרמן**

לצרכן בע"מ
פתח-תקוה, רח' חפץ-חיים 2

מפעלים כלכליים
של
הסתדרות העובדים הלאומית
בע"מ

אגודה צרכנית שתופית פתח־תקוה בע"מ

המרכז רחוב חובבי ציון 27

סניפים:

1. "משען" רחוב וולפסון — בית צוער זלמן
2. צרכניה " שפירא — בית פאהן
3. " " שטמפפר — בית זילברבוים
4. " " שבזי — בית ושדי
5. " שכונת עקיבא — בית הסוכנות
6. " " הפועלים — נוה־עוז
7. הצרכניה ביהודיה

מחלקה מיוחדת לחמרי בנין ואינסטולציה סניטרית ברחוב וולפסון
" " לצרכי טכסטיל והלבשה ברחוב חובבי־ציון

המוסד משרת למעלה מ־½ האוכלוסיה בפ"ת.
שרות מיוחד למשפחות מגויסים במחירי הנחה.

הצרכניה – משענת לאיש העובד. קנו את כל מצרכיכם בצרכניה

קיוסק הידידים

שמואל רבינזון ובניו

רח' חובבי־ציון **28** פתח־תקוה

סוכנות ראשית של הגלידה **„קור־טוב"**
משקאות קרים, מיצים, ממתקים
וסיגריות מכל המינים.

הרוה את צמאונך בקיוסק הידידים

קלינסקי ראובן

סניף קיוסק למכירת גלידה „קור־טוב"
למשקאות קרים, מיצים וממתקים.
כל מיני סיגריות.

רחוב מוהליבר 9

מול קולנע "הדר" פתח־תקוה

קיוסק יוסף בריו

ליד תחנת "אגד" בפתח־תקוה

רח' שטמפפר 18

קפה ומסעדה „שלוה"
עבר לבעלים חדשים

ארוחות בקר, צהרים וערב. – מאכלים טעימים ומזינים.
תוצרת חלב טריה בכל יום. – כל מיני משקאות חריפים וקרים.
מחירים שוים לכל נפש

רח' שטמפר 13 פתח־תקוה

קפה חנובה
רח' מוהליבר פנת נורדוי

ארוחות בקר צהרים ערב

ש. כץ

קפה ומסעדה שור
פינסקר 5 פתח-תקוה

משקאות חריפים וקרים
מכל המינים.
בירה בכוסות מהחבית.
מחירים נוחים.

קפה „אביב"
חובבי־ציון פסג' מעון המלאכה

ארוחות קלות.
משקאות חמים וקרים
ומשקאות חריפים.
סביבה נאה ומלבבת –
מקום המפגש לאחר ההצגות.
שרות אדיב.

קפה ומסעדה אלקה ויפה
ארוחות
בקר, צהרים וערב
שוקולדה וממתקים.
משקאות קרים וחריפים
בבקבוקים וגם במידה.
פתח-תקוה. רח' שטמפר 104

יוסף פטרושקה
קפה ומסעדה
ארוחות בקר צהרים וערב
משקאות קרים וחריפים.
גלידה מובחרת
חבץ־חיים פנת וולפסון פתח־תקוה

קפה ומסעדה דוד לנדאו
חובבי־ציון 12, פתח־תקוה

ארוחות בקר. צהרים וערב
משקאות קרים מכל המינים
משקאות חריפים בבקבוקים ובמדה
סנדויצים ועוגות למסבות לפי הזמנה
מחירים נוחים.

רודה שושנה
פתח־תקוה. רח' ז'בוטינסקי 1

קפה ומסעדה, משקאות חריפים ובירה בכוסות
מחירים נוחים – בואו ותוכחו.

קרח. חדרי קירור ומקררים

אחוזות מ. סימקין

בערבון מוגבל

חדרי קירור
ובית חרושת לקרח

פתח תקוה
ע"י תחנת הרכבת

מחסני קירור מודרניים
להחסנת צרכי מזון
(תפוחי-אדמה, תפוזים,
פירות, ירקות וכו')
בטמפרטורות הדרושות

חברת מעדן

מחסני קירור בע"מ

תל-אביב

רחוב השוק – טלפון 2254
הראשון בארץ-ישראל
נוסד 1921

מחסני קירור מודרניים ביותר
להחסנת כל מיני סחורות וצרכי
מזון בטמפרטורות הדרושות

טחנת קמח, אספקה לעופות ובהמות, זרעים, זבלים חימיים

יעקב רוט

תעשית קמח וכל מיני תבואות
בטחנת השרון פתח-תקוה

רחוב שטמפפר 137
טלפון 306

אחים עובד

פתח-תקוה, רחוב ברון-הירש 12
טלפון 308

ספקים ראשיים לפתח-תקוה והסביבה

לתבואות, זרעים וזבלים חימיים.
תעשית גריסי-פנינה. קואקר. עדשים
ואפונה - איכות מעולה.

ש. זוברמן - ד. הירשפלד

בית מסחר לאספקה
ומספוא לבהמה ולעוף

רח' שטמפר 29
פתח-תקוה

הלל פחטר

בימ"ס תבואות
ומספוא

אספקה ללול
ולרפת

ברון-הירש 1
פתח-תקוה

יעקב גולדרינג

"יצור מזון
לעופות ובהמות
ודבק לנגרים"

פתח-תקוה, כביש סגולה,
חמרה

צ. בן-שחר

תל-אביב.
דרך פתח-תקוה 6

זרעים משובחים

של ירקות, מספוא, פרחים ועציים
כלי עבודה שונים. הדרכה מקצועית

בית מסחר לתבואות וכל מיני
אספקה לרפת ולול

יצחק יקימובסקי

פתח-תקוה,
רח' שטמפר 15

היין, הקוניק, הליקר

וכל המשקאות החריפים

של יקבי

כורמי התקוה

נוסד בשנת תרס"ג

תבת דאר 16 **פתח־תקוה** טלפון 262

ידועים למטיבי הטעם
ולמהדרין מהמהדרין

ש. פרידמן ובניו

כרמל אוריגינל

נוסד 1889

יקבים ובתי חרושת לכל מיני
יינות ומשקאות טבעיים

המשרד הראשי: **פתח־תקוה**. ת. ד. 18, טלפון 263

סגל ירחמיאל

ברון הירש 6
פתח־תקוה

יינות,
משקאות חריפים
וספירטים

„מרוה"

סברדליק את **בלך**

ביח"ר לגזוז ומשקאות אחרים
מיצרים באופן היגייני ובדיקנות
לשביעת רצון המזמינים.

רחוב איכלוב 13 פ"ת

עוסקת בכל ענפי הביטוח

המשרד הראשי:

תל־אביב. נחלת בנימין 52 – ת.ד. 1025 – טל. 2893-4163

יושב ראש החברה: **י. מ. טוקטלי**

ההון הנפרע **50.000 ל"י**

ARYEH INSURANCE Co. Ltd. TEL-AVIV (ISRAEL)

דב גלזר בע"מ

בית חרושת לעורות

פתח־תקוה: אזור התעשיה החדש – טלפון 325

תל־אביב: רחוב הגליל 4

עבוד:

עורות לסוליות לכל סוגיהן.
עור עליון מכל המינים והצבעים.
לצבא ולשוק האזרחי.

ביטוח, בנקאות, סולל־בונה

הסנה חברה ארץ־ישראלית לאחריות בע"מ
חברת הביטוח הגדולה בארץ

עוסקת בענפי־ביטוח דלקמן: חיים, רכוש, אש, גניבה ופריצה, פיצויים לעובדים, ביטוח אישי מפני תאונות, מכוניות, ביטוח־ימי וטרנספורט.

על התפתחות החברה בעשור האחרון ועל היקף עסקיה אנו נמצאים למדים מהמספרים המובאים להלן.

ביטוח חיים

בשנת 1938 היה מספר הפוליסות - 5,200 בסכום־ביטוח של: -.840,000 ל"י. דמי־ביטוח -.37,000
בשנת 1948 היה מספר הפוליסות — 20,000 בסכום־ביטוח של: —.4,800,000 ל"י. דמי־ביטוח —.270,000

ביטוח מפני נזקי גוף ורכוש

(ביטוח אש, גניבה ופריצה, תאונות אישיות, פיצויים לפועלים, מכוניות, ביטוח ימי וכו') יחד עם חברת־עזר.

הכנסה מדמי ביטוח: בשנת 1938 — סך —.15.000 ל"י. ובשנת 1948 — סך —.480.000 ל"י

ס"ה של ההכנסות: (מדמי ביטוח מכל הענפים, רבית וכו'. בשנת 1938 — סך —.54,000 ל"י ובשנת 1948, — סך —.990,000 ל"י.

ס"ה של ההון והקרנות: בשנת 1938 —.115,000 ל"י. ובשנת 1948 —.985,000 ל"י.

המרכז: תל־אביב, רחוב לילנבלום 44 — טלפון 4431/2 — ת. ד. 805

הסניף בפתח־תקוה: קפת מלוה וחסכון של העובדים רחוב חובבי־ציון פנת רחוב מונטיפיורי

בנק הפועלים בע"מ

תבת דאר 27 - תל־אביב - טלפון 4296-97

הון נפרע ורזרבות 550.000 ל"י

מנהל עסקי בנק לכל ענפיהם

סולל-בונה בע"מ

המרכז הקבלני של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י

לעבודות בנין, סלילה ועבודות צבוריות אחרות

משרדים: **פתח־תקוה**, רחוב וולפסון, בית ההסתדרות טלפון 235
תל־אביב, " לילינבלום 39, ת.ד. 1267 טל.7־6031
חיפה, " הנמל 65, ת.ד. 563 טלפון 5-4311
ירושלים, " בן־יהודה 1, טלפון 2486

עגלות ילדים. נקוי חימי. מספרות. מרפדיות ודקורציה

אשר עמיהוד
מספרה וסלון לגברות

מומחה לצביעת-שערות, סלסול תמידי וכל מיני תסרוקות.
מחלקה מיוחדת למניקור
חבר עובדים מומחים.
עבודה באחריות.

פתח־תקוה. רח' שטמפפר 11
טלפון 247

פ"ת, מוהיליבר 1=חובבי ציון 16

מספרה לגברים ולגברות

סלסול
תמידי־קר
רק
במספרת
אחים עובדיה

פתח-תקוה. רחוב מוהיליבר 2

יוסף פירט
מרפדיה ודקורציה

מקבל כל מיני עבודות רפוד של רהיטים חדשים, תקונים ודקורציה פנימית של דירות, וילונות וכו'

רח' מוהיליבר 1 פ"ת

האחים שרגל
בית הרפוד והדקורציות

מבחר גדול של וילונות,
כורסאות וספות.
מומחים לתעשית
מזרונים משובחים.

פסג' מעון המלאכה
פ"ת. רח' חובבי־ציון

מרכז:
רחוב שטמפפר 11
ביהח"ר
רחוב רוטשילד 32-30
פתח־תקוה
*
סניפים:
תל־אביב. כפר־סבא
תל־מונד. נתניה

מעריב

עתון ערב בלתי תלוי

העתון היחידי המפרסם
יום יום את מספרי תפוצתו

העתון הנפוץ ביותר במדינה

המערכת:
ת"א, רח' רענן 23, טלפונים 4920, 5112

ההנהלה הראשית:
רח' אחוזת בית 3, טלפונים 5377, 4198

ידיעות אחרונות

עתון הערב של ארץ־ישראל

מנהלה: רוטשילד 26, טל. 2583, ת. ד. 109 **המערכת:** ת"א, רח' פין 7, טל. 6262

העורך: ד"ר ה. רוזנבלום

לאשה
השבועון העממי לבית ולמשפחה

מנהלה: רוטשילד 26, טל. 2583, ת. ד. 109
המערכת: תל־אביב, רח' פין 7, טל. 2626

דפוס וינשטין

מקבל כל מיני הזמנות
להדפסת מודעות
מכרטיס בקור עד ספר

רח' מונטפיורי 21
פתח־תקוה

בית דפוס י. כהן
הוצאה ופרסום

פתח־תקוה, רח' חובבי־ציון 42

חלוץ מקצוע הדפוס במקום.

האחד והיחיד
להדפסות אמנותיות.

בטוב טעם.
בדיקנות.
באחריות מלאה

ספריה, תשמישי קדושה, מכשירי כתיבה,
ספרים, צלמים, צבעים וטכסטיל

„המשכיל" (תרבות ואמנות)
ספריה ב־7 שפות
ספרים למכירה והשאלה כל דברי יצירות אמנות ישראליות
נפתחת
במעון המלאכה
ברחוב חובבי־ציון פנת יצחק ברקוביץ
פתח־תקוה

אליעזר שחר
צבעים וחמיקלים בע"מ
תעשיה ומסחר
בצבעים, לקים
וחמיקלים
בית חרושת: קרית אריה, ת.ד. 100, פ"ת
משרד ומחסן: תל־אביב, דרך פ"ת 13

יוסף רוטנברג
בימ"ס ספרים
ומכשירי כתיבה
ספרי־למוד לבתיה"ס ספרי קריאה
וכתבי־עת בעברית ולועזית. — מבחר
גדול של עטים נובעים וכל מיני
תשמישי־קדושה וגלנטריה.
רח' חובבי־ציון 28 פתח־תקוה

אלמוג
קואופרטיב עובדי יהלומים בע"מ
רחוב בר־כוכבא 5 פתח־תקוה
קונים, מוכרים
ומעבדים כל סוגי יהלומים.

א. בראינר
צרכי צלום (פילמים וצלמניות)
מכון מיוחד
לפתוח העתקות והגדלות
רח' שטמפר 18
תבת דאר 125 פתח־תקוה

צלמניה־אמנותית
צלומים אמנותיים ותמונות גדולות,
עבודות־יד, וצלומי ילדים מגיל חדשיים
ומעלה לפי שיטה חדישה עפ"י המצאת
הצלם ב. צייטלין
הצלחת הצלום מובטחת
רח' מוהליבר 12, פ"ת

צלמניה אסתר ארמוני שטמפר 7, פתח-תקוה

ייצור רפואות. בתי מרקחת. בתי חולים ונכים

תכשירים פארמאצבטיים, ויטמינים,
אלקאלואידים וחמרים חימיים עדינים.

מעבדות חימיות
בערבון מוגבל

פתח־תקוה. טלפון **224**
תל־אביב. ת. ד. **1423**

חוצרת מה'מנה
„אסיא"

בית מרקחת
ותמרוקים

ל. קובו

רחוב פינסקר 2
פתח־תקוה

בית מרקחת ותמרוקים

פטנטים
וכל מיני חימיקלים
נוסד 1925
בית המרקחת
הפרטי הראשון בעיר

יצחק סוטיצקי

רח' ברון־הירש פנת מונטפיורי

בית־חולים
ד. נ. יפה

למחלות עצבים ורוח
טיפולים הכי חדישים

פתח־תקוה
כביש תל־אביב

ת. ד. 2 - טלפון 331

בית מרקחת ותמרוקים

בריאות

הולצמן

חובבי־ציון, בית העיריה
פתח־תקוה
טלפון 357

בית מחסה (אינולידים) **בית מרגוע לזקנים חלשים**

נוסד 1943

הבית צויד והותאם למטרתו לפי המתכונת המודרנית של מוסדות כאלה, גם העזרה הרפואית מושטת לפי הוראת הרופאים המטפלים בנכים.

המוסד מקבל חולים שונים הנשלחים ע"י המחלקה לעולים שע"י הסוכנות היהודית, מהמחלקות לעזרה סוצילית בכל הארץ, מקופות החולים בארץ, מבתי החולים. וכן מתקבלים אנשים פרטיים בתשלומים בהתאם למצבם הסוצילי.

במוסד נמצאים ומתקבלים אנשים ונשים שאינם יכולים לקבל את הטיפול הדרוש בביתם.

המוסד נמצא ברחוב המרוחק משאון, מוקף גנים, פרדסים, אויר צח, במשך כל היממה. — קו אוטובוסים עד המוסד.

המנהל: **יצחק אלחנן קליבנוביץ** — הכתובת: **פתח־תקוה חבץ־חיים 90 ת. ד. 92**

חקלאות, שווק פרי הדר, תוך פרדסים, מגרשים ובתים

עמיר

הספק הראשי
של
החקלאות הפרטית

ה מ ר כ ז :
תל־אביב, רח' מרכז מסחרי 66, ת.ד. 2302 — טלפון 6008-9

המחלקה הטכנית:
רחוב וולפסון 58 — טלפון 6008-9

סניף חיפה:
רחוב המלכים 61, ת.ד. 1389 — טלפון 6036

סניף בעפולה

הכתבת למברקים: **„עמירקו" ת"א**

„בוסתן"

אגודת פרדסנים קואופרטיבית בע"מ פ"ת.
מסונפת לפרדס־סינדיקט
משווקת את פרי פרדסי חבריה ופרי פרדסים אחרים (בקומיסיון), בנאמנות ובתוצאות משביעות רצון.
בהנהלה המורכבת מותיקי ונאמני הפרדסנים והפרדסנות:
ה' פרולוב ש.י. (יו"ר), ויניצקי ליפא, מכוס גד.
סולובי ישראל וטמפלינסקי יהודה.

חברת „פרי־הדר"

י. כהן - א. מרגלית

משווקים פרי הדר
פתח־תקוה־רחובות
המשרד: **רח' מוהליבר, בית הדר**

זרח ברנבוים
משרד לתווכים

מגרשים.
פרדסים.
ב ת י ם.

נסיון של 40 שנה — שרות הוגן
רחוב מוהליבר 7, פ"ת

חברת י. צגלה בע"מ

תל־אביב, שד' רוטשילד 25 — טל. 5757

אוליבקס בית חרושת לשמנים בערבון מוגבל פתח־תקוה

צימרמן את **מרקוס**

חברת מגדלי הדרי ארץ־ישראל בע"מ

המשרד:

רחוב ז'בוטינסקי 6

טלפון 243

פתח־תקוה

האחים בראז

משלחי פרי הדר

בעלי הסמלים:

„לידי" „לילי"

„נורדלנד"

„יוניון דזיק"

המשרד:

פתח־תקוה.

רח' שטמפר 34

ת. ד. 95 — טלפון 215

בנימין בן־עזר (ראַב)

רחוב פינסקר 2, פתח־תקוה - טלפון 321

משווק פרי הדר

„מכון"

חברה קבלנית למכון וציוד הפרדסנות והחקלאות בערבון מוגבל פתח־תקוה

מוציאה לפועל:

עבודת חריש בפרדסים בטרקטורים, ריסוס תפוחי־אדמה, ריסוס פרדסים נגד הכנימה השחורה, גיפור פרדסים נגד אקרית הכסף במגפר מוטורי, עבודת מקצרה עם טרקטור, מגוב הופך, מכבש חציר אוטומטי, קומבין, עבודות חריש שונות ויתר עבודות הפרדסנות והחקלאות.

המעונינים:

מתבקשים לפנות למשרד החברה „בית אכר" רח' נורדוי 7, פתח־תקוה ת.ד. 69 — טל. 358

המשרד פתוח כל יום בין 8-6 בערב

ניר. רפוד. דקורציה. חמרי בנין. אפנים. מכונות תפירה. מתכת

יוסף רוזנברג
(חיל משוחרר)

מרפדיה – ודקורציה

רח' חפץ-חיים 6/8 מול השוק החדש

מומחה לכל מיני עבודות רפוד ודקורציה. מוציא לפועל רפוד־רהיטים (ספות, כסאות וכורסאות), מכוניות ומזרונים. סדור והרכבת וילונות, שמיכות וצפוי כל מיני רהיטים ופסנתרים. **מקבל הזמנות ותקונים באחריות.**

עבודה מהירה. – מחירים נוחים.

היוצר

בית מלאכה מכני

לעבודות
מתכת
ורתוך

פתח־תקוה
רח' בר־כוכבא 17

בורגר אהרון

שטמפר 17
פתח-תקוה

מכירה, קניה ותקונים של מכונות תפירה ואפנים

עבודה באחריות

בית המסחר המפורסם
לאפנים המשובחים ביותר הוא
של

תיאודר מנשה

אפנים לילדים ולמבוגרים.
בית המלאכה הגדול ביותר
לתקוני אפנים.

שטמפר 11 פתח־תקוה

בן־ציון וא. פישצנר

בית מסחר כללי לחמרי בנין וחקלאות. סוכנות **מלט „נשר"** לבני **סיליקט ונעמן** אינסטלציה סניטרית, עצים, ברזל, סיד חי וכבוי ובלוקים שונים.

פ"ת. פינסקר 13 טלפון **321**

גולדבלט אברהם

בימ"ס ומלאכה

לאפנים

קונה ומוכר אפנים חדשים ומשומשים תקונים באחריות

ובדיקנות

רח' שטמפפר **25** פתח־תקוה
מול תחנת „אגד"

„סנונית" בית חרושת לתעשית ניר
פתח־תקוה. בר־כוכבא 30

מיצרים: מעטפות, מפיות צלחות מקרטון, ניר קרפ וקני קש לשתיה.

נעלים, חגורות ילקוטים, מזודות וייצור עורות

הנעל היפה והעדינה

אצל

צ. ליפניק

מוהליבר 4
פתח־תקוה

הנעל העדינה

אצל

ישראל כהן

פתח־תקוה
רחוב חובבי־ציון 22

„נעלי־עדה"

חנות מיוחדת בשביל נעלי־ילדים

חיים ברגר

חובבי־ציון 14 פתח־תקוה

פתח-תקוה
מכירה יחידה של נעלי „קל־נע" בכל הצבעים
סמל מסחרי רשום בפטנט 4507 - רק אצל לקס

אברהם אדר

נוסד 1933

בימ"ס לתעשית ארנקים,
מזודות, ילקוטים חגורות
וכל מיני
עבודות עור עדינות.

מקבל הזמנות ותקונים
מחירים נוחים

רח' חובבי־ציון 23

פתח־תקוה

בית חרושת לעורות
האחים גולדברג

עור סוליות, רפידות, בטנים,
וצואריים, עור עליון בכל הצבעים

המשרד: תל-אביב. רח' נחלת בניסין 93 טלפון 3019

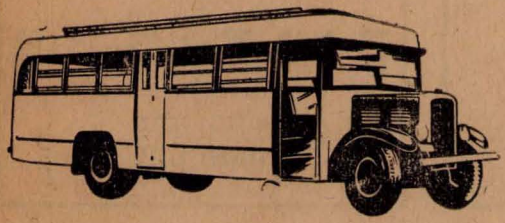
123 שנות נסיון מאוחד

קפות פלדה

משורינות מכל הגדלים

מתקני בטחון לבנקים ולחדרי אוצר
מרכבים לכלי רכב שונים - רהיטי
פלדה משרדיים - עבודות מכניות
מכל הסוגים - מחלקה מיוחדת לעבוד פחים

ועשית
פרופילים
במדות
וסוגים
שונים

מגן צ'טווד בע"מ

קרית אריה · ת. ד. 71 · טלפון 336
משרד בתל-אביב בית הדר טל. 3158

ברזלית מפעלי מתכת בע"מ

תל-אביב, תבת דאר 56
מברקים: ברזלית, תל-אביב

משרד למכירות:
תל-אביב, רחוב רמח"ל 1 - טלפון **3015**

משרד לביהח"ר:
פתח-תקוה, - טלפון: פתח-תקוה **245**

ברזלית מפעלי מתכת בע"מ

יצרנים של:

חוט ברזל מתוח
חוט ברזל מיושר
חוט ברזל מלובן
חוט ברזל מגולבן
חוט להלחמה אוטוגנית
חוט לכריכה
מסמרים לבנין
מסמרים מיוחדים
מסמרות
חוט דוקר
רקמת פלדה

המשביר המרכזי

חברה קואופרטיבית להספקה
של העובדים העברים בישראל בע"מ

הספק הראשי
למשק הקואופרטיבי
בכפר ובעיר

מכלת / אספקה / תבואות
זרעים / חימיקלים / זבלים
חימיים / טקסטיל / הנעלה
מכונות חקלאיות
מכשירים וכלי עבודה
קירור / חמרי בנין וכו'

תל-אביב · חיפה · ירושלים

ת. ד. 130 ת.ד. 295 ת. ד. 438
טל. 6011-16 טלפון 4271 טלפון 3854

המשביר לצרכן

נעלים

לילד
לאשה
לגבר

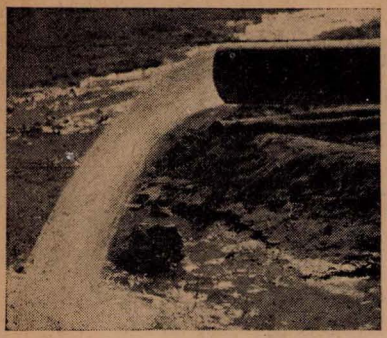
פתח־תקוה, רח' חובבי ציון 28

דלפינר - יוחננוף

חלוצי תעשית האריגים בישראל

תל־אביב, רח' נחלת בנימין 40 - ירושלים, רח' הרצל 57

„מכניקה וקידוח"

עמנואל – ריבקינד

קבלנים לקידוח

נוסד בשנת 1920

פתח-תקוה. רח' שטמפפר 29

„המומחה" (מדופלם)

לעבודות עדינות במסגרות ומכונאות, רתוך חשמלי ואוטוגני
וכל מיני תקונים טכניים.
העבודה נעשית בדייקנות ובאחריות במכשירים החדישים ביותר.

אהרון שושני

שטמפר 102 פתח־תקוה

י. את ב. ברניצקי

סוכני חברת סוקוני – וקום אויל אינק

פתח-תקוה. רח' פינסקר 13

ת. ד. 119

א. פיירשטין ובניו

נוסד 1925

סוכנות חברת „של"
לנפט, בנזין, שמנים
חמרי־רסוס
וכל מיני חמרי דלק

פ"ת, פינסקר 9 ת.ד. 61 – טל. 214

טוס חרושת צבעים ולכים בע"מ

צבעים, שמנים, לכים וצבעי עור,
חמרי דיזנפקציה וחמיקליים

פתח-תקוה: אזור התעשיה טל. 316
תל־אביב: אלנבי 121 ת.ד. 826 טל. 3153

הרוצה אתה להרפיס ספר ? . . .

הצריך אתה להרפיס דו״ח, פנקסי משרד,
אטיקטים, סורעות, פרסומים
וכו׳ וכו׳ ? ? . . .

המעוניין אתה בריקמות ובעבודה אסטתית
יפה ומעולה ? ? ? . . .

פנה

לבית-דפוס «חדר»
ש. סבנוס - נ. ריפסקי

רחוב רפפורט, (ליד תחנת הרכבת)
פתח-תקוה. טלפון 320

Ford

בטעות נשמט שמו של מר

עזרא איכילוב

מבין חברי מועצת העיריה.